

ВИПУСК 2, 2018

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК. СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

- ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК. СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ
- ECONOMIC HERALD. SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION
- UNIVERSITY OF STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:
ШЕВЧУК Олег Анатолійович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)

Заступники головного редактора:
ОНИШКО Світлана Василівна,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
МАЦЕЛЮХ Наталія Петрівна,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)

Відповідальний секретар:
ДРУЖИНСЬКА Наталія Сергіївна

Склад редакційної колегії:
АНДРУЩЕНКО Володимир Леонтійович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
БЕЛІНСЬКА Яніна Василівна,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
БЕРЕСЛАВСЬКА Олена Іванівна,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
КОВАЛЕНКО Юлія Михайлівна,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
КУЖЕЛЄВ Михайло Олександрович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ЛІСОВИЙ Андрій Васильович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ОСМЯТЧЕНКО Володимир Олександрович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ПАШКО Павло Володимирович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ПАСІЧНИК Юрій Володимирович,
доктор економічних наук, професор, НУБіП (Україна)
ПИЛИПІВ Віталій Володимирович,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник ДВНЗ КНЕУ ім. Вадима Гетьмана (Україна)
РІППА Сергій Петрович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ШВАБІЙ Костянтин Іванович,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
JURAJ ŠÍPKO,
доктор економічних наук, професор, Словацька академія наук (Словачія)
IVEN DIMITROV,
доктор економічних наук, професор, Університет «Проф. д-р Асен Златаров» (Болгарія)
BARBARA WOSNIAN,
доктор економічних наук, професор, Катовіцький університет (Польща)
ADAM SAMBORIKI,
доктор економічних наук, професор, Катовіцький університет (Польща)

Випуск 2, 2018

ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

До друку приймаються статті українською, російською та англійською мовами, що відповідають тематиці видання й містять наукові результати, не опубліковані раніше.
Матеріали подаються у роздрукованому вигляді відповідальному секретарю журналу та надсилаються на e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

СУПРОВІДНІ ДОКУМЕНТИ

1. Рецензія (для авторів без наукового ступеня) підписана фахівцем з науковим ступенем із рекомендацією статті до друку і завірена підписом та печаткою установи, яка є зовнішньою щодо Університету ДФС України, та установи, де працює автор (автори) статті.
2. Відомості про автора:
 - прізвище, ім'я, по батькові;
 - посада;
 - назва установи / навчального закладу;
 - науковий ступінь;
 - вчене звання;
 - контактні телефони автора;
 - e-mail;
 - поштова адреса.

СТРУКТУРА ПУБЛІКАЦІЇ

- Наукові статті, що подаються до журналу, повинні мати:
- індекс УДК;
 - прізвище та ініціали автора;
 - науковий ступінь;
 - повну назву місця роботи (українською, російською та англійською мовами);
 - назву статті українською, російською та англійською мовами;
 - анотацію статті українською, російською та англійською мовами (не менше 500 знаків);
 - ключові слова українською, російською та англійською мовами (5–7 слів)

КОМП'ЮТЕРНИЙ НАБІР

Стаття подається у форматі MS Word 97-2003 (*.doc) або (*.rtf); інтервал – 1,5; кегель – 14; шрифт – Times New Roman; абзацний відступ – 1,25; поля по 20 мм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Оформлюється в алфавітному порядку із зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список складається, зокрема, із тих джерел, на які робляться посилання у тексті, у вигляді цифр.

ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, МАЛЮНКИ

1. Усі таблиці повинні мати посилання по тексту та бути пронумеровані. Розмір шрифту – 12, інтервал – 1,0. Формули створені вмонтованим редактором формул Word.
2. Усі схеми, діаграми, рисунки та формули повинні бути пронумеровані.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРА

Автор несе відповідальність за зміст статті.
Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.
Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

РОЗМІЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ

Повнотекстові версії номерів журналу та правила для авторів представлені за адресою: www.nusta.edu.ua

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ
ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
(УДФСУ)

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК
ОПОДАТКУВАННЯ
ВИПУСК 2, 2018

Засновник, видавець
та виготовлювач
Університет державної фіскальної
служби України

Заснований у 2017 р.

Адреса редакції та видавця:
Україна, 08201, м. Ірпінь,
вул. Університетська, 31,
Університет ДФС України
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua
www.nusta.edu.ua

Рекомендовано до друку
Вченою радою
Університету ДФС України
(протокол № 2 від 21.02.2018)

Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
(Серія KB №22277-12177Н від 02.08.2016)

У разі передруку матеріалів
посилання на журнал
«Економічний вісник.
Серія: фінанси, облік,
оподаткування»
обов'язкове

Виходить у міру накопичення
матеріалу
© Університет ДФС України, 2018

УДК 330(05)

ЗМІСТ

ПАМ'ЯТІ ЛЮДМИЛИ ЛЕОНІДІВНИ ТАРАНГУЛ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ.....	3
<u>Андрущенко В. Л., Тучак Т. В.</u>	
Фіскальний фактор щастя народів.....	5
<u>Белінська Я. В.</u>	
Феномен криптовалюти: сутність, механізм виникнення, проблеми використання.....	11
<u>Білобровенко Т. В.</u>	
Перевірка державних закупівель як ефективна форма державного фінансового контролю.....	21
<u>Бодров В. Г.</u>	
Податкове регулювання в умовах формування цифрової економіки в Україні.....	30
<u>Воронкова О. М.</u>	
Державне регулювання податкових відносин.....	38
<u>Занько Б. М.</u>	
Віднесення матеріальних активів до складу основних засобів: проблеми податкового законодавства.....	45
<u>Коваленко Ю. М.</u>	
Еволюційні аспекти фінансового інжинірингу на світових ринках цінних паперів.....	52
<u>Кондукова Е. В.</u>	
Проблеми уніфікації методики фінансового аналізу у державному контролі.....	60
<u>Лазебник Л. Л.</u>	
Діджиталізація економічних відносин як фактор удосконалення бізнес-процесів підприємства.....	69
<u>Лісовий А. В.</u>	
Надходження від податку на доходи фізичних осіб як стимул адміністративно- територіального реформування сільських територій.....	75
<u>Мазіна О. І.</u>	
Значення глобальних принципів управлінського обліку у розвитку теорії, практики і професійних компетенцій.....	83

Мацелюх Н. П., Максименко І. А.

Інструментарій неокласичної економічної теорії та його використання в економічній теорії права.....91

Міценко Т. М.

Оцінка організації внутрішнього контролю витрат виробничого підприємства.....99

Москаленко Н. В.

Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні.....106

Олешко А. А., Трохимець О. І.

Пріоритети державного управління регіональною економікою в умовах нестабільності.....113

Onyshko S. V., Novytskyi V. A.

The role and features of institutional investors in providing of innovative investment.....120

Осмятченко В. О., Олійник В. С.

Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в контексті зміни технологічних укладів.....131

Панасюк О. В.

Аналіз досвіду у сфері державного фінансового контролю: Європейський Союз та Україна.....139

Параниця Н. В.

Регресійний аналіз показників публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України».....146

Пілевич Д. С.

Ідентифікація сутності інформаційної системи обліку та її основні характерні риси.....153

Ратушняк Т. В.

Моніторинг публічних закупівель засобами платформи DoZorro.....162

Редич О. В.

Управління податковим відомством на основі ключових показників ефективності.....169

Рябчук О. Г.

Аналітичні процедури та їх виконання у процесі державного фінансового аудиту.....178

Сидоренко О. М., Половинець Д. В.

Місце інформаційного забезпечення контрольного процесу в системі управління підприємством.....184

Смутчак З. В.

Проблема трудової міграції: позитивні і негативні наслідки для економіки.....192

Старостенко Г. Г.

Інвестиції та інновації в реальному секторі економіки як фактор забезпечення конкурентоспроможності на прикладі виробничої сфери.....199

Сторожук Т. М., Дружинська Н. С.

Організація електронного обліку продукції лісового господарства деревного походження.....206

**ПАМ'ЯТІ ЛЮДМИЛИ ЛЕОНІДІВНИ ТАРАНГУЛ
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ**

*Кто посвятит свою жизнь
служению науки, того имя и после
смерти будет бессмертным.*

Алишер Навои

У народі кажуть, що все має початок і кінець, немає кінця лише спогадам. На жаль, 29 листопада 2017 року перестало битися серце відомого науковця, прекрасної людини – Людмили Леонідівни Тарангул, яка народилася 5 квітня 1955 року в с. Вигів Коростенського району Житомирської області. Після закінчення дев'яти класів у 1970 році Людмила Леонідівна вступила до Самбірського педагогічного училища на Львівщині, яке закінчила з відзнакою. У 1979 році завершила навчання у Львівському державному університеті ім. І. Франка та отримала диплом з відзнакою за спеціальністю «Економічна географія».

1985 року розпочався науковий шлях Людмили Леонідівни – з навчання в аспірантурі відділення географії Інституту геофізики імені С. І. Суботіна АН УРСР. У 1989 році Людмила Леонідівна успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Транспортна система обласного виробничо комплексу (на прикладі Житомирської області)» за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». У 2003 році блискуче захистила докторську дисертацію на тему «Податкова політика та економічний розвиток регіонів: теорія, методологія, практика» за спеціальністю «Фінанси, грошовий обіг і кредит». У 2004 році їй було присвоєно вчене звання професора кафедри економіки підприємства, а за значний внесок у розвиток теорії і практики оподаткування у тому ж році – почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

У 1996 році Л. Л. Тарангул була призначена на посаду заступника першого проректора з наукової роботи Українського фінансово-економічного інституту (нині – Університет державної фіскальної служби України). З 1997 по листопад 2017 – незмінно опікала розвиток науки на посаді проректора з наукової роботи Університету державної фіскальної служби України.

Науковець, вчитель, менеджер! Її заслужено називали Берегинею навчального закладу, адже вона стояла біля витоків наукового потенціалу Університету. Завдяки її організаторським здібностям, творчій і цілеспрямованій діяльності як ученого та талановитого менеджера наука сьогодні є однією з вагомих складових діяльності закладу. Її стратегічною метою було створення потужної наукової бази, що і сьогодні

продовжує сприяти побудові найсучаснішого вишу. Далекоглядність та креативність у мисленні Людмили Леонідівни привели до створення в Університеті таких наукових структурних підрозділів, як Науково-дослідний центр з проблем оподаткування, Науково-дослідний інститут фінансового права, наукова бібліотека, відділ докторантури, аспірантури (ад'юнктури), спеціалізовані вчені ради, науково-організаційний відділ, наукове студентське товариство. З її ініціативи започатковані фахові наукові видання «Науковий вісник», «Фінансове право», «Міжнародний юридичний вісник».

Вона була постійним учасником робочих груп, що створювалися Кабінетом Міністрів України для розробки проектів концепцій реформування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин в Україні, Стратегії реформування податкової системи України (2007–2009) і Податкового кодексу України (2010), а також заступником голови та членом експертної ради ДАК МОН України із захисту дисертацій з економічних спеціальностей. З 2014–2017 – голова спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит та 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Багаторічний науковий досвід, педагогічна практика і значний обсяг опрацьованого матеріалу матеріалізувалися більше ніж у 300 наукових і науково-методичних працях. Багатогранна наукова діяльність Л. Л. Тарангул одержала широке визнання вітчизняної та світової наукової громадськості, українського уряду та відзначена високими державними нагородами, серед яких орден княгині Ольги III ступеня; нагрудний знак «Відмінник освіти України»; Почесний працівник державної податкової служби України; Почесна відзнака Державної податкової служби України; ювілейна медаль «5 років Державної податкової адміністрації України»; Почесна грамота Кабінету Міністрів України.

Вона виховувала своїх учнів у науці, підтримувала послідовників, які формували її наукову школу. Під керівництвом Л. Л. Тарангул було захищено одну докторську та понад 15 кандидатських дисертацій, які й сьогодні продовжують розробляти актуальний науковий напрям, обраний їхнім науковим керівником.

Життєвий шлях Людмили Леонідівни – це приклад відданого служіння Батьківщині, справі становлення і розвитку української державності, вітчизняної вищої освіти та економічної науки.

Вічна пам'ять вченому, вчителю, людині з великої букви Людмилі Леонідівні Тарангул.

Ректор, доктор економічних
наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

П. В. Пашко

УДК 336.01

В. Л. Андрущенко,
доктор економічних наук,
Т. В. Тучак,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ФІСКАЛЬНИЙ ФАКТОР ЩАСТЯ НАРОДІВ

У статті з'ясовано вплив фіскального навантаження на добробут і щастя народів у розумінні забезпечення населення коштом податків благами суспільного користування – благами якості життя, безпеки і комфорту існування. Установлено, що країни з високим рівнем оподаткування щодо ВВП належать до найбільш щасливих за індексом ООН. Наголошено на мету підвищення показника щастя в Україні як національний пріоритет.

Ключові слова: щастя в концепції Бентама, індекс щастя ООН, оподаткування, суспільне благо, фабіанство, просторові блага.

В. Л. Андрущенко,
доктор экономических наук,
Т. В. Тучак,
кандидат экономических наук,
Университет ГФС Украины

ФИСКАЛЬНЫЙ ФАКТОР СЧАСТЬЯ НАРОДОВ

В статье выяснено влияние фискальной нагрузки на благополучие и счастье народов в понимании обеспечения за счет налогов населения благами общественного пользования – благами качества жизни, безопасности и комфорта существования. Установлено, что страны с высоким уровнем налогообложения относительно ВВП принадлежат к наиболее счастливым согласно индекса ООН. Отмечена цель повышения показателя счастья в Украине как национальный приоритет.

Ключевые слова: концепция Бентама, индекс счастья ООН, налогообложение, общественное благо, фабианство, пространственные блага.

V. L. Andrushchenko,
Doctor of Economic Sciences,
T. V. Tuchak,
Candidate of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

FISCAL FACTOR OF HAPPINESS OF PEOPLES

The article analyzes the effect of the fiscal burden on the welfare and happiness of peoples in terms of providing the population at the expense of taxes with the benefits of public use – the benefits of quality of life, safety and comfort of existence. It is established that high taxation

countries with respect to GDP belong to the most lucky ones under the UN index. The goal of raising the level of happiness in Ukraine as a national priority is emphasized.

Key words: *happiness in the concept of Bentham, the UN Happiness Index, taxation, public good, Fabianism, geospatial goods.*

Всесторонній вплив оподаткування на соціально-економічні процеси – тема першочергового суспільного інтересу і значення фінансової науки.

Поставлено за мету з'ясувати вплив оподаткування на добробут, благоденство, комфорт існування, загалом – на щастя людей і країн у національному масштабі.

У теоретичному плані на зміст статті вплинули висловлювання про щастя британського філософа Є. Бентама, соціальне вчення С. Вебба і фабіанців, а також роботи Дж. Нормана, Дж. Сакса, Б. Редкліфа. У відомих нам публікаціях вітчизняних авторів тема взаємозв'язку щастя і оподаткування не піднімалася.

Смисли поняття щастя однаково стосуються як окремих індивідумів, так і цілих суспільств, націй, народів, країн. Відчуття щастя простягається від простого задоволення до повного блаженства. Щастя цілого народу асоціюється з його матеріальним добробутом (рівнем і якістю життя), а також з політичним і соціальним благоденством (безпекою і комфортом існування). І, звичайно, багатство народів – це також складова щастя народів.

У науковій літературі у морально-етичних питаннях економіки і державних фінансів у теоретичних трактуваннях феномена щастя зазвичай посилаються на знаменитого англійського філософа-мораліста Ієремію Бентама (1748–1832). Він кинув крилатий девіз «Найбільше щастя – найбільшій кількості людей» («the greatest happiness of the greatest number»), що і є «мірою добра і зла» [2]. Бентам також іменував свої ідеали принципом максимізації найбільшого щастя («the greatest happiness principle») і максимізації корисності («the principle of utility»). Ми вже мали нагоду посилатися на роботи Бентама як аксіому максимізації корисності в сфері управління і державної діяльності [1, с. 41, 49, 58, 60].

Фундаментальним постулатом свого вчення великий мораліст вважав кінцеву мету діяльності держави до забезпечення можливо більшої суми щастя для можливо більшого числа людей. Звідси категоричний імператив – на досягнення високої мети щастя мають бути спрямовані законодавство і адміністративні зусилля уряду.

Чи вплинула прекраснотушна максима Бентама на законодавство, чи став ідеал щастя конституційною нормою? В усякому разі робота Бентама «Фрагмент по управлінню», де сформульовано його знамените кредо, вийшла друком у 1776 р. – у рік прийняття Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки, складової Конституції США. Другий абзац Декларації зазначає: «Ми стверджуємо як самоочевидну істину, що Господь Бог створив людей рівними і наділив їх невідчужуваними правами на життя, на свободу і на стремління до щастя» [9].

Ідеї Бентама знайшли продовження. На рубежі XIX і XX століть виникло фабіанство – вчення ліберально-реформістського, соціал-демократичного толку, започатковане англійським соціальним реформатором Сіднеєм Веббом (1859–1947). Вважаючи революції злом, фабіанство вбачало щастя народів у послідовних демократичних, безконфліктних, конформістських соціальних перетвореннях. Одним із основоположних пунктів фабіанства стала концепція визначення й встановлення так званого національного (national minimum) і навіть міжнародного мінімуму. Надамо слово самому С. Веббу: «Якщо б ми встановили

міжнародний мінімальний рівень освітні санітарії, дозвілля і заробітної плати, опуститися нижче якого не дозволила б своїм працівникам будь-якої галузі жодна країна, то індустріальний паразитизм (industrial parasitism) відійшов би в минуле»[3]. Під паразитизмом фабіанці розуміли експлуатацію та інші соціальні лиха. Отже, у подібних поглядах неважко побачити предтечу пошуків способів досягнення суспільного щастя.

Під кутом зору пошуків ідеального для щастя податку у відомій нам вітчизняній літературі досі залишалася непоміченою унікально оригінальна робота англійського економіста Джорджа Нормана (Norman, 1793–1882) «Оподаткування і підтримка людського щастя» [7]. Першим виданням вона вийшла в середині XIX ст. і, не втративши актуальності, перевидана і розміщена в Інтернеті в 2009 році. Вважаємо, що значення цієї книги в історії податкових ідей досі недооцінювали. А цей автор вартий того, щоб зупинитися на його поглядах детальніше.

Заради «щастя» Норман визнавав, що засобами оподаткування можна впливати на всі аспекти економічного життя і/або соціальної дійсності, на будь-які інтереси чи поведінку людей. Він розглядає цикл податків, за допомогою яких можна регулювати все, що завгодно, і називає їх. Податки на трансфер власності (taxes on the transfer of property); на переміщення і передачу інформації (taxes on travelling and the conveyance of intelligence); податки на справедливість, – тобто на процес здійснення процедур (taxes on justice); податки на процес передавання знань і життєвої мудрості (taxes on the transfer of knowledge and on prudence); податки на винахідливість і майстерність (taxes on ingenuity); податки на здоров'я (taxes on health); податки на величину будівель та їх форми (house and window tax); податок на заповіти (legacy duty and stamp duty on probates of wills); податок на користь бідних (poor rate); податок на транспортну інфраструктуру (turnpike and bridge tolls); податок на людські пороки (taxes on vices) [8].

Серед усієї різноманітності фіскальних форм Норман віддає перевагу реформі податкової системи на основі всезагального прямого податку на нерухоме майно (comprehensive property tax). Під кутом зору щастя народів власний проект майнового податку Норман ставив вище оподаткування доходів і споживання. Він наділив податки напрочуд змістовними принципами. У Нормана їх одинадцять і всі варті того, щоб назвати кожен із них. Легкість обчислення (computability); простота (simplicity); економічність, дешевизна стягнення (frugality in collection); постійність, регулярність (constancy); ділимість (divisibility); популярність (popularity); невтручання, нейтральність щодо впливу на інтереси платників (noninterference); рівність (equality); некорупційність, несприятливість до корупції (uncorruptiveness); ненадокучливість, податки не повинні дратувати платників (unvexatiousness); несхильність (рос. – невосприимчивость к, нерасположенность к) до ухилення від податків (unevasibility) [8].

Властивості, приписані Норманом пропонованому майновому податку, вочевидь нешаблонні, особливо нетривіальні останні три. Враження таке, ніби він щось знав про проблеми сучасної України, у тому числі полеміку навколо відродження оподаткування нерухомості.

У теоретичному плані видатними діями на поприщі щастя народів є сучасні американські економісти – директор Інституту землі Колумбійського університету Джеффри Сакс (Sachs) і Бенджамін Редкліф (Radcliff), автор монографії-бестселера «Політична економія людського щастя» (2013 р.). Редкліф не заперечує чудодійних переваг вільного ринку як матеріальної основи щастя – ефективного господарювання. Він, однак, наголошує, що одні ринки не в

зможі дати людям щастя без сприятливої дії заходів соціального захисту, без пропозиції з боку держави необхідних суспільних благ і незамінних послуг загального споживання. У колективній монографії «Щастя, економіка і політика» за редакцією Редкліфа виконано міждисциплінарний аналіз оптимізації економічних і фінансових передумов happier world – «щасливішого світу».

У дослідженні Томаса Гріффіта також зазначено, що важливе значення в суспільстві має суб'єктивне відчуття щастя. Чи через задрісну природу людської натури, чи під впливом приватного почуття справедливості від підвищеного оподаткування багатших бідніші відчувають злорадне задоволення. Тому перерозподільне прогресивне оподаткування, не збільшуючи загальної суми доходів, створює в суспільстві враження, ілюзорний ефект збільшення загальної суми щастя [4].

Прекрасні ідеї, ідеали, максими, концепції Бентама, фабіанців, інших мислителів, моральних авторитетів і реформаторів у новітній час трансформувалися в глобальний імператив стремління до щастя всіх держав і народів. Прагнення знайшло кількісне вираження в щорічному, починаючи з 2012 р., визначенні й публікації Комісією ООН зі сталого розвитку так званого Світового звіту про щастя (World Happiness Report).

Світовий звіт складають на основі врахування критеріїв і показників за сімома позиціями: ВВП на душу населення; величина соціальної підтримки; тривалість здорового життя; свобода вибору життєвих пріоритетів; великодушна щедрість і довіра (generosity and trust). Крім того, береться до уваги вплив непередбачених причин і випадкових подій. Об'єктивний матеріальний показник ВВП, доповнений сукупністю названих вище суб'єктивних соціальних, моральних і психологічних цінностей, створює поняття валового національного щастя (gross national happiness). ООН установила Міжнародний день щастя, який святкують 20 березня.

Таблиця 1

Призери рейтингу національного щастя зіставлені з часткою податків у ВВП

Країни, що займають перші десять місць за рівнем щастя	Рейтинг країн по роках						Податки / ВВП на початок 2016 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Данія	1	1	Н	3	1	2	50,8 %
Фінляндія	2	7	е	6	5	5	54,2 %
Норвегія	3	2	м	4	4	1	54,8 %
Нідерланди	4	4	а	7	7	6	39,8 %
Канада	5	6	є	5	6	7	39,8 %
Швейцарія	6	3		1	2	4	39,8 %
Швеція	7	5	д	8	10	10	50,5 %
Нова Зеландія	8	-	а	9	8	8	34,5 %
Австралія	9	10	н	10	9	9	34,3 %
Ірландія	10	-	и	-	-	-	30,8 %
...	...		х	...	...	...	...
Ісландія	-	9				3	40,4 %
Австрія	-	8		2	3	-	34,3 %
Україна	89	87	-	111	123	132	28,1%

Джерело: за даними, розміщеними в Інтернеті.

Отже, впродовж останніх років у списку призерів за рівнем щасливого життя переміщуються одні й ті ж країни. Це країни з найбільш високою у світі (Норвегія – майже 55 %), дуже високою, принаймні досить високою (вище 33 %) нормою оподаткування. У державах цієї групи найбільш масштабні пропорції перерозподілу доходів. Величина ВВП менше впливає на показники народного щастя. Так, США з монструозним обсягом економіки близько 20 трлн дол. займають 14-е місце, Японія – 51-е, Китай – 79-е, Німеччина – 16-е.

Україна стабільно знижувала свій рейтинг, зайнявши в 2017 році 132-е місце поруч з Угандою. Лише 23 позиції віддаляють Україну від дна рейтингу на 155-му місці. За державу прикро! Воюючий з сусідами упродовж семи десятиліть Ізраїль (32,2 % taxes-to-GDP ratio) за показником щастя стабільно займає одинадцяте місце.

Багата держава з компетентним і великодушним урядом виконує роль патерналістської організації. Високі податки дозволяють формувати бюджети, коштом яких держави загального благоденства в змозі виконувати функції філантропа і наставника, дають можливість захищати й годувати бідних, старих і немічних, а головне – послідовно знижувати кількість цих знедолених категорій населення. Високі податки і відповідні їм великі бюджети – передумова того, що податки з громадян-платників дбайливий уряд витрачає заради їхніх потреб, їм на благо, користь і вигоду. Отже, ламентачії з приводу задушливої «петлі податків», вимоги пільг і знижок виглядають популістською риторикою.

Нині фіскальне навантаження на суспільство дуже зросло через причину деградації середовища людського існування, глобального забруднення, навіть загроз клімату планети. Тепер коштом податків утримуються не лише чиновники, солдати, поліцейські й «балетні танцівниці», як писав колись Карл Маркс. Нині державній владі знадобився чималий фіскальний резервуар не тільки для оплати численних послуг і суспільних благ соціальної й побутової інфраструктури як передумов комфорту існування і здоров'я населення. В останні десятиліття в категорію суспільних потреб перемістилися нерукотворні блага, так звані геопросторові цінності й ресурси (geospatial commons). Сюди належать звеселяючі серце земні красоти: незаймана природа, мальовничі ландшафти і пейзажі, гори, степи, ліси і т. п. Словом, – усе те, що неможливо створити, розподілити, обміняти, але можливо сплюндрувати й загидити при сучасній на диво сміттєтворній цивілізації. Тепер платити податками треба однаково як любуючись величними архітектурними спорудами, так і насолоджуючись прекрасним краєвидом. Охорона й збереження на радість людям цих унікальних суспільних благ потребує всезростаючих коштів.

Новій, накликаній людьми, біді лауреат Нобелівської премії Еленор Остром (1933–2012) дала назву «трагедія спільного» – вираз, який «широко використовують для описування процесу деградації середовища проживання людини, що слід очікувати в ситуаціях, коли надто багато індивідів використовують деякий обмежений ресурс» [10, с. 23]. Щоб принаймні пом'якшити проблему, Остром рекомендує передачу унікальних природних красот і ресурсів під управління й відповідальність властям децентралізованих адміністративно-територіальних утворень. Саме на низовому рівні – найближчому до людей, компетентних керівників і дбайливих хазяїв – навіть загальнодоступні просторові природні блага можуть і мають знайти захист і раціональне використання.

Отже, від Бентама до сучасних гуманістів умовою щастя народів є не скільки величина економіки чи масштаби оподаткування, як ефективне врядування людьми і ресурсами завдяки приведенню в систему раціональному адмініструванню у поєднанні зі свободами, правами,

обов'язками, радощами життя людей і громадян. За умови домінування розуму та прав як у державному секторі, так і в бізнесовій сфері, зводяться до мінімуму причини нещастя при одночасному зростанні джерел добробуту, порядку, комфорту, насолоди любовання природою, – загалом усього, що втілює відряду й щастя існування. Оподаткування всьому надійна фіскальна основа.

Чому Україна з високим, майже 30-відсотковим рівнем оподаткування, – отже, з достатнім фіскальним фондом для суспільних благ, – перебуває наприкінці рейтингу національного щастя? Відповідь дав Є. Беніамі. Неодмінною умовою реалізації знаменитої формули про максимум щастя для найбільшого числа людей Беніамі провіденціально-категорично поставив раціональну фінансово-економічну політику та ефективне урядове адміністрування при відсутності перешкод і зловживань. Як добре відомо, далеко не всі з цих умов наявні в сучасній Україні.

Приклад ряду західних держав показує, що високий рівень оподаткування при раціональній соціально-економічній політиці – зовсім не перешкода для щастя народу (його добробуту, благоденства, безпеки і комфорту існування). Підняти рейтинг України у світовому індексі щастя – важлива справа престижу держави і національного честолюбства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті (Теоретична концептуалізація та наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Burns J.H. Happiness and Utility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.utilitarianism.com/jeremy-bentham/greatest-happiness.pdf>
3. Eriguchi T. Theory of the Webbs on National Minimum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hetsa.org.au/hetsa2010/pdf/eriguchi.pdf>
4. Griffith Th. D. Progressive Taxation and Happiness [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol45/iss5/11/>
5. Happiness, Economics and Politics: Toward a Multi-Disciplinary Approach. – Ed. by Amitava Krishna Dutt and Benjamin Radcliff. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.amazon.com/Happiness-Economics-Politics-Multi-Disciplinary-Approach/dp/1848440936/ref=asap_bc?ie=UTF8
6. Lubiana D., Zarria L. Happiness and Tax Morale: An Empirical Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ideas.repec.org/p/ver/wpaper/04-2011.html>
7. Norman G. W. Taxation and the Promotion of Human Happiness / George Norman. – Ed. by D. P. O'Brien. – Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing Ltd., 2009. – XIII, 209 p.
8. Norman G. W. Taxation and the Promotion of Human Happiness [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-elgar.com/shop/taxation-and-the-promotion-of-human-happiness>
9. The Declaration of Independence. The Constitution of the United States of America. – Washington : U.S. Information Agency, 1998. – 44 p.
10. Остром Э. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности / Элинон Остром ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 447 с.

Стаття надійшла до редакції 12 лютого 2018 року

УДК 336.743

Я. В. Белінська,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

ФЕНОМЕН КРИПТОВАЛЮТИ: СУТНІСТЬ, МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ

Досліджено процес виникнення криптовалюти як частини криптоекономіки (цифрової економіки), в основі якої лежить принципово нова технологія – блокчейн. Біткоїн – це цифрова криптовалюта, створена в 2008 році невідомим математиком Сатоши Накамото. Визначають такі властивості Bitcoin: 1) нематеріальність; 2) не підконтрольність; 3) анонімність; 4) наявність вартісної основи; 5) умовно обмежений ресурс завдяки введенню обернено пропорційної функції швидкості сумарно видобутих біткоїнів; 6) відкритість і доступність для кожного. Усі перелічені властивості забезпечують ті якості біткоїну, що роблять його грошима. Видобуток біткоїнів настільки значний, що великі обсяги споживаної електроенергії при майнінгу біткоїнів породжують проблему не лише фінансових спекуляцій, а й посилення навантаження на зовнішнє середовище. Злочини, пов'язані з біткоїном, полягають у їхньому використанні при злочинних операціях. Стрімке поширення біткоїну спонукало до розробки правил його регулювання, оподаткування, дозвільних документів, оформлення операцій та прав власності, механізмів захисту від неправомірних дій. Проте уніфікації норм регулювання перешкоджають розбіжності у його правовому розумінні в різних країнах.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, блокчейн, майнінг, цифрова економіка.

Я. В. Белинская,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины

ФЕНОМЕН КРИПТОВАЛЮТЫ: СУЩНОСТЬ, МЕХАНИЗМ ВОЗНИКНОВЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Исследован процесс возникновения криптовалюты как части криптоэкономики (цифровой экономики), в основе которой лежит принципиально новая технология – блокчейн. Биткоин – это цифровая криптовалюта, созданная в 2008 году неизвестным математиком Сатоши Накамото. Определяют такие свойства Bitcoin: 1) невещественность; 2) неподконтрольность; 3) анонимность; 4) наличие стоимостной основы; 5) условно ограниченный ресурс благодаря введению обратно пропорциональной функции скорости суммарно добытых биткоинов; 6) открытость и доступность для каждого. Все перечисленные свойства обеспечивают те качества биткоину, что делают его деньгами. Добыча биткоинов настолько значительна, что большие объемы потребляемой электроэнергии при майнинге биткоинов порождают проблему не только финансовых спекуляций, но и усиление нагрузки на окружающую среду. Преступления, связанные с биткоином, заключаются в их использовании в процессе преступлений. Стремительное распространение биткоина побудило к разработке правил его регулирования, налогообложения, разрешительных документов, оформления сделок и прав

собственности, механизмов защиты от неправомерных действий. Однако унификации норм регулирования препятствуют различия в его правовом понимании в разных странах.

Ключевые слова: криптовалюта, биткоин, блокчейн, майнинг, цифровая экономика.

Y. V. Belinska,

Doctor of Economic Sciences,
University SFS Ukraine

PHENOMENON CRYSTALS: SATISFACTION, MECHANISM OF COMPLETION, USE CHALLENGES

The process of occurrence of crypto currency as a part of the crypt economy (digital economy), based on fundamentally new technology – blockade, is investigated. Bitcoins is a digital cryptography, created in 2008 by an unknown mathematician under the pseudonym Satoshi Nakamoto. These Bitcoin properties are defined: 1) non-materiality; 2) nonconformity; 3) anonymity; 4) availability of value bases; 5) conditionally limited resources due to the introduction of the inverse proportional function of the velocity of the total bitwise extracted; 6) openness and accessibility for everyone. All of these properties provide the quality of the bitcoin that make it money. The extraction of bitcoins is so significant that large volumes of electricity consumed by the betting industry give rise to the problem of not only financial speculation, but also increasing the load on the external environment. Offenses related to bitinom consist in their use in criminal operations. The rapid spread of bitcoin prompted the development of rules for its regulation, taxation, permitting documents, registration of transactions and property rights, mechanisms for protection against unlawful actions. However, the unification of regulatory norms prevents divergences in its legal sense.

Key words: crypto-currency, bitcoin, blockade, mining, digital economy.

Поява криптовалют кардинально змінила уявлення про світ фінансів та принципи ведення бізнесу. Упродовж останніх десяти років вони викликають критику, вважаються причиною злочинності, супроводжуються як великими заробітками, так і невдачами. Виникнення криптовалют є частиною криптоекономіки (цифрової економіки), в основі якої лежить принципово нова технологія – блокчейн. Незважаючи на домінуюче ставлення до криптовалют як фінансового спекулятивного інструмента, з економічної, соціальної та культурної точок зору пояснення феномена криптовалют, що регулюються жорсткими законами математичних обчислень, може лежати далеко за межами фінансової системи.

Феномену появи і регулювання криптовалют присвячено ряд праць як публіцистичного, так і наукового характеру. На хвилі глобального інтересу до біткоїна та інших криптовалют питання, що це таке і як їх використовувати, набувають більшої актуальності. На цю тему є багато статей, блогів, думок і тренінгів, але в більшості випадків це технічні, економічні та маркетингові матеріали. Зокрема, можна назвати праці О. Ольшанського [1], Є. О. Галушки, О. Д. Паконя [2], А. Маланова [3], М. А. Куцевол, О. А. Шевченко-Наумової [4], Н. Поливки [5] та інших.

Але питання про сутність, законність, право власності та регулювання криптовалют в Україні все ще не вирішені. Не останню роль у цьому відіграла некомпетентність представників НБУ [6]. Думка НБУ про те, що криптовалюта має бути заборонена, оскільки не має ознак,

властивих національним валютам, є поверхневою. Визначення криптовалюти як грошового сурогату призвело до того, що феномен криптовалюти, її характеристики та особливості вивчені недостатньо. Відповідно, питання про місце криптовалюти у вітчизняній фінансовій і правовій системах залишається відкритим. Однак ці моменти є ключовими для подальшого врегулювання операцій з криптовалютою.

Метою дослідження є вивчення теоретико-практичних аспектів розвитку і проблем використання криптовалют, зокрема в Україні.

Біткойни – це цифрова криптовалюта¹, створена в 2008 році невідомим математиком під псевдонімом Сатоши Накамото. В основі ідеї Bitcoin лежало бажання створити не «папірці», які представляють реальні гроші, а електронну валюту з тими властивостями золота, завдяки яким воно є ідеальними грошима.

Bitcoin створювався впродовж двох десятиліть інтенсивних досліджень і розробок анонімних ентузіастів. Перша електронна готівка DigiCash з'явилася в 1990 р. завдяки зусиллям криптографа Девіда Чома. Однак система DigiCash мала істотні недоліки порівняно з Bitcoin: вона була централізованою, закритою і не відповідала технічним можливостям комп'ютерів того часу. Фірма Чома збанкрутувала в 1998 р. перед масовим поширенням і комерціалізацією Інтернету [7].

Визначають такі властивості Bitcoin: 1) нематеріальність (вони містяться виключно в світовій мережі Інтернет); 2) непідконтрольність нікому (навіть самому винахіднику); 3) анонімність (власників виявити неможливо); 4) наявність вартісної основи (на майнінг біткойнів витрачаються ресурси, але не людські, а комп'ютерні); 5) умовно обмежений ресурс завдяки введенню функції швидкості сумарно видобутих біткойнів від часу, яка є обернено пропорційна, з часом падає і наближається до нуля. Максимальна кількість біткойнів очікується обсягом 21 млн до 2025 року; 6) відкритість і доступність для кожного (будь-яка людина може простежити всі транзакції в процесі «майнінгу» будь-якого біткойна). Усі перелічені властивості забезпечують ті якості біткойну, що роблять його грошима.

Одним з ключових моментів у вирішенні завдання забезпечення надійності біткойну є застосування криптографічного методу *proof-of-work* – це «непотрібні» обчислення, які повинні проводитися довго, але доказ того, що вони були, має перевірятися моментально. Ідея надійності біткойну полягає в тому, що кожна транзакція необоротна і підтверджується їхніми блоками, які відповідають певним вимогам. Ці блоки об'єднуються в ланцюжок і доступні всім для перегляду у вигляді єдиної бази даних (блокчейн). Відтак весь ланцюжок можна перевірити на валідність на спеціальному сайті – BitcoinBlock Explorer, тому двічі продати біткойн неможливо. Надійний механізм шифрування, який використовується в SSL, SSH і навіть у банківських мережах, має 100-відсотковий захист від злону. За експертними оцінками, щоб зламати мережу біткойнів, не вистачить потужностей усіх суперкомп'ютерів світу.

Зазначені властивості певною мірою залежать від специфіки механізму видобутку біткойнів. Технологія блокчейн – це ланцюг блоків даних у форматі JSON. Кожен блок містить усю необхідну для функціонування мережі інформацію, свій порядковий номер і хеш-суму (шістнадцятизначним числом) попереднього блоку. У першому блоці такої хеш-суми немає. Хеш має задовольняти визначені вимоги: він повинен починатися з певної кількості нулів,

¹ Криптовалюта – це децентралізована валюта із захистом від повторного використання, яка базується на досягненнях сучасної криптографії.

тобто має бути менше параметра під назвою «bits». Цей механізм дозволяє надійно зберігати всі необхідні дані в мережі, адже якщо змінити хоча б один символ у блоці, то його хеш зміниться цілком і всі нулі зникнуть.

Незважаючи на те, що хеш-функція обчислюється за суворим математичним алгоритмом, майнінг з метою пошуку хешу можливий за рахунок параметра «nonce». Програма-майнер просто перебирає різні значення «nonce» одне за іншим, обчислюючи значення хеш-блоку, і якщо буде отримано хеш, що відповідає заданому параметру складності, то той, хто його отримав, матиме нагороду у вигляді нових біткоїнів і комісій усіх транзакцій, включених до блоку. Тобто тому, хто згенерував блок, у якому розташована ця транзакція, спрямовується 50 монеток. Це свого роду нагорода за витрачений час і ресурси на генерацію блоку. Створюючи новий блок у ланцюгу, клієнт вносить вклад у роботу Bitcoin. З 2009 року до грудня 2012 року сума винагороди за один видобутий блок становила 50 BTC. Потім це число знизилося до 25 BTC. Коли кількість здобутих біткоїнів перевищує половину, нагорода зменшується в 2 рази. Якщо їхня кількість дійде до 75 %, нагорода впаде ще в 2 рази і так далі. За даними блогу Visual Capitalist, станом на початок вересня 2017 року обсяг криптовалют у світі оцінювався у \$146,2 млрд. Найбільша частка (47 %) припадала на біткоїн, а 19 % займав Ethereum.

У вересні 2010 року біткоїн оцінювався на рівні 6 центів і був поза увагою інвесторів. Але водночас «Elliott Wave Theorist» опублікував спеціальну доповідь про криптовалюту, зазначивши її «величезний потенціал як валюти» і прогнозуючи, що «ідея приватних валют повинна бути популярною». І розпочався потужний злет вартості біткоїну (рис. 1).

На рис. 1 показано коливання вартості біткоїну, хвиля 5 – це прогноз на 2018 рік. Тобто після зростання вартості біткоїну очікується неминуче падіння. Таким чином, вартість BTC постійно коливається, і зниження впродовж місяця могло сягати 80 і 90 %. Проте в онлайн-клубах криптоколекціонерів інвестори-новачки чекають «часу для ламбо», що означає тримати криптомонету доти, доки її цінність не буде настільки висока, щоб вони могли перевести в готівку її і придбати «Lamborghini».

Популярність біткоїну настільки велика, що виникло понад 800 клонів (альт-коїнов) [coinmarketcap.com], більшість з яких високотехнологічні схеми «створення, підвищення вартості, продажу». Проте спекулянти охоче інвестують у криптовалюту. Наприклад, найвідоміший суперник біткоїна «Ethereum». Відомий Dogecoin, де «іконка» замінена на кумедну собаку. Інвестори оцінили його ринкову капіталізацію в 0,5 млрд доларів на піку його популярності.

Незалежне рейтингове агентство Weiss Ratings з США вперше випустило рейтинг про криптовалюту, що виглядає таким чином: Bitcoin – C +; Ethereum – B; Novacoin – D; Steemit – B [9]. За даними опитування фонду Blockchain Capital, досить високі рейтинги криптовалют привели до того, що менше третини людей у віці від 18 до 34 років швидше інвестують 1 000 дол. США у криптовалюту, ніж в акції на фондовому ринку. Це пов'язано з недовірою до банківської системи. Однак DeutscheBankWealthManagement не рекомендує інвестувати в криптовалюту через такі їхні основні проблеми, як висока волатильність (коливання майже на 20,0 % упродовж дня вважаються нормальним явищем), можливі маніпуляції з цінами, втрата даних. За сутністю криптовалюти вважаються спекулятивним інструментом. Цієї думки дотримується також президент банку Іспанії Луїс Марія Лінде та Австрійська асоціація фінансового планування [10].

Рис. 1. Динаміка вартості біткоїну

Джерело: [8].

Проте в Україні 25 вересня 2017 р. вперше у світі відбулася електронна трансатлантична угода з обміну нерухомості на криптовалюту. Підприємець Марк Гінзбург фактично обміняв свою київську квартиру на Ethereum. Оскільки правовий статус криптовалют в Україні не визначений, то правники з юридичної фірми Юскутум застосували саме це формулювання. У процесі угоди сторони використали смарт-контракт блокчейну Ethereum [11].

Цікаво, що за останні два роки 57 вітчизняних держслужбовців задекларували біткоїни. Найбільше власників біткоїнів працює в Одеській облраді, на другому місці – Верховна Рада України [12].

Загалом у світі біткойном можна розрахуватися за будь-які товари і послуги. Найчастіше розраховуються в Інтернеті за товари, де потрібна анонімність. В Україні біткойнами можна розраховуватися на таких сайтах [3]: кафе Kava Like; кафе «Циферблат»; Ukrainian iPhone Service – сервісний центр для iPhone; магазин «Натуральні продукти» пропонує молочну і м'ясну продукцію за біткойни; «Еколавка» – магазин натуральних продуктів; «Юскутум» – адвокатська контора; E-Photo – типографія; SendFlowers – інтернет-магазин, що доставить букет квітів за біткойни; VIDEOFABRIKA – креативне агентство; <http://2show.mobi/> – білети в кіно або театр; <https://www.u-f-l.net/> – магазин квітів і подарунків; <http://store.steampowered.com/> – популярна платформа цифрової дистрибуції відеоігор.

Здороження біткойну певною мірою пов'язане з технологією його видобутку, що потребує потужної технічної бази. Зокрема, спеціальний десктоп (ноутбуки не підходять) з потужною відеокартою, як мінімум GeForce GTX 1060 або ATI Radeon RX 480 з охолодженням, тому що відеокарта буде навантажена на 100 % цілодобово безперервно. Саме відеокарти займаються розшифровкою даних при видобутку біткойнів. Прибутковість видобутку на вищеописаному комп'ютері становить не більше 2 дол. США за добу (0,000794 BTC). Для підвищення швидкості видобутку криптовалюти купують спеціальні «ферми» – зв'язки з декількох відеокарт, з'єднаних між собою (від 3–5 і більше). Їхня окупність приблизно 2–3 роки при цілодобовому майнінгу і навантаженням на електромережу 800–1500 Вт. Вартість ASIC-майнер починається від 2 500 дол. США і за потужністю перевершують ферми з 30 відеокарт.

Цікаво, що обсяги споживаної електроенергії при майнінгу біткойнів настільки значні, що у дослідницького центру Каліфорнійського університету виникли проблеми: його співробітники скаржаться, що через розповсюдження майнінгу необхідне для досліджень обладнання суттєво подорожчало. У світі виник дефіцит відеокарт. До інших проблем, пов'язаних з майнінгом біткойнів, слід віднести навантаження на електромережі та суттєві викиди тепла, оскільки «ферми» істотно нагріваються. Отже, біткойни породжують проблему не лише фінансових спекуляцій, а й посилення навантаження на зовнішнє середовище.

На початку 2016 р. одна з найбільших китайських криптобірж BTCC піддалася масованій DDoS-атаці, за припинення якої вимагалися біткойни. Наприкінці 2014 року група шантажистів погрозувала заразити вірусом Ебола всю Чехію, якщо їм не заплатять мільйон євро в біткойни. У штаті Коннектикут взимку 2015 року кілька місцевих жителів стали отримувати погрози від невідомих, якщо не заплатять викуп у біткойнах. Також у листах містилися докладні інструкції з купівлі та відправлення біткойнів. Улітку 2015 року група українських шахраїв тероризувала великі мережі роздрібних магазинів дзвінками про мінування. Повідомивши потенційну жертву про можливі проблеми з бізнесом по телефону або електронній пошті, вони пропонували заздалегідь відкупитися біткойнами. Суми варіювалися від 60 до 150 біткойнів [13].

У цілому злочини з біткойнами полягають лише у їхньому використанні при злочинних операціях, і в принципі замість них могли використовуватися будь-які інші валюти. Стрімке поширення біткойну спонукало до розробки правил його регулювання, оподаткування, дозвільних документів, оформлення операцій та права власності, механізмів захисту від неправомірних дій. Проте уніфікації правил перешкоджають розбіжності у його правовому розумінні. У деяких країнах, наприклад у США, криптовалюта вважається майном для цілей оподаткування. Відповідно, угоди з придбання товару за біткойни вважаються бартерними угодами. Незважаючи на це визначення, Комісія з цінних паперів і фондового ринку США зазначила, що залежно від конкретних характеристик криптовалюти або токена вони можуть

вважатися цінними паперами. Це стосується випадків, коли віртуальний інструмент містить риси інших інструментів або активів. У такому випадку, наприклад, ICO (initial coin offering) має відповідати правилам і вимогам випуску цінних паперів.

У квітні 2017 року уряд Японії офіційно визнав біткоїн платіжним засобом, який виконує функцію валюти. Водночас офіційною грошовою одиницею залишилася лише ієна. Південна Корея заявила про намір легалізувати криптовалюту. Наприклад, Венесуела оголосила, що вводить власну криптовалюту (петрокоїн). 2017 року потужний банк Південної Кореї (ShinhanBank) оголосив про запуск блокчейнів-платформ для зберігання біткоїн-гаманців [13].

Керівництво Європейського Союзу готує нову директиву, присвячену цифровим злочинам, вона також буде пов'язана зі створенням європейського агентства кібербезпеки. У директиву включено пропозицію посилити покарання для тих, хто пов'язаний з кіберзлочинами. Це зміцнить здатність правоохоронних органів боротися з цією формою злочинності, також дозволить розширити сферу охоплення злочинів, пов'язаних з інформаційними системами, що використовують різні платіжні операції, включаючи трансакції віртуальних валют. В окремому прес-релізі зазначено, що чинне законодавство не має інструментів залучення до відповідальності за злочини, пов'язані з технологіями. Чинні правила про криміналізацію негрошового шахрайства викладені в Рамковому вирішенні 2001/413 / ЖНА Ради, що діє з 2001 року [14].

У зарубіжних країнах цим питанням займається правовий орган ООН з прав міжнародної торгівлі ЮНСІТРАЛ. Він багато уваги приділяє електронній торгівлі, електронним документам, а віднедавна й питанню криптовалют. ЮНСІТРАЛ керується такими принципами, як технологічна нейтральність і функціональна еквівалентність. Вони припускають, що закон не повинен передбачати використання конкретної технології, у тому числі зберігання і передавання інформації. Відтак криптовалюта існує тільки у віртуальному просторі і контроль над її обігом ускладнений. Є тільки два моменти, коли операція може бути проконтрольована фінансовим регулятором тієї чи іншої країни: момент її придбання за звичайні гроші і момент її продажу та отримання за неї коштів. Отже, основна проблема регулювання криптовалют полягає в тому, що видобуток і операції з криптовалюти виходять за рамки будь-якої юрисдикції, існують окремо і децентралізовано від будь-якої країни. Тому окрема держава не може ввести правила щодо криптовалют, що перебуває поза полем її контролю.

На початку серпня 2017 року в НБУ заявили, що відсутність у світі єдиного підходу до визначення правового статусу найпоширенішої криптовалюти – біткоїна – ускладнює вирішення цієї проблеми в Україні. На цей момент в Україні утворився правовий вакуум. Відповідно до чинного законодавства криптовалюта як взаєморозрахунки використовуватися не може. Отже, фізичні чи юридичні особи, що використовують біткоїн, ризикують. НБУ застерігає від операцій з криптовалютами, доки не буде створена законодавча система, яка зможе запобігти зловживанням.

Нещодавно з'явилося два законопроекти, згідно з якими криптовалюта буде новим видом «фінансового активу». Проте визначення і положення містять переважно технічні поняття, а не правові. Наприклад, запропоновані законопроекти намагаються регулювати систему блокчейн, або «майнінг». Замість цього закон повинен містити критерії і принципи, яким відповідають така технологія або діяльність. Оскільки з кожним днем з'являється все більше і більше технологій, здатних ефективно передавати і зберігати дані, підганяти законодавчу базу під одну технологію недоцільно і неефективно. Крім того, законопроекти передбачають жорсткі

правила регулювання криптооперацій та окремі правила ліцензування операцій і криптобірж. Інструменти регулювання – ліцензування, правила відкриття рахунків, регулювання фінансових послуг на ринку криптовалюти, зобов'язання провайдера закрити доступ до сайту криптобіржи. У результаті вони або не працюватимуть, або обмежуватимуть криптобізнес та операції з криптовалютою. Це призведе лише до вилучення України із списку країн, де можна проводити операції з криптовалютою.

Крім того, якщо криптовалюта буде створена після ухвалення закону, не підпаде за будь-якою характеристикою під визначення в законі, то доведеться ухвалювати новий закон або змінювати старий. Не всі криптовалюти потрібно регулювати, наприклад ігрові віртуальні валюти можуть підпасти під широке визначення, проте їх не потрібно регулювати. Тобто ухвалення окремого закону або нормативного акта про «біткоїни», а потім про «лайткоїни» та «ефіри» тільки збільшить невизначеність щодо того, що таке криптовалюта та операції з нею. Проте внесення змін до Податкового кодексу України з приводу оподаткування криптовалютних операцій, а також визначення основних термінів та регулювання криптовалютних відносин є, на нашу думку, невідкладним завданням.

З точки зору майбутнього застосування криптовалюти перспективи досить невизначені до того часу, доки не буде видобуто останній біткоїн та не розкрито інкогніто Сатоши Накамото, якому належить 7,0 % біткоїнів, і жоден з них дотепер не було витрачено.

Цікаву перспективу відкриває не лише застосування криптовалюти, а й технології блокчейн, завдяки якій вона видобувається. Ця технологія лежить в основі так званих «розумних» контрактів (смарт-контрактів), в яких буде повністю виключений людський фактор. Наприклад, щоб продати монету, потрібно відправити клієнту зашифрований файл і створити контракт з такою умовою, що покупець повинен відправити криптовалюту в контакт, який автоматично опублікує ключ для розшифровки файла. Такі «розумні» контракти підходять для ІТ-сервісів, де за допомогою коду можна розписати послуги та автоматизувати процес. Можна продавати зашифровані файли, здавати в оренду обчислювальні ресурси процесора або продавати послуги. Друга сфера застосування «розумних» контрактів – це трансакції, результат яких залежить від комбінації розрахунку всередині блокчейна та інформації з відкритих джерел. Наприклад, фінансові контракти, в які інвестують кілька сторін, а прибуток залежить від зовнішніх чинників: курсу гривні до долара, вартості акцій компанії, ціни на дорогоцінні метали тощо. Інформація повинна знаходитися у відкритому доступі, і має бути, як мінімум, п'ять джерел, готових підтвердити і надати точні цифри.

У цьому випадку проблемою є пошук джерела, що заслуговує на довіру, перенос даних у блокчейн, тому що ні сам блокчейн, ні інтернет-протокол не спроможні верифікувати інформацію. Нині існує декілька компаній в Англії та Америці, які розробляють *trusted hardware* для корпорацій, спеціальні криптопроцесори, в яких зберігаються криптографічні ключі для захисту інформації.

«Розумні» контракти можна застосовувати не тільки для якихось разових операцій, але і для створення абсолютно нових ринків і нових механізмів взаємодії щодо отримання інформації та виконання домовленостей. Набуває розвитку концепція ДАО (децентралізована автономна організація), побудована на «розумних» контрактах, де розподіл коштів вирішується загальним голосуванням. Це цікавий підхід для інвестицій у стартапи або створення некомерційних проектів.

Це обумовлено тим, що в базу даних (блокчейн) можна, крім інформації, записати ще й програмний код, який міститиме в собі певні умови. Ніхто не може перешкодити виконанню цього програмного коду, це і є сутність смарт-контракту. Наприклад, якщо укладено зі страховою компанією договір, вона може не виплатити гроші вчасно. Якби договір був представлений у вигляді смарт-контракту, то компанія не могла б відмовитися від виконання умов договору, дія відбувається автоматично: гроші просто списуються на оцифровану адресу з гарантія страхової компанії за настання необхідних умов.

Використання блокчейна при складанні реєстрів дозволить відмовитися від роботи нотаріусів. Нині без них не можна обійтися, тому що власник центрального реєстру зможе додавати дані в базу безконтрольно. Проте перехід на технологію блокчейн унеможливить таку ситуацію. Блокчейн може вирішити питання плагіату. Наприклад, якщо стаття опублікована і її хеш розміщений у блокчейні, то з 100-відсотковою точністю можна відповісти на питання, хто був першим.

Не можна обійти увагою й технологію InitialCoinOffering – первинне розміщення токенів. Йдеться про використання технології блокчейн для емісії токенів, які нагадують за своїми властивостями цінні папери. Кожен токен – це посилання на закодований договір, смарт-контракт. Але випускати або купувати окени-акції досить ризиковано, тому що немає установи, яка забезпечить захист прав власника, держава ще не розробила правила регулювання операцій з криптовалютами. Тому нині популярні utilitytoken – опціони на отримання певних послуг або товарів. Спочатку в документації до ICO обумовлюються умови цього контракту, за яких він виконується, а механізм виконання закладений у самому токени.

Отже, технологія блокчейн веде до подальшої глобалізації, відкритості ринків і формування єдиної інформаційної та фінансової мережі.

У глобальному вимірі поширення криптовалют означає глобальну трансформацію світової фінансової системи, що пройшла свій розвиток від перших монет до сучасних кредитних грошей. Нині відбувається кардинальна трансформація цієї конструкції за новими математичними правилами регулювання.

Незважаючи на особливості видобутку, використання та регулювання обігу біткоїнів, криптовалюти стають невід'ємною частиною сучасного платіжно-грошового обігу, базуючись на принципах створення вартості та зберігання інформації у сучасній інформаційно-мережевій економіці. Еволюція ринку приведе до об'єднання учасників, появи фондів, рейтингових агенцій тощо. Для приватних інвесторів це великі можливості. Використання технології ICO дозволить швидко інвестувати у виробництво будь-якої країни, що спроможна сприяти розвитку ринків. Тим часом, у довгостроковій перспективі цей ринок очікує падіння.

Проблеми і перспективи біткоїну полягають у такому. Якщо валюта будь-якої країни суттєво девальвує, вона може перейти на біткоїни, при цьому монополії центральних банків на емісію грошей уже не буде. Поширення платежів та трансакцій у криптовалюті обумовлює потребу зміни підходів до оподаткування. Висока вірогідність у тому, що переважна більшість криптовалют знеціниться, проте ті, що залишаться, – виростуть у ціні. Основним ризиком є висока волатильність курсу біткоїну. Слід очікувати, що великі банки почнуть приймати біткоїни, а також запуснуть послуги криптогаманців. Поширення біткоїну змінить конфігурацію світових фінансових центрів, тому що Китай є найбільшим інвестором у криптовалюту, проте лише в біткоїни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ольшанський О. Криптовалюти в Україні: фінансова бульбашка чи гроші майбутнього: конспект [Електронний ресурс] / О. Ольшанський. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/economics/2017/10/26/379452_kriptovalyuti_ukraini_finansova.html
2. Галушка Є. О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку / Є. О. Галушка, О. Д. Пакон // Молодий вчений. – 2017. – № 4 (44). – С. 634–638.
3. Маланов О. Проблемы и риски криптовалют [Електронний ресурс] / О. Маланов. – Режим доступу : <https://habrahabr.ru/company/kaspersky/blog/341552/>
4. Куцевол М. А. Поняття та економічна природа криптовалюти [Електронний ресурс] / М. А. Куцевол, О. А. Шевченко-Наумова. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/16391/1/79-85.pdf>
5. Поливка Н. Криптовалюти і «різноманітні біткоїни» [Електронний ресурс] / Н. Поливка // Юридична газета online. – Режим доступу : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/informatsiynе-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-i-riznomanitni-bitkoini.html> 11
6. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з [...] : лист Національного банку України : від 08.12.2014 № 29-208/72889 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>
7. Bitcoin. Как это работает [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://habrahabr.ru/post/114642/>
8. Пректер Э. Технические проблемы современных криптовалют [Електронний ресурс] / Э. Пректер. – Режим доступу : URL:<https://navimann.livejournal.com/977715.html>
9. Разгромный рейтинг WeissRatings на популярне криптовалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cashout.biz/razgromnyj-rejting-weiss-ratings-na-populyarnye-kriptovalyuty>
10. Один из крупнейших банков Европы предостерегает от использования криптовалют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zik.ua/ru/news/2018/01/30/odyn_yz_krupneyshyh_bankov_evropi_predosteregaet_ot_yspolzovaniya_1254737
11. Криптовалюта в Україні. Все, що треба знати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/techno/it-industry/kriptovaljuta-bitcoin-v-ukrajini-vse-shcho-treba-znati-1918518.html>
12. 57 українських госслужащих задекларировали биткойны [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lb.ua/news/2018/01/22/387838_57_ukrainskih_gossluzhashchih.html
13. Bitcoin: ТОП-5 советов новичкам по добыче и покупке криптовалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/2185567-bitcoin-top-5-sovetov-novichku-podobyche-ili-pokupke-kriptovaljuty.html>
14. Еврокомиссия ужесточит наказания за преступления с криптовалютой [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.bigmir.net/news/86363-Evrokomissiya-yjestochit-nakazaniya-za-prestypleniya-s-kriptovalutoi>

Стаття надійшла до редакції 15 лютого 2018 року

УДК 658.75

Т. В. Білобровенко,
Університет ДФС України

ПЕРЕВІРКА ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

У статті наведено характеристику однієї з форм державного фінансового контролю, яку здійснює Державна аудиторська служба України, досліджено ефективність цієї форми контролю за останні роки. Серед основних форм контролю, таких як державний фінансовий аудит, інспектування, перевірка державних закупівель та моніторинг державних закупівель, особливе місце належить перевірці державних закупівель, яка на сьогодні є самостійним контрольним заходом, а також може включатися в програму державного фінансового аудиту та інспектування. Вона здійснюється після моніторингу державних закупівель і є наступною формою контролю.

Ключові слова: державні закупівлі, перевірка державних закупівель, електронна система закупівель.

Т. В. Белобровенко,
Университет ГФС Украины

ПРОВЕРКА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

В статье рассмотрена характеристика одной из форм государственного финансового контроля, которую осуществляет Государственная аудиторская служба Украины, исследовано эффективность данной формы контроля за последние годы. Среди основных форм контроля, таких как государственный финансовый аудит, инспектирование, проверка государственных закупок и мониторинг государственных закупок, особое место принадлежит проверке государственных закупок, которая в настоящее время является самостоятельным контрольным мероприятием, а также может включаться в программу государственного финансового аудита и инспектирования. Она осуществляется после мониторинга государственных закупок и является следующей формой контроля.

Ключевые слова: государственные закупки, проверка государственных закупок, электронная система закупок.

T. V. Belobrovenko,
University SFS of Ukraine

VERIFICATION OF PUBLIC PROCUREMENT AS AN EFFECTIVE FORM OF STATE FINANCIAL CONTROL

The article describes the characteristics of one of the forms of state financial control that is carried out by the State Audit Service of Ukraine, the effectiveness of this form of control over recent years has been investigated. Among the main forms of control, such as public financial audits, inspections, public procurement inspections and monitoring of public procurement, a special place belongs to the control of public procurement, which is currently an independent

control measure and may also be included in the program of public financial audit and inspection. It is carried out after monitoring public procurement and is the next form of control.

Key words: *public procurement, verification of public procurement, electronic procurement system.*

Однією з найбільш гострих сучасних проблем в Україні є питання щодо здійснення контролю у сфері публічних закупівель. Нещодавно державний фінансовий контроль мав суто фіскальний характер, а перевірки та ревізії залишалися традиційними формами його здійснення, вони проводились для встановлення законності операцій, використання коштів за цільовим призначенням, виявлення та покарання осіб, винних у здійсненні порушень чинного законодавства.

На сьогодні існують такі форми державного фінансового контролю, які здійснює Держаудитслужба України: державний фінансовий аудит, перевірка державних закупівель, інспектування (ревізія) та моніторинг закупівель.

Велика увага приділяється перевірці державних закупівель, яка з 2013 р. стала самостійною формою ДФК. Розвиток ринку закупівель вимагає дослідження фінансово-економічного механізму його конкурентоспроможності.

Довгий час державні закупівлі вважались однією з найбільш корумпованих сфер в економіці. Процедура державних закупівель мала «паперовий» характер, що не давало змоги стежити за прозорістю та ефективністю їхнього здійснення. Поштовхом для змін стала євроінтеграція, коли з більшою пильністю громадяни почали звертати увагу, на що саме використовують кошти в державних установах та організаціях. У зв'язку з цим наша держава вирішила змінити цю систему і здійснити реформування у цій галузі шляхом впровадження системи електронних торгів, яка дістала назву «ProZorro».

Наукові розробки українських учених як А. Золотарьова, О. В. Котелевко, О. Критенко, В. П. Міняйло, М. С. Письменна, В. В. Смирчинський, О. М. Титаренко, Н. Б. Ткаченко, О. Ю. Фіц присвячені питанням дослідження ринку державних закупівель в Україні, але на сьогодні ця проблема залишається нагальною.

Метою статті є дослідження ефективності перевірки державних закупівель як форми державного фінансового контролю та визначення ефективності впровадження системи електронних торгів для контролю за процедурою державних закупівель.

Еволюція державних закупівель починає свою історію ще з 1988 року, коли вперше було використано поняття «державних замовлень» (нині – «державні закупівлі») Держпланом СРСР при розробці проекту народногосподарського плану. Причиною введення цього механізму стало те, що Держплан СРСР не міг повністю збалансувати планові завдання з виробництва продукції з наявними матеріальними ресурсами. Він змушений був здійснити кроки в напрямі децентралізації тієї системи. Нездатність забезпечення народногосподарських планів зумовила появу державного замовлення, яке охопило 70–80 % загальних обсягів народного господарства і повністю було забезпечене необхідними матеріальними ресурсами. Продукцію, виготовлену понад державне замовлення, виробнику було дозволено реалізовувати самостійно [1].

Перші спроби впровадження фінансового контролю державних закупівель були прийняті 1 грудня 2006 року з ухваленням Верховною Радою України Закону України № 424-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань закупівлі товарів, робіт і послуг

за державні кошти». У цьому законі вперше згадується про такий різновид фінансового контролю, як перевірка державних закупівель. Нині регулювання та контроль у сфері держзакупівель здійснюється згідно зі ст. 7 Закону України «Про публічні закупівлі».

Поняття «державні закупівлі» та «державне замовлення» необхідно розмежовувати.

На думку О. Критенка, поняття «державне замовлення» є лише «декларацією про наміри» придбати той чи інший товар або послугу, тоді як «державні закупівлі» – це вже процес придбання, внаслідок якого здійснюється відчуження товару (роботи, послуги) та передача прав власності від продавця покупцеві, тобто «реалізація намірів». Між державним замовленням (декларацією про наміри) та державними закупівлями (реалізацією намірів) законодавчо встановлено механізм їхньої реалізації – процедура конкурсних торгів. У цілому взаємозалежність понять можна відобразити так (рис. 1):

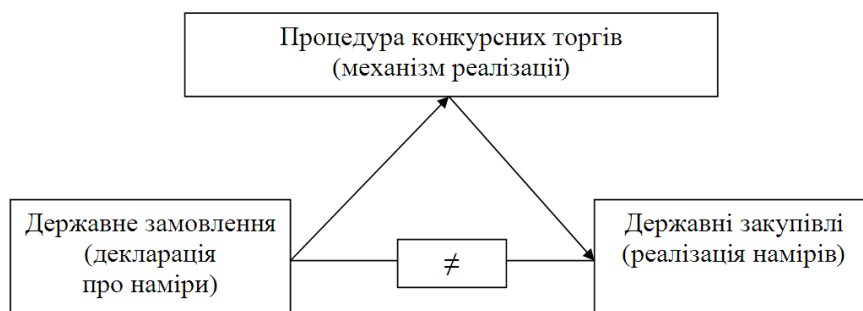

Рис. 1. Взаємозалежність понять «державні закупівлі» та «державне замовлення»

Державна закупівля – придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти у порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі». Закупівлі здійснюються згідно із річними планами та за такими принципами: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість і прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка пропозицій конкурсних торгів; запобігання корупційним діям і зловживанням; вільне переміщення товарів; свобода надання послуг [3].

Щоденно в Україні здійснюються закупівлі товарів, робіт та послуг на мільярди державних коштів, а суми правопорушень у цій сфері вираховуються тисячами й навіть мільйонами гривень, унаслідок чого порушуються конституційні права громадянина та особи, оскільки нераціональне і неефективне використання державних коштів впливає на виконання державою своїх внутрішніх, зовнішніх функцій та конституційних обов'язків перед особою і громадянином. Щороку держава здійснює закупівлю товарів та послуг для виконання покладених на неї функцій: національна оборона, утримання доріг та земель загальнодержавного призначення, забезпечення освіти й охорони здоров'я тощо. Іншими словами, державними закупівлями є суми грошей, витрачені на товари та послуги, що безкоштовно надаються населенню. Тому організації, установи та підприємства, що планують і виконують процедури державних закупівель, мають постійну потребу в аналізі та контролі результатів прийнятих управлінських рішень.

Сфера публічних закупівель є однією із найбільш криміногенних у нашій державі. Проведення транспарентних, конкурентних, зрозумілих, гласних процедур державних

закупівель є для будь-якої держави запорукою успіху в питанні витрачання коштів на задоволення суспільних потреб [4].

Перевірка державних закупівель полягає у документальному та фактичному аналізі дотримання підконтрольними установами законодавства про державні закупівлі та проводиться органом державного фінансового контролю на всіх стадіях державних закупівель [5].

Перевірка державних закупівель за останні три роки стала самостійною формою здійснення державного фінансового контролю. До цього її включали окремим питанням програми державного фінансового аудиту чи інспектування. Держаудитслужба не призначала перевірки державних закупівель як самостійну форму контролю, щоб уникнути оскарження їхніх результатів з боку підконтрольних установ за формальними ознаками.

Також з'явилася така форма контролю, як моніторинг закупівель, відповідно до Положення про Державну аудиторську службу України [6].

Статтею 2 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5] визначено, що порядок проведення державних закупівель має бути встановлений Кабінетом Міністрів України.

Нині із набранням чинності Порядку № 631 Держаудитслужба отримала повне право проводити перевірки державних закупівель на підконтрольних установах та вимагати усунення виявлених порушень.

Методика перевірки державних закупівель також регулюється Методичними рекомендаціями з проведення органами Держаудитслужби перевірок державних закупівель № 285 [8].

Контроль у сфері державних закупівель може здійснюватися органами фінансового контролю як окремий контрольний захід – це перевірка державних закупівель за наявності підстав, визначених пунктом 4 Постанови № 631. Також такий контроль може здійснюватися під час інспектування та державного фінансового аудиту як окреме питання програми відповідного контрольного заходу. Зазначена норма визначена пунктом 3 Постанови № 631.

Перевірка державних закупівель як окремий контрольний захід проводиться за письмовим рішенням керівника органу Держаудитслужби або його заступника. Для прийняття такого рішення потрібні відповідні підстави, перелік яких наведено у пункті 4 Порядку № 631.

Відповідно до абзацу 3 п. 4 Порядку № 631 рішення про перевірку приймається, якщо до Держаудитслужби надійшли будь-які відомості про порушення підконтрольною установою законодавства з питань держзакупівель.

Щодо отримання відомостей Держаудитслужби за зверненням особи, яка бере участь у процедурі закупівлі, то рішення про перевірку приймається, якщо підконтрольна установа не надала на письмовий запит Держаудитслужби упродовж 3-х робочих днів з дня його отримання відповідних пояснень та документального підтвердження щодо відсутності порушень, наведених у зверненні.

Пунктом 11 Порядку № 631 на проведення перевірки держзакупівель відведено 45 робочих днів.

Однак перевірку може бути зупинено в разі:

- проведення значної кількості зустрічних звірок, без завершення яких неможливо забезпечити належного рівня перевірки;
- обґрунтованого звернення підконтрольної установи.

При цьому загальна тривалість перевірки не може перевищувати 60 робочих днів з дня її початку. Потрібно зауважити, що строк, на який зупинено перевірку, не включається до строку проведення перевірки, який становить 45 робочих днів (п. 20 Порядку № 631).

Пунктом 16 Порядку № 631 передбачено, що під час контрольних заходів у сфері державних закупівель Держаудитслужба здійснює документальні та/або фактичні перевірки.

Документальна перевірка полягає у вивченні документів підконтрольної установи.

Фактична перевірка передбачає проведення таких заходів, як інвентаризація, обстеження та контрольний обмір закуплених або отриманих установою товарно-матеріальних цінностей, робіт, послуг.

Перевірки держзакупівель проводяться за місцезнаходженням чи за місцем розташування об'єкта контролю.

Порядком № 631 передбачено певні обов'язки керівника, головного бухгалтера та голови комітету з конкурсних торгів або уповноваженої особи підконтрольної установи.

Керівник установи, яку перевіряють, зобов'язаний:

1) забезпечити:

– наявність місця для роботи посадових осіб Держаудитслужби та інших залучених спеціалістів;

– оформлення відповідних документів на паперовому носії за необхідної кількості примірників (у разі ведення документообігу з використанням електронних засобів зберігання та обробки інформації);

– безперешкодний доступ до електронних документів;

2) створити умови для зберігання документів;

3) надати працівникам Держаудитслужби можливість користуватися зв'язком, технікою, яка необхідна для виконання обов'язків.

Головний бухгалтер або його заступник зобов'язаний надати копії бухгалтерських документів.

Голова комітету або уповноважена особа зобов'язаний на вимогу представника органу Держаудитслужби надати завірені копії документів, якими підтверджуються факти виявлених порушень. У разі невиконання такої вимоги про це зазначають в акті перевірки.

Посадовим особам установи, до якої прийшли з перевіркою працівники Держаудитслужби, потрібно взяти до уваги такі особливості порядку проведення перевірок державних закупівель, як окремого контрольного заходу, що проводиться на підставі п. 4 Порядку № 631.

Повідомлення про перевірку державних закупівель підконтрольній установі не надсилається.

Перед початком перевірки працівники Держаудитслужби мають вручити керівнику установи або його заступнику під розписку:

– направлення на перевірку;

– один примірник програми перевірки.

Підпис ставиться на примірнику Держаудитслужби. Якщо керівник чи його заступник відмовляється від підпису, про це зазначається у вступній частині акта перевірки.

Посадові особи Держаудитслужби, направлені на перевірку, зобов'язані поставити підпис у журналі реєстрації перевірок (у разі наявності такого журналу). Якщо цього журналу в установи немає або його не надано з інших причин, такий факт має бути зафіксовано в акті перевірки.

Під час перевірки працівники Держаудитслужби мають право вилучати оригінали документів за процедурою, передбаченою Порядком № 550 [9].

Результати перевірки державних закупівель викладаються в акті перевірки, який складають відповідно до Порядку № 550 [9].

Пілотну систему, яка потім отримала назву ProZorro, було розроблено у рекордні строки та за мінімальним бюджетом. На цьому етапі до проекту приєднується громадська організація Transparency International Україна і в Україні ввели систему електронних закупівель «ProZorro». Основний принцип системи – «всі бачать усе».

1 квітня 2016 року набрав чинності Закон України «Про публічні закупівлі» [3] для першої хвили замовників і система ProZorro перестала бути піотною. Першими свої закупівлі перевели в систему центральні органи виконавчої влади та природні монополісти. 31 серпня до системи потрапили закупівлі всіх інших державних замовників. За рік роботи в пілотному режимі система ProZorro показала хороші результати: 4,5 тисяч закупівельників провели через систему 84 тисячі тендерів із загальним бюджетом 17 млрд грн і зуміли зекономити 13 % від суми бюджету. Нині в системі вже проводять свої закупівлі більше 8 тисячі держзамовників, оголошено понад 162 тисячі торгів, зекономлено майже 3 млрд грн. Отже, цифри говорять самі за себе: за кілька років система довела свою ефективність, хоча і була створена без використання державних коштів [10].

Електронна система закупівель – інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує проведення процедур закупівель, створення, розміщення, оприлюднення та обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами.

Для побудови нової системи публічних (державних) закупівель стала інноваційна система авторизованих електронних майданчиків та веб-порталу *prozorro.gov.ua*, який виконує функцію центральної бази даних (збирає дані з усіх майданчиків, що дозволяє проводити торги між замовником та учасником, які зареєстровані на різних майданчиках).

Замовники зобов'язані проводити закупівлі з використанням ProZorro за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1,5 млн гривень; замовники, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, – за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 1 млн гривень, а робіт – 5 млн гривень (т. зв. «надпорогові закупівлі»).

ProZorro не застосовується виключно при здійсненні «надпорогових закупівель», адже законом про публічні закупівлі передбачено, що під час здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг, вартість яких може бути меншою за вартість, за якою необхідно використовувати ProZorro, але не менше 3 000 грн.

Основна ціль електронної системи державних закупівель ProZorro – це запобігання корупції шляхом збільшення прозорості ринку та створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель для отримання найкращої пропозиції. Система інформує усіх учасників ринку закупівель про заплановані чи укладені договори, опубліковує список умов та критеріїв для потенційних виконавців, надає усі необхідні звіти щодо проведення процедур та виконання укладених договорів [11, с. 71].

Ефективність системи ProZorro показана у таблиці 1.

Таблиця 1

Держзакупівлі через ProZorro рік потому і нині

Показники	ProZorro – пілотний проект (вересень 2015 року)	ProZorro – національна система публічних електронних закупок (вересень 2016 року)	
Кількість тендерів	5 021	50 779	Зростання в 10 разів
Очікувана вартість	1,65 млрд грн	24,96 млрд грн	Зростання в 15 разів
Кількість замовників	638	8 726	Зростання в 13,7 раза
Кількість учасників	2 140	17 328	Зростання в 8 разів
Середня кількість пропозицій на торги	2,67	2,23	–
Середній % економії	9,24 %	13,86 %	+4,62 %

Упродовж 2016 року Держаудитслужбою, її міжрегіональними територіальними органами та управліннями в областях проведено 154 перевірки державних закупівель. Також питання дотримання законодавства у сфері закупівель було досліджено під час проведення 778 ревізій. За результатами контрольних заходів установлено порушень за 1 090 процедурами закупівель на загальну суму 13,2 млрд грн та складено 319 протоколів за статтею 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення. За результатами зазначених контрольних заходів до правоохоронних органів передано 163 матеріали. Відповідно до інформації, яка надійшла від правоохоронних органів, за 42 матеріалами відкрито кримінальні провадження.

Крім того, Держаудитслужба реалізує покладені на неї завдання у сфері контролю закупівель у межах своїх повноважень без виходу на об'єкт контролю шляхом аналізу інформації, розміщеної на веб-порталі Уповноваженого органу або отримання від замовника відповідної інформації. Так, упродовж 2016 року органами Держаудитслужби здійснено аналіз 1 290 процедур закупівель на загальну суму 22,7 млрд грн та установлено порушення при проведенні 1 046 процедур закупівель (понад 81 % аналізованого масиву) на суму 19,2 млрд гривень. За результатами наданих замовникам рекомендацій щодо усунення порушень законодавства у сфері закупівель попереджено таких порушень на суму 4,7 млрд грн, а саме: відмінено 474 конкурсних торгів очікуваною вартістю 3,8 млрд грн; розірвано договорів на загальну суму 0,9 млрд грн за результатами проведених 89 торгів.

Наприклад, на виконання рекомендацій Управління Південного офісу Держаудитслужби в Миколаївській області ПАТ «Миколаївобленерго» відмінило конкурсні торги щодо закупівлі послуг страхування на загальну суму 60,0 млн грн, оскільки в річному плані не передбачено проведення відповідних закупівель, а документація конкурсних торгів складена з порушенням вимог законодавства.

На виконання рекомендацій Південного офісу Держаудитслужби Одеською філією ДП «Адміністрація морських портів України» відмінено конкурсні торги щодо закупівлі робіт з експлуатаційного днопоглиблення – підчистки дна від наносів на внутрішній акваторії Одеського морського порту на суму 37,8 млн грн через визначення предмета закупівлі із порушенням вимог законодавства та Порядку визначення предмета закупівлі.

КП Сумської міської ради «Електроавтотранс» на виконання рекомендацій Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області відмінило конкурсні торги щодо закупівлі тролейбусів на суму 36,1 млн грн, оскільки Замовником не дотримано принципу максимальної економії та ефективності в частині відхилення пропозиції з найнижчою ціною та не відхилено пропозицій, що не відповідали вимогам документації конкурсних торгів.

Ефективність системи ProZorro стала відчутною як для замовників, так і для постачальників.

Основні переваги для замовників:

- оптимізація витрат підприємства;

- збільшення конкуренції на торгах, збільшення кола постачальників і розширення їхньої географії;

- спрощення всіх етапів торгово-закупівельної діяльності за рахунок автоматизації;

- оптимізація трудовитрат і тимчасових витрат;

- можливість контролю і прозорості звітності;

- можливість створити позитивний публічний імідж компанії для інвесторів.

Основні переваги для постачальників:

- розширення ринків збуту без обмежень у географії;

- доступ до найбільших замовників;

- участь у торгах будь-якого замовника, представленого на електронній торговельній площадці;

- покращення доступу до державних замовлень;

- стимулювання участі в електронних торгах суб'єктів малого бізнесу;

- спрощення всіх етапів торгово-закупівельної діяльності за рахунок автоматизації, зменшення витрат;

- оперативна інформація про проведені торгові процедури і проходження торгів;

- можливість контролю і прозорості звітності.

Нині Україна здійснює активне реформування у сфері державних закупівель. Державні закупівлі є одним з основних факторів впливу на розмір бюджету держави, тому їхній процес має бути чітким, контрольованим та відповідати сучасним вимогам суспільства.

Отже, за останні роки держава створила всі умови для прозорого здійснення державних закупівель, знайшла механізми виявлення корупційних схем, які вкоренилися в системі державних закупівель, удосконалила чинний державний фінансовий контроль за процедурами закупівель.

Процедура здійснення державних закупівель має бути однією із ключових елементів управління державними фінансами і ґрунтуватися на засадах добросовісної конкуренції, об'єктивності, прозорості й відкритості, недискримінації учасників, при цьому запобігати проявам корупції у цій сфері.

Шляхами підвищення ефективності перевірки державних закупівель є:

- вдосконалення законодавства, що регулює відносини у сфері державних закупівель з метою спрощення процедур державних закупівель;

- розвиток конкурентного середовища;

- зменшення рівня корупції;

- посилення відповідальності за порушення у галузі державних закупівель;

- імплементація міжнародних стандартів і пріоритетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розвиток законодавства України щодо державних закупівель: від еволюції до революції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eupublicprocurement.org.ua/wpcontent/uploads/2015/05/Radnyk_OShatkovskyi-on-PP-Evolution.pdf
2. Державний фінансовий контроль у сфері державних закупівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oaji.net/articles/2015/2071-1435136908.pdf>
3. Про публічні закупівлі : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/922-19>
4. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України / уклад. Е. А. Афонін, О. В. Суший. – К. : НАДУ, 2014. – 48 с.
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України : від 26 січня 1993 р. № 2939-ХІІ із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-12>
6. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України : від 3 лютого 2016 р. № 43 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-p>
7. Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України : від 01.08.2013 № 631 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/631-2013-p>
8. Методичні рекомендації з проведення органами Державної фінансової інспекції України перевірок державних закупівель : Наказ Державної фінансової інспекції України «Про затвердження Методичних рекомендацій» : від 02.12.2013 № 285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/oneregulations/13888>
9. Про затвердження Положення про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України : від 20.04.2006 № 550 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=550-2006-%EF>
10. Про реформу ProZorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prozorro.gov.ua/ua/pro-reformu/>
11. Мартинович Д. Е. Аналіз ефективності публічних закупівель як інструмент державної допомоги / Д. Е. Мартинович // Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 18. – С. 70–76.
12. Романенко Є. О. Електронні державні закупівлі / Є. О. Романенко // Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації. – 2016. – С. 332.

Стаття надійшла до редакції 12 лютого 2018 року

УДК 336.225

В. Г. Бодров,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню розвитку цифрового суспільства та його впливу на національну економіку і управління господарськими процесами. Розкрито фактичний потенціал впровадження цифрових технологій у сфері податкового регулювання, надання адміністративних послуг платникам податків. Проаналізовано світовий досвід та рівень цифровізації економіки України, визначено шляхи вдосконалення податкового регулювання в контексті подолання «цифрового розриву» для України.

Ключові слова: цифрова економіка, інтернет-торгівля, електронна комерція, цифрові товари і послуги, електронне врядування, адміністративні послуги, податкове регулювання, оподаткування.

В. Г. Бодров,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины

НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена исследованию развития цифрового общества и его влияния на национальную экономику и управление хозяйственными процессами. Раскрыт фактический потенциал внедрения цифровых технологий в сфере налогового регулирования, предоставления административных услуг налогоплательщикам. Проанализирован мировой опыт и уровень цифровизации экономики Украины. Определены пути совершенствования налогового регулирования в контексте преодоления «цифрового разрыва» для Украины.

Ключевые слова: цифровая экономика, интернет-торговля, электронная коммерция, цифровые товары и услуги, электронное управление, административные услуги, налоговое регулирование, налогообложение.

V. G. Bodrov,
Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

TAX REGULATION IN CONDITIONS OF FORMATION DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE

The article is devoted to the study of the development of digital society and its impact on the national economy and governance of economic processes. The actual potential of introduction of digital technologies in the field of tax regulation, provision of administrative services to taxpayers is revealed. The world experience and the level of digitalization of Ukrainian economy are analyzed. The ways of improving tax regulation in the context of overcoming the «digital divide» for Ukraine are determined.

Key words: *digital economy, internettrading, electronic commerce, digital goods and services, e-governance, administrative services, tax regulation, taxation.*

Сучасний етап становлення постіндустріального суспільства і його економічної системи нерозривно пов'язаний із розгортанням діджиталізації (цифровізації) соціогосподарських процесів внаслідок бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, електронного врядування, мережевих систем тощо. Феномен цифрової економіки у загальноприйнятому розумінні цього терміна є ні чим іншим, як глобальною мережею економічних і соціальних заходів, що реалізуються через такі платформи, як Інтернет, мобільні, сенсорні мережі. По суті, це модель економіки, заснована на можливостях, які надає доступ до Інтернету, що дозволяє підвищити продуктивність праці, конкурентоспроможність компаній, знизити витрати виробництва.

В епоху цифрової економіки потреби людини можуть задовольнятися значно краще і якісніше, ніж в економіці індустріального типу. Сучасні тенденції економічних трансформацій в Україні за умов становлення цифрової економіки супроводжуються формуванням відповідного інформаційного (цифрового) простору між учасниками суспільства постіндустріального типу – громадянами, бізнесом і владою. Важливою частиною такого простору й об'єктом цифровізації виступає податкова система країни, податкове регулювання соціогосподарських процесів.

Метою цієї статті є з'ясування особливостей державного регулювання соціогосподарських процесів у цифровій економіці, зокрема вдосконалення системи надання адміністративних послуг платникам податків та діджиталізації самого процесу оподаткування.

Проблемам формування цифрової економіки та її впливу на процеси цифровізації економічних відносин, розроблення і прийняття управлінських рішень значна увага приділяється у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як С. Веретюк, П. Друкер, С. Коляденко, І. Карчева, Б. Кінг, Р. Ліпсі, Л. Лямін, І. Малик, А. Маслов, Л. Матвейчук, Ю. Пивоваров, Н. Савчук, К. Скінер, А. Семенченко, Е. Тоффлер, В. Фіщук, К. Шваб та ін. Натомість недостатньо дослідженим у вітчизняній науковій літературі залишається широке коло питань щодо розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, можливостей, передумов та наслідків їх запровадження в різних сегментах цифрового економічного простору країни.

Для успішного функціонування цифрової економіки необхідна наявність, як мінімум, чотирьох складових – інфраструктура (доступ в Інтернет, програмне і кадрове забезпечення, телекомунікації), електронний бізнес (ведення господарської діяльності через комп'ютерні мережі), електронна комерція (дистрибуція товарів через Інтернет), електронне врядування. Звичайно, існують галузі, що більше піддаються цифровій трансформації, і ті, що менше. До першої групи належать сфера послуг, зокрема адміністративних, де немає матеріального продукту, тобто це банківський і фінансовий сектори, страхування й e-commerce, рекламні послуги, медіа-бізнес тощо. Серед відмінних ознак, наприклад цифрової компанії, можна назвати такі: високий рівень автоматизації; електронний внутрішній документообіг; системи бухгалтерського й управлінського обліку; електронні сховища даних; використання CRM; наявність корпоративних соціальних мереж.

У 2018 р. кількість абонентів Інтернету сягне майже половини населення світу (дані ресурсу Digital eonomy, ЕС), тому цифрова економіка буде активно розвиватися у найближчі декілька

років і стане важливим драйвером інновацій, конкурентоспроможності й економічного зростання у світі. За даним Європейської комісії, цифрова економіка оцінюється у 3,2 трлн євро в групі країн «Великої двадцятки» і складає близько 8 % ВВП. Глобальний інститут Мак Кінзі у дослідженні, проведеному ще в травні 2011 р., зазначив, що Інтернет – один з найважливіших елементів економічного прогресу. Він забезпечує значну частину зростання економіки: внесок Інтернету у ВВП розвинених країн за 15-річний період 1995–2009 рр. сумарно становив 10 %, причому за останні 6 років (2011–2017) він зріс більше ніж у два рази – до 21 %. Розвиток цифрової економіки безперечно зв'язаний із розвитком доступу до Інтернету, але самі по собі такі «канали зв'язку» не матимуть цінності, якщо людська спільнота не буде використовувати відповідні технології [9].

Тому розгортання цифрової економіки має супроводжуватися розвитком знаннєвої економіки. Багато експертів навіть ототожнюють ці поняття. В основі знаннєвої економіки лежить нематеріальне виробництво, а драйверами зростання є знання і люди, які володіють цими знаннями. З огляду на зазначене Європейський Союз розглядає перспективи майбутнього рівня економічного зростання всього континенту через призму ефективності використання господарюючими суб'єктами цифрових технологій. Європейська комісія зазначає, що компанії, які не підключилися до цифрових каналів, залишаються поза межами світового ринку. В DESI 2016 (Індекс цифрової економіки і суспільства) Європейський Союз в цілому отримав 0,47 бала – покращення порівняно з 2015 р. (0,45 бала) [1]. Регіон отримав найбільш високі оцінки у категоріях зв'язку і людського, але йому необхідно розвивати цифрові публічні послуги й інтегрувати цифрові технології у підприємницьку діяльність.

В умовах цифрової економіки людський капітал та інформаційні технології відіграють вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку національного господарства. У зв'язку з цим підготовка висококваліфікованих фахівців з урахуванням потреб ринку та сучасних тенденцій розвитку цифрових технологій, ефективне впровадження яких супроводжується прискоренням економічного зростання, збільшенням кількості робочих місць, підвищенням якості послуг, набуває особливого значення. В Україні існує серйозний потенціал (освіта, наука) для кадрового забезпечення діджиталізації економіки. Досить нагадати, що у цьому році до списку 100 кращих у світі постачальників ІТ-послуг «The 2018 Global Outsourcing 100» увійшло зразу 18 вітчизняних підприємств, серед них як великі відомі компанії, так і новачки [5]. За 2017 р. обсяг наданих більше 12 тисяч українськими компаніями (4 % всіх вітчизняних компаній) ІТ-послуг зріс на 20 % порівняно з 2016 р. і склав 3,6 млрд дол (близько 5 % ВВП) [8].

Однак на ринках кінцевих програмних продуктів великих українських виробників немає, в основному йдеться про надання сорсингових та аутсорсингових послуг на замовлення закордонних споживачів. Хоча зарплати українських фахівців у галузі ІКТ доволі конкурентні, але нагальними залишаються на сьогодні питання недостатньо розвинених внутрішнього ринку ІТ-послуг, бізнес-клімату, безпеки, інституціональної та соціальної інфраструктур. До того ж, для максимального використання потенціалу цифрових технологій потрібні нові фахівці, що володіють сучасними знаннями, цифровими навичками, здатні до самонавчання, вирішення складних завдань у змінюваному середовищі.

Досвід найбільш розвинених у сфері діджиталізації соціогосподарських процесів країн світу свідчить, що цифрова економіка неісдатна без цифровізації одночасно суспільства, бізнесу й уряду, тому її розвиток полягає у пришвидшенні процесів проникнення цифрових відносин на всіх рівнях – від державних до особистих. Невід'ємною частиною цифрової

економіки поряд із забезпеченістю каналами обміну інформації (у нашому випадку Інтернет) та їх доступністю є наявність законодавчої бази й готовність держави брати активну участь в електронній взаємодії. Загалом успіх розвитку цифрової економіки в будь-якій країні залежить від того, наскільки злагоджено і державний, і корпоративний сектори будуть рухатися у бік цифрового майбутнього.

Міжнародними експертами з публічного адміністрування визначено, що характер проблем розвитку та управління, що стоять перед національними економіками та світом у цілому на наступні 15 років, вимагає трансформації державного управління й інтеграції між різними рівнями сфер і галузей. Саме соціальні й технічні інновації дають можливість для суспільного контакту між державою і громадянами у зрушенні у бік більш спільного управління при наявності ефективного, дієвого, прозорого, відповідального, правдивого державного управління. При цьому уряди повинні будуть подолати проблеми, ефективно реагувати на громадян та підвищувати суспільну довіру до уряду шляхом забезпечення якості, кількості й своєчасності державних послуг, а також рівності та справедливості їх надання і розширення доступу до них. Найближчим часом глави держав і урядів повинні прийняти програму сталого розвитку 2030 р., а міжнародні експерти публічного сектору (WPSR) зробити свій внесок, виділивши критичні питання державного управління [4, с. 2].

В Україні цифрова економіка у повному розумінні цього терміна можлива тільки після четвертої промислової революції як нового етапу у розвитку суспільства з повсюдним застосуванням таких технологій, як штучний інтелект, Інтернет речей, роботизація робочих місць, машинне навчання та ін. Для здійснення нової промислової революції державі та бізнесу необхідно рішуче змістити пріоритети у бік цифрових технологій, перебудови бізнес-моделей й адаптації ринків праці до нових умов. У цьому контексті визначальним пріоритетом й очікуваним результатом впровадження реформи всієї системи державного управління і публічної служби, як зазначається в президентській Стратегії сталого розвитку «Україна 2020», «...має стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики»[6].

З аналізу досвіду розвинених країн світу у розбудові інформаційного суспільства цифрової економіки можна виділити три підходи у розумінні місії і завдань «електронного уряду» (ЕУ): 1. Розгляд ЕУ через призму трансформації надання державних послуг з використанням інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), запровадження яких дозволить вийти на новий рівень якості послуг, зручності для користувачів при одночасному скороченні витрат. 2. Електронний сервіс з надання державних послуг визначається лише як складова змісту ЕУ, а власне сам уряд розглядається як високотехнологічна організація, функціонування якої забезпечується сучасними засобами ІКТ, оскільки тільки вся діяльність уряду, охоплена ІКТ, може забезпечити трансформацію публічного сектору згідно з новими реаліями. 3. ЕУ розглядається як нова модель управління, адекватна емерджентній економіці й інформаційному суспільству, і є не просто розширеним тлумаченням, що поглинає перші два, а репрезентує принципово новий погляд на зміст й організацію державного управління [3, с. 356].

Бурхливе поширення за останні 30 років в економічно розвинених країнах принципів нового публічного менеджменту небезпідставно пов'язується зі зростанням недовіри до урядів і

негативізму стосовно влади у суспільній свідомості. Сьогодні загальний напрям адміністративних реформ усе більше визначається у межах концепції «електронного урядування» (E-Governance), що об'єднує механізми, процеси та інститути, через які громадяни, соціальні групи виражають і збалансовують власні інтереси, реалізують свої законні права і виконують обов'язки. Загальний зміст концепції «E-Governance» полягає в тому, що державне управління стає менш жорстким і регламентованим. Натомість, воно базується більше на горизонтальних, ніж на вертикальних зв'язках між державними органами, асоціаціями громадянського суспільства і бізнесу.

Формування нової моделі публічного управління зумовлює зміну принципів використання ІКТ у державному адмініструванні: рух у напрямі більш широкого розуміння можливостей ІКТ проявляється, насамперед, у переході від концепції електронного уряду (E-Government) до концепції електронного урядування (E-Governance). Якщо в центрі уваги першої концепції лежали відкритість урядової інформації і надання публічних онлайн-послуг, то нове розуміння включає в себе такі концепти, як співпраця, участь, консенсус. По суті, йдеться про електронну демократію, що дозволяє розширити форми і сфери впливу громадян на процес прийняття і реалізації політичних рішень [2, с. 118].

Впровадження е-урядування в Україні відкриває нові можливості щодо забезпечення якісних публічних послуг для бізнес-спільноти і населення в цілому. Зокрема, йдеться про реалізацію комплексного та індивідуалізованого підходу до надання адміністративних послуг платникам податків з одночасним усуненням їх від безпосереднього контакту з державними службовцями, що надзвичайно важливо для запобігання корупції у податкових органах.

У розвинених країнах світу діяльність податкових органів ґрунтується на поєднанні нових методів управління з активним впровадженням електронних сервісів. Ефективно працюють за цифровими технологіями податкові органи скандинавських країн – Швеції, Фінляндії, Норвегії, Данії. На пострадянському просторі безперечним лідером є маленька Естонія. У цих країнах у царині оподаткування «розумним» алгоритмам відомо все: доходи громадян, їх щоденні витрати, вкладення, майновий стан. Як наслідок, лівова частка того, що раніше виконували люди, виконують роботи. Без зайвої паперової тяганини податки розраховуються і списуються в автоматичному режимі.

В Україні поступово зростає кількість громадян, які надають перевагу електронному поданню декларацій про доходи. Створення в Державній фіскальній службі України Центру сертифікації ключів дало можливість платникам подавати податкову звітність в електронному вигляді. Уже з 2015 р. на всіх ланках запроваджено електронне адміністрування податку на додану вартість. Громадяни можуть подавати податкову декларацію про майновий стан і доходи до органів ДФС України в електронній формі через сервіс «Електронний кабінет платника податків Державної фіскальної служби». Подання електронної звітності суттєво спрощує роботу та має чимало переваг для платників податків зокрема економія робочого часу, фінансових витрат, оперативність обробки та конфіденційність інформації, повідомлення про наявну бюджетну та податкову заборгованість.

Значна роль у впровадженні сучасних інформаційних технологій відведена Центрам обслуговування платників (ЦОП), що створені при кожній державній податковій інспекції на місцях. Основним завданням ЦОП є організація надання адміністративних послуг та додаткових сервісів під час виконання платниками податків своїх зобов'язань перед державою. У своїй діяльності ЦОПи використовують зарубіжний досвід «універсамів послуг» та «єдиних офісів»,

що спрямований на максимальну можливість застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема електронної системи управління чергою, формування єдиних баз звернень, дистанційного доступу до податкової інформації тощо. Для своєчасного інформування платників податків у ЗМІ та на веб-порталі податкової служби у мережі Інтернет постійно висвітлюються основні питання щодо порядку подання податкових декларацій, категорій платників податків, які зобов'язані подавати звіти, термінів подання такої звітності, переліку витрат, які включаються до складу податкової знижки [1].

Новим потужним імпульсом у справі законодавчого забезпечення цифрової економіки загалом і надання адміністративних послуг та регулювання електронного бізнесу та інтернет-комерції зокрема стало прийняття Кабінетом Міністрів України у лютому 2018 р. «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», яка, по суті, є дорожньою картою трансформації національного господарства і передбачає перехід від сировинного типу економіки зі споживчою моделлю поведінки до економіки знань з високотехнологічним виробництвом в інформаційному суспільстві через запровадження передових ІТ-технологій і комунікацій [7]. Документ виділяє два ключових напрями: 1) розвиток цифрової інфраструктури – широкосмуговий Інтернет (ШПД) має охопити всю територію України; 2) цифровізація освітніх процесів і стимулювання цифрових перетворень у системі освіти, медицині, екології, безготівковій економіці, транспорті, суспільній безпеці та ін.

Зазначається, що реалізація Концепції дозволить підняти ВВП країни на 5 % у 2021 р. й суттєво підвищити позиції України у провідних міжнародних економічних рейтингах – Global Innovation Index, ICT Development Index та інших. Серед переважаючих досить абстрактних цілей для досягнення цих показників згадується лише про досягнення покриття широкосмугового Інтернету у більше ніж 80 % за допомогою проектів державно-приватного партнерства. Проте ніяких конкретних ініціатив і термінів їх запровадження знову ж таки не висувається.

Засоби сучасних технологій створюють нові можливості для населення продавати товари, заробляти гроші, що означатиме необхідність оподаткування інтернет-операцій. З огляду на зазначене, наступним невідкладним кроком у законодавчому забезпеченні таких операцій є унормування алгоритмів інтернет-комерції, визначення форм контролю за інтернет-простором, усунення при цьому ризиків, що виникли, тощо. Внаслідок специфіки інтернет-торгівлі навіть передові країни несуть податкові втрати, а законодавці та податківці змушені зважати на те, що системам оподаткування можуть бути нанесені збитки таких масштабів, коли уряди не зможуть задовольняти потреби своїх громадян в отриманні соціальних послуг. За даними американських фахівців, втрати США від непоширення на інтернет-торгівлю «податку на користування» оцінювалися 80–95 млрд дол. [10]

Україна в цьому сенсі не є винятком, вітчизняні підприємці оцінили якості Інтернету як нового бізнес-простору, через який можна уникнути оподаткування. Зрозуміло, Україна може опинитися серед тих країн, які найближчим роками матимуть величезні втрати, якщо існуюча система оподаткування не буде адаптована до умов інтернет-комерції. Основні проблеми оподаткування інтернет-комерції в Україні багато в чому подібні до проблем оподаткування цього сегмента ринку у США та ЄС:

1. Перша проблема стосується оподаткування цифрової (нематеріальної) продукції та онлайн-послуг у сегменті B2C і C2C. Електронну комерцію важко контролювати – особистість і місцезнаходження покупця нині можна встановити лише за даними банківської картки, а

якщо оплата здійснюється через електронну платіжну систему, таку як Web-money, то це взагалі неможливо. Проблема неспроможності податкових органів простежити у такому випадку електронні угоди залишається невирішеною для усіх держав. Брак належних технологій створює ситуацію, коли можливості ухилення від податків здаються безкінечними. Тому без розвитку нових технологій, які б дозволили податковим органам ідентифікувати й відслідковувати угоди у кіберпросторі, не обійтися.

2. Друга проблема полягає у неповноцінності українського законодавства щодо податкового регулювання електронної комерції. На сьогодні у вітчизняному законодавстві чітко не закріплені визначення електронної комерції, інтернет-торгівлі та інших відповідних визначень, хоча самі терміни широко використовуються в офіційних документах, зокрема і в Концепції. У законодавстві відсутня класифікація цифрових продуктів, тобто не визначено, відносити їх до товарів чи до послуг. Щоб урегулювати оподаткування цифрових товарів, необхідно внести зміни до відповідних статей Податкового кодексу, які стосуються об'єктів оподаткування загалом та об'єктів для стягнення ПДВ зокрема.

Більшість країн самостійно займаються розробкою законодавства з оподаткування електронної комерції, але й досі значних результатів це не принесло, оскільки Інтернет є базою для міжнародної торгівлі, для ефективного регулювання якої необхідні міжнародні правила. Вирішення цієї проблеми вбачається в уніфікації податкового законодавства шляхом тісної співпраці в рамках міжнародних організацій – ОЕСР і ВТО та взаємодії у межах Угоди про асоціацію України з ЄС. Єдина ідея, яку обговорили й одноставно відкинули уряди в усьому світі, включаючи США та ЄС, – ідея введення нових податків на електронну комерцію. Тому Україна має слідувати за міжнародною тенденцією й відрегулювати оподаткування електронної комерції в межах структури існуючих податків, не створюючи нові. При цьому важливо здолати різні побоювання перед новими і невідомими викликами, уникати різних проявів адміністративного мракобісся з тиском на бізнес, додатковими перевітками, необґрунтованими заборонами тощо. Концепція електронної комерції як публічного блага, що впливає з об'єктивної тенденції усупільнення сфер розподілу, обміну і споживання єдиного відтворювального процесу, є найбільш продуктивною основою теорії оподаткування інтернет-торгівлі, яка тільки починає формуватися.

Не зважаючи на зроблені кроки у законодавчому полі й практичному застосуванні ІКТ при наданні адміністративних послуг платниками податків і загалом, інтегрована система інформаційних ресурсів й інформаційної взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування так і не створена, їхні системи електронного документообігу (ЕДО) все ще мають досить обмежену функціональність. Ефективному впровадженню електронного врядування перешкоджає ненадійність, негнучкість національної системи електронного цифрового підпису (ЕЦП), а також посилення недобросовісної конкуренції і спроб монополізації ринку ЕЦП і ЕДО. У галузі інформаційної безпеки для суспільства в цілому цифрові рішення принесуть нові ризики. Тому нашій державі необхідні ініціативи з активного подолання цифрової неписьменності, а також оптимізації практик кібербезпеки, захисту даних й електронного підпису.

Принципи і переваги концепції E-Governance, методів якісного урядування (Good Governance), що засновані на новій моделі публічного управління, податкового адміністрування тільки починають усвідомлюватися й розвиватися в Україні. Разом з тим наша країна демонструє достатній потенціал для просування у цьому напрямі. Йдеться,

насамперед, про високі оцінки людського капіталу і рівня розвитку телекомунікаційної інфраструктури. Слабким місцем є організація взаємодії державних структур з громадянами, нагромаджена роками відсутність взаєморозуміння і довіри між ними. Саме над цим і треба працювати чинній владі, оскільки іншої альтернативи сучасному розвитку ефективного, якісного державного управління, зокрема зрозумілого й прозорого податкового регулювання в епоху інформаційного суспільства, немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна фіскальна служба України // Офіційний портал [Елек-тронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>
2. Інформаційне суспільство в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали щорічної науково-практичної конференції за міжнародної участі «Дні інформаційного суспільства – 2015», Київ, 19–20 травня 2015 р. / за заг. ред. д. держ. упр. проф. Н. В. Грицяк. – К. : Вид-во «Тезис», 2015. – 226 с.
3. Институциональные проблемы эффективного государства : монография / под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2012. – 372 с.
4. Интернет-торговля в России – 2014. Годовой отчет. Совместное исследование DataInsight, InSales и PayU [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finance.rambler.ru/>
5. 18 IT-компаній з офісами в Україні потрапили у топ-100 аутсорсерів світу // Громадське, 2018. – 21 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/18-it-kompanii-z-ofisamy-v-ukraini-potrapiyu-u-top-100-autsorseriv-svitu>
6. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України : від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
7. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України : від 17 січня 2018 № 67-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/-ua/-npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayi-ni-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>
8. Сколько IT-компаний в Украине по состоянию на конец 2016 г.? // DOU. – 2017. – 27 октября [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dou.ua/forums/topic/22142/>
9. Цифровизация экономики [Електронний ресурс] // БИТ. Бизнес&Информационные технологии. – М. : Издат. дом «Положевец и партнеры». – 2018. – Вып. № 1 (74). – Режим доступу : <http://bit.samag.ru/uart/more/67>
10. Responsive and Accountable Public Governance: 2015 WORLD PUBLIC SECTOR REPORT : United Nations Publication. Department of Economic and Social Affairs. – New York, 2015. – 123 p.

Стаття надійшла до редакції 9 лютого 2018 року

УДК 330.8:336.02

О. М. Воронкова,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

У роботі досліджено роль держави як регулятора податкових відносин в інституціональних умовах суспільного розвитку. Розкрито сутність регулювання податкових відносин та його залежність від розвитку інституту держави. Розглянуто зміст податкових цілей держави та концепцій оподаткування. Висвітлено особливості та актуальні тенденції податкових відносин в Україні. Окреслено перспективні напрями оптимізації державного впливу на процес оподаткування в Україні на основі європейських стандартів ефективного урядування. Вказано на необхідність посилення регулюючої ролі держави у податковій сфері у вітчизняних реаліях інституціональних перетворень.

Ключові слова: державне регулювання, податкові відносини, оподаткування, регулюючий вплив держави, податкові цілі держави, концепція оподаткування.

Е. Н. Воронкова,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

В работе исследована роль государства как регулятора налоговых отношений в институциональных условиях общественного развития. Раскрыта сущность регулирования налоговых отношений и его зависимость от развития института государства. Рассмотрено содержание налоговых целей государства и концепций налогообложения. Освещены особенности и актуальные тенденции налоговых отношений в Украине. Определены перспективные направления оптимизации государственного воздействия на процесс налогообложения в Украине на основе европейских стандартов эффективного государственного управления. Указано на необходимость усиления регулирующей роли государства в налоговой сфере в отечественных реалиях институциональных преобразований.

Ключевые слова: государственное регулирование, налоговые отношения, налогообложение, регулирующее воздействие государства, налоговые цели государства, концепция налогообложения.

O. M. Voronkova,
Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

STATE REGULATION OF TAX RELATIONS

In this study the state's role as a regulator of tax relations in institutional conditions of public development is investigated. The essence of the tax relations regulation and its dependence on the development of institute of state is revealed. The content of state's tax purposes and

concepts of taxation are considered. The peculiarities and actual trends of tax relations in Ukraine are shown. Prospective optimization directions of the state influence on taxation are outlined. The need to strengthen the state's regulatory role in the tax sphere under current conditions of national institutional changes is specified.

Key words: state regulation, tax relations, taxation, state regulatory influence, state tax purposes, taxation concept.

Оскільки податки є породженням держави, то розвиток податкових відносин тісно пов'язаний із процесом державотворення і регулюється державною податковою політикою. Держава в особі уповноважених органів влади визначає тактичні завдання та стратегічні орієнтири розвитку податкової системи, а також всебічно забезпечує процес встановлення та справляння податків. Зазначені заходи мають відбуватися не хаотично і спонтанно за вказівками політиків, які перебувають при владі, а відповідно до соціально-економічної доктрини держави. Сучасні реалії і міжнародні рейтинги свідчать про те, що в Україні назріла проблема удосконалення політичної системи і посилення суспільної довіри до державної влади як взагалі, так і у сфері оподаткування зокрема.

Складність і багатогранність податкових відносин насамперед зумовлена тим, що вони одночасно виступають як економічне і соціально-політичне явище. Зазначену особливість податкових відносин уже в ХІХ столітті відмітив М. Алексеєнко, який писав, що, з одного боку, податок – один із елементів розподілу та перерозподілу, а з іншого – запровадження, стягнення та використання податків є однією із функцій держави [1, с. 25]. Регулювання податкових відносин означає втручання держави у життя суспільства, і протягом всього періоду розвитку фінансової науки продовжуються дискусії про межі такого втручання. Регулюючий вплив інституту держави – процес оподаткування прямо або опосередковано розглядався у роботах видатних представників світової економічної науки – Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, К. Вікселя, Дж. М. Кейнса, Ф. Кене, А. Лаффера, Дж. Мілля, Е. Ліндаля, У. Петті, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Л. Штейна та багатьох інших. В Україні регулювання податкових відносин було об'єктом дослідження В. Андрущенка, О. Бандурки, З. Варналія, О. Василика, В. Вишневського, В. Гесця, Т. Єфименко, Ю. Іванова, А. Крисоватого, М. Кучерявенка, П. Мельника, А. Соколовської, В. Суторміної, О. Тимченко, В. Тропіної, В. Федосова та ін. Віддаючи належне високому теоретичному і практичному рівню наукових розробок з податкової проблематики, необхідно зазначити, що питання оптимізації державного впливу на процес оподаткування залишається відкритим і не втрачає своєї актуальності. У першу чергу, це пов'язано з новітніми явищами, що відбуваються внаслідок високодинамічного розвитку всіх сфер суспільних відносин, зокрема податкових. Наукові погляди на роль держави у регулюванні податкових відносин неодноразово кардинально змінювалися під впливом історичних умов суспільного життя – від «нічного сторожа» до загального адміністратора. У сучасних умовах інституціональних перетворень у вітчизняній сфері оподаткування гостро постає необхідність обґрунтування оптимального рівня державного втручання у податкові відносини, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета дослідження – охарактеризувати роль держави у регулюванні податкових відносин та окреслити перспективні напрями оптимізації регулюючого впливу держави на процес оподаткування в Україні.

Для реалізації мети необхідно виконати такі завдання: дослідити сутність державного регулювання податкових відносин та його особливості у сучасних умовах; висвітлити податкові цілі держави та загальні концепції оподаткування; розкрити роль держави як регулятора податкових відносин; визначити перспективні напрями оптимізації регулюючого впливу держави на процес оподаткування в Україні.

Ми вже зауважували, що податкові відносини – високодинамічне явище не тільки економічного, а й соціально-політичного характеру, яке в інституціональній економіці зазнає суттєвого суб'єктивного впливу. Оскільки головним регулятором податкових відносин є держава, ефективність такого регулювання в сучасному світі істотно залежить від ступеня розвитку її демократичних форм. З політичної точки зору основним завданням регулювання податкових відносин є узгодження різновекторних інтересів їх учасників, що потребує наукового обґрунтування ступеня державного втручання у процес оподаткування.

За економічним змістом податкові відносини – це фінансово-економічні відносини між державою та платниками податків щодо вилучення частини доходів останніх на користь держави для фінансового забезпечення виконання державницьких функцій. Ці відносини втілюються в життя через процес оподаткування. Переважна більшість науковців зосереджують увагу тільки на його організаційному аспекті, визначаючи оподаткування як процес встановлення та стягнення податків в країні, визначення видів, об'єктів, розмірів податкових ставок, носіїв податків, порядку їх сплати, кола юридичних і фізичних осіб відповідно до виробленої податкової політики та принципів їх встановлення [8, с. 31–32].

На нашу думку, на особливу увагу в цьому аспекті заслуговує точка зору представників інституціоналізму. «З інституціональних позицій співвідношення між податком та оподаткуванням встановлюються як співвідношення норми і механізму її підтримки» [7, с. 21]. У цілому погоджуємося з таким твердженням, але для більшої коректності вважаємо доцільним замінити підтримку на реалізацію. Тоді співвідношення між податком та оподаткуванням буде являти собою співвідношення між нормою і механізмом її реалізації. Оскільки призначення податків на практиці реалізується через притаманні їм функції, то розглянемо процес оподаткування як процес виконання податками своїх функцій.

Підтримуємо думку, що реальний процес оподаткування здійснюється державою і залежить від ступеня розвитку її демократичних форм [9, с. 74]. Як справедливо зауважує А. Соколовська, природа держави, її форма значною мірою впливають на характер податкових відносин [10, с. 19].

На кожній стадії суспільного розвитку держава переслідує відповідні цілі, які спрямовують державну діяльність у різних сферах суспільного життя. Це стосується і сфери оподаткування. Податкові цілі держави є динамічними і формуються під впливом соціально-економічних і політичних чинників. Проте, узагальнюючи цілі державної діяльності у сфері оподаткування, можемо запропонувати їх перелік із фіскальної, економічної і соціальної.

Фіскальна ціль полягає у формуванні та підтримці дієвого податкового механізму фінансового забезпечення діяльності держави. Виконання фіскальної цілі забезпечується через державний примус розуміє організацію податкових відносин з точки зору процесного і системного підходу. Основними цільовими завданнями тут будуть визначення фіскального потенціалу і його оптимізація в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Економічна ціль полягає у формуванні та підтримці дієвого податкового механізму стійкого економічного зростання, нівелюванні кризових явищ і згладжуванні циклічних проявів ринкової

економіки. Для виконання цієї цілі постають завдання оптимізації структури системи податкових платежів, вибору податкових ставок і застосування податкових пільг.

Соціальна ціль полягає у формуванні та підтримці дієвого податкового механізму дотримання соціальної справедливості, що проявляється через підтримку соціально незахищених верств населення, зменшення майнового розшарування суспільства та вирівнювання доходів громадян. Основними цільовими завданнями є визначення оптимізації розподілу податкового навантаження, запровадження соціальних податкових пільг і встановлення адекватного неоподатковуваного мінімуму.

За економічним змістом податкові цілі держави протистоять одна одній. Тому важливим державним рішенням є вибір концепції оподаткування, яка більшою мірою враховує співвідношення таких цілей на даному етапі суспільного розвитку. При побудові системи оподаткування орієнтуються на такі типові концепції: компенсації вигід, рівної частки податкового тиску та ресурсну [2, с. 22].

Концепція компенсації вигід ґрунтується на пропорційному взаємозв'язку розміру податку та вигоди, яка отримується від держави. Більший податок платить той, хто отримує більшу вигоду. Але на практиці дуже важко визначити особисту вигоду від отримання державних послуг.

Концепція рівної частки податкового тиску ґрунтується на пропорційному зв'язку між сплачуваним податком та розміром отриманого доходу. Ця концепція є більш справедливою, але виникає проблема з практичною оцінкою міри значимості податку для різних рівнів доходів.

Ресурсна концепція передбачає зв'язок податку з витратами на ресурси. Вона визначає, що споживач більшого обсягу ресурсів повинен пропорційно відчувати і більший податковий тиск.

На різних етапах розвитку держави вибір концепції оподаткування здійснюється порізному. У сучасних вітчизняних реаліях, як не парадоксально, ми пропонуємо до використання концепцію компенсації вигід. У розвинених країнах найбільші вигоди від держави отримують соціально незахищені громадяни. У вітчизняних умовах найбільші вигоди від держави, а точніше від державної влади, отримує сама влада і великий капітал, який висуває переважну більшість представників до органів влади. Розміри соціальних виплат незахищеним верствам населення набагато менші тих вигід, які отримують найбагатші громадяни і великий бізнес від держави у вигляді політичної підтримки. Інтереси простих громадян, малого і середнього бізнесу у вітчизняній політиці представлені недостатньо.

У цьому аспекті слушною є думка А. Соколовської, що «формування податкової системи тієї чи іншої країни в результаті компромісу інтересів політичних груп обумовлює практичну неможливість реалізації ідеалу оптимального оподаткування» [10, с. 14]. Основними критеріями оптимального оподаткування фахівці визначають фіскальну достатність і соціальну справедливість, які мають взаємовиключний характер. При їх поєднанні в обов'язковому порядку доведеться робити зважений вибір і поступитися певною часткою фіскальної достатності або соціальної справедливості.

Економічною інтерпретацією такого вибору є визначення частини доходу, яка вилучається у платника податків на користь держави. Незначний перерозподіл доходів платників податків на користь держави не дозволить у достатньому обсязі профінансувати її суспільно необхідну діяльність. Водночас надзвичайний податковий тиск може знищити будь-які стимули до підприємницької діяльності і зумовити соціальне протистояння. Ще у XVIII столітті

французький письменник і філософ Монтеск'є небезпідставно вказував, що ніщо не потребує стільки мудрості та розуму, як визначення тієї частини доходу, яку у підданих забирають, і тієї, яку їм залишають.

Визначення вказаної частини певним чином залежить від ступеня активності державного втручання у соціально-економічні відносини, зокрема податкові. Дотепер у фінансовій науці продовжуються дискусії про межі податкової інтервенції держави. Екстремумами такого втручання в мінімумі є його відсутність, а в максимумі – дискреційна податкова політика. Оскільки держава являє собою вищу форму суспільної організації, мінімізувати її втручання у життя суспільства є об'єктивно некоректним. Підтримуємо позицію об'єктивної необхідності державного регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві, а головним дискусійним питанням з цієї проблематики повинно бути питання про те, у який спосіб і в яких масштабах держава має це робити [11, с. 107].

Тому сьогодні, в умовах воєнної ситуації та соціально-економічної й політичної кризи, в Україні постає питання посилення регулюючої ролі держави у сфері оподаткування, але ця роль повинна бути організуючою і стимулюючою, а не блокуючою. Зауважимо, що відсутність обґрунтованої державної стратегії в перехідний період призвела до хаотичного і стихійного суспільного розвитку в Україні. Нові формальні ринкові норми вступили в протидію зі старими неформальними та традиційно-ментальними нормами, і вітчизняні ринкові інститути реально так і не стали повною мірою функціонувати за ринковими правилами. Ця проблема особливо гостро відчувається у сфері податкових відносин, оскільки інститут податку в нашій країні більше 70 років був майже відсутній. Соціалістична держава була всезагальним менеджером на монополістичній основі державної власності, що об'єктивно виключало як необхідність оподаткування, так і регулювання податкових відносин.

У сучасних умовах суспільного розвитку Україна на демократичних засадах має активно формувати нові ринкові інститути (зокрема, у сфері податкових відносин), які забезпечуватимуть стале економічне зростання і високі соціальні стандарти. Сучасні уряди, як правило, представлені провладною політичною партією. Але навіть перебуваючи при владі, уряди, які намагаються її зберегти (як у розвинених країнах, так і країнах, що розвиваються), «повинні активно сприяти зростанню, в протилежному випадку, принаймні в демократичних країнах, вони свої позиції з часом втратять. Те саме справедливо і для недемократичних країн, де владу можна буде зберігати довше, але тим глибша буде в кінцевому підсумку криза політичного керівництва, при цьому країна може бути втягнута в хаос з катастрофічними наслідками для населення й економіки» [5, с. 35].

В Україні до об'єктивних труднощів, які є неминучими супутниками процесу становлення ринкових інститутів, в тому числі у сфері оподаткування, долучилися такі особливості державотворення:

- ігнорування необхідності дотримання вимог наступності та послідовності в діяльності державних інститутів, руйнування старих інститутів без створення нових, внаслідок чого певні процеси набули характеру некерованих змін у небажаному для суспільства напрямі;
- гіпертрофована багатопартійність, яка ускладнює структуризацію парламенту та його ефективну законотворчу діяльність;
- відсутність законодавчого визнання і контролю лобістської діяльності як однієї з передумов ухвалення законів, які б відповідали інтересам і потребам суспільства, а не окремих найбільш впливових груп;

– розрив влади та відповідальності її носіїв за результати своєї діяльності;
– зростаюча корумпованість владних структур в умовах відсутності ефективної системи контролю за їх діяльністю [6, с. 112].

Періодичне виникнення як глобальних, так і внутрішньодержавних фінансово-економічних криз доводять необхідність посилення ролі держави в економічному житті суспільства. На це вказують не тільки науковці, але й видатні політичні діячі сучасності. Зокрема, ще, будучи Президентом Франції, Н. Саркозі зазначав, що прийшов кінець принципу невтручання держави в економіку та уявленням про всесильний ринок, який завжди правий [4, с. 58].

У розвинених демократичних державах, зокрема європейських, уряди несуть істотну відповідальність за стан справ у всіх сферах суспільного життя, і на цьому шляху досягли значних успіхів. Тому необхідно звернутися до Білої книги Європейського урядування, яка містить стандарти та принципи ефективного урядування. Стандартами ефективного урядування в європейській інтерпретації є належне законодавство, законність, участь, прозорість процесу прийняття рішень, доступ до інформації, належна організація, належний персонал, належний фінансовий та бюджетний менеджмент, ефективність, відповідальність та нагляд. Політичні принципи, на яких базується ефективне самоврядування у Європі, майже ідентичні його стандартам: відкритість, участь, відповідальність, ефективність та узгодженість [3, с. 9–32]. Ці стандарти доцільно взяти за основу інституціональної реформи податкових відносин в Україні. Без урахування цих стандартів і принципів Україна навряд чи відбудеться як розвинена європейська держава і член Європейського Співтовариства.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки.

Податкові відносини – високодинамічне явище не тільки економічного, а й соціально-політичного характеру, яке в інституціональній економіці зазнає суттєвого суб'єктивного впливу.

Під регулюванням податкових відносин розуміється втручання держави у життя суспільства, і протягом усього періоду розвитку фінансової науки продовжуються дискусії про межі такого втручання.

Активність діяльності держави у сфері оподаткування залежить від рівня розвитку її демократичних форм та соціально-економічного становища. Кризові і нестабільні реалії зумовлюють необхідність посилення державного впливу на податкові відносини і навпаки – при економічному підйомі та стабілізації соціальної ситуації державне втручання в процес оподаткування повинне бути мінімальним. В умовах інституціональних перетворень також постає необхідність посилення організуючої і стимулюючої ролі держави, зокрема у сфері оподаткування.

Оподаткування є невід'ємним елементом інституту держави, яка має у цій сфері певні цілі – фінансову, економічну, соціальну. Податкові цілі держави є динамічними і формуються під впливом соціально-економічних і політичних чинників. За економічним змістом зазначені цілі держави протистоять одна одній, тому важливим державним рішенням є обґрунтований вибір концепції оподаткування, яка найбільше відповідає співвідношенню податкових цілей на цьому етапі.

У вітчизняних умовах суспільного розвитку держава на демократичних засадах має активно розбудовувати демократичний інститут податкових відносин, який забезпечуватиме стає економічне зростання і високі соціальні стандарти. За основу інституціональної реформи податкових відносин доцільно взяти європейські стандарти ефективного урядування, без

урахування яких Україна навряд чи відбудеться як розвинена європейська держава і член Європейського Співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко М. М. Взгляд на развитие учения о налоге / М. М. Алексеенко. – Харьков, 1870.
2. Глухов В. В. Налоги: теория и практика : учебное пособие / В. В. Глухов, И. В. Дольде. – СПб. : Специальная литература, 1996. – 288 с.
3. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстініан, 2007. – 228 с.
4. Коваленко Ю. Формирование институциональных предпосылок развития финансового сектора экономики Украины / Ю. Коваленко // Экономика Украины. – 2011. – № 7. – С. 49–60.
5. Колодко Г. Институты, политика и экономический рост / Г. Колодко // Вопросы экономики. – 2004. – № 7. – С. 35–50.
6. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / П. В. Мельник. – Ірпінь : АДПСУ, 2001. – 362 с.
7. Меркулова Т. В. Институт налога : монографія / Т. В. Меркулова. – Харьков : Transitive, 2006. – 224 с.
8. Налоги и налогообложение / под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – СПб. : Питер, 2000. – 528 с.
9. Пушкарева В. М. История финансовой мысли и политики налогов : учеб. пособие / В. М. Пушкарева. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 256 с.
10. Соколовська А. М. Податкова система: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. – К. : Знання-Прес, 2004. – 654 с.
11. Шамхалов Ф. И. Государство и экономика: власть и бизнес / Ф. И. Шамхалов. – М. : Отд. экон. РАН; науч.-ред. совет изд-ва «Экономика», 1999. – 414 с.

Стаття надійшла до редакції 14 лютого 2018 року

УДК 657.42

Б. М. Занько,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ВІДНЕСЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ДО СКЛАДУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ: ПРОБЛЕМИ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена дослідженню теоретичних і методичних аспектів віднесення матеріальних активів до складу основних засобів.

Метою статті є висвітлення чинного порядку віднесення матеріальних активів до складу основних засобів згідно з бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення норм законодавства, які регулюють зазначені питання.

У статті також розглянуто питання класифікації окремих матеріальних активів як основних засобів та приділено увагу нормам податкового законодавства, що регулюють порядок відображення у податковому обліку та податковій звітності сум амортизації основних засобів.

Ключові слова: амортизація, бібліотечні фонди, земельні ділянки, малоцінні необоротні матеріальні активи, основні засоби.

Б. М. Занько,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

ОТНЕСЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ В СОСТАВ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ: ПРОБЛЕМЫ НАЛОГОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Статья посвящена исследованию теоретических и методических аспектов отнесения материальных активов в состав основных средств.

Целью статьи является освещение действующего порядка отнесения материальных активов в состав основных средств в соответствии с бухгалтерским (финансовым) и налоговым законодательством, а также разработка рекомендаций по совершенствованию норм законодательства, регулирующих указанные вопросы.

В статье также рассмотрены вопросы классификации отдельных материальных активов в качестве основных средств и уделено внимание нормам налогового законодательства, регулирующим порядок отражения в налоговом учете и налоговой отчетности сум амортизации основных средств.

Ключевые слова: амортизация, библиотечные фонды, земельные участки, малоценные необоротные материальные активы, основные средства.

B. M. Zanko,
*Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine*

THE ATTRIBUTION OF TANGIBLE ASSETS TO FIXED ASSETS: PROBLEMS OF TAX LEGISLATION

The article investigates theoretical and methodological aspects of the attribution of tangible assets to fixed assets.

The purpose of the article is to highlight the current procedure for the attribution of tangible assets to fixed assets in accordance with the accounting (financial) and tax legislation, as well as developing recommendations for improving the rules of law governing these issues.

The article also deals with the attribution of certain tangible assets as fixed assets and paid attention to the norms of tax legislation, which regulate the order of the depreciation of fixed assets in the tax accounting and tax reporting.

Key words: *depreciation, library funds, land plots, non-current tangible assets of low cost, fixed assets.*

Основні засоби є матеріальними активами, які широко використовуються на підприємствах різних галузей економіки. Основні засоби підлягають амортизації. Суми нарахованої амортизації основних засобів впливають на суму податку на прибуток підприємств, яка сплачується до бюджету.

Визначення терміна «основні засоби», які наводяться у П(С)БО 7 «Основні засоби» та Податковому кодексу України, відрізняються. Унаслідок цього збільшується загальний обсяг роботи та її складність для бухгалтера, який повинен правильно визначити, які саме матеріальні активи належать до основних засобів як у бухгалтерському (фінансовому) обліку, так і в податковому обліку, як нараховану амортизацію таких основних засобів слід відобразити у податковій звітності з податку на прибуток підприємств.

Тому актуальним є дослідження чинного порядку віднесення матеріальних активів до складу основних засобів згідно з бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення норм законодавства, які регулюють зазначені питання.

Основні аспекти бухгалтерського обліку основних засобів у своїх працях розглядали В. Бабіч, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. М. Жук, Н. Л. Жук, Л. О. Іваніщенко, Г. Г. Кірейцев, М. В. Кужельний, Н. П. Кузик, А. М. Кузьмінський, В. Г. Лінник, В. М. Пархоменко, П. С. Смоленюк, Л. Солошенко, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко та інші.

Зокрема, нормативно-правові вимоги щодо бухгалтерського обліку та оподаткування операцій з основними засобами, згідно з Податковим кодексом України, узагальнено в посібнику «Облік основних засобів в ринкових умовах» за редакцією Н. Л. Жук [9]. Детальний аналіз порядку відображення ремонту і поліпшення основних засобів у бухгалтерському (фінансовому) та податковому обліку здійснили В. Бабіч [1], Н. П. Кузик [4], П. С. Смоленюк [13]. Особливості обліку основних засобів, які використовуються сільськогосподарськими підприємствами, глибоко дослідили Г. Г. Кірейцев та Л. О. Іваніщенко [3].

Віддаючи належне науковим напрацюванням цих вчених, потрібно зазначити, що питання віднесення матеріальних активів до складу основних засобів, згідно з бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством, розглянуто не повною мірою, а тому вони потребують подальшого дослідження.

Метою статті є висвітлення чинного порядку віднесення матеріальних активів до складу основних засобів згідно з бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення норм законодавства, які регулюють зазначені питання.

При нарахуванні амортизації основних засобів у бухгалтерському (фінансовому) обліку слід насамперед визначитися з тим, які саме активи вважаються основними засобами. Відповідно до п. 4 П(С)БО 7 «Основні засоби» до основних засобів належать «матеріальні активи, які підприємство/установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)» [12].

Що стосується МСБО 16 «Основні засоби», то у п. 6 цього стандарту встановлено, що до основних засобів належать матеріальні об'єкти, що їх:

а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей;

б) використовуватимуть за очікуванням упродовж більше одного періоду» [8].

Як бачимо, у наведених вище визначеннях не згадується жодний вартісний критерій, який міг би використовуватися при розподілі матеріальних активів на ті, які належать до основних засобів, і ті, які до них не належать.

Водночас у підсистемі бухгалтерського обліку – податковому обліку – для визначення того, чи належить певний матеріальний актив до складу основних засобів, потрібно керуватися нормами Податкового кодексу України. Згідно з пп. 14.1.138 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України до основних засобів належать «матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6 000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6 000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)» [11]. Отже, можна зробити висновок, що у податковому обліку матеріальні активи, вартість яких не перевищує 6 000 гривень, не належать до основних засобів, навіть якщо вони за всіма іншими критеріями відповідають вимогам, установленим для основних засобів.

Варто зазначити, що після набрання чинності Податковим кодексом України норми законодавства, які регулюють податковий облік, у тому числі облік основних засобів, дещо наблизилися до відповідних норм положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Але між бухгалтерським (фінансовим) і податковим законодавством усе ще залишаються досить суттєві відмінності. На це звернули увагу, зокрема, В. В. Бабіч та А. М. Поддєрьогін, які зазначають,

що «...зміни в оподаткуванні прибутку, передбачені в Податковому кодексі України, дещо зменшують розходження між бухгалтерським і податковим обліком прибутку, втім, ці два види обліку залишаються. А отже, залишаються і проблеми, які виникають при оподаткуванні прибутку в діяльності платників податку й податкової адміністрації» [2, с. 76].

На те, що не всі матеріальні активи, які у бухгалтерському (фінансовому) обліку є основними засобами, вважаються такими і у податковому обліку, оскільки у податковому законодавстві для основних засобів передбачений вартісний критерій, звертає увагу С. Є. Пиріжок [10, с. 161].

Нарахована у звітному періоді сума амортизації основних засобів впливає на суму податку на прибуток підприємств, який обчислюється згідно з податковим законодавством. Причому нарахована у бухгалтерському (фінансовому) обліку, згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності, сума амортизації, з одного боку, та розрахована (нарахована) у податковому обліку, згідно з нормами Податкового кодексу України, сума амортизації, – з іншого, по-різному впливають на суму податку на прибуток, що сплачується до бюджету. Це зумовлено, зокрема, тим, що при застосуванні механізму коригування фінансового результату до оподаткування одні суми амортизації відноситимуться до різниць, які збільшують цей фінансовий результат, а інші – належатимуть до різниць, що зменшують зазначений фінансовий результат.

Так, згідно з п. 138.1 ст. 138 Податкового кодексу України на суму нарахованої амортизації основних засобів, відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, фінансовий результат до оподаткування потрібно збільшити [11]. Отже, у цьому випадку сума нарахованої амортизації формує різницю, яка впливає на фінансовий результат у бік збільшення.

Разом з тим відповідно до п. 138.2 ст. 138 Податкового кодексу України, на суму розрахованої амортизації основних засобів, відповідно до п. 138.3 ст. 138 цього кодексу, фінансовий результат до оподаткування необхідно зменшити [11]. Таким чином, сума розрахованої (нарахованої) амортизації у податковому обліку формує різницю, яка впливає на фінансовий результат у бік зменшення.

Необхідно також звернути увагу на те, що у листі Державної фіскальної служби України від 18.07.2016 № 15391/6/99-99-15-02-02-15 роз'яснено, що «при визначенні різниць, відповідно до пп. 138.1 та 138.2 ст. 138 Кодексу, враховується вся сума нарахованої у звітному періоді амортизації основних засобів та нематеріальних активів без її розподілу на частину амортизації, що брала участь у визначенні фінансового результату до оподаткування у складі витрат» [5]. Зазначимо також, що у п. 25 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів встановлено, що сума нарахованої у бухгалтерському обліку амортизації відображається не лише за дебетом рахунків обліку витрат діяльності, але й за дебетом рахунків обліку витрат виробництва, капітальних інвестицій у кореспонденції з рахунком обліку зносу (амортизації) необоротних активів [7]. Тобто суми нарахованої амортизації можуть бути не одразу списані на витрати періоду, а капіталізуватися та ввійти у собівартість продукції, яка досі ще зберігається на складі підприємства, або бути віднесеними до складу вартості недобудованої адміністративної будівлі тощо.

Тому незалежно від того, чи була амортизація нарахована у бухгалтерському (фінансовому) обліку за дебетом рахунків 92 «Адміністративні витрати» та 93 «Витрати на збут» і одразу віднесена до складу витрат звітного періоду, чи певні суми амортизації були відображені за

дебетом рахунку 23 «Виробництво» або 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів» і досі ще не визнані у складі витрат звітного періоду, усі нараховані суми амортизації основних засобів, які використовуються у господарській діяльності, формують у податковому обліку різницю, на яку коригується фінансовий результат до оподаткування.

Унаслідок того, що визначення терміна «основні засоби», які наводяться у П(С)БО 7 «Основні засоби» та Податковому кодексі України, відрізняються, це, на нашу думку, невиправдано ускладнює процес обчислення податку на прибуток підприємств, особливо у контексті коригування фінансового результату до оподаткування на різниці, пов'язані з амортизацією основних засобів.

Наприклад, малоцінні необоротні матеріальні активи, вартість яких не перевищує 6 000 грн, у бухгалтерському (фінансовому) обліку, відповідно до пп. 5.2.2 п. 5 П(С)БО 7 «Основні засоби», вважаються основними засобами й амортизуються, оскільки це положення (стандарт) не передбачає для них винятків. Проте у податковому обліку такі матеріальні активи внаслідок того, що їхня вартість не перевищує 6 000 грн, не відповідають визначенню основних засобів, і, відповідно, не амортизуються.

При цьому потрібно враховувати, що у додатку РІ «Різниці» до рядка 03 РІ Податкової декларації з податку на прибуток підприємств, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 20.10.2015 № 897 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 28.04.2017 № 467), є як рядок 1.1.1, призначений, зокрема, для відображення амортизації основних засобів, нарахованої у бухгалтерському (фінансовому) обліку відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, так і рядок 1.2.1 АМ, у якому слід відображати, зокрема, амортизацію основних засобів, розраховану (нараховану) у податковому обліку відповідно до Податкового кодексу України.

Враховуючи те, що всі малоцінні необоротні матеріальні активи, у тому числі й ті, вартість яких не перевищує 6 000 грн, у бухгалтерському (фінансовому) обліку вважаються основними засобами й амортизуються, то нібито правильно з формальної точки зору було б відобразити суму нарахованої у звітному періоді амортизації цих активів у рядку 1.1.1 додатка РІ «Різниці» до рядка 03 РІ Податкової декларації з податку на прибуток підприємств, який саме і призначений для відображення, зокрема, амортизації основних засобів. Проте у листі Державної фіскальної служби України від 28.10.2016 № 23357/6/99-99-15-02-02-15 роз'яснено, що у цих двох рядках (у тому числі і в рядку 1.1.1) амортизацію малоцінних необоротних матеріальних активів відображати не потрібно [6].

Отже, одним із наслідків того, що у бухгалтерському і податковому законодавстві надаються різні визначення терміна «основні засоби», є ускладнення порядку заповнення податкової звітності з податку на прибуток підприємств та обчислення цього податку. Крім того, без додаткових роз'яснень Державної фіскальної служби України, які надаються у листах цього органу виконавчої влади, складно правильно заповнити Податкову декларацію з податку на прибуток підприємств, керуючись лише назвами рядків, які наведені у додатках до цієї декларації.

Певні складнощі виникають також і з іншими основними засобами. У бухгалтерському (фінансовому) обліку земельні ділянки, відповідно до пп. 5.1.1 п. 5 П(С)БО 7 «Основні засоби», належать до основних засобів. Однак, згідно з пп. 14.1.138 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, вартість землі не належить до основних засобів, отже, у податковому обліку земельні ділянки не є основними засобами.

Подібна ситуація також і з бібліотечними фондами. У бухгалтерському (фінансовому) обліку бібліотечні фонди, відповідно до пп. 5.2.1 п. 5 П(С)БО 7 «Основні засоби», вважаються основними засобами. Проте у податковому обліку при визначенні того, чи вважаються певні матеріальні активи основними засобами, потрібно керуватися нормами пп. 14.1.138 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України. А з визначення, наведеного у цьому підпункті, можна зробити висновок, що у податковому обліку бібліотечні фонди не належать до основних засобів.

Проведене дослідження надало змогу дійти таких висновків:

1. Визначення терміна «основні засоби», яке наведено у П(С)БО 7 «Основні засоби», відрізняється від визначення цього терміна, яке наведено у Податковому кодексі України.

2. Унаслідок відмінностей між бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством окремі матеріальні активи (малоцінні необоротні матеріальні активи, вартість яких не перевищує 6 000 грн, земельні ділянки, бібліотечні фонди) вважаються основними засобами у бухгалтерському (фінансовому) обліку, проте не визнаються як основні засоби у податковому обліку. Внаслідок відмінностей між бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством, яке регулює порядок віднесення матеріальних активів до складу основних засобів, виникають труднощі при заповненні податкової звітності з податку на прибуток підприємств у частині відображення сум нарахованої амортизації, що може негативно вплинути на правильність обчислення цього податку.

3. На нашу думку, визначення терміна «основні засоби», яке наведено у Податковому кодексі України, доцільно узгодити з визначенням цього терміна, яке наведено у П(С)БО 7 «Основні засоби». Порядок розрахунку (нарахування) амортизації основних засобів, який передбачений нормами Податкового кодексу України, також доцільно максимально наблизити до норм П(С)БО 7 «Основні засоби». Водночас норми ст. 138 Податкового кодексу України, які забороняють у податковому обліку розраховувати (нараховувати) амортизацію, зокрема, на витрати, на придбання / самостійне виготовлення невиробничих основних засобів та на їх ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення, можна вважати цілком виправданими.

Питання порядку віднесення матеріальних активів до складу основних засобів, згідно з бухгалтерським (фінансовим) та податковим законодавством, є достатньо складним і багатогранним, а тому потребує подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабіч В. Витрати на ремонт та поліпшення основних засобів: обліковий та податковий аспекти / В. Бабіч // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 8. – С. 10–13.
2. Бабіч В. В. Удосконалення оподаткування прибутку на основі визначення об'єкта оподаткування / В. В. Бабіч, А. М. Поддєрьогін // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 71–76.
3. Кірейцев Г. Г. Облік основних засобів у сільськогосподарських підприємствах / Г. Г. Кірейцев, Л. О. Іваніщенко. – К. : Урожай, 1987. – 176 с.
4. Кузик Н. П. Особливості аудиту витрат на ремонт і поліпшення основних засобів / Н. П. Кузик // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 3. – С. 28–31.
5. Лист Державної фіскальної служби України : від 18.07.2016 № 15391/6/99-99-15-02-02-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/69166.html>.

6. Лист Державної фіскальної служби України : від 28.10.2016 № 23357/6/99-99-15-02-02-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-70196.html>.

7. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджені наказом Міністерства фінансів України : від 30.09.2003 № 561 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/metodicheskie-rekomendacii/metodichni-rekomendacii-z-1024180.html>.

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014.

9. Облік основних засобів у ринкових умовах : навчальний посібник / за ред. Н. Л. Жук. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2011. – 286 с.

10. Пиріжок С. Є. Нормативно-правове регулювання обліку експлуатації та вибуття основних засобів / С. Є. Пиріжок // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2012. – № 1. – С. 160–162.

11. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України : від 27.04.2000 № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

13. Смоленюк П. С. Облік основних засобів у нових умовах господарювання / П. С. Смоленюк // Наука й економіка. – 2012. – № 1. – С. 108–116.

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2018 року

УДК 336.7

Ю. М. Коваленко,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ НА СВІТОВИХ РИНКАХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

У статті досліджено еволюційні аспекти фінансового інжинірингу на світових ринках цінних паперів. Встановлено, що розвиток фінансових інновацій бере початок у 1920-х рр. із розвитком самого ринку цінних паперів. Велика депресія призвела до необхідності посилення державного регулювання, що тривало до 1970-их рр. Через підвищення облікових ставок фінансові ресурси були спрямовані з банківських рахунків на ринок цінних паперів. Визначено вплив на глобальні фінансові ринки різних криз. Детально проаналізовано причини та наслідки світової фінансової кризи 2007–2008 рр., роль у них фінансового інжинірингу.

Ключові слова: фінансовий інжиніринг, ринок цінних паперів, фінансові інструменти, банки, деривативи, іпотека.

Ю. М. Коваленко,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины

ЭВОЛЮЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО ИНЖИНИРИНГА НА МИРОВЫХ РЫНКАХ ЦЕННЫХ БУМАГ

В статье исследованы эволюционные аспекты финансового инжиниринга на мировых рынках ценных бумаг. Установлено, что развитие финансовых инноваций берет начало в 1920-х гг. вместе с развитием самого рынка ценных бумаг. Великая депрессия привела к необходимости усиления государственного регулирования, что продолжалось до 1970-х гг. Из-за повышения учетных ставок финансовые ресурсы были направлены с банковских счетов на рынок ценных бумаг. Определено влияние на глобальные финансовые рынки различных кризисов. Детально проанализированы причины и последствия мирового финансового кризиса 2007–2008 гг., роль в них финансового инжиниринга.

Ключевые слова: финансовый инжиниринг, рынок ценных бумаг, финансовые инструменты, банки, деривативы, ипотека.

Yu. M. Kovalenko,
Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

EVOLUTIONARY ASPECTS OF FINANCIAL ENGINEERING IN THE WORLD SECURITIES MARKETS

The article analyzes the evolutionary aspects of financial engineering in the world securities markets. It has been established that the development of financial innovations dates back to the 1920's with the development of the securities market itself. The great depression led to the need to strengthen state regulation, which lasted until the 1970's. Due to rising interest rates, financial

resources were directed from bank accounts to the securities market. The influence on global financial markets of different crises is determined. The causes and consequences of the global financial crisis of 2007–2008, and their role in financial engineering are analyzed in detail.

Key words: *financial engineering, securities market, financial instruments, banks, derivatives, mortgages.*

Фінансова діяльність будь-якого економічного суб'єкта є багатогранною і являє собою сукупність взаємопов'язаних напрямів, пріоритетним з яких є конструювання, моделювання та реалізація різноманітних фінансових продуктів, що забезпечують найкращий кінцевий результат. Для задоволення цієї потреби було розширено асортимент таких продуктів, основні елементи яких гарно зарекомендували себе у два докризові десятиліття. Сучасні ринки цінних паперів неможливо уявити без деривативів (опціонів, ф'ючерсів, свопів) і структурованих фінансових продуктів. Оскільки попит на них стимулювався глобалізацією, наслідки якої є недостатньо вивченими, органи-регулятори не змогли вчасно оцінити загрозу. Останню фінансову кризу називають кризою субпрайму – за назвою сегменту ринку цінних паперів, де вона виникла, а також кризою довіри, оскільки проблемою стала методологія створення низькоризикових інструментів – результатів фінансової інженерії, яка має свою історію і чинники поширення.

Певні теоретичні та практичні аспекти фінансової інженерії та її впливу на економічні процеси знайшли відображення в працях таких західних вчених: В. Бансала, Ф. Блека, С. Вайна, Д. Вессела [11], А. Грінспена [1], Л. Зінгалеса [10], Дж. Лінтнера, А. Маркуса, Дж. Маршалла, Р. Мертона, М. Міллера, Х. Мінські [9], Я. Моссіна, Р. Петерсона, Р. Раджана [10], Т. Райса, Дж. Сороса [7], Дж. Стігліца, Дж. Тобіна, Дж. Трейнора, Ю. Фама, Дж. Фіннерті, К. Хілла [8], В. Шарпа, М. Шоулза; вітчизняних науковців О. Абакуменко, О. Барановського, В. Корнєєва, О. Мертенса, З. Мошенського [5], С. Онишко, Л. Примостки, О. Сохацької та інших. Аналіз та узагальнення наукових праць, присвячених досліджуваній темі, а також ситуація на світових ринках капіталу зумовили необхідність теоретичних розробок у цій галузі, що й визначило мету цієї статті.

Дослідження еволюції розвитку продуктів фінансової інженерії на глобальних ринках цінних паперів та їхніх наслідків для економічних процесів є метою статті.

Розвиток фінансових інновацій та фінансової інженерії на ринку цінних паперів бере свій початок у 1920-х рр. із набуттям ринку бурхливого розвитку. Так, за даними Р. Раджана і Л. Зінгалеса [10], на 1929 р., порівняно з 1913 р., показник капіталізації емітентів до ВВП США збільшився практично у 2 рази, а емісії акцій до валових інвестицій – у 9 разів. У Франції та Бельгії ринок за 1921–1929 рр. зріс більше ніж на 400 %, Польщі – 380 %, а у Німеччині найбільше – більше ніж на 1 000 %, але це було пов'язано з інфляційними процесами. Після закінчення війни Європа перетворилась із кредитора в боржника. На Міжнародній конференції у Генуї (1922) було визнано втрату золотом функції універсального еквівалента через нерівномірність розподілу золотих запасів між країнами-учасницями міжнародної торгівлі. США та Великобританія, що найменше потерпіли від війни, стали основними інвесторами. У 1927 р. банком J. P. Morgan Chase було введено в обіг перші депозитарні розписки для американських інвесторів (American Depositary Receipts, ADRs) на акції іноземних компаній, що дозволило капіталу з більшою легкістю долати національні кордони.

З початку 1928 р. до вересня 1929 р. у США розпочалася та посилилася спекулятивна лихоманка, індекс Dow-Jones (DJIA) зріс із 191 до 381 пункта. 3 жовтня 1929 р. індекс почав падати, а 21 і 22 жовтня («чорний понеділок» і «чорний вівторок») падіння продовжувалось, і 24 жовтня («чорний четвер») стало першим днем справжньої біржової паніки. Було продано рекордну кількість акцій – близько 13 млн [6, с. 44]. Ряд провідних банків і компаній з цінних паперів у спробі призупинити паніку скупили великі пакети акцій і дещо стабілізували ситуацію, проте така паніка продовжувалася до середини листопада, а швидкість падіння ринку в 1929 р. нагадувала кризи 1872 і 1907 рр. [5, с. 23]. За 1929–1932 рр. індекс Dow-Jones знизився на 86 %, і знадобилося 25 років для досягнення американським ринком показників 1929 р. (ринком Великобританії – 6 років).

Крах на ринку цінних паперів призвів до катастрофічного зменшення активів банків та інших фінансових інститутів, особливо тих, хто формував інвестиційні портфелі з акцій. За 1929–1933 рр. збанкрутіло 11 000 банків США, що призвело до суттєвого скорочення виробничих і споживчих витрат. Відбулося майже двократне падіння промислового виробництва та безпрецедентне трикратне зростання безробіття. Велика депресія перекинулася на інші країни, найбільше постраждали Німеччина, де рівень безробіття у 1932 р. становить 25 % робочої сили, та Великобританія, де виробництво та експорт залишалися у депресивному стані до Другої світової війни [6, с. 44].

Закінчився період економічного лібералізму, розпочався період посиленого регулювання ринку цінних паперів, що тривав до 1970-их рр. Для уникнення повного краху президент США Ф. Д. Рузвельт пішов на той крок, що 6 березня 1933 р. усі банки було закрито (банківські канікули). Реформи базувалися в основному на Банківському акті 1933 р., відомому як закон Гласса-Стіголла (Glass – Steagall Act), що був розроблений у 1933 і вдосконалений у 1935 рр., а скасований у 1999 р., не тільки спричинив поділ банків на два типи (інвестиційні та кредитно-депозитні), створення Федеральної корпорації страхування депозитів (Federal Deposit Insurance Corporation – FDIC (1933 р.)), спеціальних федеральних органів із позичково-ощадних асоціацій (Federal Savings and Loan Insurance Corporation) і кредитних спілок (National Credit Union Administration), але й розробку широкого переліку регулюючих актів у сфері регулювання ліквідності. ФРС отримала право регулювати ставку за строковими депозитами, що згодом отримало назву Regulation Q.

У кінці 70-х рр. у банківській системі США відчувався дефіцит довгострокових коштів на депозитах через дії ФРС, яка підвищила облікову ставку до 20 % з метою послаблення інфляції. Це призвело до перетікання грошових коштів із банківських рахунків на ринки цінних паперів з більш ризикованими інструментами, а банки відмовилися від традиційного ведення бізнесу, що був введений ще в рамках Нового курсу Рузвельта: «Сплачує 3 % за депозитами, отримуй 6 % за іпотечними кредитами». Крім збільшення ставки рефінансування, були прийняті закони, що увійшли пізніше у склад так званого Регулювання Q (Regulation Q), що встановив порядок ціноутворення для традиційних банківських послуг, переважно залучення депозитів [8, с. 1116].

Дефіцит ліквідності, що був наслідком вищезазначених заходів, сприяв концентрації уваги банків на ринку цінних паперів, на який вони не мали доступу аж до 1999 р. через Закон Гласса-Стіголла (1933 р.). Усе це стимулювало розвиток сек'юритизації, що стала одним із каталізаторів глобалізації фінансів і призвела до зниження значення комерційних банків, які залучали депозити, на користь ринку цінних паперів. Так, частка банків у сукупних фінансових активах знизилася з 50 % у 1950-х рр. до 25 % у 1990-х рр. [3, с. 83].

У 1970-ті рр. відбулися значні зміни на ринку похідних інструментів: у 1973 році в Чикаго було відкрито першу біржу опціонів (Chicago Board Option Exchange – CBOE), на якій було застосовано різні інфраструктурні інновації, зокрема модель Блека-Шоулза (Black-Scholes) для визначення цін на опціони та комп'ютеризація котирувань. Спочатку торгівля велася опціонами на акції, згодом список базових активів поповнився кредитними та іншими інструментами.

Поява похідних інструментів «своп» («swap») стала наступною важливою подією: у 1981 р. було укладено першу валютну операцію типу «своп» між компанією IBM і Банком міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements, BIS). Через шість років у 1987 р. номінальний обсяг торгів за свопами становив 865 млрд дол. США, а у 2006 р. ця цифра стала рекордною і перевищила 289 трлн дол. США, що свідчить про високу популярність цього інструменту. Особливий інтерес викликає поява форвардів без поставки базових активів, що були вперше використані у 1990 р. і одразу ж стали активно застосовуватися у валютних спекуляціях. У 1997 р. банком J. P. Morgan Chase було введено кредитно-дефолтні свопи (Credit Default Swap – CDS) для перекладу ризиків дефолту з кредитів. Вони торгуються поза біржами і перебувають поза загальноприйнятими юрисдикціями регулюючих органів, що робить CDS досить популярними.

Якщо у США на той час основне значення мали радикальні технологічні інновації (інформаційні технології, масове поширення персональних комп'ютерів), то головні інновації 1980-х у Лондоні стосувалися лібералізації державного регулювання та послаблення контролю з боку центрального банку (Bank of England) над операціями Лондонської біржі, обсяг яких у 1980-ті рр. зріс у 17 разів (для прикладу, Токійської – 9, Нью-Йоркської біржі – 4 рази) [5, с. 24].

Революція в інформаційних технологіях, що розпочалася нині, привела до швидкого впровадження комп'ютерної техніки на ринках цінних паперів, а з початку 1990-х – до поширення Інтернету у сфері фінансових і страхових послуг. Це значно прискорило розвиток глобального ринку цінних паперів. У США першою фондовою біржею, що використала інформаційні технології, стала NYSE, де в 1976 р. було запроваджено автоматизовану систему DOT – Designated Order Turnaround. У 1977 р. подібну систему організували в Канаді на фондовій біржі TSX (Toronto Stock Exchange).

З кінця 1980-х рр. у США на первинному ринку цінних паперів основними учасниками стали NYSE та AMEX (American Stock Exchange), а також регіональні біржі Бостона, Чикаго та інших міст. Лідером на вторинному ринку став NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotation – Автоматизовані котирування Національної асоціації дилерів цінних паперів), один з найбільш престижних ринків цінних паперів, де обертаються акції таких провідних високотехнологічних компаній, як Microsoft, Intel, Dell, Cisco та інших.

1996 р. в Європі було створено подібну систему – EASDAQ, що була поглинута у 2001 р. NASDAQ, а надалі було створено компанію NASDAQEurope. Однак глобальна система організації торгів на ринках цінних паперів виявилася недостатньо ефективною. І в червні 2003 р. акціонери NASDAQEurope вирішили ліквідувати компанію. Також невдалим виявилось створення NASDAQJapan, що була ліквідована у червні 2002 р. [5, с. 24].

У підсумку в кінці XX ст. виник глобальний ринок цінних паперів, що став важливим джерелом фінансування економіки. Однак кризові явища на фінансових ринках дедалі частішали: інвестиційна криза 1990–1991 рр., що пов'язана з падінням фондових індексів, переглядом очікувань інвесторів; потужний крах фінансової системи Мексики (грудень

1994 р. – січень 1995 р.); банкрутство ряду американських органів місцевого самоврядування, які вклали кошти від податкових надходжень у сумнівні цінні папери (грудень 1994 р.); криза іспанського песо, шведської крони та італійської ліри, стрімке падіння долара (перше півріччя 1995 р.); банкрутство внаслідок спекуляцій відомого британського банку «Bearings», криза найбільшої у світі страхової компанії «Lloyd's of London» (лютий – березень 1995 р.); азієська фінансова криза (осінь 1997 р.), що охопила країни тихоокеанського регіону, а також віддалені від Азії країни, включаючи і Україну; обвал пов'язаних з Інтернет компаній (доткомів), індексу високотехнологічних компаній NASDAQ у 2000 р. з подальшим розгортанням інвестиційної кризи та світової рецесії у 2002–2003 рр.; глобальна фінансова криза через обвал іпотечного ринку США та спекулятивні операції зі структурованими фінансовими інструментами (2007–2009 рр.) [2, с. 219; 4, с. 52].

У 1990-ті рр. система «глобального капіталізму» досягла свого найвищого розквіту, чому сприяли радикальні технологічні інновації у сфері інформаційних технологій. Сформувалася ціла система «stock market capitalism» – капіталізму із залученням фінансових ресурсів через ринок цінних паперів. У її основу було покладено англо-американські традиції вільного розвитку ринку цінних паперів на відміну від європейської системи, де переважало банківське фінансування.

Зросло значення таких учасників глобального фінансового ринку, як інституційні інвестори (страхові компанії, пенсійні та інвестиційні фонди), які забезпечили у 1990-і рр. активне надходження акумульованого від індивідуальних інвесторів капіталу на фінансові ринки. І неважко було передбачити, що чергове підвищення ринкової активності збільшує потенційну економічну нестабільність. У 2000 р. виникла широкомасштабна криза інтернет-компаній (або «dot.com's», як їх тоді називали), що була спричинена активною спекуляцією акціями компаній так званої «нової економіки» («neweconomy»). Так само, як і в 1920-их рр., технологічні інновації призвели до завищення цін на пов'язані з інтернет-комерцією акції нових компаній, з якими інвестори пов'язували занадто оптимістичні прогнози щодо дохідності без урахування реальних можливостей цих компаній.

Криза інтернет-компаній, що показала, наскільки інтегрованим став єдиний глобальний ринок цінних паперів, розпочалась у січні 2000 р. і досягла свого максимуму у березні 2000 р., коли поширилась інформація про судовий процес проти компанії Microsoft, якій загрожувала ліквідація. Це спричинило не тільки банкрутство великої кількості компаній у сфері інформаційних технологій, але й зупинення тривалої тенденції економічного підйому 1990-х рр., у чому не останню роль зіграли гучні корпоративні скандали 2000–2001 рр. (Enron, WorldCom та ін.). Реакцією стало прийняття у США закону Сарбейнса-Окслі та загальне посилення державного регулювання на фінансових ринках.

Після першої хвилі економічного спаду у 2000–2001 рр. почалися спроби активізувати ринок цінних паперів за допомогою сек'юритизації активів. Традиційно банки видавали кредит позичальнику та утримували його «на балансі» до повного погашення. З 2000 року банки та іпотечні компанії почали активно продавати позики інвестиційним банкам, які, в свою чергу, «перепаковували» їх у облігації, забезпечені борговими зобов'язаннями (CDO – collateralized debt obligation). У процесі цієї сек'юритизації іпотечних боргів виник класичний конфлікт інтересів – банки опинилися зацікавленими у приховуванні справжньої якості виданих кредитів. Зазвичай CDO є сумішшю іпотечних кредитів різної якості – стандартного (кредити надійним позичальникам) і субстандартного, отже, облігаційний випуск у підсумку міг отримати

найвищий кредитний рейтинг AAA. Така висока якість облігацій забезпечувалась аудитором, які конкурували між собою за контракти банків на аудит, а рейтингові агентства конкурували між собою за контракти банків на отримання рейтингу. За підрахунками Дж. Сороса [8], у період з 1998 по 2007 рік доходи одного тільки рейтингового агентства Moody's від присвоєння рейтингу структурованим інструментам зросли майже у п'ять разів.

Зміна облікової ставки двічі у кінці 70-х рр. і на початку ХХІ ст. стимулювала перепрофілювання банківських доходів від кредитно-депозитної діяльності в комісійну, а також збільшення обсягів сек'юритизації. Нестандартні іпотечні кредити надавали можливість отримувати найбільші комісійні для банків та іпотечних брокерів, тому ці суб'єкти ринку почали пропонувати все більш доступні кредитні продукти, через що зросла частка цінних паперів, забезпечених низькоякісними кредитами. Як зазначає відомий американський економіст Х. Мінські [9], для багатьох низькоякісних позичальників не існує відсоткової ставки, яка б компенсувала кредитний ризик, оскільки зі збільшенням такої ставки збільшується вірогідність дефолту.

На основі низькоякісних іпотечних кредитів випускалися цінні папери, що траншувалися згідно з вимогами інвесторів до ризику і дохідності, «...якщо у кредитному портфелі з'являються дефолти, то, в першу чергу, не виплачуються вкладення інвесторам у нижні транші (з низьким рейтингом), тобто їх вкладення можуть бути повністю знищені першою хвилею дефолтів. Якщо розмір втрат (дефолтів) перевищує розмір траншів із найнижчим рейтингом, то інвесторам, які вклали в них свої кошти, інвестиції не повертаються. Все, що залишилося після дефолтів, виплачується інвесторам у наступні за старшинством транші. Так, транші з більш низьким кредитним статусом захищають від дефолтів транші з більш високою кредитною якістю» [1, с. 38].

Цей механізм призвів до шаленого зростання частки позичкових коштів (співвідношення позичкових і власних коштів в угодах із сек'юритизації складало 1:15) [12]. Усе було стабільним, доки цінні папери були ліквідними і цілком забезпеченими, але збитки за низькоризиковими кредитами почали перевищувати очікування, а ціни на цінні папери почали падати. Закономірно, що першими не гасилися облігації, що були випущені у 2005–2006 рр. Однак розхвилювалися не тільки ті, хто інвестував в облігації, що були забезпечені невдалими портфелями, але і всі інвестори в цей сегмент цінних паперів. Вони почали їх позбавлятися.

І вже восени 2007 р. на ринках прокотилася хвиля збитків, що були пов'язані з облігаціями субпрайма. Goldman Sachs втратив \$1,71 млрд, Швейцарський банк UBS – \$3,4 млрд, Citi group – \$3,1 млрд, згодом \$5,9 млрд і \$8–11 млрд, Merrill Lynch – \$8,4 млрд. Негативна динаміка іпотечного ринку і складних фінансових інструментів підтвердила впевненість ринку у подальшому зниженні ставок ФРС, що 7 листопада призвело до зниження курсу долара проти євро до рекордної відмітки 1,4700, а фунт стерлінгів зріс до \$2,10, встановивши 26-річний рекорд [7].

Помилка і прорахунків такого масштабу, вочевидь, не очікували регулятори ні США, ні Європи, що витікає зі зроблених заяв на початку кризи. Втрата довіри призвела до порушення основного принципу функціонування сучасного ринку капіталу: припинили працювати механізми перерозподілу ризиків через сек'юритизацію та кредитні деривативи. У підсумку міжнародні ринки втратили ліквідність.

Щодо похідних, то вони віками викликали загрозу, але потреба в них була такою великою, що регулятори були вимушені дозволити їхнє використання. «Історія, безперечно, повторюється: на кожній стадії розвитку фінансового ринку виникають проблеми з певною групою інструментів. Той факт, що у кризі винен один з класів похідних, не означає, що його треба відмінити. Адже ніхто не відміняв випуск облігацій через те, що деякі з них пішли в дефолт».

Популярний журналіст з Wall Street Journal Д. Вессел [11] основними винуватцями останніх негативних подій на ринках капіталу називає три «R»: rocket scientists (вчені-ракетники – фінансисти-винахідники структурованих фінансових інструментів і технологій сек'юритизації, які замість перерозподілу кредитного ризику спричинили ще більшу заборгованість для інвесторів), regulators (регулятори) і rating agencies (рейтингові агенції). Що стосується перших, то сьогодні ставляться під сумнів фінансові теорії, за які свого часу було отримано десятки нобелівських премій з економіки.

Ключовими причинами, що сприяли виникненню фінансового інжинірингу, можна назвати глобалізацію фінансової та страхової діяльності, дестабілізацію міжнародних ринків капіталу, податкові асиметрії, індустріалізацію багатьох країн, що розвиваються, підвищення інформативності суспільства і розвиток інформаційних технологій, посилення нерівномірності економічного розвитку, наукові розробки фінансової теорії, зміни регулюючого законодавства. Підвищення нестабільності на світових і національних ринках переростає у величезні економічні проблеми окремої країни, регіону тощо, і це примушує вчених-економістів виробляти нові підходи щодо забезпечення фінансової стійкості фінансових систем, що спроможні долати ендогенні й екзогенні шоки та дисбаланси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринспен А. Эпоха потрясений. Проблемы и перспективы мировой финансовой системы / А. Гринспен ; пер. с англ. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. – 520 с.
2. Коваленко Ю. М. Інституціалізація фінансового сектору економіки : монографія / Ю. М. Коваленко. – Ірпінь : НУДПСУ, 2013. – 608 с.
3. Коваленко Ю. М. Сучасні тенденції процесу сек'юритизації іпотечних активів / Ю. М. Коваленко, В. О. Пшеничний // Науковий вісник НУДПСУ (економіка, право). – 2010. – № 1(48). – С. 80–85.
4. Коваленко Ю. М. Формування інституційних передумов розвитку фінансового сектору економіки / Ю. М. Коваленко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 49–60.
5. Мошенский С. З. Рынок ценных бумаг: трансформационные процессы / С. З. Мошенский. – М. : Экономика, 2010. – 240 с.
6. Рубцов Б. Современные фондовые рынки : учеб. пособ. для вузов / Б. Рубцов. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 926 с.
7. Сорос Дж. Эпоха ошибок. Мир на пороге глобального кризиса / Сорос Дж.; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 202 с.
8. Hill C. A. Securitization : A Low-Cost Sweetener for Lemons / C. A. Hill // Washington University LawQuarterly. – 1996. – № 4. – Vol. 74. – P. 1112–1125.
9. Minsky H. P. Stabilizing an Unstable Economy / H. P. Minsky // Journal of Economic Behavior&Organization. – 1999. – P. 129–158. – June.

10. Rajan R. G. The Great Reversals: the Politics of Financial Development in the 20th Century / R. G. Rajan, L. Zingales // OECD, Economics Department Working Papers. – № 265. – ECO/WKP (2000)38 (www.oecd.org)
11. Wessel D. Lessons Frothed Housing Bubble [Електронний ресурс] / D. Wessel // Wall Street Journal. – 2008. – May, 28. – Режим доступу : <http://online.wsj.com/article/capital.html>.
12. Wray L. R. Lessons from the Subprime Meltdown / L. R. Wray // Economics Working Paper. – 2007. – №522. – P. 13–42.

Стаття надійшла до редакції 19 лютого 2018 року

УДК 338.24

Е. В. Кондукова,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ МЕТОДИКИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ У ДЕРЖАВНОМУ КОНТРОЛІ

Розглянуто проблеми уніфікації системи фінансових коефіцієнтів і методики їхнього розрахунку, які використовуються в практичній діяльності контролюючих установ в Україні. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок про те, що методики фінансового аналізу широко застосовуються у діяльності контрольних органів, але при цьому абсолютно неузгоджені між собою як за переліком показників, так і за методикою їхнього розрахунку. Щоб уникнути проблем в інтерпретації, потрібно визначити стандартну методику, яка може бути розширена залежно від конкретних потреб. Окремо слід розглядати проблему середньогалузевих показників як бази для порівняння в умовах економічної кризи.

Ключові слова: фінансовий аналіз, державний фінансовий контроль, методика аналізу, фінансові коефіцієнти, галузевий аналіз.

Э. В. Кондукова,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

ПРОБЛЕМЫ УНИФИКАЦИИ МЕТОДИКИ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА В ГОСУДАРСТВЕННОМ КОНТРОЛЕ

Рассмотрены проблемы унификации системы финансовых коэффициентов и методики их расчета, используемые в практике деятельности контрольных органов в Украине. На основе проведенного анализа пришли к выводу о том, что финансовый анализ получил широкое распространение в деятельности контрольных органов, но при этом перечень показателей и методика их расчета совершенно не согласованы между собой как в отношении перечня показателей, так и методики их расчета. Для того чтобы избежать проблем в интерпретации, следует определить единую методику с возможностью ее расширения для конкретных задач. Проблема среднеотраслевых показателей как базы для сравнения приобрела особую значимость в условиях финансового кризиса.

Ключевые слова: финансовый анализ, государственный финансовый контроль, методика анализа, финансовые коэффициенты, отраслевой анализ.

E. V. Kondukova,
*Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine*

FINANCIAL ANALYSIS PROBLEMS IN STATE CONTROL

Alignment and harmonization problems of financial ratios in state control agencies current activities are investigated. After conducting the research author have come to next conclusion: financial analysis is widely accepted in regulating agencies practical activity, but it requires standardization and unification as to the list of indicators and procedure of its calculation (quick ratio, total solvency ratio, equity ratio and so on). It is required to work out basic methodic for all regulatory agencies to avoid problems of interpretation. It may be specified depending of concrete tasks and needs. The problem of industry averages as the base for comparison stands alone.

Key words: *financial analysis, state financial control, analytical procedure, financial ratios, industry analysis.*

На відміну від незалежних аудиторів у співробітників контрольних органів існує нагальна потреба зіставлення і взаємної зрозумілості результатів фінансового аналізу у державному фінансовому контролі. Тому потрібно визначити типову методику аналізу фінансової діяльності взагалі і фінансових результатів зокрема. При цьому виникає питання, як прийняти одну з методик, розроблених для комерційного або державного сектору, чи треба їх певним чином модифікувати.

Публікації у сфері дослідження можна умовно поділити на дві нерівнозначні за обсягом групи. Перша з них багаточисельна й охоплює тематику загального фінансового аналізу. Хоча вона ґрунтовно досліджена, але окремі її питання, напрями застосування і фінансовий аналіз як інструмент продовжують привертати увагу науковців. Друга група публікацій представлена нормативними і методичними матеріалами різних контрольних установ. Їхні вимоги щодо змісту і спрямованості фінансового аналізу призводять до того, що використовувані набори показників і методики суттєво розрізняються. Їхньою характерною рисою на поточний момент можна вважати неузгодженість за всіма основними характеристиками: переліком і назвами показників, порядком їхнього розрахунку і нормативними (орієнтовними, стандартними) значеннями. Щоб у цьому впевнитися, порівняємо приблизно однакові за сенсом показники з методичних рекомендацій № 170, 1361, 7017/7/99-99-11-02-03-17, 205, 253 [відповідно, 1, 2, 3, 4, 5].

Метою дослідження є обґрунтування необхідності уніфікації методик фінансового аналізу для потреб контролюючих установ за такими аспектами, як перелік і порядок розрахунку коефіцієнтів і оптимальні (рекомендовані) значення коефіцієнтів.

Розглянемо склад і методику розрахунку фінансових коефіцієнтів, які застосовуються у вищеперелічених методиках. Потрібно зазначити, що принаймні у комплексних методиках [1, 2] напрями аналізу практично тотожні з такими в традиційному фінансовому аналізі і ділова активність, платоспроможність і фінансова стійкість. Відрізняється лише кількість застосовуваних коефіцієнтів. На додаток до цього майже в усіх методиках передбачений аналіз основних засобів і капітальних інвестицій як найбільшої складової майна підприємства.

Методики, які стосуються державних підприємств, включають деякі соціальні показники – заборгованість із заробітної плати та ін. Але нас, у першу чергу, цікавлять проблеми уніфікації фінансових коефіцієнтів і особливості їх інтерпретації.

Перший напрям аналізу – це платоспроможність. Порівняно з іншими за цим напрямом найменше розходжень, оскільки показники загальновизнані, і їх досить небагато. У таблиці 1 наведено показники платоспроможності з п'яти вищезгаданих методик.

Таблиця 1

**Аналіз показників платоспроможності підприємства
за діючими методиками контролюючих органів**

Показники платоспроможності	Методика №170		Методичні рекомендації № 1361		Методичні рекомендації № 7017		Порядок № 205		Методичні рекомендації № 253	
	Формула розрахунку	Оптимальне значення	Формула розрахунку	Оптимальне значення	Формула розрахунку	Оптимальне значення	Формула розрахунку	Оптимальне значення	Формула розрахунку	Оптимальне значення
Коефіцієнт покриття (Кпокр)	$\text{Кпокр} = \frac{\text{Оборотні засоби} / \text{Поточні зобов'язання}}$	> 1 Збільшення	ОА / ПЗ	Збільшення	$\text{Кпокр} = \frac{\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}}$	2 до 2,5	К-т поточної ліквідності (Кпокр.) = $\frac{\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}}$	$> 1-1,5$	$\text{Кпокр} = \frac{\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}}$	≥ 1
Коефіцієнт швидкої ліквідності (Кш.л.)			$\text{Кш.л.} = \frac{\text{Оборотні активи} - \text{Запаси} - \text{Витрати майбутніх періодів}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	0,6–0,8	К-т загальної ліквідності = $\frac{\text{Дебіторська заборгованість} + \text{Грошові кошти} + \text{Пот. фін. інвест-ї}}{\text{ПЗ}}$	> 1				
Коефіцієнт загальної ліквідності (Кз.л.)	$\text{Кз.л.} = \frac{\text{Оборотні засоби} / (\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання})}$	Збільшення	К-т пот. (загальн.) ліквідності = $\frac{\text{ОА}}{(\text{Поточні} + \text{довгострокові зобов'язання})}$	Збільшення						
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Ка. л.)	$\text{Кабс.л.} = \frac{\text{Грошові кошти} / \text{Поточні зобов'язання}}$	0,2–0,35	Кабс. лікв. ті. = $\frac{(\text{ГК} + \text{ПФІ})}{\text{Поточні зобов'язання}}$	0,2–0,35						

*Складено автором за матеріалами [1, 2, 3, 4, 5].

З таблиці очевидно, що, незважаючи на розповсюдженість і загальновідомість показників платоспроможності, говорити про повну узгодженість методики їхнього розрахунку і критеріїв передчасно. Розглянемо ситуацію з кожним задіяним коефіцієнтом.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності застосовується лише у двох методичних рекомендаціях, які носять комплексний характер. Розбіжностей щодо методики його розрахунку нема, орієнтовні оптимальні значення співпадають.

Стосовно коефіцієнтів загальної і швидкої ліквідності маємо більше проблем. По-перше, їхні назви використовуються одна замість іншої: класична формула коефіцієнта швидкої ліквідності передбачає розрахунок відношення дебіторської заборгованості і грошових коштів та поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань [3] (або оборотних активів за вирахуванням запасів і витрат майбутніх періодів до тих же поточних зобов'язань) [2]. Проблема полягає у тому, що у методиці [3] ця ж формула наводиться для розрахунку коефіцієнта загальної або поточної ліквідності. Водночас коефіцієнт загальної ліквідності в методиці [1] і [2] розраховується як відношення оборотних активів до суми поточних і довгострокових зобов'язань, тобто є різновидом коефіцієнта покриття. Таким чином, виникає привід для непорозуміння. Слід також зауважити, що в методиці [1] коефіцієнт загальної ліквідності використовується замість коефіцієнта швидкої ліквідності, що також недоцільно, оскільки руйнується лінійка коефіцієнтів ліквідності, оцінюючих цей параметр фінансового стану підприємства у короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому аспектах. Втрачається їхня взаємна зіставність і, відповідно, втрачаються пов'язані з нею аналітичні можливості.

На відміну від коефіцієнта швидкої ліквідності методика розрахунку коефіцієнта покриття в усіх випадках однакова. Але з цим коефіцієнтом пов'язана інша проблема – розбіжність в оптимальних значеннях. Практично в усіх методиках вони різні, причому їхні значення розрізняються у два і більше рази. Можливо, це пов'язано з тим, що коефіцієнт покриття залежить від галузевої належності підприємства, зокрема таких пов'язаних з нею параметрів, як тривалість операційного циклу і матеріаломісткість продукції. Тому оптимальний рівень цього коефіцієнта може залежати від того, на яку галузеву структуру економіки орієнтуються автори розробок. Середньогалузеві значення практично в усіх підручниках з фінансового аналізу рекомендуються як основна база для порівняння, але і їх можна використовувати без застережень лише в умовах стабільного розвитку економіки. У тій ситуації, яка спостерігається в економіці України нині, виявляється, що факт різкого зростання питомої ваги збиткових і кризових підприємств у загальній їхній кількості призводить до суттєвого зниження середньогалузевих значень проти значень аналогічних показників для групи фінансово спроможних підприємств. Такий розрив свідчить про те, що середньогалузеві показники більше не можуть розглядатись як оптимальні з корекцією на галузеві особливості. У кращому випадку на основі такого порівняння можна зробити висновок, наскільки гірше або краще підприємство працює порівняно з галуззю. Питання про галузеві відмінності у фінансовому стані підприємств в українській науковій і методичній літературі досліджене недостатньо. Практично єдина спроба визначити зв'язок між рівнем фінансових коефіцієнтів та галузевою належністю зроблена у тій же Методиці № 170 [1, п. 17], але і вона має досить обмежений характер, оскільки обрані усього три коефіцієнти (рентабельність діяльності, рентабельність власного капіталу та оборотність активів), причому всі вони належать до напряму ділової активності. Орієнтовні значення коефіцієнтів не встановлюються; замість цього автори оперують поняттями низького, середнього або високого рівня відповідних коефіцієнтів. Але незрозуміло, які саме значення оцінюються як високі або низькі.

Можна припустити, що зазначені у табл. 1 Методики № 170 значення – це середній рівень (зокрема, для рентабельності власного капіталу рекомендовано 0,13–0,24, для рентабельності діяльності більше 0 при зростанні показника, а для коефіцієнта оборотності активів – просто збільшення), але цього недостатньо. Особливо це стосується оборотності активів, оскільки саме цей показник значно залежить від особливостей галузі: чим більша сума активів задіяна, тобто чим більш капіталомістка галузь, тим він нижчий. Наголос робиться не на рівні окремих коефіцієнтів, а на їхній певній комбінації (високий-високий-високий; низький-високий-низький тощо), яка притаманна тій чи іншій галузі. Безумовно, така спроба цікава сама по собі, але, на нашу думку, далеко не вирішує усіх проблем.

Наступний напрям аналізу – ділова активність. Показники цього напрямку з вищезгаданих методик зведені у табл. 2.

Таблиця 2

**Аналіз показників ділової активності підприємства
за діючими методиками контролюючих органів**

Показники	170 МРдерж_пп		1361_банкрутство		205_Фінплан	
	Формула для розрахунку	Опт. значення	Формула для розрахунку	Опт. значення	Формула для розрахунку	Опт. значення
EBITDA					ФРопер + Аморт-я – Опер. Доходи курс. різн + Опер. витрати з курс. Різниць ± Нетипові значні доходи і витрати	Збільшення
Рентабельність EBITDA					EBITDA / Чистий дохід від реалізації продукції	Збільшення
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$K_{pp} = \text{Чистий прибуток} / \text{Чистий дохід від реалізації}$	> 0 Збільшення	Чистий прибуток / Чистий дохід	Збільшення	Чистий прибуток / Чистий дохід від реалізації	> 0 Збільшення
Валова рентабельність					Валовий прибуток / Чистий дохід від реалізації продукції, %	Збільшення
Коефіцієнт рентабельності активів	$K_{pa} = \text{Чистий прибуток} / (\text{Валюта балансу початкова} + \text{Валюта балансу кінцева}) / 2$	> 0 Збільшення	Чистий прибуток / (Валюта балансу поч + Валюта балансу кін) / 2	Збільшення	Чистий прибуток / Вартість активів	Збільшення
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$K_{pvk} = \text{Чистий прибуток} / (\text{Власний капітал поч} + \text{Вк} - \text{власний капітал кін}) / 2$	> 0 Збільшення (~0,13–0,24)	Чистий прибуток / (Власний капітал поч + Вк – власний капітал кін) / 2	Збільшення	Чистий прибуток / Власний капітал	Збільшення
Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу	$K_{pod} = \text{ФР від опер. діяльності до оподаткування} / (\text{Валюта балансу поч} + \text{Валюта балансу кін}) / 2$	> 0 Збільшення (~0,12–0,18)	(Чистий прибуток x 100) / ((ВБпоч + ВБкін) / 2)			
Коефіцієнт оборотності активів	$K_{oa} = \text{Чистий дохід від реалізації} / (\text{ВБпоч} + \text{ВБкін}) / 2$	Збільшення	оборотність сукупного капіталу, оборотів = Дохід від реалізації / ((ВБпоч + ВБкін) / 2)	Збільшення		

*Складено автором за матеріалами [1, 2, 4].

Перш за все слід зазначити, що в таблиці згадуються лише три методики, оскільки, як не дивно, для характеристики ефективності управління державними підприємствами, а також для оцінки доцільності надання розстрочки або відстрочки з податкових платежів показники ділової активності не використовуються. В останньому випадку це ще можна зрозуміти, оскільки методика оцінки доцільності надання податкових відстрочок підприємствам побудована основним чином на показниках грошового потоку, але в першому випадку логічно було б припустити, що ефективність управління впливає саме на показники рентабельності. Адже забезпечення прибутковості підприємства і ефективного використання його активів є основною метою діяльності топ-менеджерів. Серед критеріїв оцінки підприємств присутні такі, що пов'язані з виконанням фінансового плану за абсолютними показниками: чистим доходом, чистим прибутком, частиною чистого прибутку, що відраховується до державного бюджету, тощо. Але тут виникає питання про обґрунтованість показників самого прибутку у фінансовому плані, з чим, як свідчить практика, є певні проблеми.

Ті методики, де показники ділової активності все ж присутні, можна умовно поділити на класичні і модернізовані. До класичних належать методика № 170 і методика № 1361, де ділова активність представлена трьома типами показників: рентабельності діяльності, рентабельності активів і оборотності активів. Методика їхнього розрахунку практично однакова, деякі з них більш розповсюджені, деякі – трохи менше.

Модернізований підхід представлений Інструкцією і складанням фінансового плану державних підприємств [4]. Це єдиний нормативний документ, де пропонується нехарактерний для України показник EBITDA і його похідні. Дискусія про його переваги і недоліки виходить за межі статті, але той факт, що ця методика закладає принципові відмінності між переліком показників, застосованих при складанні фінансового плану і при оцінці його виконання, можна сприймати лише негативно. Особливості модернізованої методики полягають не тільки в EBITDA, але й у використанні показника валової рентабельності, який більше ніде не застосовується і не має особливого аналітичного навантаження.

Останній напрям аналізу – оцінка фінансової стійкості підприємства. Потрібно зазначити, що розуміння того, що таке фінансова стійкість підприємства, суттєво розрізняється у різних авторів, так само як уявлення про основні методи її оцінки, чим пояснюється, на нашу думку, різноманітність показників цього напрямку. Але для цілей цього дослідження розглядатимемо це поняття як характеристику фінансової незалежності. Застосовувані для аналізу цього напрямку показники наведені у табл. 3.

Відбір показників у різних методиках для державного сектору відображає їхню загальну особливість – велике різноманіття. Із семи показників лише один зустрічається більш ніж в одній методиці, і лише один є достатньо розповсюдженим (коефіцієнт фінансової стійкості, він же коефіцієнт фінансового левериджу). З іншого боку, найбільш розповсюджені в науковій і методичній літературі коефіцієнти (зокрема, коефіцієнт автономії, коефіцієнт покриття відсотків, коефіцієнт маневреності власного капіталу) до числа цих семи не входять. Із семи задіяних показників три є абсолютними цифрами і представляють собою різноманітні варіанти розрахунку капіталу у запасах і витратах. Крім того, судячи з того факту, що лише для цілей надання податкової розстрочки і відстрочки запропоновано набір з п'яти показників фінансової стійкості, а врешті випадків автори методик обмежилися лише одним-двома показниками, зовсім не відобразивши такий аспект фінансової стійкості, як здатність обслуговувати свою заборгованість, цей напрям взагалі не вважається особливо важливим. Для оцінки ефективності

управління державних підприємств обрано два показники, один з яких практично не вживається в українській практиці і є до певної міри штучним – коефіцієнт відношення боргу до EBITDA.

Таблиця 3

Аналіз показників фінансової стійкості за діючими методиками контролюючих органів

Показники	170		7017/7/99-99-11-02-03-17		205		Наказ № 253	
	Формула для розрахунку	Оптимальне значення	Формула для розрахунку	Оптимальне значення	Формула для розрахунку	Оптимальне значення	Формула для розрахунку	Оптимальне значення
Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства	$\text{Кф.с.} = \frac{\text{Власний капітал} / \text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Короткострокові зобов'язання}}{\text{Збільшення}}$	Збільшення			$\frac{\text{Власний капітал} / (\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання})}{>1}$	>1	$\frac{\text{Власний капітал} / (\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{поточні зобов'язання})}{>1,0}$	> 1,0
Власний оборотний капітал			Власний капітал – Необоротні активи	> 0				
Перманентний капітал			Власний оборотний капітал + Довгостроково залучений капітал	> 0				
Загальний капітал для формування запасів і затрат			Перманентний капітал + Короткостроково залучений капітал	> 0				
Доля власних оборотних коштів в активах підприємства			ВОК / Валюта балансу	(опт. 30 %)				
Доля власних оборотних коштів у товарних запасах			ВОК / Запаси	(опт. значення 50 %)				
Коефіцієнт відношення боргу до EBITDA					$\frac{\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{поточні зобов'язання}}{\text{EBITDA}}$			

*Складено автором за матеріалами [1, 2, 3, 4].

Нагадаємо, що на початку дослідження було поставлено таке питання, як аналіз існуючих методик фінансового аналізу в нормативних документах різних контрольних органів і обґрунтування необхідності їхньої уніфікації за такими аспектами, як перелік і порядок розрахунку коефіцієнтів і оптимальні (рекомендовані) значення коефіцієнтів. На підставі проведеного аналізу можна підтвердити висунуту на його початку тезу про те, що методики фінансового аналізу розповсюджені у практиці діяльності контрольних органів, але при цьому абсолютно неузгоджені між собою за основними параметрами, що створює проблеми в

практичній діяльності. Зокрема, спостерігаються такі розходження, як різні найменування одного і того ж показника у різних методиках, різні методики розрахунку одного і того ж показника, незбалансований і не виправданий спрямованістю методик склад коефіцієнтів, запозичення показників, розрахованих на підставі фінансової звітності, складеної за іншими принципами, ніж ті, які прийняті в Україні, тощо. На нашу думку, в такій ситуації слід нормативно встановити перелік показників фінансового аналізу разом з їхніми оптимальними значеннями, які мають застосовуватись у контрольній діяльності. Такий документ повинен бути міжвідомчим, тобто обов'язковим для усіх зацікавлених установ (на зразок методики № 170). Одночасно окремі установи виходячи з потреб конкретних методик можуть додавати до стандартного переліку окремі фінансові коефіцієнти і їхні оптимальні значення.

Стосовно оптимальних значень і їхнього зв'язку із середньогалузевими показниками, на нашу думку, можна стверджувати, що сама їхня необхідність сумнівів не викликає. Набагато складніше відповісти на запитання, яким чином це зробити. Розглянуті приклади з нормативних документів свідчать про те, що наявні спроби недосконалі. З іншого боку, потрібно зазначити, що завдання досить складне. Самі по собі середньогалузеві значення знаходяться під впливом багатьох факторів, які не обов'язково пов'язані з об'єктивними особливостями галузі. Таким чином, рішення, на нашу думку, полягає не у спробах якнайточніше розрахувати середньогалузеві показники для окремих галузей, а у впровадженні комплексу аналітичних процедур, наприклад на додаток до аналізу фінансових коефіцієнтів, читання фінансової звітності в контексті мікро- і макроекономічних подій, які відбуваються в галузі, проведення аналізу фінансових коефіцієнтів за вибіркою підприємств, аналогічних за масштабами і характером діяльності до того, яке є предметом аналізу та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки : наказ Міністерства фінансів України : від 14.02.2006 № 170 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06>
2. Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : наказ Міністерства економіки України : від 26.10.2010 № 1361 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=111503bd-ca7f-4deeb07c-c66c2aa28e03>
3. Про направлення доопрацьованих Методичних рекомендацій щодо встановлення загрози виникнення, накопичення або непогашення податкового боргу та проведення аналізу фінансового стану підприємств, які звертаються до органів Міндоходів для розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) : лист Міністерства доходів і зборів України : від 05.06.2013 № 7017/7/99-99-11-02-03-17 [Електронний ресурс] / ПрофіВінс. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/4001-7017.html>
4. Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 02.03.2015 № 205 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15>

5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності (із змінами і доповненнями) : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 15.03.2013 № 253 [Електронний ресурс] / Ліга Закон. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME130426.html

6. Степура В. В. Діагностика та аналіз фінансової стійкості підприємств як інформаційне забезпечення фінансового планування [Електронний ресурс] / В. В. Степура // Вісник Одеського національного університету. – 2015. – Т. 20, вип. 3. – С. 254–259. – (Серія : Економіка). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_3_58

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2018 року

УДК 658:004.7

Л. Л. Лазебник,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті показано, що основним трендом розвитку бізнес-процесів сучасного підприємства є зростання електронної складової. Виділено глобальні тенденції діджиталізації ділових відносин, що генерують прогресивні форми і методи здійснення бізнес-процесів. Для оптимізації бізнес-процесів запропоновано підхід до оцінки ефективності їхнього застосування.

Ключові слова: бізнес-процеси, електронні комунікації, цифрова економіка.

Л. Л. Лазебник,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины

ДИДЖИТАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАК ФАКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье показано, что основным трендом развития бизнес-процессов современного предприятия является рост электронной составляющей. Выделены глобальные тенденции диджитализации деловых отношений, генерирующих прогрессивные формы и методы осуществления бизнес-процессов. Для оптимизации бизнес-процессов предложен подход к оценке эффективности их применения.

Ключевые слова: бизнес-процессы, электронные коммуникации, цифровая экономика.

L. L. Lazebnyk,
Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

DIGITALIZATION OF THE ECONOMIC RELATIONS AS A FACTOR IN IMPROVING BUSINESS PROCESSES OF THE ENTERPRISE

The article shows that the main trend in the development of business processes of a modern enterprise is the growth of the electronic component. The global tendencies of business intelligence, which generating progressive forms and methods of implementing business processes, are highlighted. For optimize business processes, an approach to assessing the effectiveness of their application is proposed.

Key words: business process, electronic communications, digital economy.

Розвиток інформаційних технологій і засобів комунікації, насамперед електронних мереж, створив потужний імпульс для формування нової тенденції функціонування сучасного бізнесу – діджиталізації економічних відносин. Більшість носіїв інформації стають цифровими, що визначає основний тренд розвитку як сучасної техніки, так і бізнес-процесів з переважною часткою електронної складової. Електронна форма комунікацій підвищує рівень і ефективність спілкування між покупцями та продавцями і створює нові ринки й можливості для реорганізації економічних процесів.

Поява мережі Інтернет дозволила скоротити витрати на реалізацію електронних комунікацій за рахунок низької собівартості передачі інформації і значно підвищити швидкість обміну даними, що привело до збільшення оборотів грошових і матеріальних ресурсів підприємств. Електронні комунікації на основі інтернет-технологій створюють такі можливості для бізнесу: а) освоєння нових ринків; б) залучення нових клієнтів; в) скорочення витрат часу на ведення справ; г) оперативна реакція на зміну ринку. Як показав практичний досвід використання систем електронної комерції, економія від використання схем В2В може досягати 15 % в процесі закупівель і 22 % – у процесі збуту за рахунок оптимізації логістики, консолідації закупівель, зменшення посередницької маржі й досягнення оптимальної ціни.

Таким чином, пошук найбільш перспективних напрямів реорганізації бізнес-процесів підприємств в Україні на найближчі 5–10 років, можливості їхнього пристосування до реалій електронної форми комунікацій є актуальною проблемою, вирішення якої надає як підприємствам, так і їхнім партнерам ряд переваг. Для підприємств як продавців продукції – збільшення ринків присутності, зростання обсягів продажів, підвищення швидкості обороту оборотних коштів, зниження витрат, що в сукупності підвищує конкурентоспроможність і стійкість бізнесу в динамічному середовищі сучасного бізнесу. Для покупців це – зручність, надійність, практичність, економія часу при здійсненні покупок.

Зарубіжні наукові розробки в галузі використання електронних систем у бізнесі, представлені працями М. Фрумкіна, С. Фушо, А. Моушовіца, А. Філіпа, М. Райсс. Ш. Кляйн, С. Кехлі, У. Лютте, досліджували електронний бізнес з позицій маркетингу. І. Кендалес, П. Банерджі, Р. Баумер вивчали проблеми менеджменту і досліджували ефективність бізнес-рішень у контексті «бізнес-контент-менеджмент».

Серед українських авторів цю проблематику досліджували У. О. Балик, Т. І. Буй, І. Я. Гаврилів, Т. Г. Затонацька, М. В. Колісник, М. В. Макарова, О. С. Мельничук, Л. Ю. Патраманська, В. Л. Плєскач, Л. А. Радкевич, Л. Д. Тимченко, Л. Л. Філіпова, О. І. Шалева, К. С. Шапошников. С. Ф. Легенчук та С. В. Крутова описали особливості організації бухгалтерського обліку в сфері електронної торгівлі. М. В. Макарова та Л. А. Радкевич досліджували ключові питання розвитку цифрової економіки.

Один із важливих наслідків поширення систем електронних комунікацій для бізнесу – це заміна традиційного механізму бізнес-процесів. Саме вплив тенденції діджиталізації економічних відносин на бізнес-процеси підприємства, що спричиняє їхню трансформацію, буде розглянуто у статті.

Активне впровадження широкого спектру цифрових технологій в економічну діяльність стало фактором підвищення її ефективності, в тому числі на основі нових підходів до побудови бізнес-процесів та інформаційного обміну, розроблених за допомогою технологій електронних комунікацій.

Термін «бізнес-процес» зазвичай використовується для позначення сукупності взаємопов'язаних заходів або завдань, спрямованих на створення певного продукту або послуги для споживачів. Модель діяльності будь-якого підприємства складається з поєднання окремих бізнес-процесів, від їхньої ефективності залежить успіх та конкурентоспроможність підприємства. На сьогодні не існує єдиного визначення терміна «бізнес-процес». Засновники процесного управління підприємством надавали такі визначення бізнес-процесу: бізнес-процес – сукупність різних видів діяльності, в рамках якої «на вході» використовується один або декілька видів ресурсів, і в результаті цієї діяльності на «виході» створюється продукт, який являє цінність для споживача [15]. Метою існування бізнес-процесу є створення продукту або іншого корисного результату для клієнтів компанії, керівництва, власників, інших співробітників або структурних підрозділів компанії [17].

Основні бізнес-процеси промислового підприємства в своїй операційній формі можуть бути узагальнено представлені як постачання, НДДКР, виробництво, продаж при безумовному розумінні їхньої широкої субпроцесної структури і наявності допоміжних бізнес-процесів. Перелік бізнес-процесів і субпроцесів промислових підприємств залежить насамперед від їхніх організаційних і технологічних особливостей.

Будь-яке підприємство є складною системою, що складається з таких різних складових, як організаційно-штатна структура, технологічні процеси, методи і технології виробництва, обладнання та засоби виробництва. Бізнес-процес підприємства, в свою чергу, включає в себе ті ж самі елементи, що і підприємство: організаційну структуру, технологічні процеси та інші компоненти. Процесний підхід в управлінні передбачає розгляд процесів з погляду створення додаткових цінностей (вартості), протікання процесів на засадах підприємництва, тобто як бізнес-процеси.

На відміну від функціональної моделі управління підприємством за процесно-орієнтованим підходом дозволяє оптимізувати бізнес-процеси, тим самим підвищуючи рівень взаємодії між структурними підрозділами. Так, на думку аналітиків, час взаємодії між структурними підрозділами при функціональному підході перебуває в пропорції: 20 % – виконання роботи і 80 % – передача результатів наступним виконавцям. Процесний підхід до управління підприємством сприяє розвитку структури, спрямованої на постійне вдосконалення якісних характеристик продукції та підвищення величини доданої вартості.

У процесі побудови системи управління промислового підприємства, заснованої на бізнес-процесах, увага концентрується на опрацюванні механізмів взаємодії між внутрішніми структурними підрозділами та їх взаємодії з зовнішнім середовищем (клієнти, постачальники, партнери). Отже, слід вважати, що процесно-орієнтований підхід націлений не стільки на організаційну структуру підприємства, а на ті бізнес-процеси, метою яких є створення цінних для споживачів продуктів або послуг.

Найпростіше удосконалити бізнес-процеси підприємства, максимально використовуючи електронну складову, можливо у сфері реалізації продукції. Більше третини зі 100 найбільших американських мережевих торгових систем вважають за можливе підвищити свій дохід, надаючи послуги електронної комерції. У 2012–2015 рр. мережеві торгові компанії отримали доходи від участі в глобальному електронному ринку в розмірі 375 млрд дол. США, а до 2020 р. планують їх збільшити до 535 млрд дол. США [9].

Представляється закономірним збільшення на початку XXI ст. кількості учасників сегмента ринку електронної комерції і в Україні, підвищення їхнього інтересу до систем інтернет-торгівлі.

За оцінками експертів, в Україні за 2017 рік товарообіг фізичних товарів і послуг в e-commerce зріс на 30 % і на кінець 2017 року становив близько 50 млрд грн. У 2018 році експерти прогнозують збереження темпів зростання, і товарообіг фізичних товарів і послуг в e-commerce становитиме 65 млрд грн [4]. Це говорить про вписування національного бізнесу до загальносвітової тенденції діджиталізації економічних відносин. Проте обсяг електронних продажів в Україні сьогодні становить близько 2 % ВВП, водночас як в Європі і США цей показник ще в 2013 році коливався від 14 до 17 % [10].

Електронні комунікації об'єднують широкий спектр технологій зв'язку, включаючи електронну пошту, факс, електронний обмін даними EDI і електронні платежі EFT, Інтернет, інтранет (корпоративний Інтернет), екстранет (електронний обмін інформацією із зовнішнім світом) та ін.

Серед глобальних тенденцій їхнього розвитку варто відзначити:

- переведення ділової інформації у цифрову форму;
- спільне використання ділової інформації, комп'ютеризацію діловодства в Інтернет;
- зняття фізичних обмежень у зв'язку з використанням електронних мереж;
- побудову усієї виробничої інфраструктури на застосуванні комп'ютерів як інформаційних пристроїв;
- витіснення готівкового методу оплати за товари і послуги, передачу інформації про номери електронної пластикової карти через телефонні мережі або електронною поштою;
- відкриття і розширення можливостей для посередництва нового типу: електронна комунікація починає виконувати аналітичні функції, забезпечуючи покупців інформацією про характер ринків і торгів, зміну попиту і пропозиції, появу унікальних або рідкісних товарів.

Але, незважаючи на загальні високі темпи впровадження електронних комунікацій на основі інтернет-технологій, цей процес супроводжується й істотними труднощами. Найбільшою з них є вразливість комп'ютерних мереж і відсутність належних гарантій збереження цінної комерційної інформації, залежність роботи підприємства від якості роботи комп'ютерного обладнання і мереж зв'язку, при збої в яких робота зупиняється. Крім того, страх втратити цінну інформацію зупиняє багато підприємств від впровадження інформатизації економічних відносин, навіть коли внутрішні процеси на підприємстві автоматизовані.

Традиційна економіка відчуває сильний вплив електронної складової ділових відносин, що генерує прогресивні форми здійснення бізнес-процесів, під впливом яких змінюється не тільки структура суб'єктів ринку, але і технологія управління ними. За оцінками фахівців, ключовою формою «оцифрування» бізнес-процесів підприємства в 2018 році стане поширення електронного документообігу [4]. Уже нині підприємства переводять в он-лайн і внутрішній обмін документами, і обмін документами з партнерами. Підписи від руки і печатки все частіше замінюються електронним цифровим підписом. Закони України вже містять норми для проходження податкових перевірок в електронному вигляді. ДФСУ аносувала на 2018 рік, що процедурою проходження перевірки он-лайн зможуть скористатися всі українські компанії.

Однак у процесі оптимізації бізнес-процесів важливо адекватно оцінити специфіку впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси, потенційно можливий і поточний рівень ефективності їхнього застосування. Для цілей аналізу бізнес-процесів виробничих підприємств доцільна розробка інформаційної моделі з урахуванням таких аспектів:

- визначення трудомісткості бізнес-процесів (трудовитрати учасників);

- оцінки собівартості виробництва;
- вдосконалення системи планування процесів;
- здійснення моніторингу виконання процесів;
- розробки системи документообігу;
- упровадження системи управління «за невідповідностями»;
- представлення зведеного аналізу характеристик бізнес-процесів.

Безумовно, механізм ефективного управління бізнес-процесами підприємства формується під впливом закономірностей виробничого процесу і його зв'язків з навколишнім середовищем. На механізми, що діють на підприємстві, повинні орієнтуватися державні і місцеві органи управління при формуванні стратегії економічного розвитку і розробці норм господарського законодавства.

Однією з методик оцінки ефективності підприємства є дослідження його бізнес-процесів з позиції визначення рівнів їхньої зрілості. Йдеться про те, що чим вище рівень зрілості, тим більш продуктивною є діяльність, а це підвищує якість продукції і дозволяє управляти вартістю і часом виконання процесу.

Наразі окремі вітчизняні підприємства не тільки описують і автоматизують бізнес-процеси, а й створюють власні інструменти їхнього контролю та аналізу з метою ефективного управління ними. Варто також констатувати і той факт, що система управління процесами повинна тісно корелювати зі стратегічним рівнем управління підприємством у цілому. Цьому сприяють ефективне використання контролюючого інструментарію через контроль ключових показників результативності.

Підводячи підсумок, зазначимо, що традиційна економіка відчуває вплив цифрової складової ділових відносин, що генерує прогресивні форми модернізації бізнес-процесів, під впливом яких змінюється не тільки структура суб'єктів ринку, але і технологія управління ними. Розвитку цифрових бізнес-процесів на підприємствах в Україні сприятиме, по-перше, підготовка кваліфікованих кадрів, що спеціалізуються на електронних комунікаціях; по-друге, розвиток нових сервісів для зручних доставок онлайн-замовлень, що охоплюють регіони; по-третє, розвиток і вдосконалення систем електронних платежів; по-четверте, оптимізація бізнес-процесів у сфері логістики та збуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балик У. О. Електронна комерція як елемент системи світового господарства / У. О. Балик, М. В. Колісник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Логістика. – 2014. – № 811. – С. 11–19.
2. Білявська Ю. В. Регулювання електронної комерції в Україні / Ю. В. Білявська // Молодий вчений. – 2016. – № 10 (37). – С. 336–341.
3. Буй Т. І. Розвиток електронної комерції як інструмент підвищення конкурентоспроможності українських компаній / Т. І. Буй, І. Я. Гаврилів // Наукові записки. Том 172. – С. 8–14. – (Економічні науки).
4. Електронна комерція-2018: що купуватимуть он-лайн наступного року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/elektronna_komertsiya_v_ukrayini_2018_shho_kupuvatimut_online_v_ukrayini_n903265
5. Крутова А. С. Облік у системі електронної комерції : монографія / А. С. Крутова; Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 396 с.

6. Легенчук С. Ф. Сутність електронної комерції: обліковий вимір / С. Ф. Легенчук, А. С. Скакун // Вісник ЖДТУ, 2011. – № 4 (58). – С. 59–65. – (Серія : Економічні науки).
7. Макарова М. В. Тенденції розвитку цифрової економіки : монографія / М. В. Макарова. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. – 236 с.
8. Меджибовська Н. Перспективи розвитку електронного бізнесу в Україні / Н. Меджибовська // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 36–41.
9. Мельничук О. С. Глобальні тенденції розвитку електронної комерції / О. С. Мельничук // Наукові праці НДФІ. – 2014. – № 1 (66). – С. 58–67.
10. Патрамаська Л. Ю. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку електронної комерції / Л. Ю. Патрамаська // Технологический аудит и резервы производства. – 2014. – № 5/3 (19). – С. 67–71.
11. Плєскач В. Л. Електронна комерція / В. Л. Плєскач, Т. Г. Затонацька. – К. : Знання, 2007. – 535 с.
12. Серських Н. С. Проблеми впровадження інструментів електронної комерції в агробізнесі / Н. С. Серських // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2014. – № 3 (27). – С. 39–43. – (Економічні науки).
13. Правове регулювання електронної комерції : монографія / Л. Д. Тимченко, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул [та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. Д. Тимченка. – Ірпінь: НУДПСУ, 2008. – 236 с.
14. Філіппова Л. Л. Електронна комерція: за і проти / Л. Л. Філіппова // Вісник НТУ «ХП». – Х. : НТУ «ХП», 2013. – № 44 (1017). – С. 58–65. – (Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва).
15. Хаммер М. Реінжиніринг корпорации. Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж. Чампи. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2006. – 400 с.
16. Шалева О. І. Електронна комерція : навч. посіб. / О. І. Шалева. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
17. Шапошников К. С. Електронні комунікації сучасних бізнес-структур: проблеми побудови корпоративних мереж / К. С. Шапошников // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – 2011. – Вип. 20, ч. І. – С. 367–371. – (Економічні науки).

Стаття надійшла до редакції 16 лютого 2018 року

УДК 336.2:352.075:353.2

А. В. Лісовий,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

НАДХОДЖЕННЯ ВІД ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК СТИМУЛ АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті висвітлено коротку еволюцію та нинішній стан податку на доходи фізичних осіб в Україні, проаналізовано його значення для місцевих бюджетів. Автором запропоновані основні напрями удосконалення адміністративно-територіального устрою України за допомогою зміни розподілу суми надходжень від податку на доходи фізичних осіб між різними рівнями місцевих бюджетів та Державного бюджету України.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, місцеві бюджети, бюджети місцевого самоврядування, Державний бюджет України, адміністративно-територіальний устрій України.

А. В. Лесовой,
доктор экономических наук,
Университет ДФС Украины

ПОСТУПЛЕНИЯ ОТ НАЛОГА НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ КАК СТИМУЛ АДМИНИСТРАТИВНО- ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье освещено короткую эволюцию и нынешнее состояние налога на доходы физических лиц в Украине, проанализировано его значение для местных бюджетов. Автором предложены основные направления совершенствования административно-территориального устройства Украины с помощью изменения распределения суммы поступлений от налога на доходы физических лиц между различными уровнями местных бюджетов и Государственного бюджета Украины.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, местные бюджеты, бюджеты местного самоуправления, Государственный бюджет Украины, административно-территориальное устройство Украины.

A. V. Lisovyi,
Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

INCOME FROM THE INCOME TAX AS INCENTIVE FOR ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORMING OF RURAL TERRITORIES

In article it is covered short evolution and a present condition of an income tax in Ukraine, its importance for local budgets is analyzed. The author has offered the main directions of improvement of the administrative-territorial device of Ukraine, by means of change of distribution of the sum of receipts from an income tax between various levels of local budgets and the State budget of Ukraine.

Key words: income tax, local budgets, budgets of local government, State budget of Ukraine, administrative-territorial device of Ukraine.

Дохід є однією з найзначніших категорій у теорії оподаткування та податковому законодавстві. Оскільки в ринковій економіці будь-яку економічну одиницю можна подати у вартісному вигляді, а також у вигляді еквівалента грошового потоку або запасу багатства, то дохід виступає одним із основних об'єктів оподаткування. Найбільш вагомим у системі прямого оподаткування в Україні виступає податок на доходи фізичних осіб.

В Україні в основному сформовано законодавство, що визначає систему органів публічної влади, їхні повноваження, порядок формування та ресурсну основу їхньої діяльності. Проте внаслідок багатьох причин в Україні так і не було сформовано струнку, зрозумілу, таку, що відповідає потребам її розвитку, систему адміністративно-територіального устрою, а вона, як відомо, є основою забезпечення територіальної цілісності, ефективного використання ресурсного потенціалу для збалансованого і динамічного соціально-економічного розвитку держави та кожної її території.

Метою статті є аналіз впливу податку на доходи фізичних осіб, реформування адміністративно-територіального устрою України. Для цього автором вирішено такі завдання:

- висвітлено коротку еволюцію та нинішній стан податку на доходи фізичних осіб в Україні;
- проаналізовано значення цього податку для місцевих бюджетів;
- запропоновані основні напрями удосконалення адміністративно-територіального устрою України за допомогою зміни розподілу суми надходжень від податку на доходи фізичних осіб між різними рівнями місцевих бюджетів та Державного бюджету України.

Вітчизняні вчені внесли вагомий вклад у реформування адміністративно-територіального устрою. Розробка методологічних та методичних засад адміністративно-територіальної реформи знайшла відображення в працях Я. Верменича [1], Ю. Ганущака [2], І. Коліушка [3], І. Кресіної [4], О. Кучабського [5], А. Лісового [6], Т. Лісової [7], Л. Приполової [8].

Становлення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, яка мала певні відмінності від практики прибуткового оподаткування в СРСР, почалося у 1991 р. 5 липня 1991 року Законом Української РСР № 1306-XII запроваджено систему оподаткування громадян в Україні прибутковим податком з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства.

26 грудня 1992 року Кабінетом Міністрів України було зупинено дію Закону України № 1306-ХІІ, прийнятого Верховною Радою Української РСР, та запроваджено «прибутковий податок з громадян».

1 січня 2004 року Законом України № 889-IV замість прибуткового податку з громадян введено в дію податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО).

2 грудня 2010 року з метою припинення спекуляцій нормами законодавства ряд окремих законодавчих актів об'єднано в єдиний нормативно-правовий акт – Податковий кодекс України, в якому справляння податку на доходи фізичних осіб регламентується розділом IV [9].

Відповідно до Податкового кодексу України доходи – це загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) впродовж звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за їхніми межами [9].

Види доходів, з яких утримується податок з доходів фізичних осіб:

- заробітна плата;
- заохочувальні виплати та гонорари при роботі за трудовим договором;
- виграші в лотереї;
- додаткові блага (послуги, нематеріальні цінності, цінні подарунки та інше) [9].

ПДФО в Україні стягується також з пасивних доходів. Усі активні та більшість пасивних доходів оподатковуються за ставкою 18 %, крім дивідендів від акцій та інвестиційних сертифікатів, які виплачують інститути спільного інвестування. Для таких доходів ставка становить 5 %. Для деяких видів незарплатних розрахунків передбачаються свої ставки ПДФО. Наприклад, при продажі нерухомості вперше ставка становить 0 %, при повторному продажі – 5 %. Дохід, отриманий у вигляді процентів за депозитами, роялті, оподатковується за ставкою 18 % [9].

У багатьох країнах світу ПДФО має значно більшу ставку, ніж в Україні (табл. 1).

Якщо людина отримує менше встановленої мінімальної зарплати, то вона може розраховувати на зменшення ПДФО за рахунок надання соціальної неоподаткованої знижки. З початку 2018 р. мінімальна зарплата зросла до 3 723 грн, а мінімум прожитковий для працездатного населення з січня 2018 р. – 1 700 грн. Оскільки соціальна знижка визначається як 50 % від мінімуму прожиткового для працюючої людини, то з початку 2018 р. розмір пільги становить 850 грн. Підвищена і максимальна соціальні пільги становлять 1 275 грн і 1 700 грн, відповідно. Податкові пільги можуть отримати також одинокі матері (батьки), вдова (вдівець), робітник, який виховує 2-х чи більше дітей, особа, що утримує дитину-інваліда до 18 років, та інші згідно з Податковим кодексом України. Максимальний розмір зарплати, до якої можна застосувати податкову пільгу, в 2018 р. становить 2 380 грн. Ця сума розраховується так: прожитковий мінімум $\times 1,4$ = округлений результат до найближчих 10 грн.

Підвищення мінімальної зарплати призвело до того, що працівники, які мають мінімальну зарплату, не можуть отримати соціальну знижку, оскільки розмір доходу більше, ніж 2 380 грн.

Податок на доходи фізичних осіб є основним бюджетонаповнюючим податком у місцевих бюджетах України (табл. 2).

Таблиця 1

Ставки податку з доходів фізичних осіб у деяких країнах світу

Країна	Ставка податку на доходи фізосіб, %
Австралія	0–45
Австрія	21–50
США	10–35
Фінляндія	9–32
Франція	0–40
Хорватія	15–45
Чехія	15
Швейцарія	0–13,2
Швеція	28,89–59,09
Японія	5–50
Канада	0–29
Китай	5–45
Нідерланди	0–52
Німеччина	0–45
Норвегія	0–47,8
Польща	0, 18, 32
Португалія	10,5–40
Росія	13
Сінгапур	3,5–20
Білорусь	12
Великобританія	0–50
Данія	36,57–60
Іспанія	0–47
Італія	23–43

Джерело: [10].

Таблиця 2

Структура доходів місцевих бюджетів України у 2016 р.

Доходи місцевих бюджетів	Млрд грн	%
Податкові надходження	146,90	40,1
у т.ч: податок на доходи фізичних осіб	78,97	21,6
податок на прибуток підприємств	5,88	1,6
рендна плата за використання природних ресурсів	2,52	0,7
акцизний податок	11,63	3,2
місцеві податки	42,26	11,5
з них: податок на майно	24,99	6,8
єдиний податок	17,17	4,7
збір за місця для паркування транспортних засобів	0,07	0,02
туристичний збір	0,05	0,01
інші податки та збори	5,65	1,5
Неподаткові надходження	21,86	6,0
Доходи від операцій з капіталом	1,40	0,4
Цільові фонди	0,50	0,1
Офіційні трансферти	195,40	53,4
Усього	366,14	100,0

Джерело: розраховано автором на основі даних [11].

Лісовий А. В. Надходження від податку на доходи фізичних осіб як стимул адміністративно-територіального реформування сільських територій

ПДФО становить 21,6 % від усіх доходів місцевих бюджетів та 53,9 % від податкових надходжень місцевих бюджетів.

Але коли говоримо про місцеві бюджети, то маються на увазі бюджети областей, районів у містах і областях та бюджети місцевого самоврядування (бюджети міст, сіл та їхніх об'єднань). Зважаючи на тему цього дослідження, основний акцент пропозицій має бути спрямований на дохідну частину саме сільських бюджетів.

Оскільки в місцевих бюджетах найбільшим джерелом доходів є податок на доходи фізичних осіб (який є загальнодержавним податком), то пропонується перевести його до місцевих податків. Переведення податку на доходи фізичних осіб до категорії місцевих податків пояснюється тим, що до 2015 р. увесь цей податок, згідно з Бюджетним кодексом України, перераховувався до місцевих бюджетів (25 % в обласні, 50 % в районні та 25 % в бюджети місцевого самоврядування, тобто бюджети сіл і селищ) [12, ст. 65, 66]. Згідно з чинним Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» до місцевих бюджетів перераховується 75 % податку на доходи фізичних осіб (15 % в обласні та 60 % в районні бюджети), а 25 % цього податку спрямовується у Державний бюджет України [13, ст. 11, 26, 28, 32].

Тобто в бюджети місцевого самоврядування від податку на доходи фізичних осіб тепер не надходить жодної копійки. Законотворці, декларуючи децентралізацію управління в державі та бюджетну децентралізацію, пішли іншим шляхом: шляхом ще глибшої централізації влади. На нашу думку, для вирішення проблеми депресивності фактично всіх сільських поселень України центральна влада має не лише довіряти сільським радам (делегувати їм повноваження), але й надати їм можливість «заробляти» кошти від місцевих податків та зборів. Здається дивним, що фельдшер сільського фельдшерсько-акушерського пункту, вихователь дитячого садка чи прибиральниця сільської ради відраховуватимуть 18 % (податок на доходи фізичних осіб) зі своєї мізерної зарплати (яка нараховується саме з доходів сільського бюджету) для утримання районних, обласних і столичних чиновників. Невже в селі немає проблем, на вирішення яких можна витратити ці фактично зароблені в селі кошти? Майже 100 % сільських бюджетів є дотаційними, то для чого ці зустрічні потоки коштів вверх-вниз, які лише ускладнюють бюджетний процес та ліквідують мотивацію до самофінансування місцевих громад?

Крім усього висловленого вище, необхідно змінити порядок стягування податку на доходи фізичних осіб. Як відомо, він нараховується на заробітну плату працівника за місцем його роботи, а необхідно направляти його в бюджет громади за місцем проживання, оскільки більшість селян з передмість працюють саме у містах, а послуги соціальної інфраструктури хочуть отримувати у своїх селах.

Автор наполягає на тому, щоб основна частина податку на доходи фізичних осіб спрямовувалась у бюджети місцевого самоврядування, де і були отримані відповідні доходи. Пропонується ліквідувати не тільки районні державні адміністрації, але й районні ради, а їхні функції передати обласним державним адміністраціям і сільським, міським та обласним радам.

Згідно із Законом України «Про місцеві державні адміністрації» місцеві адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують:

1. Виконання Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня.
2. Законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян.

3. Виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їхнього національно-культурного розвитку.

4. Підготовку та виконання відповідних бюджетів.

5. Звіт про виконання відповідних бюджетів та програм.

6. Взаємодію з органами місцевого самоврядування.

7. Реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень [14, ст. 2].

З перерахованих вище основних завдань районної державної адміністрації дві втрачають необхідність через пропоновану автором ліквідацію районних бюджетів, а решта переходять у компетенцію обласних державних адміністрацій та сільських і міських рад. Наприклад, законність і правопорядок у селі можуть підтримувати сільські ради через сільського (дільничного) поліціанта (поліцая), який отримає широкі повноваження, на зразок американського шерифа, і, відповідно, значно вище, ніж сьогодні матеріальне забезпечення із сільського бюджету. Розслідування серйозних кримінальних злочинів, що потребують залучення кваліфікованих експертів, передаватимуться у провадження обласної поліції.

Аналогічно можна ліквідувати і районні ради. Стаття 43 Закону України «Про місцеве самоврядування» визначає 37 завдань районної ради [15, ст. 43]. Більшість цих завдань стосуються самої ради (питання вибору керівництва, організаційні та бюджетні питання), тому легко можуть бути ліквідовані разом із радою, а решта управлінських завдань делеговані обласним, міським та сільським радам. Так, наприклад, були ліквідовані районні ради в м. Київ, хоча районні державні адміністрації в цьому місті залишились. Але населення таких районів становить близько 300 тис. на відміну від сільських адміністративних районів, де чисельність населення становить іноді навіть менше 30 тис.

За межею сільської громади починається територія іншої сільської чи міської громади: «білих плям» на карті України не існує. То якими ж тоді ресурсами розпоряджається районна ланка влади, якщо власних ресурсів не має? Навіть будівлі районної ради та районної державної адміністрації знаходяться в межах території відповідної міської чи селищної ради. Тому, на нашу думку, сільські громади цілком можуть справитися з управлінням власними ресурсами без сторонньої допомоги з району, особливо зважаючи на те, що така допомога дорого обходиться для сільського бюджету (втратою 60 % суми податку на доходи фізичних осіб).

Автор пропонує не просто ліквідувати районні ради та районні державні адміністрації, а взагалі змінити адміністративно-територіальний устрій України, суттєво його спростивши. Для цього необхідно повністю ліквідувати районну ланку адміністративно-територіального устрою країни. Адже в будь-якій системі управління чим менше проміжних ланок, що викривлюють інформацію від суб'єкта управління до об'єкта та зворотній зв'язок, тим вона ефективніша. Більшість послуг мають наблизитись до населення і надаватись на рівні сільської громади працівниками сільської ради, для чого необхідно досить несуттєво збільшити їхній штат. Наприклад, бухгалтер сільської ради, який, як правило, у середньому селі має лише півставки посадового окладу, може за сумісництвом виконувати функції податкового інспектора, статистика, працівника пенсійного фонду, центру зайнятості та ін. Відповідні районні служби і нині часто об'єднуються в межах 2–3 адміністративних районів, тому краще їх об'єднати на рівні області, делегувавши частину повноважень сільським радам. Можливе

збільшення обсягів роботи відповідних обласних служб може бути компенсоване за рахунок впровадження нових інформаційних технологій обробки документів.

Це надасть змогу суттєво зекономити народні гроші на утримання органів влади. Крім того, звільнені будівлі, що належали районним територіальним органам Державної фіскальної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України та інших міністерств і відомств, перейдуть у власність місцевих громад і зможуть приносити їм дохід у формі орендної плати.

Бюджетна система України має бути побудована так, щоб бюджети місцевого самоврядування були не тільки самодостатніми, але й мали кошти для соціально-економічного розвитку своїх громад, а іноді навіть могли підтримати обласний чи державний бюджети. На цей момент усе навпаки: переважна частина податкових і неподаткових доходів спрямовується в районні, обласні та державний бюджети, а вже звідти розподіляється у вигляді дотацій та субсидій тим громадам, які, на думку влади, потребують цих коштів найбільше. І це є одним із джерел корупції.

Звичайно для того, щоб провести такі кардинальні реформи системи оподаткування та адміністративно-територіального устрою, необхідний тривалий час та відповідні підготовчі заходи. Тому до повної ліквідації районної ланки адміністративно-територіального устрою держави пропонуємо розподіляти податок на доходи фізичних осіб між рівнями бюджетної системи в таких пропорціях: у сільський бюджет – 25 %, в районний – 60 і в обласний бюджет – 15 (аналогічно теперішньому податку на доходи фізичних осіб, але 25 % матиме село, а не держава). Відповідно, на наступному етапі реформування (коли закінчиться адміністративно-територіальна реформа) цей поділ буде такий: 60 % – у бюджети місцевого самоврядування (тобто сільські і міські, адже районної ланки управління уже не буде), 15 – в обласні бюджети та 25 – у Державний бюджет України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування [Текст] : у 2 ч. / Я. В. Верменич. – К. : Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Центр теоретико-метод. проблем історичної регіоналістики, 2009. – 364 с.
2. Ганущак Ю. І. Реформа територіальної організації влади / Ю. І. Ганущак. – К. : Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні. – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія-А», 2013. – 160 с.
3. Коліушко І. Адмінтерреформа [Електронний ресурс] / І. Коліушко, В. Тимошук. – Режим доступу : <http://www.cpp.org.ua/partners>
4. Кучабський О. Г. Теоретико-методологічні засади адміністративно-територіальної організації України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / О. Г. Кучабський ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2010. – 35 с.
5. Реформування адміністративно-територіального устрою: український та зарубіжний досвід [Текст] : монографія / Кресіна І. О. та ін. ; за ред. д-ра політ. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України І. О. Кресіної ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Логос, 2011. – 399 с.
6. Лісовий А. В. Адміністративно-територіальне реформування регіонів України / А. В. Лісовий // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2010. – № 6. – С. 80–90.

Лісовий А. В. Надходження від податку на доходи фізичних осіб як стимул адміністративно-територіального реформування сільських територій

7. Лісова Т. А. Удосконалення адміністративно-територіального устрою України / Т. А. Лісова // Науковий вісник Полісся. – 2015. – № 2. – С. 53–58.
8. Приполова Л. І. Щодо ролі органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні питань адміністративно-територіального устрою: вітчизняний та зарубіжний досвід [Текст] / Л. І. Приполова // Віче : теорет. і громад.-політич. журн. – 2014. – № 8. – С. 10–16.
9. Податковий кодекс України : Закон України : від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
10. ПДФО у 2017 році в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidkam.com/porady/pdf-u-2017-roci-v-ukra%D1%97ni.html>
11. Річний звіт про виконання Державного бюджету за 2016 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21
12. Бюджетний кодекс України : Закон України : від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
13. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України : від 28.12.2014 № 79-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19>
14. Про місцеві державні адміністрації : Закон України : від 09.04.1999 № 586-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
15. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України : від 21.05.1997 № 280/97 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

Стаття надійшла до редакції 6 лютого 2018 року

УДК 651.1

О. І. Мазіна,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ЗНАЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ У РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ І ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Прийняття ефективних управлінських рішень у середовищі неструктурованих інформаційних потоків є важливим процесом. Основою теоретичних засад управлінського обліку є його концепції і принципи. Концептуальні засади управлінського обліку необхідно формувати з урахуванням процесів, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі суб'єкта господарювання як об'єкта управління. Розроблені міжнародними організаціями Глобальні принципи управлінського обліку визначають передову практику бухгалтерського обліку, яка сприяє забезпеченню сталої цінності організації. Дотримання глобальних принципів управлінського обліку дозволяє досягти зростання вартості бізнесу та забезпечує сталий розвиток економіки. Важливе значення мають компетенції фахівців, які приймають управлінські рішення та забезпечують зростання вартості бізнесу.

Ключові слова: управлінський облік, принципи, концепції, компетенції, стала цінність, стійкий розвиток, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище.

А. И. Мазина,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

ЗНАЧЕНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРИНЦИПОВ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В РАЗВИТИИ ТЕОРИИ, ПРАКТИКИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Принятие эффективных управленческих решений в среде неструктурированных информационных потоков является важным процессом. Теоретической основой управленческого учета являются его концепции и принципы. Концептуальные основы управленческого учета необходимо формировать с учетом процессов, происходящих во внутренней и внешней среде предприятия как объекта управления. Разработанные международными организациями Глобальные принципы управленческого учета определяют передовую практику бухгалтерского учета, способствуют обеспечению устойчивой ценности организации. Соблюдение глобальных принципов управленческого учета позволяет добиться роста стоимости бизнеса и обеспечивает устойчивое развитие экономики. Важное значение имеют компетенции специалистов, которые принимают управленческие решения и обеспечивают рост стоимости бизнеса.

Ключевые слова: управленческий учет, принципы, концепции, компетенции, устойчивая ценность, устойчивое развитие, внутренняя среда, внешняя среда.

O. I. Mazina,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

THE IMPORTANCE OF GLOBAL PRINCIPLES OF MANAGEMENT ACCOUNT IN THE DEVELOPMENT OF THEORY, PRACTICE AND PROFESSIONAL COMPETENCES

The adoption of effective management decisions in an environment of unstructured information flows is an important process. The theoretical basis of management accounting is its concepts and principles. Conceptual bases of management accounting should be formed taking into account the processes occurring in the internal and external environment of the enterprise as an object of management. Developed by international organizations, the Global Principles of Management Accounting determine the best practice of accounting, contribute to the achievement of a sustainable value of the organization. Observance of global principles of management accounting allows to achieve growth of business value and ensures sustainable development of the economy. Important are the competence of specialists who make managerial decisions and ensure the growth of business value.

Key words: management accounting, principles, concepts, competences, sustainable value, sustainable development, internal environment, external environment.

Прийняття ефективних управлінських рішень у середовищі зростаючої конкуренції та обсягів неструктурованих інформаційних потоків є досить складним і водночас незаперечно важливим процесом. Саме тому постає питання, на основі яких теоретичних засад, якщо взагалі можливо говорити про теоретичні засади, необхідно здійснювати управлінський облік у середовищі зростаючої турбулентності.

Основною проблематикою сучасної теорії управлінського обліку є побудова адекватної моделі концептуальних засад, що включають і мету, і завдання, і функції, і принципи у їхній логічній послідовності і взаємозв'язку.

Метою цього дослідження є розкриття проблемних питань концептуальних засад, зокрема принципів управлінського обліку, як основи прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на зростання цінності бізнесу та сталого розвитку економіки.

У напрямі розробки концепцій управлінського обліку спрямовують дослідження такі відомі науковці, як С. Ф. Голов [1], Л. В. Нападовська [4; 5], М. С. Пушкар [7], М. Г. Чумаченко [10], Т. М. Щирба [11] та ін.

Кожен з авторів надає достатньо близькі визначення управлінського обліку, серед яких найбільш узагальнюючим є визначення Л. В. Нападовської як «інтегрована система підготовки та забезпечення різних рівнів управління, інтерпретованою відповідним чином інформацією для ефективного планування, контролю та прийняття рішень» [4] і у подальшому її ж уточнене визначення управлінського обліку як «інформаційної системи, спрямованої на підтримку оперативних, тактичних і стратегічних рішень, яка формується на основі зовнішньої ринково орієнтованої фінансової і нефінансової інформації» максимально наближається до сучасного розуміння мети управлінського обліку [5]. Однак на цьому етапі сформовано Глобальні

принципи управлінського обліку, які матимуть значний вплив на формування теорії, практики та компетенцій фахівців з управлінського обліку.

Трактування поняття концепції (концептуальних засад) різними джерелами дещо розрізняється залежно від того здійснюється воно із загальнонаукової точки зору чи з точки зору конкретної науки. Крім того, значна кількість авторів надає поняття концепції і в загальнонауковому аспекті, і в аспекті конкретного наукового напрямку.

Трактуючи концепцію управління, потрібно зазначити, що це є комплекс основоположних ідей, принципів, правил, що розкривають сутність і взаємозв'язки цього явища чи системи, дозволяють визначити систему показників, факторів і умов та сприяють вирішенню проблеми, формуванню стратегії підприємства, встановленню правил поведінки працівників [9].

Отже, формування концептуальних засад управлінського обліку необхідно здійснювати у руслі тих процесів та явищ, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі суб'єкта господарювання як об'єкта управління у процесі господарської діяльності. Процес господарської діяльності, що здійснюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів буде успішним тільки у випадку його максимальної адаптації до зовнішнього середовища. З іншого боку, сам процес управління господарською діяльністю являє собою безперервний ланцюг прийняття рішень на підставі зовнішньої та внутрішньої інформації, що формується, відповідно до чинних концепцій, шляхом певної систематизації емпіричних показників облікової системи. При цьому динамічні зміни середовища, в якому здійснюється господарська діяльність, можуть призводити до трансформаційних змін концепцій інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень (рис. 1) [3].

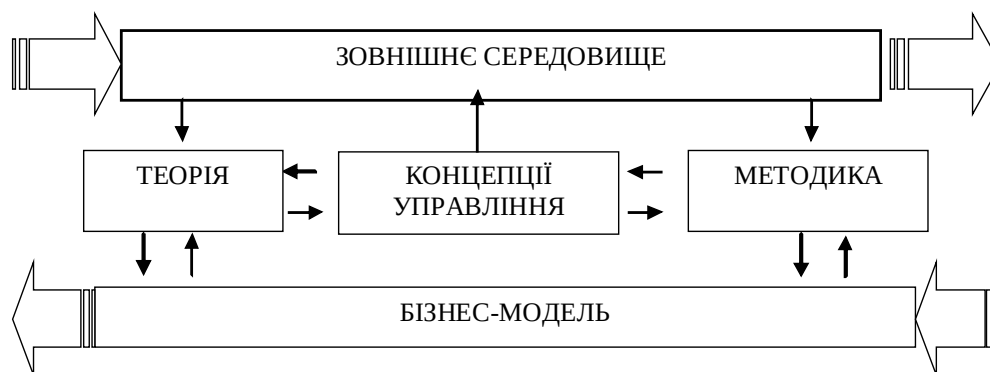

Рис. 1. Модель концепції управління підприємством у процесі адаптації до зовнішнього середовища

Згідно із системною концепцією ефективного управління підприємством результати його діяльності залежать як від внутрішніх, так і зовнішніх факторів, а ефективність управління характеризує ступінь адаптації самого суб'єкта господарювання до особливостей зовнішнього середовища.

Системний підхід втілює діалектичний спосіб вивчення та дослідження природних і суспільних процесів, базується на якомога більш повному всебічному пізнанні і врахуванні всіх зв'язків, впливів, взаємодій та полягає у використанні цілісної методології дослідження об'єктів у нерозривному їхньому зв'язку та взаємовпливі [8, с. 393].

Це твердження говорить про те, що облік і звітність структуруватимуться таким чином, щоб задовольнити потреби користувачів, оскільки мета формується саме на підставі потреб зацікавлених користувачів. Тобто для визначення основної мети необхідно конкретизувати потреби користувачів управлінської звітності та визначити їхні найбільш важливі потреби в інформаційному забезпеченні прийняття управлінських рішень.

Досліджуючи існуючі в сучасній науковій літературі дискусійні процеси щодо місця і значення управлінського обліку, окремі автори визначають концепції управлінського обліку через його завдання і функції так, як це трактується в документах Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ), інші дослідники як концепції визначають принципи управлінського обліку, і в цьому сенсі з ними також можна погодитися, а ряд науковців вважають, що концепції – це комплексне (інтегроване) бачення, яке включає і мету, і функції, і якісні характеристики, і принципи [3].

Дискусії, розгорнуті серед вчених країн пострадянського простору стосовно концепцій, меж, термінів та визначень, усе ще продовжуються. Однак у 2015 році дві найбільші світові організації у сфері управлінського обліку CIMA (Chartered Institute of Management Accountants) та фінансового обліку AICPA (American Institute of CPAs), об'єднавши зусилля, розробили досить важливий документ, який визначає принципи управлінського обліку на глобальному рівні [2].

Цей документ, по суті, являє собою ряд стандартів управлінського обліку і покликаний покращити ефективність прийняття рішень у діловому середовищі нового інформаційно-цифрового формату. Сьогодні Глобальні принципи управлінського обліку мають рекомендаційний характер, втім існують плани зробити їх обов'язковими для застосування тими компаніями, що націлені на стабільний розвиток.

Визначення поняття управлінського обліку у виданні «Глобальні принципи управлінського обліку» можна знайти безпосередньо в глосарії: «Управлінський облік – це пошук, аналіз, передача і використання фінансової і нефінансової інформації, що пов'язана з прийняттям рішень, з метою створення і збереження вартості для організації».

Це визначення управлінського обліку важливе тим, що саме в ньому закладається мета, і порівняно з попередніми дослідженнями цілого ряду авторів, де мета в основному трактується в єдиному руслі – для прийняття рішень управлінським персоналом, у визначенні, яке встановлюють Глобальні принципи управлінського обліку, мета спрямовується на створення і збереження вартості організації, її сталої цінності.

Глобальні принципи управлінського обліку визначають передову практику бухгалтерського обліку, яка сприяє прийняттю складних рішень, що покликані забезпечити сталу цінність організації. Вони відображають бачення генеральних і фінансових директорів, науковців та фахівців з п'яти континентів, яке було сформульоване у ході міжнародних консультацій.

Окремо необхідно зупинитися на визначенні «стала цінність», яке потрібно трактувати в контексті «сталого розвитку», а вже цей термін визначено в глосарії видання Глобальних принципів як «виконання довгострокових економічних показників при мінімальному впливі на довкілля, а також створення позитивної цінності для суспільства» [2].

Принципи управлінського обліку були розроблені з метою надання допомоги організаціям подолати розрізненість та стимулювати інтегроване мислення, яке забезпечить більш ефективне прийняття рішень. Отже, згідно з документом «Глобальні принципи бухгалтерського

обліку» існують чотири принципи, що зосереджені на досягненні чотирьох основних цілей: вплив (комунікація породжує інформацію, що має вплив), релевантність (інформація є релевантною), вартість (аналізується вплив на вартість), довіра (розумне керування вибудовує довіру).

Кожен з перерахованих принципів має своє пояснення. Так, принцип «Комунікація породжує інформацію, що має вплив» означає, що управлінський облік починається і завершується спілкуванням. Основною метою цього принципу є прийняття ефективних рішень про стратегію і її реалізацію на всіх рівнях.

Принцип «Інформація є релевантною» спрямовує управлінський облік на забезпечення керівників релевантною інформацією тоді, коли це необхідно, виявляє минулу, поточну, майбутню інформацію, зокрема фінансові та нефінансові дані з внутрішніх і зовнішніх джерел. Сюди входять соціальні, екологічні та економічні дані. Метою цього принципу є надання підприємству інформаційної підтримки при плануванні та розробці стратегії, тактики і їхньої реалізації.

Рис. 2. Принципи управлінського обліку як складові ефективної функції управлінського обліку

Принципом «Аналізується вплив на вартість» управлінський облік ув'язує стратегію організації з її бізнес-моделлю. Цей принцип допомагає опрацьовувати різні сценарії з метою розуміння їхнього впливу на створення та збереження вартості. Основною метою цього принципу є моделювання різних сценаріїв, що демонструють причинно-наслідкові зв'язки між чинниками діяльності і результатами.

Завдяки принципу «Розумне керування вибудовує довіру» процес прийняття рішень стає більш об'єктивним та створює оптимальний баланс серед короткострокових комерційних інтересів організації й довгострокової вартості для зацікавлених сторін, тим самим посилює довіру та створює ефект надійності. Визначена мета цього принципу сформульована як необхідність активно управляти відносинами та ресурсами для захисту фінансових і нефінансових активів компанії, її репутації та вартості.

Власне, шляхом впровадження та дотримання глобальних принципів управлінського обліку створюються умови, з одного боку, для зростання вартості бізнесу, а з іншого – для сталого розвитку економіки у тому розумінні, що це такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь [6].

За вимогою глобальних принципів, управлінський облік має докладно розуміти бізнес-модель господарюючого суб'єкта, ринкові умови та макроекономічне середовище. Управлінський облік має посідати центральне місце в організації, бути на перетині фінансів і менеджменту та пропонувати структуровані рішення для неструктурованих проблем.

Автори глобальних принципів управлінського обліку приділяють величезну увагу компетенціям та досвідченості фахівців, які, застосовуючи принципи, повинні підтримувати й покращувати систему управління ефективністю підприємницької діяльності. Принцип «Розумне керування вибудовує довіру» стосується компетентнісних вимог щодо фахівців управлінського обліку. Модель компетенцій фахівців управлінського обліку охоплює чотири сфери: навички роботи з людьми, спеціалізовані навички, ділові навички, лідерство. Усі навички базуються перш за все на етиці, чесності і професіоналізмі (рис. 3).

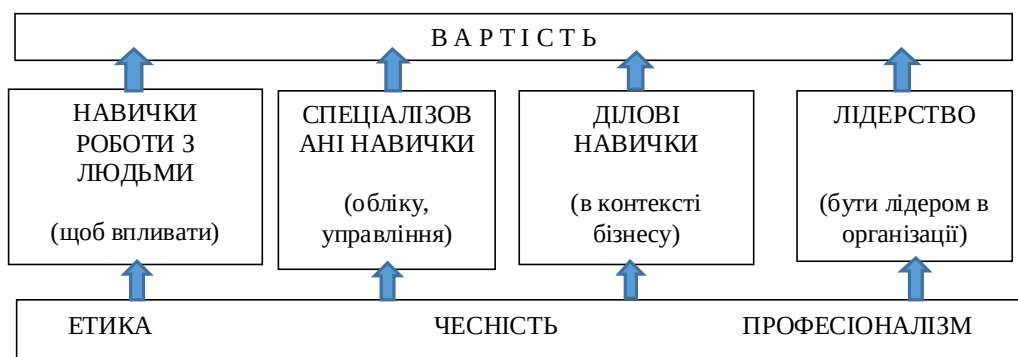

Рис. 3. Модель компетенцій фахівців з управлінського обліку

Фахівці з управлінського обліку повинні мати навички бухгалтерського і фінансового обліку, забезпечувати застосування навичок в умовах бізнесу (на практиці), впливати на рішення, дії та поведінку інших людей, бути лідерами на різних рівнях організації.

Модель компетенцій фахівців з управлінського обліку демонструє важливість не тільки спеціалізованих умінь, але й особистих якостей і підтримує принцип безперервного навчання та набуття досвіду.

Кожна професійна навичка з переліку компетенцій формується чотирма професійними рівнями: базовий професійний рівень, середній професійний рівень, передовий (продвинутий) професійний рівень, експертний професійний рівень.

Поєднання навичок бухгалтерського і фінансового обліку, розуміння бізнесу, аналітичних умінь і відповідного досвіду означає, що до фахівців з управлінського обліку встановлюються вимоги бути практиками і мати досвід роботи в реальному бізнесі.

Застосування глобальних принципів управлінського обліку перш за все має здійснюватися в системі управління ефективністю, яка включає в себе стратегію, поточне планування, виконання планів та здійснення контролю всіх складових (рис. 4).

Глобальними принципами охоплюються практично всі сфери діяльності: управління витратами, зовнішня звітність, фінансова стратегія, внутрішній контроль, оцінка ефективності інвестицій, управління і бюджетний контроль, ціни, знижки і рішення щодо продуктів, управління проектами, дотримання нормативно-правових актів, управління ресурсами, управління ризиками, стратегічний податковий контроль, управління фінансами, внутрішній аудит.

Застосування інструментарію глобальних принципів дозволяє в деталях здійснити процес перевірки дотримання кожного з принципів у будь-якій сфері діяльності.

Рис. 4. Застосування Глобальних принципів управлінського обліку для системи управління ефективністю

Отже, наукові дискусії стосовно концептуальних основ управлінського обліку на сучасному етапі спрямовуються на зростання вартості бізнесу, його стійкого розвитку для забезпечення сталого розвитку економіки.

Оскільки шляхом впровадження та дотримання глобальних принципів управлінського обліку створюються умови, з одного боку, для зростання вартості бізнесу, а з іншого – для сталого розвитку економіки, то управлінський облік має посідати центральне місце в організації та забезпечувати структуровані ефективні рішення в середовищі невизначеності та зростаючої турбулентності.

Глобальні принципи управлінського обліку мають бути покладені в основу не тільки застосування управлінського обліку в реальному секторі економіки, але і у визначенні компетенцій у процесі підготовки фахівців з управлінського обліку у вищих навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, – 2003. – 704 с.
2. Глобальні принципи управлінського обліку. Американський інститут сертифікованих публічних бухгалтерів; Інститут привілейованих управлінських бухгалтерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/ukranian-full-gmaps-document.pdf>
3. Мазіна О. І. Формування концепцій управлінської звітності / О. І. Мазіна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 9. – С. 9.
4. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підруч. для вузів / Л. В. Нападівська. – 2-ге вид., доопрац. та допов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
5. Нападівська Л. В. Базові принципи управлінського обліку / Л. В. Нападівська // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 173–181.
6. Подборка материалов для прессы по Саммиту по устойчивому развитию 2015 года: Время глобальных действий в интересах людей и планеты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/wp-content/uploads/sites/5/2015/08/FAQs_Sustainable_Development_Summit.pdf
7. Пушкар М. С. Управлінський облік / М. С. Пушкар. – Тернопіль, 1997. – 160 с.
8. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 6 изд., перераб. и доп. – М., 2008. – 512 с.
9. Фатфутдинов Р. А. Стратегический менеджмент : учебник для вузов / Р. А. Фатфутдинов. – 2-е изд., доп. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – 416 с.
10. Чумаченко М. Управлінський облік в Україні / М. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 6. – С. 43–47.
11. Щирба Т. М. Концепція управлінського обліку в Україні / Т. М. Щирба // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3 (29). – С. 140–146.

Стаття надійшла до редакції 12 лютого 2018 року

УДК 330.1:34(075.8)

Н. П. Мацелюх,
доктор економічних наук,
І. А. Максименко,
кандидат філософських наук,
Університет ДФС України

ІНСТРУМЕНТАРІЙ НЕОКЛАСИЧНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА

Економічна теорія права – особливий науковий напрям із своїм власним предметом і методологією. Предметом дослідження економічної теорії права є економічна поведінка, що здійснюється в умовах правових обмежень, та економічна логіка виникнення і функціонування правових норм. У статті досліджено етапи становлення економічної теорії права, розкриті основні передумови економічного аналізу права, можливості використання інструментарію неокласичної економічної теорії в економічній теорії права. Доведено, що в системі понять неокласичної економічної теорії право стає способом обмеження, який компенсує недоліки ринкової економіки і допомагає їй відтворювати конкурентні переваги. Зазначена теорія досліджує економічну сутність правових обмежень, що виявляються в їхньому впливі на ціни, наявності альтернативних витрат, у змінах попиту та пропозиції економічних ресурсів. Судові рішення стають допоміжним способом досягнення ринкової ефективності, а критерієм застосування правових норм виступає економічний результат від їхнього використання.

Ключові слова: економічна теорія права, неоінституціональна економічна теорія, інструментарій неокласичної економічної теорії, критерій застосування правових норм.

Н. П. Мацелюх,
доктор экономических наук,
И. А. Максименко,
кандидат философских наук,
Университет ДФС Украины

ИНСТРУМЕНТАРИЙ НЕОКЛАССИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ПРАВА

Экономическая теория права – особое научное направление со своим собственным предметом и методологией. Предметом исследования экономической теории права является экономическое поведение, которое осуществляется в условиях правовых ограничений, и экономическая логика возникновения и функционирования правовых норм. Исследованы этапы становления экономической теории права, раскрыты основные предпосылки экономического анализа права, возможности использования инструментария неоклассической экономической теории в экономической теории права. Доказано, что в системе понятий неоклассической экономической теории право становится способом ограничения, который компенсирует недостатки рыночной экономики и способствует ей

воспроизводит конкурентные преимущества. Экономическая теория права исследует экономическую сущность правовых ограничений, которые проявляются в их влиянии на цены, в наличие альтернативных издержек, в изменениях спроса и предложения экономических ресурсов. Судовые решения стают вспомогательным способом достижения рыночной эффективности, а критерием применения правовых норм является экономический результат от их использования.

Ключевые слова: экономическая теория права, неоклассическая экономическая теория, инструментарий неоклассической экономической теории, критерий применения правовых норм.

N. P. Matseluch,
Doctor of Economic Sciences,
I. A. Maksymenko,
Ph. D. in Philosophy,
Associate Professor,
University SFS of Ukraine

TOOLKIT OF NEOCLASSICAL ECONOMIC THEORY AND ITS USE IN THE ECONOMIC THEORY OF THE LAW

Economic theory of law is a special scientific direction with its own subject and methodology. The subject of the study of economic theory of law is economic behavior, which is carried out under conditions of legal constraints, and the economic logic of the emergence and functioning of legal norms. In the article explored the stages of the formation of the economic theory of law, the disclosure of the basic preconditions of economic analysis of the law, possibility of use of the tools of the neoclassical economic theory in the economic theory of law. It is proved that in the system of notions of neoclassical economic theory, law becomes a way of limitation, which compensates for the disadvantages of a market economy and helps it to reproduce competitive advantages. This theory explores the economic essence of legal constraints, which are manifested in their impact on prices, the availability of alternative costs, changes in demand and supply of economic resources. Judicial decisions become an auxiliary way of achieving market efficiency, and the criterion of application of legal norms is the economic result of their use.

Key words: economic theory of law, neoinstitutional economic theory, tools of neoclassical economic theory, criterion of application of legal norms.

Усвідомлення того, що право й економіка в будь-якому суспільстві тісно взаємопов'язані, сприяло виникненню такого комплексного наукового напрямку, як економічне право. Існують також наукові напрями, що досліджують взаємозв'язок економіки і права з іншими назвами: економічний підхід до права, економічний аналіз права, економіка права, економічна теорія права, економіка і право. Серед науковців існує розуміння того, що економічна теорія права є інтегрованою економіко-правовою галуззю науки, яка спрямована на створення та розробку нової конструкції права як суспільного блага.

Економічна теорія права – особливий науковий напрям із своїм власним предметом і методологією. Предметом дослідження економічної теорії права виступає економічна поведінка, що здійснюється в умовах правових обмежень, та економічна логіка виникнення і

функціонування правових норм [1, с. 19]. Економічна теорія права – перспективний напрям розвитку суспільної науки, основні положення якої можуть бути застосовані для вибору правових рішень з урахуванням їхньої економічної ефективності [1, с. 24].

Нині юридичні журнали американських університетів систематично друкують статті, що стосуються економічної теорії права. Курси, які присвячені економічній теорії права, економічному аналізу права, викладаються у багатьох американських університетах. Ця дисципліна поступово проникає в європейські університети.

Отже, можна стверджувати, що напрям «право й економічна теорія» став цілком визнаною складовою сучасної юридичної (і економічної) освіти. Багато вчених і практиків оцінюють його як провідну інтелектуальну традицію в сучасній західній юридичній науці.

Мета статті полягає в розкритті можливостей використання інструментарію неокласичної економічної теорії в економічній теорії права.

Науковцями виділяються такі етапи становлення економічної теорії права [2, с. 120–12].

Витоки сучасної економічної теорії корисності (раціонального вибору), що застосовувалися до права, містяться у працях Ч. Беккарія, І. Бентама (використав до кримінального права), К. Маркса. Пізніше – у працях американських учених, прихильників інституціональної економічної теорії, зокрема Д. Коммонса.

У 20-ті – першій половині 50-х років ХХ ст. спостерігається відсутність інтересу в більшості вчених до економічного аналізу інститутів, включаючи правові інститути. Як зазначає О. Ф. Скакун, до меншості – зацікавлених учених (що є винятком) можна віднести економіста А. Дайректора, який працював на факультеті права університету Чикаго із 40-х років ХХ ст. і вимагав від юристів неодмінного використання економічних методів при аналізі права, зокрема при дослідженні проблем антимонопольного законодавства, корпоративного права, банкрутства та ін. Саме цим він посприяв активізації досліджень із зазначених юридичних проблем.

Активне цілеспрямоване та систематизоване вивчення взаємозалежностей між правом і економікою в США спостерігається у другій половині 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. (Г. Беккер, Г. Калабрезі, Р. Коуз).

Відродження економічного аналізу права почалося з праці Г. Беккера «Расова дискримінація» (1957) і його статті «Злочин і покарання: економічний підхід». Тут уперше застосовано понятійний апарат неокласичної економічної теорії для аналізу неринкових форм взаємодії (добродійність, любов, злочини). Вихід за межі економічних галузей (захоплення традиційно неекономічними галузями аналізу, такими як злочинність, расова дискримінація, демографічне «виробництво» домогосподарств та ін.) надало підставу Г. Беккеру називати напрям, що розвивається, «економічним імперіалізмом».

Р. Коуз у статті «Проблема соціальних витрат» [3] увів у економічну теорію поняття «трансакційні витрати», показав, що у сфері їхньої дії розподіл прав власності впливає на ефективність розміщення ресурсів. Трансакційні витрати – витрати на укладання угоди, включаючи витрати ресурсів, витрати часу на пошук покупця або продавця, вимір якості товару, ведення переговорів, складання договору, контроль за дотриманням договірних зобов'язань, можливі втрати (як наслідок, складання неповного або неефективного договору).

Внесок юриста Г. Калабрезі в розвиток економічної теорії права поданий змістовною статтею «Деякі ідеї з приводу розподілу ризику і деліктного права» (1961), у якій акцентовано на простих економічних принципах як базі для аналізу права. Підхід Г. Калабрезі відрізняється

від чиказької школи більшою нормативністю, а також підвищеною увагою не стільки до ефективності правових норм, скільки до їхньої справедливості [4, с. 27; 5, с. 60–71].

Остаточне становлення економічної теорії права в США і Великій Британії виразилося у збільшенні публікацій наукового і навчального характеру та введенні нової літератури в навчальні програми юридичних шкіл (70-ті роки XX ст., випуск восьми журналів, а також монографій, підручників, енциклопедій із цієї тематики).

На цьому етапі значущий внесок з утвердження економічної теорії права як нового напрямку науки та освіти здійснив один із талановитих представників чиказької школи Р. Познер. У своїй праці «Економічний аналіз права» (1972) він узагальнив усі минулі й сучасні досягнення в галузі економіки права, включаючи власні. Зокрема, він високо оцінив заслуги Р. Коуза, Г. Беккера та Г. Калабрезі як «засновників нової економічної теорії права» [6, с. 31–32]; визначив основні завдання економіки права; вказав на необхідність пояснювати в єдності існуючі правові норми (або структуру правової системи в цілому) і поведінку, на яку ці норми впливають. Р. Познер обґрунтував доцільність використання економічного інструментарію при аналізі галузей права (контрактного, сімейного, трудового, фінансового, кримінального), а також законодавства про ненавмисне заподіяння шкоди, антимонопольного законодавства та ін. Поява його праці з економічного аналізу права сприяла остаточному конституюванню «Law and Economics» як повноцінного наукового напрямку та зростаючого інтересу до нього серед молодих дослідників.

У 90-ті роки XX ст. відбувається утвердження економічної теорії права як перспективного наукового напрямку у країнах континентального права – Німеччини, Італії, Нідерландах, а також у Скандинавських країнах, визнання напрямку «право і економічна теорія» частиною сучасної європейської юридичної та економічної освіти.

На початку ХХІ ст. відбувається розширення просторових меж запровадження економічної теорії права в науковий і навчальний процес – країни Північної і Латинської Америки, Азії, також Ізраїль, Україна. Так, учені України, що досліджують і розвивають зазначений науковий напрям, віддають перевагу назві «економічна теорія права», а не «економіка права», але однак із сучасними та попередніми американськими і західноєвропейськими фахівцями в тому, що, незалежно від назви, він має базуватися на системному зв'язку методологічних основ економіки і права та презентувати себе як один із напрямів економічної науки [2, с. 124].

Предметом економічного права є економічні відносини, що складаються в процесі економічної діяльності та породжують правові відносини. Не будучи простим віддзеркаленням економічних відносин [7, с. 15], правові відносини можуть виникати тільки в тих сферах економіки, які об'єктивно потребують правової регламентації. Оскільки в основі побудови макромоделі економічного права знаходяться норми конституційного, фінансового та підприємницького (господарського) права, предмет економічного права подається вченими ширше. Це економічні відносини, що реалізуються як публічними, так і приватними суб'єктами економічної діяльності у процесі перерозподілу фінансових і нефінансових активів, а саме матеріальних ресурсів країни [2, с. 124].

Виділення «економічного права» як галузі внутрішньодержавного права відбувається шляхом об'єднання таких галузей права, як фінансове, підприємницьке та інститутів інших галузей права, норми яких регулюють економічні суспільні відносини, що реалізуються публічними і приватними суб'єктами економічної діяльності у процесі перерозподілу матеріальних ресурсів держави. Можна констатувати, що на порядок денний у юридичній

науці України поставлено питання про цілеспрямоване формування «економічного права» як правової галузі. Якщо систематизувати всі галузі економічного права, які досліджують українські вчені, то їх можна представити так: економічне (внутрішньодержавне) право, економічне міжнародне право, економічне право Європейського Союзу [2, с. 125].

Актуальність використання аналітичного інструментарію неокласичної та неоінституціональної економічної теорії визначається їхнім величезним методологічним потенціалом, що дозволяє не тільки всебічно розкрити вплив права на економіку, але і збагатити уявлення про походження та внутрішню структуру самих правових відносин.

Взаємозв'язок економіки і права отримує новий рівень пізнання в межах економіки (неокласичної економічної теорії), предметом дослідження якої є економічна поведінка людей, що спрямована на максимальне задоволення потреб в умовах обмежених виробничих ресурсів.

Основною передумовою економічного аналізу права є припущення про те, що люди поведуться як раціональні економічні агенти, що прагнуть максимізувати рівень задоволення своїх потреб, тобто особисту вигоду. Ця передумова про поведінку людини має на увазі, що людина реагує на стимули, тобто якщо ціна якогось блага зросла, а інші ціни залишилися незмінними, то люди придбають меншу кількість цього товару. Зворотне співвідношення між ціною блага й попитом на нього – це найпоширеніше передбачення економічної теорії.

Здійснюючи вибір, раціональний індивід повинен оцінити альтернативи. Економічна цінність блага, послуги чи діяльності вимірюється готовністю індивідів заплатити (грошима або натурою) за її придбання.

Економічна цінність ресурсів, що використовуються на будь-які цілі, включає витрати, що є рівними цінності їхнього найкращого альтернативного використання, тобто це альтернативні витрати. Поняття альтернативних витрат поєднує в собі, таким чином, і поняття обмеженості ресурсів, і необхідність вибору між конкуруючими потребами.

На ідеальному ринку конкуренція приводить до встановлення рівноваги між попитом на будь-яке благо і його пропозицією. Коли ж попит та пропозиція не збалансовані, ціни виконують роль сигналу виробникам і споживачам про необхідність змінити поведінку, тобто приводять ринок до рівноваги, примушуючи учасників ринку до взаємного узгодження своїх планів. Ціна – це механізм розміщення ресурсів, який надає інформацію ринку, а ціна, за якою досягається рівновага попиту та пропозиції блага, дорівнює його альтернативним витратам.

Економічний підхід має ще й такі відмінні риси. По-перше, він має справу із граничними величинами, тобто аналізує і оцінює ефективність невеликих змін у системі, яка в цілому є стабільною. По-друге, цей підхід приділяє основну увагу стимулам, які діють *ex ante*, тобто перше ніж відбулася подія, що вимагає втручання правової системи. Тому право оцінюється економістами з погляду стимулів, які воно створює, а не як механізм розв'язання суперечок, що характерно для традиційного правознавства. Такий підхід цілком узгоджується з передумовою економічного аналізу про раціональність індивіда: раціональний індивід приймає рішення, ґрунтуючись на очікуваннях майбутнього.

Економічна теорія права припускає, що люди реагують не тільки на ціни тих благ, які можна придбати на ринку, але й на правові норми, які розглядаються як система «неявних цін». Ці «неявні ціни» створюють позитивні стимули для одних форм поведінки (наприклад, вживання заходів обережності проти невиконання договору) і пригнічують інші форми

поведінки, змушуючи людей платити за них високу ціну (наприклад, злочинну діяльність або необережну поведінку).

Подібно ціновому механізму правова система регулює розміщення обмежених ресурсів. Люди, що діють у рамках правової системи, як і покупці на ринках, купують менше товару, якщо ціна на нього зросла, і купуватимуть більше товару, якщо ціна знизиться. Благами тут виступають певні форми поведінки, які підлягають правовим санкціям (наприклад, невиконання договорів, недотримання заходів обережності або злочинна діяльність), а ціною є санкція, що передбачена правовою нормою [10, с. 6].

Таким чином, змінюючи правила, що регулюють життя в суспільстві, можна вплинути на поведінку людей, а отже, і на економічні результати, які будуть отримані цим суспільством.

Об'єктивний розвиток суспільства довів, що при певному розвитку виробничих сил найкращим чином розв'язання протиріччя між необмеженими потребами й обмеженими ресурсами відбувається в ринковій економіці, в якій основними елементами координаційного механізму стають конкуренція і ціни.

Аналітична (неокласична) економічна теорія досліджує ринок як найдосконалішу складну систему відносин, завдяки якій взаємно урівноважуються різноманітні індивідуальні, вільно обрані рішення. Вважається, що конкурентний механізм на основі цінових домовленостей спроможний забезпечити високу ефективність використання та розподілу ресурсів на основі будь-якого первісного формування прав власності. Але є і такі ситуації, при яких ринок не спроможний самостійно досягти ефективності розподілу ресурсів. Такі особливості ринку визначають як «неспроможність», «провали», «банкрутство» ринку. «Провали» ринку пов'язані із власними об'єктивними закономірностями ринкового механізму. Наприклад, максимізація прибутку на основі позитивного ефекту від масштабів виробництва стимулює створення великих підприємств, які на певному етапі розвитку отримують монопольну владу над ринком. Для запобігання руйнування раціонального розподілу ресурсів виникає необхідність встановлення певних обмежень правового характеру у вигляді антимонопольного законодавства. Ці правові обмеження стають альтернативними варіантами ефективного розподілу ресурсів суспільства [8, с. 20].

«Банкрутство» ринку найбільш помітне при виникненні зовнішніх (побічних) ефектів (екстерналій), коли дії одного суб'єкта впливають позитивно або негативно на інших людей. Якщо на побічні ефекти чітко встановлені права, то кожен суб'єкт може визначити їхню цінність, що реалізовуватиметься через цінові параметри.

О. А. Гриценко наводить приклад із сучасної ситуації, яка склалася на дорогах України [8, с. 20–21]. Поганий стан доріг зумовлено не тільки порушеннями будівельної технології, але і використанням доріг для перевезення металопродукції автомобільним транспортом, що призводить до надмірного тиску на дорожнє покриття. Це обумовлено перевищенням тарифів перевезення залізничним транспортом над витратами використання автотранспорту, що спонукає виробників металургійної промисловості активно використовувати крупногабаритні трейлери («long vehicle»), вага яких значно перевищує необхідні нормативи користування доріг. Тим самим прискорюється процес зношування доріг, що потребує значних капітальних витрат на їхній ремонт. Цей негативний побічний ефект розповсюджується на всіх тих автомобілістів, які вимушені збільшувати свої витрати на ремонт машин. Вирішення цього питання може йти двома шляхами. Перший – встановлюються додаткові відрахування (внески, збори) в разі перевезення понад встановленої норми. Додаткові кошти спрямовуються на

ремонт доріг. Другий – встановлюються правові обмеження – заборона на використання автомобілів для перевезення надмірного вантажу. До яких економічних наслідків призведе той чи інший варіант вирішення проблеми негативних екстерналій? У першому випадку додаткові відрахування діятимуть як ціновий механізм, який призведе до втрати переваг низьких тарифів перевезення автотранспортом. Якщо буде реалізований принцип пігувіанського податку (додаткові збори дорівнюють різниці тарифів на перевезення), то вирівнюються умови використання автомобільного та залізничного транспорту. Більш ефективний розподіл ресурсів двох галузей економіки сприятиме підвищенню їхніх конкурентних переваг. Другий варіант – вирішення проблем шляхом встановлення правових обмежень (норм заборони) – надасть залізничникам певні переваги і стимулюватиме монопольні ефекти, які порушують раціональний розподіл ресурсів в економіці.

Економікс (неокласична економічна теорія) надає економічній теорії права свою методологію пізнання побічних екстерналій з метою обґрунтування способів інтерналізації зовнішніх негативних ефектів, тобто їхні перетворення в приватні витрати, які економічні агенти будуть вимушені враховувати при прийнятті рішення. Інтерналізація зовнішніх ефектів може здійснюватися шляхом судових рішень про компенсацію шкоди, прямого державного регулювання (тобто встановлення межі дозволеної поведінки для тих, хто наносить шкоду), введення коректуючих податків та субсидій, встановлення виключних прав власності (що дозволяє знайти згоду за допомогою використання цінового механізму) [9, с. 71].

У системі понять неокласичної економічної теорії право стає способом обмеження, який компенсує недоліки ринкової економіки і допомагає їй відтворювати конкурентні переваги. Зазначена теорія починає досліджувати економічну сутність правових обмежень, що виявляються в їх впливі на ціни, наявності альтернативних витрат, у змінах попиту та пропозиції економічних ресурсів. Судові рішення стають допоміжним способом досягнення ринкової ефективності, а критерієм застосування правових норм виступає економічний результат від їхнього використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко О. А. Економічна теорія права: проблеми та перспективи розвитку / О. А. Гриценко // Вісн. Нац. юрид. академ. України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право. – 2010. – № 1. – С. 17–30. – (Сер.: Економічна теорія і право); Гриценко О. А. Економічна теорія права: шляхи пошуку предмета та методології / О. А. Гриценко // Наукові праці Дон НТУ. Випуск 38.1. – С. 18–24. – (Серія економічна).
2. Скаун О. Ф. Етапи становлення «Економіки права» як наукової та навчальної дисципліни в країнах світу і сучасне формування «економічного права» в Україні та Росії // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 1(12). – С. 120–128.
3. Коуз Р. Проблемы социальных издержек / Р. Коуз ; пер. с англ. // Фирма, рынок, право. – М. : Дело; Catallaxy, 1993. – 192 с.
4. Тамбовцев В. Л. Право и экономическая теория : учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. – Мм. : ИНФРА-М, 2015. – 224 с.
5. Бальсевич А. Экономика права: предпосылки возникновения и история развития / А. Бальсевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 12. – С. 60–71.

6. Познер Р. Экономический анализ права / Р. Познер; пер. с англ.; под ред. В. Л. Тамбовцева. – СПб. : Экономическая школа, 2004. – Т. 1. – 554 с.
7. Гриценко А. А. Економіка і право: структура взаємозв'язків / А. А. Гриценко // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2010. – № 1. – С. 17–30. – (Сер. «Економічна теорія та право»).
8. Гриценко О. А. Економічна теорія права: шляхи пошуку предмета та методології / О. А. Гриценко // Наукові праці Дон НТУ. Випуск 38.1. – С. 18–24. – (Серія економічна).
9. Економічна теорія права [Текст]: навч. посіб. для самостійної підготовки до курсового екзамену / Л. М. Касьяненко, Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 214 с.
10. Одинцова М. И. Экономика права : учеб. пособие. – М. : Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2007.

Стаття надійшла до редакції 7 лютого 2018 року

УДК 657.1:637.52

Т. М. Міщенко,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВИТРАТ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено стан організації внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств різних регіонів України. Узагальнено та проаналізовано виявлені недоліки, які стосуються функціонування підрозділів (служб) внутрішнього контролю, регламентації їх роботи, виконання контрольних функцій бухгалтерськими службами та працівниками підприємств. Запропоновано виокремлення підсистеми внутрішнього контролю витрат з використанням системного підходу, що забезпечить створення адекватного контрольованого середовища м'ясопереробного підприємства.

Ключові слова: контроль, витрати, системний підхід, система внутрішнього контролю, підсистема контролю витрат.

Т. М. Мищенко,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

ОЦЕНКА ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ РАСХОДОВ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследовано состояние организации внутреннего контроля расходов мясоперерабатывающих предприятий разных регионов Украины. Обобщены и проанализированы выявленные недостатки, касающиеся функционирования подразделений внутреннего контроля, регламентации их работы, выполнения контрольных функций бухгалтерскими службами и работниками предприятий. Предложено выделение подсистемы внутреннего контроля затрат с использованием системного подхода, что обеспечит создание адекватной контрольной среды мясоперерабатывающего предприятия.

Ключевые слова: контроль, затраты, системный подход, система внутреннего контроля, подсистема контроля затрат.

T. M. Mishenko,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

ASSESSMENT OF THE ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL OF COSTS OF A PRODUCTION ENTERPRISE

The article analyzes the state of the organization of internal control of expenses of meat processing enterprises of different regions of Ukraine. The deficiencies identified concerning the functioning of the internal control units (services), the regulation of their work, the performance

of control functions by the accounting services and employees of the enterprises are summarized and analyzed. It is proposed to isolate the subsystem of internal control of expenses with the use of the system approach, which will ensure the creation of an adequate control environment of the meat processing enterprise.

Key words: control, costs, system approach, internal control system, cost control subsystem.

Спрямованість України на європейську інтеграцію, орієнтація на ринкові умови господарювання висувають підвищені вимоги до організації існуючої системи внутрішнього контролю витрат виробничого підприємства. Тому набувають актуальності наукові розробки щодо підвищення оперативного реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, пошуку нових концепцій, форм, методик контролю витрат. За умов невизначеності економічної ситуації в країні, ускладнення фінансово-господарських відносин успішного розвитку можуть досягнути тільки ті підприємства, для яких функція контролю витрат є реальним інструментом їх управління.

Вивченню питань організації внутрішнього контролю, методики його здійснення й оцінки, дослідженню напрямів розвитку присвячені роботи багатьох науковців: С. В. Бардаша, М. Т. Білухи, Н. Г. Виговської, Є. В. Калюги, М. Д. Корінко, В. Ф. Максимової, В. П. Пантелєєва та інших учених. Проте недостатньо розробленими залишаються питання підходів до організації внутрішнього контролю витрат, його впливу на результативність управління витратами з урахуванням галузевих особливостей підприємств.

Метою статті є викладення результатів дослідження практичних аспектів внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств та визначення підходів до організації максимально інтегрованої його системи, яка була б здатна якісно підвищити функції управління підприємством.

Аналіз наукових розробок і дослідження діяльності анкетованих м'ясопереробних підприємств свідчать, що особливе місце в системі внутрішнього контролю підприємства повинна займати важлива його підсистема – контроль витрат, чітка організація якого на всіх рівнях управління підприємства сприятиме підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності та конкурентоспроможності продукції. Внутрішній контроль витрат є дієвим інструментом виявлення відхилень від нормативних (планових) витрат, з'ясування причин цих відхилень і визначення шляхів їх усунення. Водночас він забезпечує зворотний зв'язок між суб'єктами управління витратами й об'єктом, надає інформацію про результати діяльності структурних підрозділів, підприємства в цілому, показує, як і яким чином їх досягнуто [5].

Внутрішній контроль витрат – це складний організм, невід'ємними складовими якого є всі підрозділи підприємства, усі сфери його діяльності та діяльність кожного працівника. Тому його організація – це досить трудомісткий і довготривалий процес. Ступінь складності внутрішнього контролю витрат повинна відповідати організаційній структурі підприємства, чисельності працівників, розгалуженості мережі філій і підрозділів, ступеню централізації бухгалтерського обліку, технічним особливостям виробництва й іншим характеристикам підприємства.

Оцінка стану організації внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств здійснювалася за результатами анкетування підприємств Житомирської, Київської, Одеської, Чернівецької областей, що дало можливість узагальнити й проаналізувати виявлені недоліки. Дослідження здійснювалося за критеріями доцільності, надійності та своєчасності, які є

визначальними як для організації ефективної системи внутрішнього контролю, так і для прийняття оперативних рішень в управлінні витратами. Всі питання анкети, запропонованої посадовим особам підприємств, були згруповані за такими напрямками дослідження: внутрішні контролюючі підрозділи (служби); регламентація внутрішнього контролю; система бухгалтерського обліку; здійснення внутрішнього контролю витрат та його оцінка; мотивація суб'єктів контролю, що дало змогу зробити висновки про наявність елементарних проявів контрольної діяльності (стосується середніх підприємств) та відсутність функціонування внутрішнього контролю як інтегрованої системи, отже, про його ефективність не може бути мови.

Результати дослідження стану внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств узагальнені в таблиці 1.

Результати анкетування м'ясопереробних підприємств дають можливість стверджувати, що керівництво 100 % підприємств не виокремлює контроль витрат з цілісної системи внутрішнього контролю підприємства. При цьому мета функціонування внутрішнього контролю перш за все вбачається у збереженні різного виду ресурсів, скороченні обсягів їх використання. Як наслідок такого розуміння – наявність проблем, пов'язаних із організацією та здійсненням внутрішнього контролю витрат, необґрунтоване зростання яких негативно позначається на фінансових результатах діяльності, зниженні конкурентоспроможності продукції, що в кінцевому підсумку може призвести до згорання внутрішніх та втрати зовнішніх ринків збуту. Необхідно додати, що проблеми функціонування внутрішнього контролю досліджених м'ясопереробних підприємств ускладнюються відсутністю спеціалізованого контролюючого підрозділу (або посади внутрішнього ревизора), оскільки це пов'язано з додатковими витратами ресурсів та високими професійними вимогами до контролерів, які повинні мати кваліфікацію не нижчу ніж кваліфікація працівників, діяльність яких перевіряється. Як наслідок, 100 % анкетованих м'ясопереробних підприємств обмежуються створенням інвентаризаційних комісій, які спроможні забезпечити лише регулярне проведення інвентаризацій та не здатні замінити комплексний і систематичний контроль витрат.

Незадовільним є стан регламентації внутрішнього контролю, зокрема функціональних обов'язків працівників підприємства щодо контролю витрат. Відсутність ряду взаємопов'язаних організаційних документів, які регламентують виконання внутрішнього контролю на різних рівнях управління, сприяє дублюванню контрольних функцій. Так, Положення про систему внутрішнього контролю відсутнє на 100 % підприємств, що свідчить про ставлення керівництва до внутрішнього контролю як до другорядної функції, яка не потребує обов'язкового регламентування. Залишається поза увагою керівництва розробка документів, які б визначали місця виникнення витрат та заходи оперативного контролю фактичних витрат, підпорядкування виконавців внутрішнього контролю, що унеможливило б отримання повної, достовірної та своєчасної контрольної інформації суб'єктами управління, формування цілісної системи оперативного внутрішнього контролю. Лише у 45 % підприємств посадові інструкції працівників містять обов'язки щодо виконання функцій контролю, що обмежує активну участь кожного працівника в контрольному процесі. І тільки 36 % підприємств розробляють та затверджують графік документообігу, відсутність якого призводить до погіршення комунікаційних зв'язків між суб'єктами контролю в місцях виникнення витрат, центрами витрат та керівниками центрів відповідальності, які здійснюють управління витратами.

Таблиця 1

**Результати дослідження стану внутрішнього контролю витрат
м'ясопереробних підприємств**

Питання	Відповіді %		
	так	частково	ні
Внутрішні контролюючі підрозділи (служби)			
Служба внутрішнього аудиту (внутрішній аудитор)			100
Ревізійна комісія (внутрішній ревизор)			100
Інвентаризаційна комісія	100		
Регулярне проведення інвентаризації	100		
Регламентація внутрішнього контролю			
Положення про систему внутрішнього контролю на підприємстві			100
Розроблена та затверджена схема підпорядкування виконавців внутрішнього контролю			100
Розроблені схеми місць виникнення витрат			100
Наявність схеми оперативного контролю фактичних витрат		16	84
Посадові інструкції працівників		45	54
Графік документообігу		36	64
Впровадження форм звітності за результатами внутрішнього контролю витрат		45	55
Система бухгалтерського обліку			
Політика підприємства з обліку витрат	20	80	
Санкціонування всіх типових і нетипових господарських операцій керівником або уповноваженою особою	100		
Узагальнення інформації про фактичні витрати, їх відхилення від встановлених норм, причини та винуватців	40	60	
Здійснення внутрішнього контролю витрат та його оцінка			
Основні суб'єкти здійснення внутрішнього контролю витрат: – робітник на робочому місці; – бухгалтер; – економіст; – керівники структурних підрозділів; – керівник підприємства	60 20	40 75	25 80 100
Види внутрішнього контролю витрат: – попередній; – поточний; – наступний; – технологічний; – адміністративний; – економічний	75 100 100 60 80	40 25	60
Оцінка достатності внутрішнього контролю для цілей управління витратами			100
Оцінка відхилень витрат від нормативних (планових, бюджетних) значень		65	
Аналіз причин відхилень витрат від нормативних (планових, бюджетних) значень у розрізі: – центрів відповідальності – причин відхилень – відповідальних осіб – впливу на фінансові результати – впливу на виробничу собівартість продукції	80	52 20	48
Мотивація суб'єктів контролю			
Інформування працівників про результати роботи їх підрозділу та підприємства в цілому	10	48	42
Використання матеріального стимулювання (покарання) за позитивні (негативні) наслідки контролю			100

Водночас дублювання функцій контролю зумовлює можливість існування недостатньо контрольованих груп витрат, яким керівництво не приділяє належної уваги, мотивуючи тим, що їх частка в загальній сумі витрат підприємства є незначною (витрати на обслуговування машин і механізмів, адміністративні витрати та витрати на збут). Суттєвим недоліком організації внутрішнього контролю витрат на м'ясопереробних підприємствах слід вважати той факт, що 40 % підприємств не здійснюють розподіл та документальне закріплення контрольних функцій

за кожним робочим місцем на визначеній ділянці технологічного процесу, а 70 % підприємств не регулюють жодним внутрішнім документом легітимність повноважень щодо здійснення контролю витрат нижнім та середнім рівнем управлінського персоналу. Як наслідок, у працівників, які повинні здійснювати контроль витрат у місцях їх виникнення та центрах витрат, відсутнє розуміння своїх повноважень і необхідності особистої участі в процесі внутрішнього контролю.

Вказані недоліки впливають на організацію та функціонування внутрішнього контролю, зокрема, ступінь узгодженості, координованості дій виконавців контрольних процедур, тим самим унеможливають створення адекватного контрольного середовища м'ясопереробного підприємства.

Контроль витрат можна вважати тільки в тому випадку ефективним, коли його результати дозволяють попередити виникнення незапланованих і небажаних ситуацій у діяльності підприємства, а також заздалегідь виявляти відхилення від норм і нормативів до настання моменту виникнення чи підвищення фінансових ризиків [4, с. 62]. Таку функцію попередження відхилень витрат виробництва м'ясопродукції виконують превентивний і поточний внутрішній контроль, здійснення яких дає змогу постійно контролювати відповідність фактичних витрат встановленим нормам і нормативам (планам), знаходити резерви їх зниження. Проте результати анкетування свідчать, що 100 % м'ясопереробних підприємств надають перевагу заключному контролю, вважаючи його найбільш прийнятним для отримання повної і достовірної інформації про витрати підприємства. У результаті інформація про відхилення фактичних витрат від нормативних надходить до керівництва несвоєчасно, коли негативні факти вже відбулися й уникнути або мінімізувати їх наслідки неможливо, що знижує оперативність контролю за рівнем витрат та своєчасність вмотивованих управлінських рішень. При цьому функції внутрішнього контролю витрат повністю покладаються тільки на бухгалтерську службу підприємства (75 % анкетованих підприємств), що порушує принцип наближення контролю до об'єкта (витрат), знижує його дієвість, яку, на думку М. Т. Білухи, «можна досягти у тому випадку, коли суб'єкти максимально наближені до об'єктів контролю та тісно співпрацюють у своїй діяльності» [1, с. 70].

Ураховуючи масовий, поточний і комплексний характер м'ясопереробного виробництва, вважаємо за необхідне посилення поточного контролю витрат у місцях їх виникнення і в центрах витрат, оскільки їх дані виступають інформаційним підґрунтям для всіх рівнів управління. Поточний контроль здійснюється найнижчою ланкою виробничого процесу, тобто на кожному робочому місці з метою зменшення ризику виникнення відхилень від заданих параметрів витрат. У практиці м'ясопереробних підприємств поточному контролю витрат приділяють недостатньо уваги, хоча його застосування забезпечує ефективне використання ресурсів, якісне виконання технологічних операцій, що, в кінцевому підсумку, впливає на конкурентоспроможність м'ясопродукції.

Важливою умовою ефективності поточного внутрішнього контролю витрат є поінформованість кожного працівника про результати контролю і їх вплив на фінансові результати діяльності підприємства в цілому. Таке інформування присутнє на 48 % м'ясопереробних підприємств, але тільки на рівні керівників виробничих підрозділів (нижчий рівень управління): бригадири, майстри, технологи, начальники цехів. Крім того, для кожного працівника повинна існувати мотивація здійснення контролю, зацікавленість в ефективності його результатів, що досягається шляхом використання матеріального стимулювання

(покарання) за позитивні (негативні) наслідки виконання (невиконання) функцій контролю витрат. Практика анкетованих м'ясопереробних підприємств свідчить про стовідсоткову відсутність мотивації здійснення внутрішнього контролю витрат.

Узагальнюючи результати дослідження стану й організації внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств, необхідно погодитися з висновками В. Ф. Максимової, що системний внутрішній контроль на підприємствах України майже відсутній, наявні лише епізодичні прояви його у вигляді інвентаризацій або виконання окремих контрольних процедур [6, с. 44]. Внаслідок формального підходу контроль витрат здійснюється розрізнено, неплановірно й епізодично, що не відповідає сучасним вимогам управління витратами. Так, 65 % анкетованих підприємств тільки за необхідності контролюють та узагальнюють інформацію про відхилення фактичних витрат від установлених норм у розрізі окремих служб і функціональних підрозділів (особливо допоміжного, обслуговуючого виробництва).

Про актуальність проблем, пов'язаних з відсутністю ефективного внутрішнього контролю витрат, свідчить аналіз результатів діяльності м'ясопереробних підприємств за останні роки. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2012 році частка збиткових м'ясопереробних підприємств від загальної кількості становила 34,4 %, у 2014 році вона зросла до 38,3 %, а за період 2015–2017 рр. кількість збиткових підприємств становила майже 50 %. При цьому найбільшу частку серед збиткових мають підприємства, які належать до категорії середніх, – 46,5 %. І хоча на фінансові результати діяльності будь-якого підприємства впливають різноманітні чинники, проте з упевненістю можна стверджувати, що їх негативний прояв може бути значно меншим у разі функціонування ефективного внутрішнього контролю витрат.

Різнманітні підходи до організації внутрішнього контролю визначені в теоретичних розробках науковців: С. В. Бардаша, Н. Г. Виговської, В. Ф. Максимової та інших. З огляду на дослідження вчених-попередників і з урахуванням особливостей підприємств галузі, можна стверджувати, що внутрішній контроль витрат м'ясопереробних підприємств не може мати єдиного уніфікованого вигляду. Беззаперечним є твердження В. П. Пантелєєва, що «на великих підприємствах потрібні узгодженість роботи різних органів і рівнів управління й контролю, застосування спеціальних контрольних методів; необхідно розробляти й закріплювати в окремому документі власну контрольну політику та дотримуватись її вимог. На середніх підприємствах потрібен розумний компроміс між розподілом повноважень серед структурних підрозділів і відносно нескладною структурою управління та зменшенням витрат на службу контролю. На малих підприємствах найважливішим аспектом контролю є компетентність персоналу й активна участь в операціях власника (керівника)» [7]. Цю ж думку продовжує науковець В. Ф. Максимова, стверджуючи, що система внутрішнього контролю не може створюватися відокремлено від організаційної структури системи управління у цілому. Логіка її побудови є підґрунтям для визначення та добору конкретних форм організації внутрішнього контролю. Вона повинна бути такою, щоб забезпечити цілісність системи і вирішувати поставлені перед нею завдання [6, с. 73].

Можливим шляхом вирішення проблем внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств є розгляд його організації і розвитку з погляду системного підходу. Такий підхід отримав наукове обґрунтування в роботах В. Ф. Максимової, яка пропонує розглядати внутрішній контроль як складну систему, що є «сукупністю відносно відокремлених взаємопов'язаних підсистем, для кожної з яких може бути визначена ціль функціонування, яка підпорядкована загальній цілі системи» [6, с. 127]. Виокремлення підсистеми внутрішнього

контролю витрат передбачає додаткові ґрунтовні дослідження теоретичних питань, проблем методологічного характеру, питань методики його проведення.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що можливості внутрішнього контролю витрат м'ясопереробних підприємств використовуються недостатньо, оскільки керівництво не приділяє належної уваги його організації, не усвідомлює, що ефективне використання ресурсів, зниження собівартості м'ясопродукції, покращення фінансових результатів діяльності підприємства пов'язані з постійним, щоденним виконанням контрольних функцій усіма працівниками підприємства. Водночас для формування ефективного внутрішнього контролю не менш важливим є виокремлення підсистеми внутрішнього контролю витрат з використання системного підходу, який разом із урахуванням організаційно-технологічних особливостей виробництва м'ясопродукції сприятиме усуненню виявлених проблем і досягненню загальної мети функціонування підприємства. Тому важливим напрямом подальших досліджень є наукове обґрунтування підходів до організації підсистеми внутрішнього контролю витрат м'ясопереробного підприємства, що забезпечить ефективність її функціонування, адаптацію завдань, інформаційної бази, методики проведення контрольних процедур відповідно до специфічних особливостей м'ясопереробного виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит : підручник / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – Київ, 2005. – 888 с.
2. Бардаш С. В. Методологія та організація системи економічного превентивного контролю в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец.: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / С. В. Бардаш; Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2011. – 387 с.
3. Виговська Н. Г. Елементи системи внутрішнього фінансового контролю: проблема ідентифікації / Н. Г. Виговська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 5. – С. 217–222.
4. Власюк Г. В. Функціонально-структурна організація ефективного управління витратами підприємств промисловості / Г. В. Власюк // Держава та регіони. – 2006. – № 5. – С. 61–64.
5. Калюга Є. В. Внутрішній контроль: сучасний стан та шляхи удосконалення [Електронний ресурс] / Є. В. Калюга. – Режим доступу : <http://intkonf.org>
6. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку / В. Ф. Максимова. – Київ : АВРІО, 2005. – 264 с.
7. Пантелеев В. П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація : монографія / В. П. Пантелеев; Державна академія статистики, обліку та аудиту. – Київ. : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2008. – 491 с.

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2018 року

УДК 336,71:378.08

Н. В. Москаленко,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛАЄНС-КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто теоретичні підходи до побудови системи комплаєнс-контролю як елемента внутрішнього корпоративного управління.

У банківській діяльності комплаєнс є невід'ємною частиною функції внутрішнього контролю, мета якої захист інтересів інвесторів, банків та їхніх клієнтів за рахунок дотримання співробітниками положень чинного законодавства, вимог органів нагляду, а також документів, які визначають внутрішню політику та процедури. Досліджено необхідність його запровадження в діяльність банківських установ та фінансових організацій з метою забезпечення від комплаєнс-ризиків.

Ключові слова: корпоративне управління; комплаєнс; комплаєнс-служба; комплаєнс-контроль; протидія легалізації доходів; комплаєнс-ризик; аудит.

Н. В. Москаленко,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ КОМПЛАЕНС-КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены теоретические подходы к построению системы комплаєнс-контроля как элемента внутреннего корпоративного управления. В банковской деятельности комплаєнс неотъемлемая часть функции внутреннего контроля, целью которой является защита интересов инвесторов, банков и их клиентов за счет соблюдения сотрудниками положений действующего законодательства, требований органов надзора, а также документов, определяющих внутреннюю политику и процедуры. Исследована необходимость его введения в деятельность банковских учреждений и финансовых организаций с целью ограждения от комплаєнс-рисков.

Ключевые слова: корпоративное управление; комплаєнс; комплаєнс-служба; комплаєнс-контроль; противодействие легализации доходов; комплаєнс-риск; аудит.

N. V. Moskalenko,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF INTRODUCTION OF COMPLEX CONTROL IN UKRAINE

The theoretical approaches to building a system of compliance control as an element of internal corporate governance are analyzed in the article.

Compliance of banks is an integral part of the internal control function. Main goal is to protect the interests of investors, banks and their clients through the compliance of employees with the provisions of the current legislation, the requirements of the supervisory authorities, as well as documents defining the internal policies and procedures. The necessity of its introduction into the activity of institutions and organizations in order to ensure compliance with the risks is investigated.

Key words: corporate governance; compliance; compliance service; compliance-control; counteracting the legalization of incomes; compliance risk; audit.

Вітчизняні банківські установи та фінансові організації для того, щоб існувати в економічному просторі і при цьому успішно функціонувати, повинні використовувати ефективні економічні та організаційні інструменти. Аналіз сучасних методів та технологій діяльності вказують на те, що одним із таких інструментів є комплаєнс-контроль. Він впевнено виходить на ключові позиції в управлінні сучасними установами. На фоні зростання тиску з боку регуляторів і численних фінансових розслідувань з кожним роком збільшується важливість комплаєнс-функції для бізнесу.

Про суттєве значення комплаєнса у сучасному економічному житті свідчить те, що на Всесвітньому економічному форумі в швейцарському Давосі серед чотирьох сфер, покращання яких дозволить прискорити зростання як світової, так і національних економік, експерти назвали скорочення бюрократії, боротьбу з корупцією, спрощений доступ до фінансування та кредитів, а також активне застосування комплаєнс-практики [2].

У вітчизняній економіці склалося чітке розуміння того, що комплаєнс-контроль є важливим елементом системи корпоративного управління і вигода від його впровадження значно перевищує ризики, які виникають за його відсутності.

На сьогодні комплаєнс-контроль у нашій державі має популярність тільки в банківському секторі, але необхідне його запровадження на всіх рівнях національної економіки. Українські компанії поступово приходять до осмислення важливості застосування комплаєнс-контролю, спираючись на досвід зарубіжних країн.

Будь-який бізнес прагне до розвитку та ефективності своєї діяльності. Але без дотримання законодавства, правил ринкових відносин, зобов'язань за договорами, ефективного управління ризиками фінансових та часових втрат, належної ділової репутації неможливо вийти на світовий ринок і підтримувати конкурентоспроможність [5, с.12–17]. Комплаєнс-контроль є фундаментом контролю для організації та обов'язковим компонентом системи управління, важлива частина якої – система внутрішнього контролю [6].

Систему комплаєнс-контролю можливо по праву назвати найбільш важливим принципом ведення бізнесу. Але для розвитку та ефективної роботи системи потрібні певні знання в зазначеній галузі та мати в арсеналі банківської установи чи фінансової організації співробітників, компетентних у цій сфері [3, с. 242–245].

Важливо відзначити той факт, що дослідження цієї сфери наукових знань перебуває на стадії розвитку. Є багато питань, які вимагають осмислення, вироблення єдиних підходів, методик комплаєнс-контролю.

Походження терміна «комплаєнс-контроль», передумови виникнення системи «комплаєнс-контроль», його методи, функції та принципи, а також способи здійснення, поняття «комплаєнс-

ризиків», види «комплаєнс-ризиків» та їх значення наведені в роботах: Астраханцева І. А., Калиніченко Л. Л., Ключко Л. А., Малихіна Д. В., Тимошкіна А. В., Цюцяка А. Л.

Метою статті є розкриття сутності термінів «комплаєнс», «комплаєнс-контроль», «комплаєнс-ризик», обґрунтування необхідності розробки та впровадження комплаєнс у вітчизняних банківських установах та фінансових організаціях.

Термін «комплаєнс-контроль» з'явився в Україні із входженням на наш ринок дочірніх компаній західних фінансових структур, для яких ця функція є законодавчо необхідною і, отже, добре сформованою [4, с. 153–160].

У сучасному законодавстві поняття «комплаєнс» не має єдиного визначення, хоча деякі питання, які традиційно належать до сфери комплаєнс-контролю в країнах Західної Європи, в Україні регулюються спеціальними законодавчими актами.

У банківській справі досить поширеним є поняття «комплаєнс-контроль», де комплаєнс є невід'ємною частиною функції внутрішнього контролю, метою якого є захист інтересів інвесторів, банків та їхніх клієнтів за рахунок дотримання співробітниками положень чинного законодавства, вимог органів нагляду, а також документів, які визначають внутрішню політику та процедури [1].

Комплаєнс-контроль розглядається, як принцип ведення бізнесу фінансової установи відповідно до чинних законів, правил, кодексів та стандартів, які встановлені компетентним керівництвом, професійними асоціаціями та внутрішніми документами банківської установи, фінансової організації. Таке формулювання вказує на особливе його значення як принципу ведення справ, а також конкретизує ті документи, дотримання яких фінансова установа вважає для себе важливим у своїй діяльності.

«Комплаєнс-контроль» досить широка галузь і вона характеризується такими специфічними сферами, як:

- протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню терористичної діяльності та зброї масового знищення;
- розробка інструментів і процедур, які забезпечують дотримання чинного законодавства;
- захист у сфері інформаційних потоків, протидія шахрайству, корупції;
- встановлення етичних норм поведінки співробітників компанії [8].

Дослідивши практику західних компаній, можна стверджувати, що він присутній практично у всіх галузях господарства, наприклад страхуванні, фінансах, кредиті, виробництві, торгівлі, медицині. Вони слідуєть ідеології комплаєнс, дотримуються всіх норм і стандартів, обумовлених цією системою.

Важливу роль у зазначеній системі призначено внутрішнім корпоративним нормам і правилам, прийнятим у конкретній галузі, тому що він трактується не тільки як правомірне ведення бізнесу, а й як етичне. Зараз бачення комплаєнс-контролю вийшло на новий рівень розуміння бізнесу і вже стало невід'ємною його частиною. Як наслідок, виник його поділ на два аспекти: правовий та етичний. Вони, в свою чергу, були розділені на два рівні складові комплаєнс-контролю [8, с. 74–89].

Поява системи комплаєнс-контролю пов'язана перш за все з глобалізацією світової фінансової системи, вона направлена на дотримання внутрішньої і зовнішньої політики компанії, а також процедур і реалізується шляхом створення сприятливих умов ведення бізнесу. У свою чергу, особи, які працюють у такій банківській установі чи фінансовій організації, будуть діяти відповідно до професійних етичних стандартів [9].

Порівняльне дослідження, проведене відомою компанією «Pricewaterhouse Coopers» в 11 країнах, дозволило виявити, що організація служб і функції комплаєнс залежать від соціокультурних особливостей кожної країни і діючих у ній органів регулювання та нагляду. У Франції функції комплаєнс розглядаються в документах Банківської комісії, Ради з фінансових ринків та Комісії з біржових операцій. У Бельгії, де діє єдиний орган регулювання і нагляду – Банківська та фінансова комісія, – у грудні 2001 р. було прийнято рішення про введення в усіх кредитних установах країни служб комплаєнс-контролю. У Великобританії подібні служби існують із 1986 р. У США після подій вересня 2001 р. банкам, діючим на території країни, заборонено співпрацювати з так званими «поштовими банками» (shells bank), які зареєстровані в офшорних центрах (наприклад, на Канарських або Багамських островах) і не мають реальних відділень у США, що може свідчити про їхню сумнівну репутацію та причетність до відмивання коштів та фінансування тероризму [10, с. 54].

У міжнародному прав комплаєнс-контроль є особливою культурою, де знаходять відображення такі принципи впровадження його функцій:

1. Незалежність. Цей принцип складається з чотирьох окремих елементів, що перебувають у тісній взаємодії один з одним:

- така служба повинна мати офіційний статус;
- необхідно мати спеціаліста, який відповідатиме за управління групою комплаєнс-контролю та координуватиме управління ризиками в цій галузі;
- треба передбачити, щоб в учасників групи комплаєнс-контролю та відповідального комплаєнс-спеціаліста не було ситуації виникнення конфлікту інтересів між здійсненням комплаєнс-контролю і наглядом та виконанням особистих функцій в установі;
- у групи повинний бути відкритий доступ до необхідних даних і окремий бюджет для здійснення цієї функції.

Принцип незалежності передбачає тісні взаємовідносини групи комплаєнс-контролю з іншими структурними підрозділами. Таке співробітництво сприяє виявленню комплаєнс-ризиків на ранніх стадіях і спрощує процес здійснення комплаєнс-контролю. Всі компоненти принципу незалежності слід розглядати як захисні методи, які створюють умови для ефективної функції комплаєнс-контролю у взаємодії структурних підрозділів. Впровадження та моніторинг його методів може значно відрізнятися залежно від організаційної структури банківської установи чи фінансової організації [6; 7, с. 115–123].

2. Офіційний статус. Для регулювання функції комплаєнс-контролю необхідно у внутрішніх документах прописати нормативи та зазначити такі положення:

- завдання, функції структури, обов'язки спеціалістів;
- умови забезпечення незалежності;
- спосіб взаємовідносин комплаєнс-служби з іншими підрозділами з питань контролю ризиків, а також зі службою аудиту [6; 7, с. 115–123].

3. Принцип розподілу. У банківських установах чи фінансових організаціях такі функції можуть бути розподілені між підрозділами, при цьому визначають відповідальних. Вони мають право:

- отримувати всю необхідну інформацію, а також до обов'язків усіх працівників належить надавати необхідні дані для комплаєнс-контролю нормативів;
- проведення внутрішнього розслідування за потенційними порушеннями норм комплаєнс-контролю, долучаючи необхідних експертів;

- на свободу вираження думок та доведення інформації щодо порушень комплаєнс-принципів вищому керівництву, включаючи раду директорів і його комітети;
- на контроль виконання обов'язків щодо подання звітності вищому керівництву;
- на прямий доступ спеціалістів структури комплаєнс-контролю до ради директорів і комітетів [6; 7, с. 115–123].

4. Чітка підзвітність співробітників функції комплаєнс-контролю. Спеціалісти комплаєнс-контролю, які працюють у підрозділах, підзвітні керівникам структур. Також вони можуть бути підзвітні керівнику групи комплаєнс-контролю організації. Якщо вони працюють у незалежних структурних підрозділах допоміжного характеру (юридичний відділ, підрозділ аудиту і так далі), то допускається необов'язковість їх підзвітності керівникові комплаєнс-служби. Водночас комплаєнс-спеціалісти незалежних допоміжних підрозділів повинні співпрацювати з керівником комплаєнс-контролю. Особа, яка керує комплаєнс-функцією, може входити у вищі керівні структури, у цьому випадку цей спеціаліст не повинен керувати бізнес-структурами установи банківської установи чи фінансової організації. Якщо ж керівник служби комплаєнс-контролю не входить у вище керівництво, він повинен бути підзвітним одному з керівників вищого рангу [6; 7, с. 115–123].

5. Унеможливлення конфлікту інтересів. Незалежність керівника служби комплаєнс і будь-якого іншого співробітника, що реалізує функції комплаєнс, може бути порушена в разі конфлікту інтересів між функціями комплаєнс та іншими функціями співробітника. За класичного підходу зазначені фахівці повинні виконувати лише функції комплаєнс-контролю, що, однак, може бути неприйнятно для невеликих фінансових установ. Їхня незалежність може бути порушена, якщо винагорода залежить від фінансових результатів підрозділу, у межах якого вони реалізують функції комплаєнс [6; 7, с. 115–123].

6. Доступ до будь-якої внутрішньої інформації. Відповідальна особа, що виконує функції комплаєнс, повинна мати право на власну ініціативу взаємодіяти з будь-яким співробітником або службою чи підрозділом установи, де існує комплаєнс-ризик з приводу отримання доступу до будь-яких записів або файлів, необхідних для безперешкодного виконання своїх обов'язків. Їй має надаватися право проводити розслідування потенційних порушень політики комплаєнс і залучати на допомогу фахівців усередині банку або за необхідності залучати зовнішніх фахівців. При цьому така особа у випадках виявлення потенційно можливих або допущених порушень має бути захищена від загрози помсти або засудження з боку керівництва чи інших співробітників [6; 7, с. 115–123].

7. Якісне кадрове забезпечення. Відповідальні працівники служби комплаєнс повинні мати необхідну кваліфікацію, досвід, професійні та особисті якості для належного виконання своїх обов'язків. Рівень їхніх професійних навичок, особливо щодо відстеження новацій у законодавстві та їх адаптації у практичну діяльність, повинен підтримуватися шляхом систематичного навчання і тренувань, що потребують постійних фінансових вкладень [6; 7, с. 115–123].

8. Взаємодія з регулюючими і наглядовими органами. Досить актуальним питанням для банків, насамперед великих, є визначення оптимальної моделі взаємодії з різними зовнішніми органами, що перевіряють. Вони стикаються з рядом практичних труднощів щодо ефективної організації процесу взаємодії із зовнішніми органами:

– надання документів, часто у великій кількості і з додатковими розшифровками, забирає у «лінійних» служб багато ресурсів, однак, щоб уникнути проблем, інформацію потрібно надавати точно і вчасно;

– періодично виникають дискусії щодо трактування того чи іншого документа, рішення. Щоб уникнути необґрунтованих санкцій або втрати репутації, необхідно організовувати обговорення спірних питань на конструктивній основі, що потребує також значних ресурсів і вимагає навичок дипломатичного ведення самих переговорів;

– важливе значення має значний обсяг діяльності із узагальнення результатів роботи зовнішніх контролерів, з підготовки пропозицій щодо вдосконалення системи контролю; особливо, якщо в ході перевірок виявляються серйозні порушення.

Одна зі специфічних рис служб комплаєнс – робота з тими, що перевіряють. Вона також вимагає від координатора високої кваліфікації та повноважень рівня вищого керівництва. У банківських установах та фінансових організаціях функцію координації взаємодії із зовнішніми контролерами виконують різні підрозділи, як правило служба внутрішнього аудиту або головний бухгалтер, або відразу кілька різних підрозділів залежно від профілю роботи того, що перевіряє [6; 7, с. 115–123].

Таким чином, «комплаєнс» – це поняття поширене переважно у банківській сфері. Під ним розуміють процес управління ризиками, направлений на добросовісне виконання законодавства, норм етики, прийнятих у сфері регулювання правовідносин і принципів ділових відносин з метою підтримки належних правил та стандартів поведінки на ринку, а також підтримання іміджу установи, організації. Процес функціонування комплаєнс-служби ґрунтується на принципах незалежності, офіційного статусу, розподілу функцій між підрозділами, чіткої підзвітності співробітників функції комплаєнс-контролю, уникнення конфлікту інтересів, доступу до будь-якої внутрішньої інформації, ресурсного забезпечення, взаємодії з регулюючими та наглядовими органами.

Основна мета комплаєнс-контролю полягає в тому, щоб мінімізувати ризик залучення банків, фінансових організацій у процеси, що призводять до фінансових втрат та втрати довіри як регулюючих органів, так і партнерів, інвесторів і клієнтів.

У подальших дослідженнях важливою є розробка уніфікованих підходів щодо здійснення комплаєнс-контролю, крім того, чинна нормативна база потребує певного доопрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астраханцева И. А. Комплаєнс-контроль в коммерческом банке [Электронный ресурс] / Астраханцева И. А., Дубов Д. А., Кутузова А. С. – Режим доступа : http://astrakhantseva.ru/pub/fin_2014_6.pdf

2. Данилин О. Комплаєнс-функция в современной организации: создание, структурирование и оценка [Электронный ресурс] / О. Данилин, Е. Пустовалова // Внутренний контроль в кредитной организации. – 2010. – № 3. – Режим доступа : www.int-comp.org.

3. Калініченко Л. Л. Теоретичні аспекти функціонування комплаєнсу у вітчизняних банках / Л. Калініченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 4. – С. 242–245.

4. Клюско Л. А. Фінансовий моніторинг та комплаєнс-контроль в банках / Л. А. Клюско // Финансы, учет, банки. – 2014. – Вып. 1. – С. 153–160.

5. Кужелев М. О. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків : [монографія] / М. О. Кужелев, М. О. Житар. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 176 с.
6. Малыхин Д. В. Особенности организации комплаенс-контроля в российских банках [Электронный ресурс] / Д. В. Малыхин // Внутренний контроль в кредитной организации. – 2009. – № 2. – Режим доступа : <http://www.bankir.ru/analytics/svk/14.08.2009/2303295>
7. Москаленко Н. В. Впровадження комплаєнс-аналізу фінансового моніторингу в банківських установах / Н. В. Москаленко // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2015. – № 2(69). – С. 115–123.
8. Тимошкин А. В. Корпоративный комплаенс-контроль как инструмент экономической безопасности : дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.05 / Тимошкин Алексей Вячеславович. – Москва, 2010. – 203 с.
9. Цюцяк А. Л. Впровадження системи комплаєнс-контролю у вітчизняну систему незалежного фінансового контролю та аудиту [Електронний ресурс] // А. Л. Цюцяк / Науково-інформаційний вісник (економіка). – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nivif/2011_3/30.pdf.
10. Flury G. L'йmergence de la fonction «compliance» / G. Flury, M. Laufer-Tourte // Banque mag. – P., 2002 – № 638. – P. 54–55.

Стаття надійшла до редакції 6 лютого 2018 року

УДК 332.02

А. А. Олешко,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України,

О. І. Трохимець,
доктор економічних наук,
Класичний приватний
університет

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджені основні напрями державного управління регіональною економікою з урахуванням специфіки соціально-економічного становища регіонів. Визначено, що державне антикризове управління регіональною економікою в умовах нестабільності має бути зорієнтоване на досягнення стратегічних цілей сталого розвитку держави на засадах пріоритетності зменшення міжрегіональних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності, регулювання інфляції й цін, забезпечення фінансової самодостатності та соціо-еколого-економічної збалансованості.

Ключові слова: державне управління, регіональна економіка, економічна нестабільність, міжрегіональні диспропорції, регіональні кризи, пріоритети регіонального розвитку.

А. А. Олешко,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины,

Е. И. Трохимец,
доктор экономических наук,
Классический частный
университет

ПРИОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье исследованы основные направления государственного управления региональной экономикой с учетом специфики социально-экономического положения регионов. Определено, что государственное антикризисное управление региональной экономикой в условиях нестабильности должно быть ориентировано на достижение стратегических целей устойчивого развития государства на принципах приоритетности сокращения межрегиональных диспропорций, повышения конкурентоспособности, регулирования инфляции и цен, обеспечения финансовой самодостаточности и социо-эколого-экономической сбалансированности.

Ключевые слова: государственное управление, региональная экономика, экономическая нестабильность, межрегиональные диспропорции, региональные кризисы, приоритеты регионального развития.

A. A. Oleshko,

*Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine,*

O. I. Trokhymets,

*Doctor of Economic Sciences,
Associated Professor,
Classic Private University*

PRIORITIES OF STATE MANAGEMENT OF REGIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF INSTABILITY

The article is devoted to the main directions of state management of regional economy, considering the peculiarities of the social and economic situation. The state anti-crisis management of the regional economy should be oriented towards the achievement of strategic goals of sustainable development of the State on the principles of priority reduction of interregional imbalances, increase of competitiveness, regulation of inflation and prices, ensuring financial sustainability and socio-ecological-economic balance.

Key words: *state management, regional economy, economic instability, interregional disproportions, regional crises, priorities of regional development.*

В умовах ескалації кризових процесів, зростання їхньої повторюваності, глибини протікання та зниження рівня керованості необхідним є формування ефективної антикризової політики на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Значна нерівномірність розвитку територій та зростання міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій призводять до ескалації регіональних кризових процесів. Регіональні кризи у подальшому поглиблюють розрив у показниках валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу між розвиненими і депресивними регіонами. Кризові явища поширюються на всі сфери життя забезпечення регіону і можуть поглиблюватись унаслідок неефективної державної політики.

Вочевидь, вирішення проблем регіонів України з урахуванням специфіки їх розвитку й усунення регіональних диспропорцій в умовах нестабільності потребує ефективного державного управління.

Дослідженням просторового розвитку та управління ним у межах національних економік присвячено ряд праць таких вчених, як: У. Айзард, В. Воротін, Я. Жаліло, О. Гранберг, П. Кругман, Дж. Харвей. Антикризові підходи до управління регіональним розвитком розглянуті у роботах М. Долішнього, С. Газарян, Т. Желюк, О. Покатаєвої, О. Тищенко. Взаємозв'язок податкової політики та параметрів регіонального розвитку досліджено у праці Л. Тарангул «Оподаткування та регіональний розвиток» [1].

Вищезначені дослідження є науковою базою до формування цілісної системи державного управління регіональною економікою з урахуванням реалій сьогодення.

Метою дослідження є виявлення дестабілізуючих чинників соціально-економічного розвитку регіонів та визначення пріоритетів державного управління регіональною економікою в умовах нестабільності.

Сучасні проблеми регіонального розвитку пов'язані насамперед із зростанням розриву в рівнях соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць України, урбанізацією та депопуляцією сіл, еміграцією робочої сили, недостатністю фінансових

ресурсів, невідповідністю виробничої структури постіндустріальним потребам внутрішнього і зовнішнього ринку та слабкими державними інститутами.

За результатами рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів, проведеного Міністерством регіонального розвитку і житлово-комунального господарства України, у 2016 році, як і в 2015 році, до п'ятірки найбільш розвинених регіонів увійшли м. Київ, Харківська, Київська, Вінницька та Чернівецька області. П'ять останніх місць посіли Херсонська, Чернігівська, Сумська, Донецька та Луганська області [2].

Регіональна антикризова політика як складова державної антикризової політики характеризується певними особливостями, що визначають специфіку регіонального розвитку та механізми антикризового управління. По-перше, регіональний розвиток тісно пов'язаний з природно-кліматичним фактором і залежить від наявних сировинних ресурсів та геополітичного розташування. По-друге, регіональна економіка, як правило, при самостійно відтворювальному процесі має спеціалізацію, яка ґрунтується на територіальному поділі праці і виключає збалансованість виробничої структури, що спричиняє економічні кризи, особливо у моногалузевих регіонах. По-третє, регіональна соціально-економічна система має певний рівень автономії й фінансової незалежності та одночасно є підсистемою національного господарства, що вимагає реалізації регіональної політики у межах загальнодержавної стратегії сталого розвитку.

Реформа децентралізації та місцевого самоврядування і реформа регіональної політики є невід'ємними складовими Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [3]. У середньостроковій перспективі передбачається провести децентралізацію, що включає створення сучасної системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади з урахуванням українських особливостей і традицій на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, формування об'єднаних територіальних громад та забезпечення достатнього фінансування їхнього розвитку [4].

Стратегію регіонального розвитку України на період до 2020 року разом з підвищенням конкурентоспроможності та територіальною соціально-економічною інтеграцією і просторовим розвитком регіонів стратегічною ціллю державної регіональної політики визначено ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку [5].

Перешкодами на шляху реалізації означених стратегічних імперативів регіонального розвитку є кризові явища та процеси, які об'єктивно притаманні будь-якій соціально-економічній системі та залежно від різновиду мають певний рівень керованості [6].

В ЄС критерієм депресивності країн-членів вважається значення ВВП на одну особу – нижче 75 % сумарного ВВП. Такий підхід пропонують використовувати вітчизняні вчені стосовно регіонів України [7]. 2015 року валовий регіональний продукт (далі – ВРП) у розрахунку на одну особу нижче 75 % від середнього рівня по Україні (без урахування АР Крим та частини окупованих територій) мали 16 областей України (рис. 1). Причому співвідношення між максимальним значенням ВРП у розрахунку на одну особу м. Київ (451 700 грн) та мінімальним – Чернівецької області (18 506 грн) становило 24,4 раза.

Зменшення розриву у рівнях економічного зростання депресивних регіонів України можливе за умови їхнього випереджаючого нарощування темпів ВРП. У кризовий період закладаються передумови до подальшого розвитку економіки на новій основі, тому глибина економічного спаду та швидкість переходу регіонів України до позитивної макроекономічної динаміки є однією з базових характеристик успішного посткризового відновлення регіональної соціально-економічної системи.

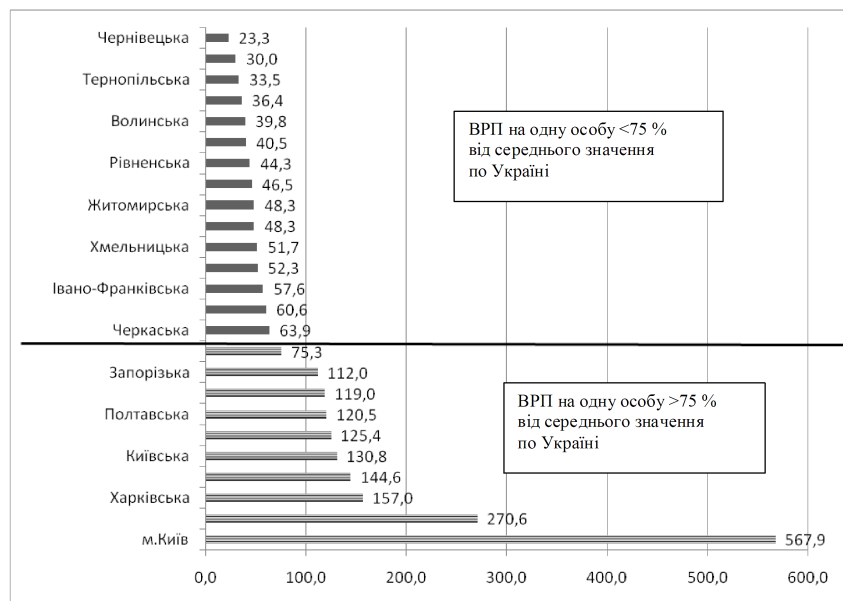

Рис. 1. Співвідношення ВРП до середнього значення ВРП у розрахунку на одну особу по Україні*

*Розраховано і побудовано на основі даних Державної служби статистики України.

У цьому зв'язку випереджаюче зростання депресивних територій та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку усіх регіонів України передбачає реалізацію ефективної системи державного антикризового управління регіональною економікою шляхом застосування комплексу цілеспрямованих дій державних органів управління, спрямованих на недопущення кризових ситуацій, а у разі їх виникнення – усунення та мінімізацію негативних наслідків для соціально-економічної системи регіону.

Реалізація заходів державного антикризового управління регіональною економікою забезпечується відповідно до поставленої мети та визначених на її основі взаємоузгоджених пріоритетів (рис. 2).

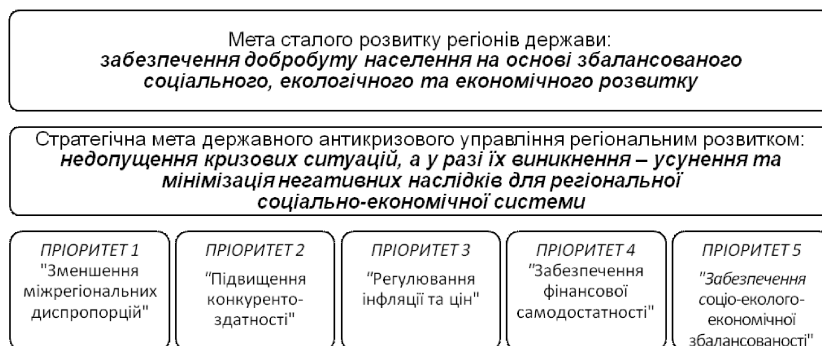

Рис. 2. Мета та пріоритети державного антикризового управління регіональною економікою

Олешко А. А., Трохимець О. І. Пріоритети державного управління регіональною економікою в умовах нестабільності

Пріоритет 1: «Зменшення міжрегіональних диспропорцій» передбачає випереджаюче зростання депресивних територій на засадах державного регуляторного впливу на процеси соціально-економічного розвитку. У цьому контексті важливим є впровадження політичного принципу Європейської політики регіонального розвитку, відповідно до якого розвинені регіони мають забезпечувати солідарність з депресивними регіонами, а нижчі обсяги виробництва або високий рівень безробіття у бідних регіонах є втратою потенціалу для країни в цілому [8].

Для України в умовах кризи та посткризового відновлення економіки регіонів актуалізуються такі напрями політики зменшення міжрегіональних диспропорцій, як деурбанізація та відродження сільських територій, зниження трудової еміграції, формування регіональних кластерів, зростання регіональних інвестицій, зайнятості, виробництва та соціального й інфраструктурного забезпечення.

Пріоритет 2: «Підвищення конкурентоспроможності» реалізується у межах загальносвітової тенденції формування постіндустріальної інформаційної економіки, відповідно до якої відбувається динамічний розвиток цифрової економіки з одночасним нарощуванням виробництва агропромислової продукції (в у мовах світової продовольчої кризи) та безпрецедентним посиленням конкуренції за панування на зовнішніх ринках.

Забезпечення довготривалого економічного розвитку передбачає проведення активної регіональної інноваційно-промислової політики і включає:

- ефективне використання місцевого ресурсного потенціалу із забезпеченням сприятливих умов для підприємницької діяльності, а також створення конкурентних переваг секторів регіональної економіки в територіальному розподілі праці;

- усунення структурних деформацій і пристосування виробництва до структури ринкового попиту шляхом забезпечення випереджаючих темпів зростання обсягів продукції галузей п'ятого та шостого технологічних укладів при збереженні темпів зростання інших галузей;

- створення нових та реструктуризація діючих підприємств на території депресивних районів, перенесення окремих виробництв з місць надмірної концентрації виробництва до моноструктурних міст та територій з високим рівнем безробіття [9];

- пожевавлення інноваційно-інвестиційної діяльності в промисловості з концентрацією фінансових ресурсів на ключових ділянках наукоємних галузей на основі програмно-цільового методу управління.

Пріоритет 3: «Регулювання інфляції та цін» ґрунтується на імперативах державного регулювання процесів ціноутворення на продукти соціального значення.

Слід зазначити, що з 1 липня 2017 р. скасовано державне регулювання цін на соціальні продукти харчування [10]. Водночас у нестабільних економіках та кризових ситуаціях державне регулювання цін на соціально-орієнтовані продукти харчування є необхідним, оскільки відсутність чітких граничних рівнів цін може призвести до їхнього необґрунтованого подорожчання [11]. Зазначене підтверджується результатами емпіричних досліджень, за якими встановлено, що, по-перше, ціни за продуктами харчування соціального значення за певними найменуваннями різняться у регіональному розрізі. По-друге, в усіх регіонах України нерівномірно відбувається перманентне підвищення цін на більшість продовольчих товарів соціального значення.

В умовах зростання рівня інфляції в Україні вищевстановленого інфляційного таргету державне регулювання цін на соціально важливі товари забезпечуватиме приборкання базової

інфляції, достатній рівень продовольчої безпеки та упередження соціальної напруги в суспільстві.

Пріоритет 4: «Забезпечення фінансової самодостатності» – це превалювання інструментів фінансової, у тому числі бюджетної і фінансової децентралізації, над жорстко централізованим механізмом фінансування регіонального розвитку. Реалізація пріоритету передбачає, з одного боку, підвищення ефективності участі об'єднаних територіальних громад у конкурсі інфраструктурних проектів та розподілі державних субвенцій, а також удосконалення на загальнодержавному рівні механізму міжбюджетних відносин. З іншого – регіони України мають проводити місцеву антикризову політику щодо формування власного фінансового потенціалу та бюджету розвитку, становлення ринку місцевих позичкових капіталів, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів.

Пріоритет 5: «Забезпечення соціо-еколого-економічної збалансованості» реалізується у межах політики сталого розвитку шляхом досягнення оптимальних значень показників соціально-економічного розвитку за рівнем економічної ефективності, соціального захисту і безпеки, раціонального природокористування і якості довкілля. Особливе місце в рамках реалізації цього пріоритету має бути відведено впровадженню технологій переробки та використання відходів і вторинної сировини як проміжної продукції, що дозволить підвищити ефективність виробництва та рівень екологічності регіону.

Основним імперативом соціо-еколого-економічної збалансованості є забезпечення максимальних темпів економічного зростання за умови збереження та захисту екологічного середовища, соціального захисту і досягнення високих соціальних стандартів.

Результатом ефективного державного антикризового управління регіональною економікою є уникнення, зменшення глибини падіння економіки, тривалості, масштабів та негативних наслідків кризи і посткризової депресії, підвищення рівня антикризового потенціалу, зростання стійкості регіональної соціально-економічної системи до зовнішніх і внутрішніх збурень.

Для соціально-економічного розвитку регіонів України найбільшу загрозу несуть ризики соціально-політичної нестабільності, зміщення акцентів у прийнятті державно-управлінських рішень із системного на ситуативний підхід, прийняття законодавчих актів, спрямованих на вирішення поточних проблем економіки.

Антикризове управління має бути зорієнтоване на досягнення стратегічних цілей сталого розвитку, що передбачає пріоритетність впровадження механізмів довгострокового економічного зростання над ситуативними вигодами короткострокового впливу. Пріоритетами державного антикризового управління регіональним розвитком є зменшення міжрегіональних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності, регулювання інфляції й цін, забезпечення фінансової самодостатності та соціо-еколого-економічної збалансованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарангул Л. Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика) / Л. Л. Тарангул. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2003. – 286 с.
2. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова КМУ від 21 жовтня 2015 року № 856 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF/page>

3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України : від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
4. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України : від 3 квітня 2017 р. № 275-р.
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України : від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
6. Олешко А. А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки / А. А. Олешко // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 4–7.
7. Желюк Т. Регіональний розвиток: нові підходи до антикризового управління / Т. Желюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2017. – № 2. – С. 19–36.
8. Regional policy / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/en/
9. Олешко А. А. Державна регуляторна політика промислового інноваційного розвитку регіону / А. А. Олешко // Проблеми науки. – 2004. – № 8. – С. 15–20.
10. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. №1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» : постанова Кабінету Міністрів України : від 7 червня 2017 р. № 394 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/394-2017-%D0%BF>
11. Трохимець О. І. Державне регулювання цін на соціально орієнтовані товари і послуги в Україні / О. І. Трохимець, О. В. Покатаєва // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 1(25). – С. 97–101.

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2018 року

UDC 336.714

S. V. Onyshko,
Doctor of Economic Sciences,
V. A. Novytskyi,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

THE ROLE AND FEATURES OF INSTITUTIONAL INVESTORS IN PROVIDING OF INNOVATIVE INVESTMENT

In article is analyzed the structure of innovative investment system in Ukraine. Founded that in Ukraine developed three types of non-bank innovative investors – collective investment institutes (including venture funds), non-state pension funds and insurance companies. To unveil their innovation investment activity was analyzed the current structure of investment assets and its changes. Also in article we outlined the key problems of development of innovative investment in Ukraine and proposed few ways to solve them.

Key words: investment institute, collective investent institute (CII), venture fund, non-state pension fund (NSPF), insurance company.

С. В. Онишко,
доктор економічних наук,
В. А. Новицький,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕТОРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

У статті проаналізовано структуру системи інноваційного інвестування в Україні. Визначено, що в Україні розвинені три типи небанківських інноваційних інвесторів – інститути спільного інвестування (включаючи венчурні фонди), недержавні пенсійні фонди та страхові компанії. Для розуміння їхньої ролі у системі інноваційного інвестування було проаналізовано структуру їхніх інвестиційних активів за останні роки. Також у статті виокремлено ключові проблеми розвитку інноваційного інвестування в Україні та запропоновано шляхи їхнього вирішення.

Ключові слова: інвестиційний інститут, інститут спільного інвестування, венчурний фонд, недержавний пенсійний фонд, страхова компанія.

С. В. Онышко,
доктор экономических наук,
В. А. Новицкий,
кандидат экономических наук,
Университет ГФС Украины

РОЛЬ И ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИНВЕСТОРОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИННОВАЦИОННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

В статье проанализировано структуру системы институционального инвестирования в Украине. Получено, что в Украине наиболее развиты три типа небанковских институциональных инвесторов – институты совместного инвестирования (включая венчурные фонды), негосударственные пенсионные фонды и страховые компании. Для понимания сути и роли их инновационного инвестирования была проанализирована структура их инвестиционных активов за прошлые годы. Также было выделено ряд ключевых проблем развития инновационного инвестирования в Украине и предложены варианты их решения.

Ключевые слова: инвестиционный институт, институт совместного инвестирования, венчурный фонд, негосударственный пенсионный фонд, страховая компания.

Providing of innovative development depends to the volumes and quality of investment resources and it is in the range of the most urgent tasks of the state, which seeks to hold high positions in a highly competitive globalized world market. A significant role in solving of stated problem belongs to financial institutions as one of the founders of the innovation theory J. Schumpeter noted. In particular, he considered the extraction of resources from the sphere of traditional production and their focus on the innovative provision of reproductive processes, the development of entrepreneurship and the stimulation of solvent demands as one of the most important functions of financial institutions [7].

Institutional investors that include financial intermediaries of bank and non-bank type, along with corporate and individual investors, who are the main suppliers of resources in the country's economy, transform and redistribute already accumulated savings into the real sector and complete the redistribution of created value added. In this context, the reasons of the unsatisfactory state of innovation activity in Ukraine should be sought in the area of inefficient investment activity of institutional investors.

Taking into account the stated purpose of institutional investors, attention of scientists to the problems of their functioning and development is natural. Multidimensional issues of institutional investors' work are discussed in the works of foreign and domestic scientists, including W. Sharp, J. Bail, Z. Bodi, O. Vovchak, Y. Mirkin, Y. Kovalenko, V. Levchenko, D. Leonov, O. Mozgovyi, E. Polischuk, N. Sheludko and others. Their achievements have an important theoretical and practical significance for formation of the prerequisites for supporting the innovation sphere in part of financial support.

At the same time, there is not enough reasons to say that many problems of the functioning of institutional investors are solved. The existence of a scientific polemic about the essence of the

concept of «institutional investor», their functions, the possibility of specific tools using for managing them etc., are few of the proofs. These aspects should be added to those related to the current trends on the domestic and global financial markets that are experiencing crisis phenomena or their consequences. Specific challenges for institutional investor's activities are also shaping changes related to the development of cutting-edge instruments, technological innovations and self-service, that influence their dynamics and the ability to carry out investment activities. As a result, this contradictory effects the quantitative and qualitative indicators of institutional investors' activity and the performance of their inherent functions, and therefore requires further scientific research and analysis.

The purpose of the research is to assess the dynamics and structural changes of institutional investors through the prism of their investment functions.

In economic literature, attention is drawn to the lack of a unified classification of financial intermediaries, the main reason of which is the lack of a clear understanding of the essence of institutional investors [3]. In particular, researchers state that all financial intermediaries, including credit institutions, are the institutional investors. According to a different position, only non-bank financial institutions (pension funds, collective investment institutions, insurance companies) are the institutional investors, and banks, credit unions and other financial institutions are not institutional investors. In other words, we have actually two types of investment investors: banking type, including banks, credit unions, other lending institutions and non-banking type, which include collective investment institutions (CIIs), insurance companies and non-state pension funds (NSPFs).

Without determining the legitimacy of any position in this case, our research focuses on non-bank institutional investors with their significant potential abilities to accumulate financial resources of individual and institutional investors in order to convert them into investment capital. Thus, according to A. Danylenko, the market of collective investment as a source of investment capital, has significant prospects for development in Ukraine. In most countries, the volume of financial assets of collective investment institutions is close to GDP or even exceeds it [2]. In Ukraine over the past three years, the total volume of investment capital of collective investment institutions, non-state pension funds and insurance companies does not exceed 18 % of Ukraine's total GDP [11].

In developed market economies, collective investment institutes, as well as non-state pension funds and insurance companies, are among the most powerful institutional investors that able to convert accumulated savings into investment resources and, at the same time, to receive and generate investment returns. Institutional investors fulfill one of the important tasks of the national investment policy – the creation of a favorable investment climate to convince individual and institutional investors in the financial efficiency of the accumulation of free financial resources in collective investment institutions and to ensure the functioning of an effective mechanism for their transformation into investment [6].

Collective investment institutes are one of the types of institutional investors who, through the placement of their own securities, accumulate own funds of financial resources and turn them into investment capital. The investment capital of the CII is used to purchase securities on the stock and over-the-counter markets, is placed on deposit accounts of banks, is invested in real estate, etc. The activity of the CII promotes the development of the stock market, increases the volume of investment capital, stimulates the innovative development of enterprises[9].

In general, Collective Investment Institute (CII) is a type of investment fund whose main purpose is the accumulation of financial resources of individual and institutional investors for further investing of accumulated funds into financial instruments in order to obtain investment income. This type of investment fund is not an intermediary between the investor and the issuer of financial instruments, since the collective investment institution carries out investment activity on its own behalf, namely, it selects investment offers on own risk and profitability and diversifies selected investment proposals to reduce the level of investment risk for its participants, maximizes the profitability of investment projects to meet obligations to participants and accumulates newly created financial resources for their subsequent transformation into investment capital.

Analyzing qualitative, quantitative and cost indicators of the functioning of collective investment institutions, we found that in Ukraine, on the beginning of 2017, there were 1 130 collective investment institutions with their number reduced on 17 and 58 units from the beginning of 2016 and 2015 years. The total value of assets of collective investment institutions in 2016 decreased by 2.5 %, however, compared with the beginning of 2015, CII assets increased in the value by 11.6 %. At the same time, in the analyzed period there was a decrease in the number of asset management companies (AMC), although the average number of joint investment institutions serviced by one asset management company increased from 5 to 5.5 CII per AMC [11].

However, despite a slight decrease in the value of assets of CII, they remain important investment agents. The majority of investors in collective investment institutions are private individuals – residents of Ukraine and legal entities – residents of Ukraine, which together form up to 95 % of the investment capital during last years as shown on Fig. 1.

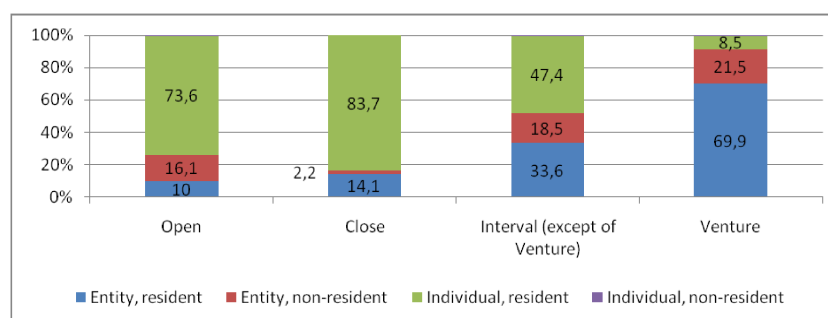

Fig. 1. Structure of CII investment capital by the type of investors, on 01.01.2017

Source: [11].

Total amount of investment capital in CII that belongs to residents is 78.5 % and to non-residents equally 21.5 %. Year-by-year dynamics shows that volume of investment capital in CII that arises from resident entities is lowering for last 5 years and volume of investment capital from other types of investors is growing. In total on the beginning of 2017 resident investors formed 78.5 % of all investment capital of CII and 76,3 % of which is formed by individual investors [11].

Analysis of the investing directions in CII, we found that on the beginning of 2017 investment in shares ranges from 20.3 % to 37 % of the total investment value depending on the type of CII, which is 56.3 % of the value of the consolidated securities portfolio held by CII. The second place is taken by government bonds used by CII as a tool for providing risk-free income and deposits in banking institutions (Fig. 2). The structure of the venture CII assets differs significantly from the

structure of other CII assets because of the nature of its activity, so the main assets of venture CII are property instruments that are different from shares.

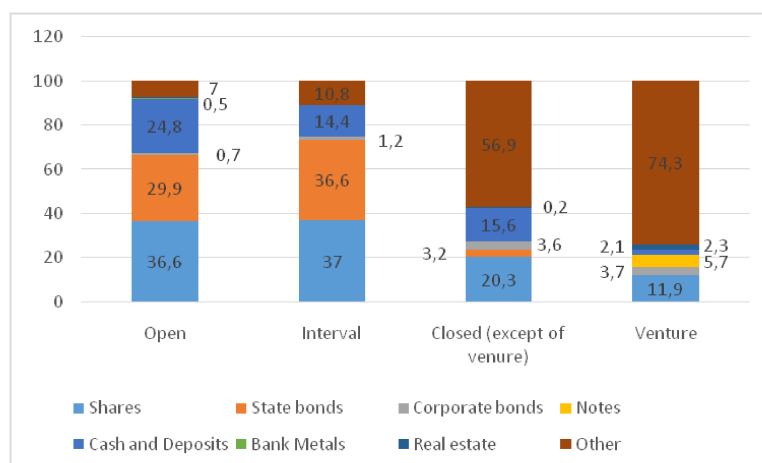

Fig. 2. Structure of CII assets, on the 01.01.2017

Source: [11].

But if we take a look on the dynamics of changes in the structure of CII assets (Fig. 3), we'll see that only open CII has a strong visible growth in volume of securities in the structure of invested assets, while other types of CII show the downward trend. If we compare these lines with the minimum and average level of securities profitability on Ukrainian stock market, same dynamics will appear. So, now it is more effective and riskless to deposit free financial resources than to invest the into any securities.

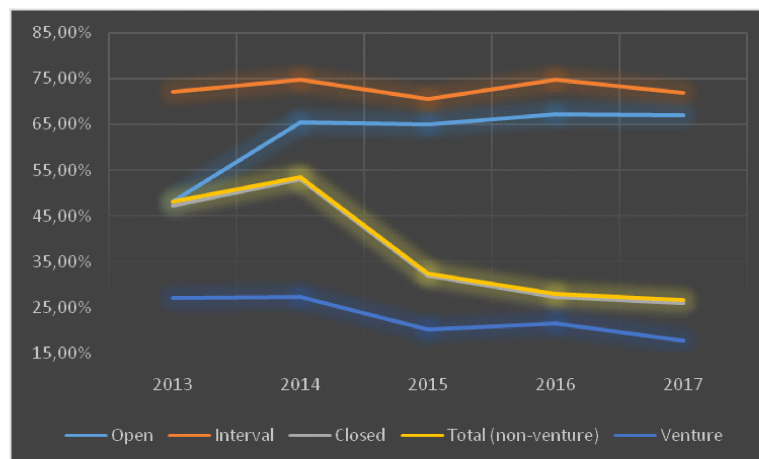

Fig. 3. Percentage of securities in investment structure of different types of CII from 2013 to 2017

Source: [12].

The average annual rate of profitability of CII in Ukraine for the period of 2013–2017 is around 14.7 % for all asset groups, while, for certain types of securities, annual income reached 39.7 % [11].

A special form of CII is venture capital investment funds. Venture capital investment is one of the sectors of the financial market that has been developing extremely fast over the past 40 years. In 1980, the volume of venture investment in the US did not exceed 610 million US dollars according to PricewaterhouseCoopers Moneytree and till 1992, the volume of venture capital increased to \$ 2.3 billion. After reaching its peak of US \$ 100 billion in the first half of the 2000s as part of the growth of «dot.com» bubbles, the volume of venture financing in 2010 dropped to \$ 30 billion that is one of the sharpest drops in investors' interest in venture investment. Since 2010, there has been a slight increase and the volume of venture capital operations so till 2015 venture investment doubled its volume and at the end of 2017 the registered volume of venture investment reached 79 billion US dollars [5]. According to Preqin, since 2000, the world annually creates 200 venture capital funds that attract up to \$50 billion from institutional investors [4]. Although the United States still retains its leading position in the creation and attraction of venture capital, today Europe and Asia together account for half of all newly created venture capital investments [1].

Venture business is a type of financial activity focused on implementing high-risk investments in scientific and technologic projects in order to profit from innovative inventions, know-hows, projects or technologies developed by them. Accordingly, the venture fund is a legal entity whose activity consists in the accumulation of investment resources of individual and institutional investors with their subsequent investment in innovative high-risk projects for the obtaining investment income.

The main areas of venture investment in the USA are software development (35 % of total venture investment), biotechnology (18 %), consumer goods and services (11.5 %), energy (6 %), medicine (5.5 %), media (5 %), financial sector (5 %) and others (14 %) [5]. In the EU, the distribution of venture investment is somewhat different. Thus, 27.3 % of the total amount of venture investments is invested in software development, 15.4 % in medicine, 13.8 % in the financial sector, 11.8 % in online trade, 10.1 % in cybersecurity. The most innovative areas in the emerging industries (future tech) that received the most venture funding are Internet of things (550 million euros), artificial intelligence (609 million euros), space programs (238 million euros), VR (192 million euros). The volume of venture investment into innovation projects in the EU grew from EUR 2 billion in 2012 to EUR 7.87 billion in 2016, with the volume of financing of promising innovative products in the field of future tech for the indicated period increased 10 times (from 225 million euros to 2.05 billion euros) [13].

The directions of venture investment in Ukraine significantly differs from world trends because the main areas of venture investment in Ukraine are agriculture, food industry, construction materials production, retail trade, and the production of consumer goods. The software development and the future techs in Ukraine are at the end of the list of venture investment because domestic start-up companies do not have sufficient skilled personnel and appropriate logistics to carry out innovative developments [8]. Although recent investment trends in the industry are positive, the lack of an active stock market and the complexity of doing business force innovative companies to search the venture investment outside Ukraine with the transfer of all assets to the country of venture investment origins.

According to the average level of profitability and the structure of assets of CII, we can conclude that today CII in Ukraine are pursuing strategies for minimizing risks, while aggressive investment policies in the conditions of economic instability and the real stock market lead to the losses related with excessive investment risk. Therefore, investment intoperspective innovative projects through non-venture CII in Ukraine is minimizing. At the same time, CII are actively using government bonds but we can not argue about any social orientation of such investments.

On the other hand, CII act as the link that provides the liquidity of private companies securities that are rotated on the stock market and ensures that such companies receive additional financial resources for innovation. Therefore, with the aim to obtain passive investment income (ie, investment income without participation in the company's activity), CII act as financial drivers for innovative development of companies.

Non-state pension funds (NSPFs) are the next type of financial companies that can accumulate resources for investment. Foreign experience shows that the activity of NSPFs contributes to the growth of investment in the real sector of the economy through the use of private pension assets that are turned into investment capital, which is an essential condition for the active development of the Ukrainian economy. However, for the economic and social efficiency of newly created investment capital use, it is necessary to understand the essence and capabilities of NSPFs as participants on the investment market.

In general, a non-state pension fund is a non-profit financial institution that collects pension savings for its members in order to preserve and increase their value on a non-profit basis.

The aim of the NSPFs is in the accumulation of retirement financial assets of the members of this pension fund and in the subsequent preservation of their value and purchasing power through investment activity. Income from investment activity must be used to compensate the inflationary effects and to increase the aggregate volume of personal pension assets of NSPFs participants depending on the size of their personal contribution.

Private pension assets accumulated by NSPFs may be used only for investment activities of the NSPF or to fulfill the obligations of the NSPF to their members in terms of repayment of their retirement assets. Any other purpose of using NSPFs assets is prohibited.

At the same time, for the additional protection of private pension assets of NSPFs participants, the investment opportunities of the capital formed from the pension assets are strictly regulated by legislation in terms of their diversification. In addition, NSPFs are extremely attractive and promising participants of the investment market at the same time because one of the key advantages of the NSPF is the taxation system of these funds. According to the Ukrainian legislation, the NSPF has to tax the pension assets of its members only at the time of pension payments, which allows them to invest capital formed from personal pension assets without paying income taxes in the end of each investment cycle.

Analysis of the development dynamics of the NSPF sector shows that the peak time of the creation of non-state pension funds in Ukraine has already expired and the stabilization of the NSPF sector is taking place. Main proof is that after the rapid increase of the number of NSPFs and of their assets value from 2005, in 2012 there was a tendency towards stabilization of the sector and reduction of the NPFs amount to an optimal level for current economic conditions. Thus, at the beginning of 2017 there were 39 NSPFs operating in Ukraine, the number of which decreased by 5 units compared to the previous year, but the number of NSPF assets grew by 11.7 %, indicating a qualitative development of the NSPF sector in Ukraine [11].

Analyzing the investment activity of non-state pension funds, we note the reduction of the share of securities in the overall structure of NSPF assets by 5 %, with securities being replaced with cash, deposits and real estate, which share during the last year doubled from 2.1 to 4 % of the total value of NSPF assets.

The securities portfolio has also significantly changes in recent years. Thus, the value of shares and bonds of enterprises in the structure of securities of all NSPF since 2014 decreased by more than 10 times – from 8 to 0.5 % in shares and 5 times – from 14.5 to 3.5 % in bonds [10]. At the same time, in order to maintain a high level of investment activity, NSPFs performed an additional purchase of government bonds, increasing their value by almost three times – from 14.4 to 31.4 % of all assets.

The third financial investment institution of non-bank type in Ukraine is insurance companies. According to the nature of their activities, insurance companies perform accumulation of insurance payments that can be transformed into investment capital in order to preserve their value under the conditions of inflationary risks and multiply if the insurance company conducts a successful aggressive investment policy. As a result, a successful investment policy leads to an increase of financial stability of an insurance company and to increase in the quality of its services. Insurance company as investment institution works on its own risk and all investment income will be distributed inside the company, not among the members of insurance company.

On the beginning of 2017, there were 343 insurance companies operating in Ukraine, of which 298 «non-life» companies and 45 «life» companies. Analyzed dynamics shows steady decline in the number of insurance companies in the Ukrainian market (by 16 % since 2014) but volume of investment resources of insurance companies during that period raised by 32 %. Main trends show that small insurance companies tend to perform M&A with large ones.

Investment activity of insurance companies can be carried out in two ways: the insurance company on its own carries out investment activity or transfers its insurance assets to the asset management company. On the beginning of 2017, only 7 out of 343 insurance companies used the services of professional investment management companies, although the growth trend is positive, as at the beginning of 2016, there were only 5 such insurance companies. This reflects the desire of most insurance companies to maintain significant autonomy in managing their own investment flows and increase the level of investment profitability due to the lack of costs for the asset management company's services.

At the same time, when conducting investment activity, insurance companies have significant restrictions on the use of investment instruments that are similar to non-state pension funds. These restrictions are established by government due to the requirements of the sufficient level of diversification of investment assets and of the acceptable level of investment risk. In addition, these restrictions plays vital role in fighting tax avoidance of insurance companies through the investment instruments. At the same time, the legislation does not set the minimum level of use of specific financial instruments, leaving enough scope for optimizing the investment portfolio of insurance companies.

Analysis of the general structure of the assets of the insurance companies shows that the total investments in securities on the beginning of 2017 amounted to 13 746.4 million UAH, representing 40.7 % of the total volume of investment assets of insurance companies. Shares are the main investment instrument in the securities portfolio and form 64.5 % of its value. However, since 2014, there has been a steady decline in the share of shares in the total portfolio of securities, and during

2016 it decreased on 3 303.7 million UAH or 13.4 % in the total portfolio of securities. Instead of shares insurance companies are buy government bonds and during 2016 their volume in the securities portfolio has doubled (from 2.6 to 4.3 billion UAH).

The feature of insurance companies as investors in comparison with other financial institutions is that the Cabinet of Ministers of Ukraine have approved the priority sectors of reserves investing that have the priority in the investment activity of insurance companies. These priority sectors include the development and implementation of high-tech equipment and resource and energy-saving technologies; the development of tourism infrastructure; the mining of minerals; the processing of waste from mining and metallurgical production; the housing construction; the development of transport infrastructure, including construction and reconstruction of highways; the development of communication and telecommunications sector; the development of the mortgage lending market through the acquisition of securities issued by the State Mortgage Institution.

Accordingly, on the beginning of 2017, insurance companies had invested 30.2 million UAH into the stated priority sectors, representing 0.09 % of the total volume of investment assets of insurance companies. However, this volume of investment is insufficient for investment financing of innovation projects, since 95 % of all financing of priority sectors is directed to the tourism sector.

Considering the general scheme of investment financing of innovation projects, we can establish a few dependencies. First, innovations can be carried out in the form of new developments or through the introduction of the latest technologies. Second, innovations in any form can be implemented as a start-up company that simultaneously develops and provides access to the latest technologies to other companies and as existing companies that have research departments that carry out research in those areas, which are relevant to their company. Based on the above, for each combination of factors of the first and second groups there is a separate type of investor, which provides most effective conditions for cooperation.

Therefore, if start-up companies are developing innovative products and technologies, venture capital companies that provide financial support on the one hand and skilled administrative personnel on the other hand are able to minimize their failure risk due to factors that are not related directly to the development of an innovative product or technology. When the start-up company with venture investment reaches the level of an efficient company with innovative technologies and mechanisms for their implementation, the venture capital outflow and the company transforms into a joint stock company whose securities may be interesting to other innovative investors. Or this company can perform the M&A with the group of companies, who are interested in using the new technology or product.

If a startup company is created to develop the new technology for the corporation but for some reasons it is not part of its structure, the innovative investment is being made through the mechanisms of corporate venture funds or closed CII and the most preferable result of the development of this company is the M&A with the parent corporation.

In another variant of the combination of first and second group's factors the investment of innovation research is performed by the issue of target securities and derivatives. As innovative investors in this case, depending on the level of reliability of the issuer, may act non-venture CII of open and interval type and both NSPFs and insurance companies within the legal restrictions on their investment activity. In this case, the type of innovation (the development of new technologies

or equipment renovation for the use of advanced technologies) defines, basically, only the level of risk that establishes the level of securities profitability.

As follows from the research, giving a general characteristic to institutional investors in terms of their innovation activity, venture funds can be characterized as innovative investors of the first-wave who receive a high level of returns under high investment risk. Same time non-venture capital CII, NSPFs and insurance companies are innovative investors of the second wave and they receive a moderate level of investment income with average and low risk level.

Also we should note that due to the instability of the Ukrainian market of innovation investment, we have the decline in investors' interest in innovative investment. This is the result of, firstly, the transition from investing in companies' securities to investing in government bonds; secondly, the presence of significant distortions in the directions of innovation investment. In Ukraine as main investment area predominates the agro-industrial complex in contrast to the developed countries of the world, in which the priority belongs to the innovative investment in the software development and future techs. In addition, the aforementioned outline the ways in which the development of institutional investment should take place in order to stimulate innovation investment as a key precondition for the formation of an innovative model of the Ukrainian economy.

SOURCES

1. Aizenman, J., Kendall, J. (2008). The internationalization of venture capital and private equity *Journal of Applied Corporate Finance* 20, P. 88–97.
2. Danylenko A.I. et al. (2008). Mechanisms of money and stock markets and their influence on the development of economy of Ukraine. Feniks, 2008. – 442 p.
3. Dyba, M.I., Yurkevych, O.M. et al (2013) Financial support of innovative development of Ukraine KNEU Publishing. – Kyiv, 2013. – 425 p.
4. Kaplan, S., Lerner, J. (2010). It ain't broke: the past, present, and future of venture capital. *Journal of Applied Corporate Finance* 22, 36–47.
5. PwC Money Tree Report Q4 2017. US Venture Investment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Retrieved from https://www.pwc.com/us/en/moneytree-report/assets/MoneyTree_Report_Q4_2017_FINAL_1_10_18.pdf
6. Reverchuk, S.K., Vovchak, O.D., Kubiv, S.I. (2004). Institutional investology. Atika, 2004. – 208 p.
7. Shumpeter, J. (1982). *Theory of economic development* Printing house «Progress», Moscow, 1982. – 455 p.
8. Tovmasian, V. (2015). Problems of venture investment development in Ukraine. *Economy and State*. – 2015. – № 2. – P. 152–156.
9. UAIB (2010). Analytic over view of common investment market in Q2 2010. Ukrainian Association of Investment Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analytics/kvartal_anal/131031.html
10. UAIB (2014). Analytic over view of common investment market in Q4 2014. Ukrainian Association of Investment Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/2245/55/Q4%202014%20%20Full%202014_final.pdf

11. UAIB (2017a). Analytic over view of common investment marketin Q4 2016. Ukrainian Association of Investment Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/2561/48/Q4%202016%20&%20Full%202016_final.pdf
12. UAIB (2017b). Analytic over view of common invest ment marketin Q3 2017. Ukrainian Association of Investment Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/2561/48/Q3%202017%20&%20Full%202017_Q3.pdf
13. Yoram Wijngaarde. Dealroom 2016 European venture capital report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slideshare.net/yoramw/dealroom-2016-european-venture-capital-report>

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2018 року

УДК 657.1.011.56

В. О. Осмятченко,
доктор економічних наук,
В. С. Олійник,
Університет ДФС України

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ

У статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку бухгалтерського обліку в контексті зміни технологічних укладів. Нині у вітчизняній економічній науці створена достатньо цілісна науково обґрунтована концепція організації бухгалтерського обліку в комп'ютерному середовищі, заснована на моделюванні бухгалтерського обліку при проектуванні програмного забезпечення для автоматизованих систем бухгалтерського обліку, що є характерним для п'ятого технологічного укладу.

Врахування особливостей шостого технологічного укладу підтверджує необхідність подальших розробок у сфері бухгалтерського обліку в контексті використання хмарних технологій для проведення господарських операцій, блокчейну та штучного інтелекту.

Ключові слова: бухгалтерський облік, технологічні уклади, інформаційні технології, хмарні технології, блокчейн, штучний інтелект.

В. А. Осмятченко,
доктор экономических наук,
В. С. Олейник,
Университет ГФС Украины

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В КОНТЕКСТЕ СМЕНЫ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УКЛАДОВ

В статье рассмотрено современное состояние и тенденции развития бухгалтерского учета в контексте смены технологических укладов. Сейчас в отечественной экономической науке создана достаточно целостная, научно обоснованная концепция организации бухгалтерского учета в компьютерной среде, основанная на моделировании бухгалтерского учета при проектировании программного обеспечения для автоматизированных систем бухгалтерского учета, что характерно для пятого технологического уклада.

Учет особенностей шестого технологического уклада подтверждает необходимость дальнейших разработок в области бухгалтерского учета в контексте использования облачных технологий для проведения хозяйственных операций, блокчейна и искусственного интеллекта.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, технологические уклады, информационные технологии, облачные технологии, блокчейн, искусственный интеллект.

V. O. Osmyatchenko,
Doctor of Economic Sciences,
V. S. Oliinyk,
University SFS of Ukraine

STATUS AND PROSPECTS OF ACCOUNTING DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE CHANGE OF WAVES OF INNOVATION

The article deals with the current state and trends of accounting development in the context of technological changes. Today, in the domestic economic sciences, a rather holistic, scientifically grounded concept of accounting organization in the computer environment is created, based on the simulation of accounting in the designing of software for automated accounting systems, is typical of the fifth technological structure.

Taking the features of the sixth waves of innovation confirms the need for further developments in the field of accounting in the context of the use of cloud technologies for business operation, the use of block chain and artificial intelligence.

Key words: *accounting, waves of innovation, information technologies, cloud technologies, block chain, artificial intelligence.*

Дослідження особливостей розвитку технологічних укладів та сучасних глобалізаційних процесів надають можливість визначити стан бухгалтерського обліку і тенденції його розвитку. Обробка даних у процесі бухгалтерського обліку відбувається за допомогою комп'ютерних програм з аналітичними можливостями. Зазначаючи прогрес у розвитку програмного забезпечення, пов'язаний з новими можливостями використання комп'ютерної техніки й Інтернет-технологій, потрібно підкреслити відсутність якісного ривка в розробці технологій штучного інтелекту.

Незважаючи на вагомі і потужні розробки в частині програмного забезпечення автоматизованої системи бухгалтерського обліку (далі – АСБО), світові тенденції вимагають запровадження нових, більш ефективних технологій. Тому дослідження основних перспектив розвитку бухгалтерського обліку та переваг використання систем штучного інтелекту є обґрунтованим і закономірним питанням з метою висвітлення можливостей його впровадження у сферу бухгалтерського обліку з наступною розробкою єдиних методологічних і методичних принципів побудови для ефективного його функціонування в умовах шостого та сьомого технологічних укладів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання і теорія системних досліджень. У процесі вивчення особливостей та перспектив розвитку бухгалтерського обліку в умовах зміни технологічних укладів використано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, аналогії, абстрагування та конкретизації.

Метою цієї статті є дослідження особливостей сучасного стану та перспектив розвитку бухгалтерського обліку в умовах зміни технологічних укладів.

Завдання дослідження полягає у вивченні підходів до автоматизації бухгалтерського обліку та тенденцій застосування новітніх технологій, зокрема блокчейну, штучного інтелекту, хмарних технологій.

Дослідженням технологічних укладів та економічних перспектив України займався Є. А. Єрохін. Проблеми автоматизації системи управління діяльністю господарюючих суб'єктів, моделювання і проектування автоматизованих систем управління підприємством розглядалися в роботах Б. В. Алахова, В. М. Жеребіна, В. М. Ісакова, В. Б. Лібермана, М. В. Мельник, Б. Е. Одінцева, В. Ф. Палія, Ю. А. Ратмірова, Р. С. Рашитова, А. Н. Романова, В. С. Рожнова, Е. Н. Хотяшова, Д. В. Чистова, Е. Л. Шуримова та інших вчених. Ці розробки мають велике теоретичне і практичне значення. Проте більшість розробок цих авторів присвячена основним чином питанням автоматизації облікової роботи як основної складової процесу управління підприємством. Питання розробки єдиних методологічних і методичних принципів побудови АСБО розглядалися у працях В. О. Осмятченка. Проблемам використання хмарних технологій в економіці та бухгалтерському обліку, зокрема, присвячені напрацювання таких вітчизняних науковців: І. В. Бакової, К. О. Вольської, А. П. Дикого, Ю. Ю. Дюлічевої, Р. І. Мачуги, В. А. Соколенко, С. Ю. Робул. Теоретичні підходи використання штучного інтелекту освітлювалися у дослідженнях М. Р. Лучка.

Зважаючи на вагомий вплив напрацювання та розробки науковців, певні проблеми залишаються недостатньо вивченими, зокрема, потребує дослідження питання тенденцій розвитку бухгалтерського обліку в умовах шостого технологічного укладу.

Сучасні глобалізаційні процеси та трансформаційні технологічні рухи значним чином змінюють облік як систему.

Глобалізація, з одного боку, відкриває перед людством набір можливостей, зокрема розширення масштабів обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями і капіталом, взаємодії в гуманітарній сфері та духовного збагачення особистості, з іншого – набір загроз через розмежування країн на «цивілізаційний центр» та «периферійну зону», поглиблюючи їхню диференціацію в соціально-економічному і науково-технічному розвитку, а також скорочення робочих місць у зв'язку з розвитком новітніх технологій. Це стосується і сфери бухгалтерського обліку.

Основними характеристиками сучасного технологічного укладу є використання сфери розуму (ноосфери) або біокомп'ютера, сумісного з інтелектом людини.

Тому система обліку, яка існує сьогодні, не має майбутнього без впровадження та використання нових технологій на практиці.

Питання про технологічні уклади тісно пов'язане з теоріями «довгих хвиль», які супроводжували становлення і розвиток капіталістичного способу виробництва. М. Д. Кондратьєв стверджував, що науково-технічна революція розвивається хвилеподібно, і кожний цикл триває приблизно 45–60 років, здійснивши цим вагомий внесок у створення зазначених теорій. Упродовж останніх століть в історії технологічної еволюції змінили одна одну п'ять хвиль і склалося п'ять технологічних укладів [1].

Сьогодні помітнішими стають ознаки наступних – шостого і сьомого – технологічних укладів. Шостий надає поштовх до нового етапу в розвитку медицини та біотехнологій, сьомий – до створення технологій «холодного термоядерного синтезу», що має докорінно змінити енергетичний потенціал земної цивілізації.

Розвиток кожного укладу сприяє сходженню цивілізації на вищий рівень, що створює наступність в історичному процесі й значно збільшує економічні можливості суспільства. Істотно ускладнюючи економічні взаємозв'язки та посилюючи їхній нелінійний характер, технологічні уклади формують відповідну виробничу структуру, яка справляє визначальний

вплив на процес матеріального виробництва і сферу послуг [1]. Враховуючи зазначене, кардинальних змін потребує і бухгалтерський облік як інформаційна система.

Вважається доречним почати виклад дослідження бухгалтерського обліку в умовах зміни технологічних укладів із висвітлення його особливостей у контексті періоду п'ятої хвилі технологічного укладу, який характеризується розвитком засобів і програм автоматизованої обробки інформації та бере початок наприкінці 80-х – початку 90-х рр. і пов'язаний з впровадженням у практику управління підприємством персональних електронно-обчислювальних машин (далі – ЕОМ) – персональних комп'ютерів (далі – ПК) [2, 3, 4, 5]. Відмітними особливостями ЕОМ, порівняно з обчислювальними машинами, що використовувалися раніше, були їхні малі розміри, підвищена надійність, простота зміни конфігурації і, зокрема, розвинені діалогові можливості обробки інформації. Вказані особливості ПК наблизили засоби автоматизації до кінцевого користувача, що створило реальні умови для відмови від пакетної обробки облікових даних і переходу до повністю діалогових технологій. Можливості обробки інформації, пов'язані з впровадженням і використанням у процесі управління підприємством комп'ютерної техніки, стимулювали розробку і створення нових програмних засобів, що істотно підвищило інтерес останніх користувачів. Це свідчить про значний перелом у практиці використання обчислювальної техніки в процесі управління підприємством, причиною якої стало впровадження в практику роботи комп'ютерної техніки і технологій. Зазначений революційний етап у розвитку систем автоматизації управління збігся з початком ринкових перетворень в економіці України. Виникнення нових комерційних структур, реорганізація діючих підприємств створили новий ринок споживачів програмних продуктів. Перш за все це стосувалося програмних продуктів у частині бухгалтерського обліку. Таким чином, початок 90-х рр. для України характерний відчутним попитом підприємств на розробки, що стосуються використання ЕОМ у процесі управління. Однією із особливостей цього етапу виступає створення численних програмних продуктів бухгалтерському обліку власними силами. Проте через високу вартість і тривалість періоду розробки і впровадження абсолютна більшість подібних програмних продуктів надалі не витримали конкуренцію з професійно розробленим і тиражованим програмним забезпеченням [6].

На вітчизняних підприємствах проблемною сферою є дублювання принципів пакетних технологій через неповноцінне використання можливостей діалогової обробки інформації у програмній системі. Переважаючою стала концепція розподіленої обробки з подальшим об'єднанням інформації, одержаної з окремих робочих місць, для складання зведеної фінансової звітності.

Зазначимо, що і до сьогодні для багатьох підприємств інтерес до використання засобів автоматизації управління визначається, перш за все, вирішенням завдань автоматизації процесу складання фінансової звітності. Поява розгалужених мереж філіалів, дочірніх фірм багатьох підприємств привело до виникнення стійкого попиту на так звані корпоративні системи автоматизації, для яких характерна наявність відповідних технологій обробки даних, що дозволяють проводити консолідацію інформації, одержаної від філіалів і підрозділів, при складанні зведеної фінансової звітності [6].

Проте з 1994 р. актуальним стало розширення функцій програмного забезпечення АСБО, що зумовлено періодом бурхливого розвитку торгівлі та торговельних компаній. Перш за все це стосується автоматизації функцій оперативного обліку. Як наслідок, у 1995–1996 рр.

з'явилась велика кількість нових програмних продуктів, орієнтованих на вирішення завдань оперативного управління продажами і призначених передусім для торговельних фірм [6].

Активне впровадження комп'ютерних технологій у практику бухгалтерської роботи вимагало розробки нових теоретичних підходів і обґрунтувань проектних рішень для відповідних програмних продуктів, створення цілісної науково обґрунтованої концепції моделювання бухгалтерського обліку при проектуванні ПЗ АСБО, заснованої на узагальненні накопиченого досвіду побудови програмних систем з позицій сучасних інформаційних технологій.

Разом з тим удосконалення АСБО і відповідного програмного забезпечення залишало поза увагою розробку аналітичних блоків та програм, що позначилося на обґрунтованості схвалюваних управлінських рішень і якості всього процесу управління господарською діяльністю підприємств. Не одержали належного розвитку і програми прогностичного (перспективного) аналізу. Першими фірмами – розробниками програмних продуктів з функціями фінансового аналізу стали фірми «Інек» і «Про-інвест ІТ». Розроблені програми мають ряд можливостей, проте для сучасного інформаційного потоку їх не вистачає. Вирішення цієї проблеми можливе і перспективне за умови використання систем штучного інтелекту [6].

Разом з тим у контексті п'ятого технологічного укладу в частині бухгалтерського обліку В. О. Осмятченко виділяє ще один етап у розвитку засобів автоматизації, пов'язаний з подальшим удосконаленням персональних ЕОМ, і технології їхньої інтеграції на основі локальних обчислювальних мереж (ЛОМ). Це привело до створення систем, здатних функціонувати в середовищі ЛОМ і реалізовувати на практиці ідею логічно централізованої бази даних, доступної в рамках розділення прав доступу всім користувачам АСБО (середина 90-х рр.).

Нині у вітчизняній економічній науці створена достатньо цілісна науково обґрунтована концепція організації бухгалтерського обліку в комп'ютерному середовищі, заснована на моделюванні бухгалтерського обліку при проектуванні ПЗ АСБО. Ця концепція заснована на узагальненні накопиченого досвіду побудови програмних систем з позицій сучасних інформаційних технологій і підходів до організації облікової роботи на підприємствах.

Револьюційні перетворення, що відбулися останніми роками у сфері інформаційних технологій, і привели до масового впровадження в практику управління персональних комп'ютерів та пов'язаних з ними інтерактивних технологій, розподіленої обробки даних, заснованих на діалозі клієнт/сервер, вимагають подальшого розвитку теоретичних і методологічних концепцій побудови програмного забезпечення для автоматизованої системи економічного аналізу із урахуванням перспектив впровадження штучного інтелекту.

З огляду на це виникає необхідність подальших розробок у сфері не вузькоспеціальних, а універсальних програм із урахуванням світових технологічних проривів та використанням у практичній діяльності новітніх технологій бухгалтерського обліку.

На перспективність саме такого підходу вказує достатньо високий ступінь диверсифікації господарської діяльності багатьох вітчизняних підприємств, велика кількість інформаційних потоків, що, в свою чергу, викликано необхідністю забезпечення досить стійкої роботи в складних умовах конкуренції і ринкової економіки.

В умовах шостого та сьомого технологічного укладів система бухгалтерського обліку потребує значних змін, каталізатором яких стануть технології блокчейну та штучного інтелекту.

Зупинимося на зазначених поняттях. Щодо блокчейну – це база даних, яка для збереження інформації використовує одразу велику кількість різних серверів. При цьому інформація

зберігається у спеціально структурованих блоках. Кожен блок «посилається» на попередній, надаючи таким чином доступ не тільки до власної інформації, але і до тієї, що зберігається у попередньому блоці. При зміні даних в одному блоці система одразу визначає, що вони відрізняються від даних у інших блоках, та повідомляє про це. По суті, блокчейн – сам собі бухгалтер. Особливістю системи є постійна перевірка даних у блоках, сповіщення за умови їхньої зміни та водночас записування нової інформації у новий блок. Блокчейн – ідеальний бухгалтерський облік, адже не допускає помилок або умисних маніпуляцій з цифрами шляхом відслідковування усіх фінансових операцій та сповіщення про всі зміни в режимі реального часу. Вищезазначене підтверджує необхідність впровадження блокчейну в бухгалтерську практику. Це тренд, який повільно, але впевнено набуває популярності. Про вагомість використання цієї технології свідчать можливості її впровадження в діяльність державних регуляторів США для контролю фінансових операцій. Таким чином, спеціалісти, здатні складати звітність через систему блокчейн, незабаром цінуватимуться вище, ніж бухгалтери, що працюють з традиційними програмами обліку [7].

Щодо технології штучного інтелекту, вони використовуються на практиці в різних секторах економіки. Враховуючи, що ключовою особливістю технологій штучного інтелекту є здатність обробляти величезні пласти інформації за досить короткий час, її застосування має потужні перспективи у бухгалтерському обліку, зокрема при зборі, обробці та аналізі даних під час проведення різноманітних досліджень. До можливостей і переваг належить особливість самостійно і швидко готувати різноманітні бухгалтерські звіти.

Системи штучного інтелекту вже використовують найбільші аудиторські та фінансові компанії шляхом програм і мобільних додатків для певних розрахунків та аналізу даних. Такі технології досі ще використовуються для вирішення вузького кола завдань, але спектр їхніх можливостей з кожним роком розширюється [7].

Ще однією тенденцією бухгалтерського обліку в умовах шостого технологічного укладу є використання хмарних технологій, які набувають більшого поширення та мають ряд переваг. Під хмарними технологіями потрібно розуміти спроектоване та надане у комерційне користування віртуальне програмне середовище (сервери, комп'ютери, сервіси), розгорнуте у хмарі на базі обчислювальних потужностей, розміщених у дата-центрах провайдера хмарних сервісів [8]. Основними категоріями хмарних обчислень є: інформаційні технології як послуга (IT as a service, ITaaS) та програмне забезпечення (ПЗ) як послуга (Software as a Service, SaaS) [9]. Хмарні технології, зокрема бухгалтерські SaaS-рішення, набувають значної популярності в Україні.

Перевагами використання хмарних технологій є:

- 1) миттєвий доступ до інформації у хмарі незалежно від часу і місцезнаходження;
- 2) ведення бухгалтерського обліку у хмарі підвищує ефективність роботи шляхом забезпечення чіткого розуміння справ та доступу до даних бухгалтерського обліку в реальному часі;
- 3) прискорення обміну даними бухгалтерського обліку;
- 4) зменшення витрат на придбання серверного обладнання, апаратних і програмних рішень;
- 5) бухгалтерський облік у хмарі підіймає бізнес-інтелект на новий рівень, оскільки надає можливості постійного доступу до бухгалтерських даних та їхнього використання для звіряння та аналізу, формування звітів;
- 6) хмарне сховище безпечне за умови захисту доступу до даних;

7) покращення організації співпраці бухгалтерів з іншими категоріями персоналу та контрагентами.

До стримуючих факторів розвитку хмарних технологій в Україні потрібно віднести: високу вартість хмарного програмного забезпечення; проблеми доступу через залежність від наявності мережі Інтернет.

Серед програм, які надають можливості ведення бухгалтерського обліку в хмарному сховищі, потрібно зазначити (табл. 1):

Таблиця 1

Програми з можливостями ведення бухгалтерського обліку в хмарному сховищі

Назва програми	Он-лайн-модулі та можливості програми
«Бухсофт»	«Торгівля й послуги» – для автоматизації складського й оперативного обліку; «Бухгалтерія» – для автоматизації бухгалтерського і/або податкового обліку; «Зарплата й кадри» – для автоматизації кадрового обліку та нарахування заробітної плати; «Підготовка звітності», «Тестування звітності» та ін.
«ПАРУС»	Пропонує користувачам «хмарну» розробку загалом і ведення бухгалтерського обліку зокрема на основі використання хмарних обчислень
«iFin»	Дозволяє, крім підготовки і подачі звітності, вести складський облік, автоматизований облік у картках працівників (розрахунок заробітної плати, відпускних, лікарняних і податків через персональний календар), а також пакетне створення різного роду бухгалтерських документів з автоматичним заповненням
«1С»	Забезпечує віддалене підключення через веб-інтерфейс територіально-розподілених підрозділів до системи «1С: Консолідація 8», а також функції колективної роботи над документами та віддаленого доступу через Інтернет до них за допомогою спеціалізованої системи «1С: Документооборот 8». Можливість формувати і надавати електронну звітність засобами мережі Інтернет

Джерело: узагальнено автором на основі [10].

Враховуючи сучасні технологічні зміни та характер глобалізаційних процесів у контексті шостого і сьомого технологічних укладів, можемо стверджувати про перспективи запровадження блокчейну і штучного інтелекту в систему бухгалтерського обліку та переваги використання хмарних технологій. Вищезазначене свідчить про необхідність розробок організаційно-методичних положень для застосування зазначених технологій на практиці з метою вирішення конкретних облікових завдань, зокрема створення віртуальних офісів з відповідними централізованими сховищами первинної і звітної документації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрохін С. А. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України [Електронний ресурс] / С. А. Єрохін. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2006/1-2/20060102.html>
2. Бутинець Ф. Ф. Інформаційні системи бухгалтерського обліку / Бутинець Ф. Ф., Івахненко С. В., Давидюк Т. В., Шахрайчук Т. В. – Житомир: ЖІТІ. – 2002. – 543 с.

Осмятченко В. О., Олійник В. С. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в контексті зміни технологічних укладів

3. Писаревська Т. А. Інформаційні системи обліку та аудиту / Писаревська Т. А. – К. : КНЕУ, 2004. – 369 с.
4. Татарчук М. І. Корпоративні інформаційні системи : [навч. посібник] / Татарчук М. І. – К. : КНЕУ, 2005. – 291 с.
5. Сайт присвячений ринку високих технологій України та світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itware.com.ua>
6. Осмятченко В. О. Стан та розвиток комп'ютерних технологій бухгалтерського обліку / В. О. Осмятченко // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 195–206.
7. Блокчейн, штучний інтелект і бухгалтерія [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http :
//kreston-gcg.com/ua/blokchain-shtuchniy-intelekt-i-bukhalteria/](http://kreston-gcg.com/ua/blokchain-shtuchniy-intelekt-i-bukhalteria/)
8. Сухобок К. Хмарні технології на допомогу бізнесу [Електронний ресурс] / К. Сухобок // Власний бізнес. – 2016. – № 73 – Режим доступу : <http://vlasbiz.net/content/detail/180>.
9. Cloud computing: реалії і перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://
gendocs.ru/v15391/cloud_computing_realii_i_perspektivi](http://gendocs.ru/v15391/cloud_computing_realii_i_perspektivi)
10. Мачуга Р. І. Віртуалізація і хмарні технології в обліку: далеке майбутнє чи реальне сьогодні? / Р. І. Мачуга. // Ефективна економіка. 2013. № 5. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/
UJRN/efek_2013_5_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_10)

Стаття надійшла до редакції 2 лютого 2018 року

УДК 35.073.52

О.В. Панасюк,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

АНАЛІЗ ДОСВІДУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА УКРАЇНА

У статті проаналізовано досвід функціонування системи державного фінансового контролю Європейського Союзу, проведено аналіз становлення фінансового контролю та здійснено оцінку сучасного стану системи державного фінансового контролю України, надано пропозиції щодо реформування цієї системи в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, система державного фінансового контролю, контрольні органи.

О.В. Панасюк,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

АНАЛИЗ ОПЫТА В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ: ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И УКРАИНА

В статье проанализирован опыт функционирования системы государственного финансового контроля Европейского Союза, проведен анализ становления финансового контроля и совершена оценка нынешнего состояния системы государственного финансового контроля Украины, предоставлены предложения относительно реформирования данной системы в контексте евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: финансовый контроль, государственный финансовый контроль, система государственного финансового контроля, контрольные органы.

O. V. Panasyuk,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

ANALYSIS OF THE EXPERIENCE IN THE STATE FINANCIAL CONTROL: THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE

In the article was analyzes the experience of the functioning of the system of state financial control of the European Union, analyzes the formation of financial control, and assesses the current state of the system of state financial control of Ukraine, provides proposals for reforming this system in the context of Eurointegration processes.

Key words: financial control, state financial control, the system of state financial control, control bodies.

Процес глобалізації, який став характерною рисою нашого часу, неминуче веде до виникнення більш тісної співпраці між державами у всіх значимих сферах діяльності. Безумовно, обмін досвідом у такій важливій галузі, як рух фінансових коштів важко переоцінити. Взаємодія відповідних структур різних країн у рамках організації фінансового контролю, безперечно, є одним з найбільш дієвих інструментів підвищення якості роботи, проведеної цими структурами. Сучасні тенденції світового розвитку зумовили необхідність пошуку збалансованості національних інтересів з інтересами глобального розвитку. Більшою мірою йдеться не лише за захист національних інтересів окремих країн, а й регіональних формувань. Такий підхід особливо актуальний для країн-членів Європейського Союзу – об'єднання, повноцінним членом якого поступово стає Україна. Зокрема, одним із пунктів вимог євроінтеграції для України виступало остаточне подолання корупції та бюджетних правопорушень. Це, у свою чергу, вимагає системного підходу до трансформаційних дій у сфері державного фінансового контролю.

Принципи та механізм державного фінансового контролю викликають інтерес широкої наукової аудиторії. Дослідженням історії становлення, формування та функціонування державного фінансового контролю в Україні та інших країнах світу займалися такі вчені, як О. Барановський [5], І. Висоцький [2], І. Дрозд [4], В. Симоненко [5], А. Хмельков [7] О. Шевчук [8] та інші. Однак ґрунтовне дослідження досвіду Європейського Союзу та можливостей його використання в українській системі державного фінансового контролю ще не здійснено. У цьому контексті вивчення й узагальнення досвіду Європейського Союзу у становленні та розвитку державного фінансового контролю та його адаптації до умов України є актуальним та становить науковий інтерес.

Метою статті є дослідження аспектів становлення, розвитку та функціонування системи державного фінансового контролю в Європейському Союзі та оцінка можливості імплементації цього досвіду до українських реалій.

Державний контроль у сфері управління фінансами – один з найбільш дієвих інструментів, що забезпечує ефективність управління державними фінансовими ресурсами. Іншими словами – це діяльність органів державної влади та управління всіх рівнів, встановлена законодавством з метою виявлення, припинення і попередження:

- зловживань і помилок в управлінні державними грошовими і матеріальними ресурсами, які використовуються в господарській діяльності, відчужуваними нематеріальними об'єктами державної власності, а також державними майновими правами, які можуть спричинити пряму або непряму фінансову і / або матеріальну шкоду державі;
- порушень фінансово-господарського законодавства;
- вад в організації систем управління фінансово-господарською діяльністю державних організацій і їх об'єднань, організацій з державною участю або особливо пов'язаних з діяльністю держави;
- загроз економічній (у т.ч. фінансовій) безпеці держави [3, с. 18].

Перші органи фінансового контролю виникли на початку XIV ст. Найважливіші етапи становлення і розвитку державного фінансового контролю у світі представлені в табл.1.

В Україні історія становлення державного фінансового контролю нерозривно пов'язана з появою та розвитком української державності. За часів козацтва у XVI століття неабияка увага приділялась контролю за розподілом коштів у січах. Перебуваючи під владою Російської імперії, Україна не мала власних органів фінансового контролю, а лише керувалась Положенням про

місцеві контрольні заклади в імперії. Існування фінансового контролю у другій половині XIX століття підтверджують доповіді відповідних комісій щодо перевірки діяльності та звітності окремих суб'єктів господарювання або загального економічного стану. Наприклад, перевірка за округами наявних запасів хліба у землевласників та селян, на основі чого здійснювалися висновки щодо попиту на такий товар. У революційні часи XX ст. зміна форми влади не вплинула на основні функції контролю. Основними органами контролю у той час були: Тимчасовий уряд, українська Центральна рада, уряд гетьмана Скоропадського, українська директорія. Головним завданням зазначених органів було знецінення цільового використання державних фінансових ресурсів та кредитів, отриманих від іноземних держав. Пізніше, у радянські часи, із розумінням важливості контрольних функцій у 1924 р. було створено спеціальний орган документального та наступного фінансового контролю Фінансово-контрольне управління (ФКУ) СРСР, діяльність якого охоплювало не лише державний, а й республіканські бюджети. У 1932 р. ФКУ було реорганізовано у Фінансово-бюджетну інспекцію, а у 1937 р. – у спеціалізоване Контрольно-ревізійне управління (КРУ), яке мало право проводити документальні ревізії всіх наркомів, відомств, організацій, установ і виробництв. Проіснувало КРУ до початку 1991 р., в якому було прийнято Верховною Радою СРСР закон про створення Контрольної палати – вищого органу фінансового-економічного контролю за виконанням бюджетів, використання державного майна, використання кредитних та валютних ресурсів [6, с. 12–15]. Наприкінці 1991 р. цей орган припинив своє існування із прийняттям Україною статусу незалежної держави.

Таблиця 1

Становлення системи державного фінансового контролю у світі

Рік	Історична подія
1319	Засновано Рахункову палату у Франції
1365	Засновано Рахункову палату Королівства Наварри (Іспанії)
1761	Засновано Рахункову палату Австро-Угорщини
1862	Утворено Рахункову палату Італії
1920	Прийняття Конституції Австрії від 10 листопада 1920 р., в якій міститься розділ, присвячений принципам державного контролю за фінансовою діяльністю
1921	Створено Генеральне бюджетно-контрольне управління в США як незалежне політичне агентство в рамках законодавчої влади
1977	На IX Конгресі INTOSAI (Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю) в Лімі була прийнята Декларація керівних принципів контролю, яка закріпила основні принципи і завдання зовнішнього контролю за державними фінансами в демократичному суспільстві

Джерело: систематизовано за даними [4].

Утім, незважаючи на такий історичний досвід розвитку контролю, слід зазначити, що в Україні система контролю сформувалася на фундаменті командно-адміністративного устрою, де через сильну централізацію управлінських структур увага зосереджувалась на політичних функціях контролю і його масовості, що негативно позначалося на компетентності та об'єктивності. На сьогодні основними органами у сфері державного фінансового контролю є: Рахункова палата України та Державна казначейська служба і Державна аудиторська служба у складі Міністерства фінансів України.

Сучасний стан фінансового контролю в Україні характеризується значними процесами реформування, які стосуються всіх сторін здійснення фінансового контролю. Що стосується державного фінансового контролю, нині відбуваються зміни всієї його парадигми: контроль з фіскальної спрямованості переходить на більш рекомендаційний характер, основні контрольні функції тепер зосереджені на керівника кожної окремої бюджетної установи, внутрішній контроль починає носити переважачий характер і впроваджується у діяльність усіх суб'єктів господарювання, які мають відношення до використання бюджетних коштів і державного майна. Однак наявна кількість бюджетних правопорушень, високий рівень корупції свідчать про необхідність реформування цієї системи.

У контексті євроінтеграційних процесів, які наразі відбуваються в Україні, доцільно розглянути принципи функціонування системи фінансового контролю безпосередньо Європейського Союзу.

У ході розвитку європейського інтеграційного процесу, його поглиблення і географічного розширення, а також – пов'язаного з цим збільшення бюджету Європейського Союзу створювалася, змінювалася та удосконалювалася система фінансового контролю Євросоюзу. Процес формування ЄС, збільшення його бюджету зумовили і виникнення багаторівневої системи фінансового контролю. Європейський фінансовий контроль почав здійснюватися у двох аспектах [1]:

– перший аспект пов'язаний з прийняттям бюджету ЄС, контролем над його формуванням, перевіркою достовірності документів фінансової звітності та прийняттям бюджету Європейським парламентом;

– другий аспект знаходить своє відображення в побудові та підвищенні ефективності належної системи аудиту фінансового управління шляхом виявлення в ньому порушень і відхилень, а також фактів шахрайства і корупції.

У Європейському Союзі діє триступенева система бюджетного контролю [6, с. 290]:

1) звільнення від відповідальності за виконання бюджету, яке затверджується Парламентом – це політичний аспект зовнішнього контролю за виконанням бюджету. Політичний контроль у бюджетній сфері здійснюється Парламентом і Радою. Бюджетний контроль з боку Парламенту полягає, в першу чергу, в затвердженні звіту про виконання бюджету і звільнення Комісії від відповідних обов'язків. Цей акт Парламенту завершує бюджетний процес;

2) зовнішній контроль – призначенням якого є перевірка законності і безпомилковості проведення видаткових операцій, своєчасності надходження фінансових ресурсів у формуванні дохідної частини бюджету, а також ефективності застосування фінансового менеджменту у процесі виконання бюджету – здійснює Ревізійна палата, а також Парламент і Рада. Обидві форми зовнішнього контролю взаємопов'язані і доповнюють одна одну, оскільки щорічні і спеціальні звіти Ревізійної палати істотно впливають на рішення Парламенту в бюджетній сфері;

3) внутрішній контроль здійснюється кожним підприємством, заснованим співтовариством через призначених фінансових уповноважених.

Безсумнівно, одна з головних ролей у здійсненні фінансового контролю та аудиту як протягом усього фінансового року, так і після його закінчення належить спеціально створеному органу бюджетного контролю – Ревізійній палаті.

Ревізійна палата є спеціалізованим інститутом (регулятором) фінансового контролю Європейського Союзу. Головне управління Ревізійної палати розташоване в Люксембурзі, окремі бюро є і в Брюсселі.

Основна місія Ревізійної палати полягає у проведенні незалежних перевірок щодо справляння і витрачання фінансових ресурсів Європейського Союзу для оцінки ефективності фінансової та бюджетної політики, здійснюваної всіма органами та інститутами Європейського Союзу.

Основні завдання Ревізійної палати:

- 1) надання Європейському Парламенту та Європейській Раді щорічної доповіді після завершення фінансового року (процедура підтвердження виконання бюджету);
- 2) надання сприяння Парламенту та Раді в реалізації ними функцій контролю за виконанням бюджету;
- 3) здійснення контрольно-ревізійної діяльності у фінансовій сфері;
- 4) ревізійна перевірка всіх рахунків і аудит звітності;
- 5) перевірка звітів про доходи та витрати ЄС і всіх його інститутів і органів, які мають доступ до єврофондів [6, с. 296].

Ревізійна палата є повністю автономним інститутом і не є політично відповідальною перед іншими інституціями ЄС. Ревізійна палата приймає незалежні рішення в рамках своєї організації, а також визначає терміни публікацій своїх доповідей. Аудитори Ревізійної палати можуть проводити контроль як знайомлячись з бухгалтерськими документами у процесі, так і проводячи контроль на місцях.

Розглянемо організаційну структуру та напрями роботи Ревізійної палати Європейського Союзу:

Рис. 1. Функціональна організаційна структура Ревізійної палати ЄС

Джерело: побудовано автором на основі даних [6].

Функціональна організаційна структура Ревізійної палати ЄС дає свідчення того, що фінансовий контроль в Європейському Союзі чітко диференційований за напрямками та галузями, що надає можливість ефективно управляти фінансовими ресурсами та засобами.

Діяльність 27 аудиторів Ревізійної палати забезпечується великою кількістю штатних і позаштатних співробітників цього інституту. Так, нині в Ревізійній палаті налічується понад 800 штатних і позаштатних співробітників, з яких 276 є аудиторами і всі вони поділені на «контрольні групи», які входять у кожне з виділених чотирьох основних напрямів, очолюваних 27 аудиторами-представниками кожної з країн ЄС. Кошти, що виділяються на адміністрування ревізійної роботи всіх аудиторів, становлять понад 1,5 % адміністративних витрат у бюджеті ЄС.

Отже, досвід Європейського Союзу у сфері державного фінансового контролю свідчить про незалежність, прозорість та системний підхід до управління та контролю фінансами макrorівня.

Основною проблемою системи державного фінансового контролю України є, як уже було досліджено в еволюції її розвитку, фундамент, на якому вона створювалась – відсутність системної диференційованої функціональної концепції, єдиного підходу до структурної організації, часткове дотримання принципів, низький рівень професійної підготовки спеціалістів тощо.

Досвід функціонування системи фінансового контролю Європейського Союзу може дати новий потужний поштовх у функціонуванні цієї системи в Україні, зокрема:

- формування концептуального системного функціонального підходу до здійснення державного фінансового контролю;
- законодавче закріплення галузевого державного фінансового контролю за відповідними суб'єктами;
- оптимізація структури державного фінансового контролю;
- удосконалення кадрового забезпечення діяльності державного фінансового контролю.

Після радикального реформування, яке відбувається нині, фінансовий контроль в Україні, безсумнівно, стане більш ефективним і, що важливо, – придбає риси відповідності міжнародним вимогам, а саме: державний фінансовий контроль буде носити внутрішній характер і отримає поширення на всіх рівнях розпорядників бюджетних коштів, припиниться дублювання функцій контролюючих органів, будуть відбуватися процеси тотального контролю якості контрольних процедур.

Усе це в кінцевому рахунку позитивно позначиться на загальному стані фінансового контролю в Україні і значно наблизить його до європейських стандартів. І хоч казати про досконалість системи державного фінансового контролю в Україні зарано, перспективи у розвитку цієї системи безсумнівно є.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Organization of the European Court of Auditors. – Luxemburg, 2011. Mode of Access: <http://eca.europa.eu/>
2. Висоцький І. А. Державний фінансовий контроль: дискусії щодо визначення / І. А. Висоцький // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9. – С. 66–69.
3. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. / І. К. Дрозд. – К. : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. – 304 с.

4. Іванова І. В. Державний фінансовий контроль: парадигми розвитку: монографія / І. В. Іванова. – К. : Академвидав, 2010. – 168 с.
5. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні: макроекономічний аспект / В. К. Симоненко, О. І. Барановський. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.
6. Финансовый контроль: международный опыт : [научно-практическое издание]. – Киев: УБД НБУ, 2013. – 429 с.
7. Хмельков А. В. Вектори модернізації системи державного фінансового контролю [Електронний ресурс] / А. В. Хмельков. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu/2010_2/doc/2/13.pdf
8. Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль: наукова парадигма / О. А. Шевчук // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 1. – С. 41–50.

Стаття надійшла до редакції 12 лютого 2018 року

УДК 657.6

Н. В. Параниця,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «НАЦІОНАЛЬНА АКЦІОНЕРНА КОМПАНІЯ «НАФТОГАЗ УКРАЇНИ»

У роботі досліджено стан, тенденції розвитку й основні показники публічного акціонерного товариства (далі – ПАТ) «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Здійснено регресійний аналіз показників компанії. Проаналізовано динаміку показників підприємства за 2000–2017 роки. Визначена методика оцінки взаємозв'язку основних показників діяльності компанії із застосуванням регресійного аналізу як основа для прийняття рішень в області підвищення ефективності діяльності підприємства. На основі аналізу основних показників підприємства виділено проблеми, що виникли за досліджуваний період та запропоновано ключові напрями підвищення ефективності ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України».

Ключові слова: фінансова стійкість, регресійний аналіз, публічно-акціонерне товариство, власний капітал підприємства, загальні активи.

Н. В. Параниця,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

РЕГРЕССИОННЫЙ АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПУБЛИЧНОГО АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКЦИОНЕРНАЯ КОМПАНИЯ «НЕФТЕГАЗ УКРАИНЫ»

В работе исследовано состояние, тенденции развития и основные показатели публичного акционерного общества «Национальная акционерная компания «Нафтогаз Украины». Осуществлен регрессионный анализ показателей публичной компании. Проанализирована динамика показателей предприятия за 2000–2017 годы. Определена методика оценки взаимосвязи основных показателей деятельности компании с применением регрессионного анализа в качестве основы для принятия решений в области повышения эффективности деятельности предприятия. На основе анализа основных показателей предприятия выделены проблемы, возникшие за исследуемый период и предложены ключевые направления повышения эффективности публичного акционерного общества «Национальная акционерная компания «Нафтогаз Украины».

Ключевые слова: финансовая устойчивость, регрессионный анализ, публично-акционерное общество, собственный капитал предприятия, общие активы.

N. V. Paranytsia,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

REGIONAL ANALYSIS OF THE INDICATORS OF THE PUBLIC JOINT STOCK COMPANY «NATIONAL SHAREHOLDER COMPANY «NAFTOGAZ UKRAINE»

The paper analyzes the state, development trends and key indicators of the National Joint-Stock Company Naftogaz Ukrainy Public Joint Stock Company. The regression-correlation analysis of the indicators of the public joint-stock company «National Joint-Stock Company Naftogaz of Ukraine» was carried out. The dynamics of enterprise indicators for 2000–2017 years is analyzed. The method of estimation of interconnection of the main indicators of the company with the use of regression analysis as the basis for decision-making in the field of increasing the efficiency of the enterprise activity is determined. On the basis of the analysis of the main indicators of the company, the problems identified for the period under investigation and the key directions of increasing the efficiency of the public joint stock company «National Joint-Stock Company Naftogaz of Ukraine» were identified.

Key words: financial stability, regression analysis, publicjoint-stockcompany, own capital of enterprise, total assets.

Однією з умов стабільного фінансово-економічного розвитку промислових підприємств є належне управління рухом фінансових ресурсів. Уряд та ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» здійснюють суттєві кроки з метою створення відкритого європейського ринку газу на виконання Меморандуму про економічну та фінансову політику, укладеного в рамках співпраці з МВФ, положень Коаліційної угоди, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Плану дій з корпоративного управління, а також Плану заходів щодо реформування газового сектору.

Реалізація зазначених заходів реформування ринку природного газу України концептуально змінює правові засади та механізм функціонування ринку природного газу, окремі аспекти фінансово-господарської діяльності Компанії, а також матиме значний вплив на показники діяльності Компанії та Групи в цілому. У таких умовах значна роль відводиться аналізу діяльності підприємства, за допомогою якого обґрунтовуються стратегія і тактика його розвитку, уточнюються плани та управлінські рішення, здійснюється контроль за їхнім виконанням, виявляються фінансові резерви, оцінюються результати діяльності управлінського персоналу, окремих підрозділів і підприємства в цілому.

Обґрунтування необхідності запровадження й активного використання регресійно-кореляційного аналізу показників публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», що дозволить здійснити прогноз і підвищити ефективність газової та нафтопереробної галузей.

Доводиться констатувати, що дослідження проблем економіки й управління підприємствами нафтогазового комплекс увисвітлюються в наукових працях вітчизняних вчених В. В. Дергачова, І. В. Перемозова, Л. В. Баб'як, Г. В. Кіщенко, О. М. Мацяк, М. Я. Топило. У цих роботах розглядаються особливості, застосування системи контролінгу, стан і проблеми інноваційного розвитку.

Разом з тим системний аналіз наукової літератури з проблем формування і розвитку державної політики в нафтопереробній галузі свідчить, що, незважаючи на численні дослідження, з наукового погляду проблема регресійного аналізу показників публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» на сьогодні залишається малодослідженою.

У сучасному світі спостерігається глобалізація світової економіки, де вільно переміщуються інформація, товари та послуги, капітал, де невимушено поширюються ідеї і безперешкодно пересуваються їхні носії, стимулюючи розвиток відповідних інститутів і налагоджуючи механізми їхньої взаємодії.

Територіально Україна знаходиться в Європі, має природні ресурси та висококваліфікований кадровий потенціал, звичайно, вона повинна мати високотехнологічно розвинений промисловий сектор, але, на жаль, більшість промислових підприємств України потребують модернізації.

«Нафтогаз України» є вертикально інтегрованою нафтогазовою компанією, яка здійснює повний цикл операцій із розвідки та розробки нафтогазових родовищ, експлуатаційного та розвідувального буріння, транспортування та зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам. Компанія утримує частки у різних підприємствах, які формують національну систему із виробництва, переробки, постачання, розподілу, оптової та роздрібної торгівлі, транспортування і зберігання природного газу, газового конденсату та нафти [1; 2].

Сучасний етап розвитку публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» характеризується посиленням негативних тенденцій. Основними стримуючими чинниками розвитку підприємства є складна економіко-політична ситуація в країні, негативна динаміка основних макроекономічних індикаторів, висока вартість гривневого ресурсу, домінуючі девальваційні процеси.

Основні напрями діяльності товариства:

- структурна перебудова нафтової, газової та нафтопереробної галузей, підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування та розвитку нафтогазового комплексу, задоволення потреб споживачів у сировині та паливно-енергетичних ресурсах, зокрема:

- видобування, постачання нафти і природного газу, газу (метану) вугільних родовищ;
- створення та експлуатація транзитних міждержавних систем транспортування нафти, нафтопродуктів і природного газу;

- організація та виконання геологорозвідувальних робіт, пов'язаних з пошуком нафти і газу та виявленням геотермального потенціалу, експлуатація нафтових, газових і газоконденсатних родовищ;

- комплексне освоєння ресурсів нафти, газу і газового конденсату із застосуванням передових методів розвідки і розробки родовищ та нових технологічних процесів переробки і вилучення цінних компонентів, що містяться в них;

- розвиток, експлуатація і ремонт лінійної частини та об'єктів магістральних нафтопроводів, магістральних газопроводів, підземних сховищ газу, конденсатопроводів та розподільних газопроводів;

- забезпечення реалізації інвестиційних проектів у нафтогазовому комплексі; регулювання інвестиційної політики юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є Компанія;

- створення власної мережі автозаправних станцій та автомобільних газонаповнювальних компресорних станцій;
- здійснення газифікації для забезпечення споживачів, зокрема побутових споживачів, газом;
- проведення єдиної технічної політики, у тому числі з питань охорони праці, промислової та пожежної безпеки, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, організація та координація науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт з питань діяльності Компанії, робіт, пов'язаних з виробництвом і застосуванням нової техніки, розробленням і впровадженням передових технологій у сфері видобування, зберігання, транспортування, переробки та розподілу нафти і природного газу;
- провадження торговельної діяльності, зокрема комісійної, торговельно-посередницької та торговельно-закупівельної [1; 2].

Фінансову стійкість ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» доцільно оцінювати, використовуючи синтетичний показник, який розраховується як сума значень від нормованих коефіцієнтів (мультиплікатор статутного капіталу, показник загальної ліквідності, рентабельність активів).

Основними причинами збитковості нафтової, газової та нафтопереробної галузей є прийняття неефективних управлінських рішень, недотримання законодавчих актів та інших факторів, що негативно впливають на використання державного майна, розмір доходів та платоспроможність Компанії.

Пропонується системний підхід моделювання та оцінки фінансової стійкості ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», заснований на моделі варіаційних мереж. Так, систему оцінки фінансової стійкості підприємства можна представити у вигляді варіаційної мережі, вузлами якої будуть коефіцієнти. Це дозволить не тільки висловлювати кожен вузол (показник) через лінійну комбінацію його сусідів, але своєчасно реагувати на зміни, оскільки мережа є варіаційною. Результати розрахунків наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників фінансової стійкості ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» з 1.01. 2013 по 01.01.2017

На 01.01	Показник	Власний капітал	Зобов'язання	Загальні активи	Коефіцієнт надійності	Коефіцієнт фінансового важеля	Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів
		К	З	А	К _н	К _{фв}	К _{ук}
2012		107035	33888	237918	3,16	0,32	0,45
2013		356978	96815	514979	3,69	0,27	0,69
2014		105372367	14604299	222000648	7,22	0,14	0,47
2015		343007684	26611562	436819864	12,89	0,08	0,79
2016		351331365	26611562	445143545	13,20	0,08	0,79
2017		429035776	37581048	541031862	11,42	0,09	0,79

Джерело: розраховано автором за даними [1;2].

Потрібно зазначити, що моделі управління оборотним капіталом підприємств розрізняються за участі в них боргового фінансування. Отже, кредиту належить важлива роль в управлінні розвитком підприємства. Крім того, фінансово-кредитні відносини підприємства за залученням позик надають можливість використати ефект «податкового щита» [3], за яким досягається зниження оподаткування доходів шляхом віднесення витрат на залучення позикових засобів для витрат підприємства.

Узагальненою багатофакторною лінійною регресійною моделлю називають математичну модель виду [4]:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_p x_{ip} + U_i, \quad (1)$$

де Y_i – залежна змінна або регресанд;

$x_{i1}; x_{i2}; \dots; x_{ip}$ – незалежні змінні (фактори або регресори);

$\beta_0; \beta_1; \dots; \beta_p$ – параметри моделі (константи), які потрібно оцінити;

U_i – неспостережувана випадкова величина.

Для побудови кореляційно-регресійної моделі скористуємося такими факторами, які подані в таблиці 2. З метою врахування впливу кредитів та інвестицій на зміну динаміки обсягів реалізації окремих видів продукції у короткотерміновий майбутній період на основі кореляційно-регресійного аналізу була побудована модель. У ній використовуються дані обсягів реалізації продукції за шість років публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Дослідження статистичних даних показника Y (темپ приросту обсягу збуту продукції) виявили певні коливання фактичної реалізації окремих видів продукції. Після первинного оброблення даних з інформаційної бази як фактори прийняті: відношення довгострокових фінансових інвестицій до власного капіталу (X_1), відношення довгострокових кредитів до власного капіталу (X_2). Дані розрахунку наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Основні показники діяльності публічного акціонерного товариства
«Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» за 2001–2017 рр.**

Роки \ Показник	Темп приросту обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), Y	Відношення довгострокових фінансових інвестицій до власного капіталу, X_1	Відношення довгострокових кредитів до власного капіталу, X_2
01.01.2001	0,95	0,02	0,04
01.01.2003	1,05	0,06	0,05
01.01.2003	2,77	0,04	0,03
01.01.2004	0,96	0,04	0,10
01.01.2005	0,95	0,04	0,23
01.01.2006	1,62	0,15	0,17
01.01.2007	1,02	0,15	0,17
01.01.2008	0,93	0,16	0,31
01.01.2009	1,52	0,23	1,45
01.01.2010	1,01	0,07	1,48
01.01.2011	0,61	0,00	0,48
01.01.2012	2,14	0,09	0,14
01.01.2013	2,14	0,03	0,04
01.01.2014	3,34	1,35	0,27
01.01.2015	2,95	1,06	0,04
01.01.2016	3,26	1,06	0,07
01.01.2017	1,02	1,04	0,08

Джерело: розраховано автором на основі даних [1; 2].

Параниця Н. В. Регресійний аналіз показників публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»

На підставі розрахункових даних із застосуванням пакета EXCEL отримали лінійне рівняння [4]:

$$Y = 2,327 + 0,815x_1 - 0,421x_2$$

Дисперсійно-регресійний аналіз вказує на те, що модель має хороші характеристики: високий коефіцієнт детермінації $R = 0,5543$ означає, що незалежні змінні X_1 , X_2 пояснюють 55,43 % варіації залежної змінної Y [4, с. 177]; критерій Фішера $F = 3,743$ значно перевищує критичне значення $F_{2;17;0,05} = 0,0339$, що підтверджує адекватність отриманої моделі й істотність кореляційного зв'язку між досліджуваними параметрами; всі коефіцієнти цієї регресійної моделі – значимі (значення t-статистики за модулем не перевищують значення t-розподілу Ст'юдента $t_{17;0,05} = 3,743$). Зіставлення значень дозволяє зробити висновок: для зростання темпу приросту обсягу реалізованої продукції на 1 % вкладення довгострокових фінансових інвестицій потрібно збільшити на 0,815 %, а частку довгострокових кредитів знизити на 0,421 %.

Г. В. Кіщенко у своїй роботі зазначає, що «важливим аспектом у створенні моделі фінансування інвестиційних проектів є її залежність від форми власності та країни походження контролюючого акціонера нафтопереробних підприємств» [5].

З урахуванням світового досвіду в Україні доцільно розробити стратегію інновацій щодо розвитку нафтогазового комплексу на основі широкого застосування досягнень у технологічній, фінансовій і торговій сферах [6, с. 10].

Необхідно здійснити структурні зміни для підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування та розвитку нафтогазового комплексу, тобто збільшити виробництво продукції і підвищити конкурентоспроможність. Для цього потрібно підвищити ефективність руху грошових коштів, тобто посилити роль фінансових механізмів у структурних зрушеннях цієї промисловості.

З боку держави здійснювати постійний контроль за використанням природних ресурсів. Формувати сучасну структурну перебудову нафтової, газової та нафтопереробної галузей, підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування та розвитку нафтогазового комплексу, задоволення потреб споживачів у сировині та паливно-енергетичних ресурсах, яка б відповідала світовим вимогам і сприяла притоку іноземних інвестицій у промисловість України.

Отже, потрібно збільшувати фінансування довгострокових інвестицій в ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», для цього необхідно поліпшувати інвестиційний клімат підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98514301-0448-4eae-b8bd-10dc0535a851&title=AuditorskiVisnovkiTaRichniFinansoviZvitnostiDerzhavnikhPidprimstvZa2016-Rik>.

2. Офіційний сайт групи «НАФТОГАЗ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/C4775D2495121A4AC2257AD90051F66D>.

3. Пилипів О. М. Форфейтинг, як форма експортного фінансування та специфічний вид кредитування / О. М. Пилипів // Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – С. 320–322.

4. Дудко В. С. Економіко-математичне моделювання : навчальний посібник для студ. вищ. навчал. закл. : в 2-х частинах / В. С. Дудко, Т. Д. Краснова, В. В. Лаговський. – Ірпінь : НУДПСУ, 2010. – 448 с.
5. Кіщенко Г. В. Оцінювання внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування підприємств (на прикладі нафтопереробної галузі) // Г. В. Кіщенко. – К. : Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2010. – 212 с.
6. Баб'як Л. В. Стан і проблеми інноваційного розвитку підприємств нафтопереробної галузі / Л. В. Баб'як, О. М. Мацяк, М. Я. Топилко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Логістика. – 2009. – № 649. – С. 8–11.
7. Дергачова В. В. Особливості середовища функціонування підприємств газової промисловості України в контексті формування механізму процесів їх інвестування / В. В. Дергачова, В. В. Чорній // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – № 13. – С. 158–168.
8. Перемозова І. В. Імплементация економіко-експертної системи в систему контролінгу підприємства / І. В. Перемозова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2014. – Вип. 10, т. 1. – С. 103–107.
9. Баб'як Л. В. Стан і проблеми інноваційного розвитку нафтопереробних підприємств України // Л. В. Баб'як, О. М. Мацяк, М. Я. Топилко. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2009. – 478 с.

Стаття надійшла до редакції 14 лютого 2018 року

УДК 657.1:004.4

Д. С. Пілевич,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ХАРАКТЕРНІ РИСИ

У статті проведено дослідження сутності інформаційної системи обліку та визначені основні її характерні риси. Природа окресленої системи визначена через ідентифікацію сутностей таких категорій, як «інформаційна система» та «облік». Також визначено два основні підходи до використання зазначеного поняття: макроекономічний та мікроекономічний. Обґрунтована їхня сутність. Реалізація проведеного дослідження дозволила визначити базові характерні риси інформаційної системи обліку як цілісного об'єкта пізнання, які були детально описані.

Ключові слова: система, інформаційна система, облік, інформаційна система обліку, підхід, бухгалтерський облік.

Д. С. Пилевич,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

ИДЕНТИФИКАЦИЯ СУЩНОСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ УЧЕТА И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ

В статье проведено исследование сущности информационной системы учета и определены основные ее характерные черты. Природа указанной системы определена через идентификацию сущностей таких категорий, как «информационная система» и «учет». Также определены два основных подхода к использованию указанного понятия: макроэкономический и микроэкономический. Обоснованна их сущность. Реализация проведенного исследования позволила определить базовые характерные черты информационной системы учета как целостного объекта познания, которые были подробно описаны.

Ключевые слова: система, информационная система, учет, информационная система учета, подход, бухгалтерский учет.

D. S. Pylevych,
Candidate of Economic
Sciences,
University of SFS of Ukraine

NATURE IDENTIFICATION OF THE INFORMATION SYSTEM OF ACCOUNTING AND ITS MAIN CHARACTERISTIC FEATURES

Within the article research of the nature of the essence of the information system of accounting is conducted and its main characteristic features are defined. Nature of the defined system is defined through identification of the essence of such categories as «information system» and «accounting». Also two main approaches to using the defined term is determined: macro economic and micro economic. Their essence is grounded. Implementing of the conducted research allowed to define basic characteristic features of the information system of accounting as a whole object of knowledge that were described in details.

Key words: system, information system, accounting, information system of accounting, approach, accounting records.

Розвиток підприємства як окремого економічного об'єкта відбувається у постійно змінюваному реальному середовищі. Значна кількість чинників різної природи має вплив на такі суб'єкти господарювання і по-різному визначає їхній подальший розвиток. Саме це обумовлює постійну актуальність питань моделювання загального стану підприємства та прогнозування потенційних векторів його розвитку у майбутньому. Однак означений процес може відбуватися виключно за умови існування вже сформованих масивів інформації про історію розвитку підприємства, даних про його фінансовий стан та його зміну у попередні періоди та ін. Відсутність такої інформації не дозволяє реалізувати сценарне моделювання подальшого розвитку суб'єкта господарювання, що є важливим у процесі реалізації його управління.

У багатьох наукових роботах науковці не акцентують особливої уваги на розрізненні видів інформаційних систем, що функціонують у межах різних видів обліку, який ведеться на підприємстві. Інформаційні системи обліку розглядаються у контексті пізнання закономірностей розбудови систем фінансового, податкового, бухгалтерського, управлінського обліку і не завжди їх пізнають як окремі системи з певними відмінностями та характерними рисами. Це актуалізує питання розгляду сутності взагалі інформаційної системи обліку, насамперед з теоретичної точки зору.

На сьогодні у літературі вже сформований масив наукових праць різних вчених у сфері дослідження особливостей впровадження інформаційних систем обліку на підприємстві. Особлива увага приділяється питанням використання діючих систем обробки інформації, які активно використовуються суб'єктами господарювання. До вчених, які приділяли увагу пізнанню сутності інформаційних технологій та особливостям їхнього використання, віднесемо таких: К. Л. Багрій, В. В. Євдокимов, О. К. Єлісєєва, Л. В. Коваленко, О. О. Коваленко, В. І. Кузь, Т. В. Ларікова, Г. М. Лучик, Т. Г. Маренич, Т. Д. Маркова, Н. С. Марушко, М. М. Матюха, Т. П. Мац, Н. В. Наконечна, Н. В. Оляднічук, І. Я. Омецінська, Н. Ю. Пікуліна, А. Ю. Піть, Л. В. Різніченко, Я. С. Ткаль, О. В. Шапаренко та ін.

Зазначені науковці досліджували різні аспекти функціонування інформаційних систем обліку, але єдиної позиції щодо сутності такої системи ще не існує. Різні підходи до розгляду ролі цих систем у діяльності підприємств сприяли формуванню масиву наукових результатів, які досить важко зіставити між собою та поєднати для визначення природи інформаційної системи обліку. Це і вимагає проведення нових наукових досліджень у цій сфері.

Метою статті є визначення сутності інформаційної системи обліку та ідентифікації її основних характерних рис.

Дослідження розпочнемо зі з'ясування природи інформаційної системи обліку, ідентифікації її сутності як окремої системи. Нами активно використовуватиметься контент-аналіз для дослідження вже сформованих наукових підходів до пізнання такої системи. Також плануємо застосовувати загальновідомі закони логіки для виведення умовиводів щодо сутності різних економічних категорій, що у підсумку дозволить визначити сутність інформаційної системи обліку та з'ясувати основні її ознаки.

Категорію «інформаційна системи обліку» варто розглядати з позиції застосування методу синтезу до ідентифікації її сутності, зміст якого зводиться до поєднання трактувань таких понять, як «інформаційна система» та «облік». У цілому дані дефініції є досить поширеними у науковій літературі, але у статті не ставимо за мету їхнє глибоке дослідження. Інформаційна система розглядається вченими як сукупність процесів збору, опрацювання та продукування інформаційних ресурсів у межах конкретних об'єктів. Зокрема, О. О. Коваленко пропонує таке визначення: *інформаційна система* – комунікаційна система для збирання, передачі, обробки інформації. Система поставляє працівникам різного рангу інформацію для реалізації функцій керування [7, с. 10]. Л. В. Різніченко зауважує, що *корпоративні інформаційні системи* – це інформаційна система, призначена для комплексної автоматизації всіх видів господарської діяльності підприємств, у тому числі корпорацій, що складаються з групи компаній, які вимагають єдиного управління [12, с. 184]. Н. В. Оляднічук пропонує визначення: *інформаційна система* – це сукупність організаційних і технічних засобів для збереження та обробки інформації з метою забезпечення інформаційних потреб користувачів. Інформаційні системи як системи управління тісно пов'язуються із системами збереження та видачі інформації, а також забезпечують обмін інформацією в процесі управління. Вона охоплює сукупність засобів та методів, що дозволяють користувачу збирати, зберігати, передавати і обробляти відібрану інформацію [11, с. 198]. О. К. Єлісєєва та В. С. Велозерцев визначають сутність інформаційної системи таким чином: *інформаційна система* – організована та скінченна множина взаємопов'язаних елементів, що збирає, обробляє, зберігає та передає інформацію користувачам. Як елементи такої системи, виступають люди, обладнання, процеси, процедури, дані, операції тощо [3, с. 80].

Отже, таку систему розглянемо як сукупність технічних засобів, регламентів роботи з даними, які в цілому забезпечують реалізацію процесів виробництва (отримання), опрацювання, зберігання, використання, передачі, обміну інформації.

Розглянемо сутність категорії «облік». Зауважимо, що у багатьох працях облік розглядається у контексті пізнання функціонування виключно системи бухгалтерського обліку. Проте пропонуємо окреслену категорію розглядати більш глибоше, що в цілому відповідає її змісту та природі. У табл. 1 наведено наукові підходи до визначення сутності зазначеної дефініції.

Таким чином, не можна не погодитися з твердженням В. Ф. Максимової, яка зауважує, що загальне поняття обліку є широким і багатогранним. Загальновизнаним є тлумачення поняття

обліку, яке охоплює спостереження, вимірювання та реєстрацію певних природних і суспільних явищ, пов'язаних із господарською діяльністю [9, с. 11].

Таблиця 1

Сутність наукового підходу щодо трактування дефініції «облік»

№ з/п	Зміст	Автор, джерело
1.	Облік у широкому розумінні являє собою систему спостереження та відображення певних природних, суспільних та економічних явищ з метою управління ними. Як система, він має сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують отримання, оброблення та узагальнення інформації про вищезазначені явища [5, с. 6]	Теорія бухгалтерського обліку: навч. посіб. / Ждан В. І., Хаустова Є. Б., Колос І. В., Бондаренко О. С. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
2.	Облік – складова управління економічними процесами та об'єктами, суть якої полягає у збиранні, накопиченні інформації та відображенні її в облікових відомостях. Облік може здійснюватись у поточних і незмінних (зіставних) цінах, а також в іноземній валюті [4]	Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://slovopedia.org.ua/38/53406/382326.html
3.	Облік трактується як встановлення наявності, кількості будь-чого шляхом підрахунків [9, с. 12]	Максімова В. Ф. К 17 Бухгалтерський облік: підручник / В. Ф. Максімова. – Одеса : ОНЕУ, 2012. – 670 с.
4.	Облік (у широкому розумінні) – це спостереження, вимірювання та реєстрація фактів, процесів, подій природи або суспільного життя [1, с. 9]	Гудзь Н. В. Бухгалтерський облік : навч. посібн. / Н. В. Гудзь, П. Н. Денчук, Р. В. Романів. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 424 с.

Джерело: складено автором.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки: облік є універсальною категорією науки, яка використовується не лише в економічній науці загалом, але і в інших сферах наукового знання, де існує необхідність надання кількісного опису певних процесів, об'єктів, систем; в економічній науці облік розглядається вченими з позиції його бухгалтерського змісту. У багатьох працях вченими навіть не надаються трактування дефініції «облік», хоча за своєю природою «облік» є більш ширшим поняттям, ніж «бухгалтерський облік»; облік – це сукупність процесів, які можна пізнавати і як окрему систему, і як взаємодію між різними системами. У статті *облік* пропонуємо розглядати як процес вимірювання, акумуляції, фіксації, систематизації, реєстрації певних даних (кількісних або якісних) про різні об'єкти реальної дійсності.

Отже, спробуємо реалізувати синтез цих понять, встановити їхню взаємодію та ідентифікувати зміст дефініції «інформаційна система обліку» (рис. 1).

Проведене дослідження сутності інформаційної системи обліку дає можливість визначити декілька важливих висновків. Насамперед між поняттями «інформаційна система» та «облік»

є об'єктивно існуючий, нерозривний зв'язок. Якщо облік – це сукупність процесів роботи з інформацією про певний об'єкт, то інформаційна система виступає в ролі інфраструктури такого процесу, тобто створює умови для його проведення. Саме тому до цієї системи відносять усі об'єкти та процеси, що сприяють прискоренню процесів обробки інформації, спрощення зберігання інформаційних ресурсів, підвищення зручності їхнього використання тощо.

Потрібно зауважити, що в межах окремих наук інформаційна система обліку розглядається з урахуванням їхнього специфічного об'єкта дослідження та методологічної бази існування самої науки.

Визначимо два основні підходи до використання зазначеного поняття:

1) *макроекономічний* – у межах якого інформаційна система обліку розглядається як спосіб побудови системи отримання інформації про складні економічні об'єкти, до складу яких варто віднести окремі галузі національної економіки, її сектори, в цілому національне господарство і т.д.;

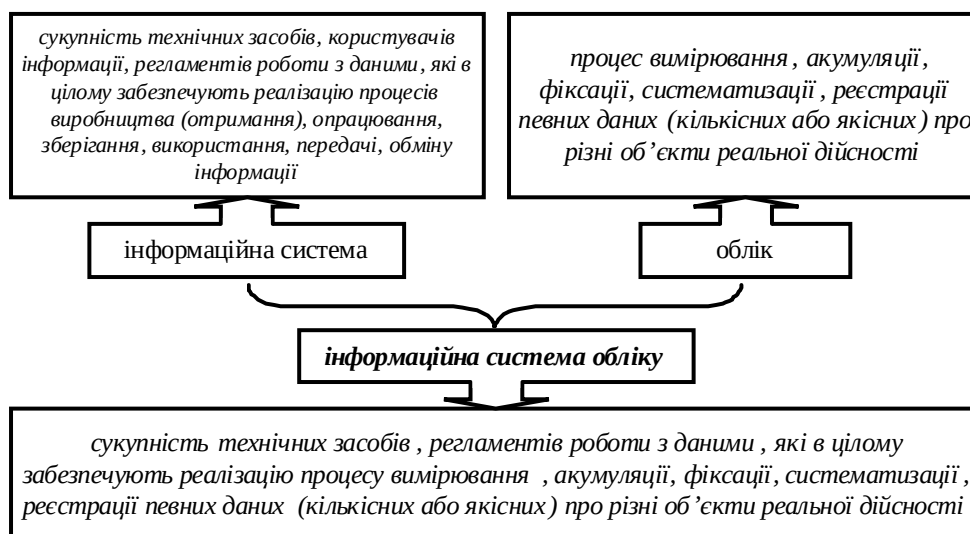

Рис. 1. Сутність інформаційної системи обліку

Джерело: складено автором.

2) *мікроекономічний* – у межах якого інформаційна система обліку розглядається як спосіб побудови системи про отримання інформації щодо діяльності конкретного суб'єкта господарювання.

Розглянемо сутність мікроекономічного підходу до використання категорії «інформаційна система обліку». Зауважимо, що у науковій літературі зустрічаються різні її трактування та способи використання. Зокрема, інформаційну систему обліку пов'язують із процесом організації бухгалтерського обліку на підприємстві та заходах підвищення рівня його інформатизації. Л. В. Коваленко зауважує, що сучасну систему управління підприємством, організацією, фірмою відрізняє складна інформаційна система, що пов'язано з обміном зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків, багатоваріантністю видів інформації, яка

циркулює в системі управління. При цьому пріоритетна роль у цьому процесі залишається за бухгалтерською інформаційною системою, що зумовлено формуванням саме в ній достовірної і повної інформації як для облікових потреб, так і для аудиторів, аналітиків, економістів та менеджерів усіх рівнів [6, с. 162]. Подібний підхід підтримує і Г. М. Лучик, яка зазначає, що системами, що є ключовими для управління підприємством, є системи бухгалтерського обліку та аналізу. Тобто бухгалтерський облік і аналіз є інформаційними підсистемами системи управління [8, с. 92].

Проте можна зазначити, що важливою складовою загальної інформаційної системи обліку на підприємстві є інформаційна система управлінського обліку, яка містить у своєму складі й систему бухгалтерського обліку.

На сьогодні актуальними є питання впровадження сучасних технологій у роботу підприємств різних типів та галузей. Технологічний процес відбувається швидкими темпами і призводить до необхідності автоматизації не лише операційної діяльності, але і процесу управління. У переважній більшості підприємств уже побудовані інформаційні системи бухгалтерського обліку, але меншими темпами впроваджуються відповідні системи управлінського обліку, які для процесу менеджменту є більш вагомими і важливими. Проте впровадження останніх дозволяє створити ефективно діючі інформаційні системи обліку на підприємстві, які можуть надавати дані про всі процеси, що відбуваються у його межах. Такі системи є досить зручними для менеджерів, власників суб'єктів господарювання. Слушно зауважує Т. Д. Маркова, що для того, щоб приймати рішення, здійснювати контроль над їхнім виконанням, формувати імідж підприємства, відстежувати лояльність персоналу, необхідна різноманітна інформація. Інформаційні технології використовуються як при плануванні, так і при управлінні підрозділами або ж співробітниками безпосередньо. Інформаційними процесами досягається відразу кілька цілей: актуальність рішень; своєчасність дій; широта тактичних рішень; контроль на всіх етапах виробництва. Роль інформаційних процесів в управлінні неocenенна [10, с. 42].

Інформатизація бухгалтерського обліку є невід'ємною складовою створення підприємств. Важко не погодитися з твердженням В. В. Євдокимова, що перехід до ринкової економіки та науково-технічний прогрес надзвичайно прискорили темпи впровадження у всі сфери соціально-економічного життя останніх досягнень інформатизації. Нині без комп'ютерної техніки та програмного забезпечення не може діяти жодне, навіть найменше підприємство. Зайняти провідні позиції на ринку, підвищити ефективність роботи персоналу, створити оптимальну структуру управління – ось першочергові завдання керівника підприємства. Це особливо важливо у бухгалтерській діяльності, що обумовлює широке застосування бухгалтерських пакетів прикладних програм, завдяки впровадженню яких підвищується оперативність обробки даних та вірогідність ділової інформації, а також приймаються більш об'єктивні фінансові й управлінські рішення [2, с. 193].

Отже, у результаті проведення наукового дослідження сутності інформаційної системи обліку варто виділити такі основні її характеристики.

1. Інформаційна система обліку є універсальним явищем за своєю природою, яке використовується у межах багатьох наук, де відбувається процес опрацювання кількісної та якісної інформації щодо функціонування певних явищ, процесів та об'єктів. Саме така універсальність цієї системи дозволяє зробити висновок про її об'єктивний характер існування у нашому суспільстві.

2. Інформаційна система обліку може розглядатися як єдине цілісне явище, у межах якого поєднуються сукупність процесів роботи з певною системою даних та засоби реалізації окреслених процесів. Тобто облік розглянуто з використанням процесного підходу, а інформаційну систему у контексті інфраструктурної концепції – як сукупність явищ забезпечення процесу.

3. Інформаційна система обліку може бути розглянута з двох найбільш важливих позицій: макроекономічного та мікроекономічного підходів. Спосіб використання будь-якого з цих підходів обирається залежно від інформації, яку необхідно перетворити в облікову. Питання пізнання сутності облікової інформації та особливостей формування облікової системи у межах різних економічних систем, ідентифікація її відмінності від інформаційної системи обліку потребують проведення додаткових наукових досліджень, але є досить важливими з позиції пізнання особливостей функціонування останньої.

4. У наукових працях інформаційна система обліку в економіці пізнається через застосування мікроекономічного підходу до визначення її змісту, що обумовлено підвищеним рівнем ймовірності впровадження таких систем у роботу суб'єктів господарювання, оскільки це прямо впливає на ефективність їхньої роботи і рівень прибутку. Побудова інформаційних систем обліку у межах макроекономічних систем пов'язана з впровадженням таких систем у діяльність державних органів влади, що відбувається повільними темпами та пов'язана з певними труднощами адміністративного характеру.

5. У межах дослідження особливостей діяльності підприємств багато вчених застосовують відмінні концепції до пізнання інформаційних систем обліку та визначають їхню природу по-різному, але значна кількість науковців пов'язує із функціонуванням системи бухгалтерського обліку. Така ситуація безпосередньо пов'язана з більшою важливістю впроваджувати інформаційні системи для опрацювання бухгалтерської інформації, що обумовлено існуванням об'єктивних обставин підготовки різних звітних даних для зовнішніх користувачів (державні органи влади).

6. Інформаційна система обліку є складним об'єктом дослідження, оскільки повинна містити фактично всі дії з опрацювання даних щодо різних підсистем діяльності суб'єктів. Саме тому організація таких систем не обмежується лише спрощенням ведення бухгалтерського обліку за допомогою впровадження інформаційних технологій.

7. Інформаційна система обліку розглядається вченими як система, що побудована на використанні інформаційних технологій для опрацювання даних. Однак інформаційна система існує завжди там, де відбувається процес обліку, незалежно від рівня впровадження технологій для опрацювання необхідних даних. Але під інформаційними системами обліку розглядаються способи та механізми підвищення рівня автоматизації (комп'ютеризації) обробки різних даних. Зокрема, як зауважує О. К. Єлісєєва, з поняттям інформаційних систем тісно пов'язаний термін «інформаційні технології». Будь-яка інформаційна система характеризується наявністю технології перетворення вхідних даних у результатну інформацію. Такі технології називають інформаційними [3, с. 80].

8. Інформаційна система обліку відрізняється за своєю сутністю від автоматизованої інформаційної системи обліку, яка є лише одним із видів зазначеної системи. Н. В. Оляднічук зауважує: «Автоматизована інформаційна система – це взаємопов'язана сукупність даних, програмних засобів, персоналу, стандартних процедур, які призначені для збору, обробки, розподілу, зберігання та передачі інформації відповідно до вимог користувачів» [11, с. 200].

У наукових працях завжди йдеться про автоматизовані їхні види. Така ситуація є цілком логічною, враховуючи активні процеси розвитку інформаційної економіки, що на сьогодні відбуваються у нашому суспільстві.

9. Інформаційна система обліку при застосуванні системного підходу до її вивчення повинна розглядатися вченими через ідентифікацію основних елементів такої системи у межах досліджуваного об'єкта. Це означає, що при вивченні особливостей впровадження такої системи на підприємстві варто розрізняти такі поняття, як «інформаційна система управлінського обліку», «інформаційна система бухгалтерського обліку», «інформаційна система податкового обліку», «інформаційна система фінансового обліку», «інформаційна система статистичного обліку» тощо. Взаємозв'язок між окресленими компонентами потребує детального опису та проведення додаткових наукових досліджень. Звичайно, у реальному житті у межах підприємства такі системи тісно пов'язані між собою, однак з теоретичної точки зору дослідження інформаційної системи обліку через розмежування різних її компонентів є досить важливим.

Таким чином, у статті проведено дослідження сутності інформаційної системи обліку та визначені основні її характерні риси. Зокрема, природа окресленої системи визначена через ідентифікацію сутностей таких категорій, як «інформаційна система» та «облік». Інформаційну систему запропоновано розглядати як сукупність технічних засобів, регламентів роботи з даними, які в цілому забезпечують реалізацію процесів виробництва (отримання), опрацювання, зберігання, використання, передачі, обміну інформації. Облік розглядається як процес вимірювання, акумуляції, фіксації, систематизації, реєстрації певних даних про різні об'єкти реальної дійсності. Також визначено два основні підходи до використання зазначеного поняття: макроекономічний та мікроекономічний. Обґрунтована їхня сутність.

Реалізація проведеного дослідження дозволила визначити базові характерні риси інформаційної системи обліку як цілісного об'єкта пізнання, які були детально описані. Також у статті визначені потенційні напрями подальших актуальних досліджень у сфері теоретичного обґрунтування сутності інформаційної системи обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзь Н. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Н. В. Гудзь, П. Н. Денчук, Р. В. Романів. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 424 с.
2. Євдокимов В. В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах / В. В. Євдокимов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2009. – № 1 (13). – С. 193–205.
3. Єлісєєва О. К. Тенденції розвитку інформаційних систем та технологій в обліку в умовах глобалізації / О. К. Єлісєєва, В. С. Велозерцев // Технологічний аудит та резерви виробництва. – 2015. – № 3 (5) (23). – С. 79–85.
4. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovo.org.ua/38/53406/382326.html>
5. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. / Ждан В. І., Хаустова Є. Б., Колос І. В., Бондаренко О. С. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
6. Коваленко Л. В. Інноваційні технології у бухгалтерському обліку / Л. В. Коваленко // Фінанси, облік, банки. – 2014. – № 1 (20). – С. 161–166.

7. Коваленко О. О. Сучасні інформаційні системи – інвестиції в розвиток підприємства / О. О. Коваленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 2. – С. 10–13.
8. Лучик Г. М. Облік як система у формуванні інформаційної бази для управління / Г. М. Лучик // Молодий вчений. – 2014. – № 10 (13). – С. 91–95.
9. Максимова В. Ф. Бухгалтерський облік: підруч. / В. Ф. Максимова. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 670 с.
10. Маркова Т. Д. Особливості використання інформаційних систем і технологій в системі обліку та контролю / Т. Д. Маркова, Г. Б. Пчелянська // Економіка харчової промисловості. – 2016. – Том. 8, випуск 3. – С. 40–45.
11. Оляднічук Н. В. Інформаційні системи в бухгалтерському обліку / Н. В. Оляднічук // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2016. – Вип. 88(2). – С. 198–206.

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2018 року

УДК 338:004.9

Т. В. Ратушняк,
кандидат фізико-
математичних наук,
Університет ДФС України

МОНІТОРИНГ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЗАСОБАМИ ПЛАТФОРМИ DOZORRO

В Україні реалізація функцій державних закупівель базується на створенні конкурентного середовища, запобіганні корупції та забезпеченні прозорості та ефективності використання коштів. Інформаційна підтримка державних закупівель здійснюється через єдине джерело інформації на платформі ProZorro. Для систематичного моніторингу державних закупівель через систему ProZorro, виявлення порушень під час проведення тендерів, а також подальшого вирішення недоліків у системі ProZorro було створено портал моніторингу DoZorro. У статті розглянуто особливості та можливості порталу моніторингу DoZorro.

Ключові слова: публічні закупівлі, корупція, тендер, система Прозорро, система Дозорро.

Т. В. Ратушняк,
кандидат физико-
математических наук,
Университет ГФС Украины

МОНИТОРИНГ ПУБЛИЧНЫХ ЗАКУПОК СРЕДСТВАМИ ПЛАТФОРМЫ DOZORRO

В Украине реализация функций государственных закупок базируется на создании конкурентной среды, предотвращения коррупции и обеспечении прозрачности и эффективности использования средств. Информационная поддержка государственных закупок осуществляется через единственный источник информации на платформе ProZorro. Для систематического мониторинга государственных закупок через систему ProZorro, выявление нарушений во время проведения тендеров, а также последующего решения недостатков в системе ProZorro был создан портал мониторинга DoZorro. В статье рассмотрены особенности и возможности портала мониторинга DoZorro.

Ключевые слова: публичные закупки, коррупция, тендер, система Прозорро, система Дозорро.

T. V. Ratushnyak,
Candidate of Physical and
Mathematical Sciences,
University SFS of Ukraine

MONITORING OF PUBLIC PROCUREMENT ON THE DOZORRO PLATFORM

In Ukraine economy the realization of public procurement functions is based on the creation of a competitive environment, while preventing corruption and ensuring transparency and

efficiency in the use of funds. Information support of public procurement is realized through a single source of information on ProZorro platform. In order to systematically monitor public procurements through the ProZorro system, detect violations during tenders, as well as to further address the shortcomings in the ProZorro system, a monitoring portal DoZorro was created. In the article features and capabilities of the DoZorro monitoring portal is considered.

Key words: public procurement, corruption, tender, ProZorro system, DoZorro system.

Вплив публічних закупівель [15] на економіку країни полягає в реалізації таких основних функцій:

1) придбання товарів і послуг для забезпечення функціонування державних або муніципальних структур з метою обслуговування суспільних потреб, серед яких оборона, медицина, освіта, культура, наука, інфраструктура тощо;

2) виконання конкретних державних завдань соціально-економічної сфери, серед яких створення нових робочих місць шляхом закупівлі державою окремих видів товарів, робіт, послуг, а також заохочення застосування екологічних чинників, інноваційних практик, електронних технологій у процесі закупівель;

3) регулювання кон'юнктури на ринках окремих видів продукції (як правило, для соціально чутливих продуктів харчування, таких як цукор, борошно, зерно) економічними методами, коли держава виходить на ринок як вагомий покупець, підвищуючи попит, або здійснює товарну інтервенцію шляхом продажу раніше спеціально закупленої продукції, збільшуючи пропозицію, і таким чином відновлює рівновагу попиту і пропозиції на ринку тієї чи іншої продукції.

У сучасній ринковій економіці реалізація функцій публічних закупівель ґрунтується на створенні конкурентного середовища з одночасним запобіганням проявам корупції і забезпеченням прозорості та ефективності використання коштів. Міжнародна практика довела, що досягнення цих цілей можливе лише у разі створення Єдиної системи закупівель, яка діє для всієї держави та включає в себе:

- 1) законодавче забезпечення;
- 2) інституційне забезпечення;
- 3) інформаційне забезпечення.

Законодавче забезпечення публічних закупівель регулюється Законом «Про публічні закупівлі» [1], а також нормативно-правовими актами: постановами Кабінету Міністрів України та наказами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [2–6], розробленими для виконання Закону.

Інституційне забезпечення реалізується через наявність уповноваженого органу-регулятора з координації закупівель, а саме – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; функціонування незалежного органу оскарження – Антимонопольний комітет України; функціонування органів контролю – Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України, Рахункова палата України.

Інформаційне забезпечення реалізується через єдине джерело отримання інформації щодо здійснення публічних закупівель ProZorro [7] – веб-портал Уповноваженого органу.

Згідно з Законом України «Про публічні закупівлі» портал ProZorro є відкритим ресурсом, який пропонує доступ до всієї інформації з центральної бази даних про електронні тендерні торги, які було оголошено з 31 липня 2016 року.

Державні організації-замовники оприлюднюють тендерні оголошення (а учасники аукціону беруть участь у торгах) за допомогою модуля електронного аукціону, доступ до якого вони отримують, зареєструвавшись на авторизованих електронних майданчиках. Портал, база даних та модуль електронного аукціону разом з партнерами та зацікавленими сторонами формують Єдину систему електронних публічних закупівель ProZorro (ПроЗорро).

Дані Єдиної системи електронних закупівель є публічними, і будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати їх у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації.

Перевагами ProZorro є: закупівлі за державні кошти відбуваються в онлайн-режимі; будь-яка особа може бути віртуально присутньою на аукціоні закупівлі; спроба провести корумпований тендер одразу отримує розгос; система назавжди зберігає історію редагувань та дає можливість подивитися видалені документи; процес вибору переможця є зрозумілим та публічним; будь-який учасник торгів у режимі онлайн може подивитися перелік компаній-учасників та подати скаргу; у систему викладається повна інформація про товар, послугу або роботи переможця, включно з укладеним договором; мінімальний пакет довідок при подачі пропозиції; електронний документообіг; зручний інтерфейс для подання пропозицій; постійна підтримка професійними кол-центрами.

Створення системи ProZorro є великим кроком для подолання корупції у сфері державних закупівель України. Це досить багатофункціональний і продуманий інструмент, проте має ряд своїх недоліків [9] і потребує удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З метою системного моніторингу публічних закупівель через систему ProZorro, виявлення порушень під час проведення тендерів, а також для подальших усунень недоліків у системі ProZorro створено моніторинговий портал DoZorro [8].

Платформа DoZorro забезпечує системний моніторинг закупівель шляхом створення унікальної бази даних реальних оцінок закупівельників, постачальників та окремих тендерів. Портал почав свою роботу 1 листопада 2016 року. Ініціатором стала Програма інноваційних проєктів громадської організації Transparency International Україна.

Крім DoZorro, розвиваються аналітичні інструменти на основі QlikSense та QlikView.

Боротьбі з корупцією в системі державних закупівель, вдосконаленню системи державних закупівель та пошуку протидії злочинним намірам було присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких Науменко С. М. [13], Хусанова К. Ю. [14], Мельников О. С. [12], Катроша Л. [11], Зубар В. [10], Гальчинський Л. [9].

Розглянемо функції та можливості моніторингового порталу DoZorro.

Портал DoZorro адмініструється громадською організацією Transparency International Україна та консолідує зусилля 20 регіональних моніторингових організацій. За допомогою відгуків користувачів система збирає інформацію про якість конкретних тендерних процедур. У разі виявлення порушення Закону України «Про публічні закупівлі» відбувається юридичне реагування.

Всі авторизовані користувачі порталу отримують доступ до реальних дієвих юридичних інструментів оскарження сумнівних закупівель, можуть оцінити угоди і залишати розгорнуті відгуки.

Відгук містить якісну оцінку конкретного тендеру (опис проблем, скарги, подяки) та кількісну, коли автор відгуку оцінює тендер від одного до п'яти балів за такими

характеристиками: оцінка умов закупівлі; оцінка взаємодії замовника з учасниками; оцінка процесу кваліфікації; оцінка виконання замовником умов договору. DoZorro формує базу даних відгуків на закупівельні процедури, які відбуваються у електронній системі публічних закупівель Prozorro. На основі цієї інформації автоматично формується рейтинг учасників, а з профайлу кожного з них буде можна дізнатися, наскільки конкретний користувач системи є добросовісним постачальником або закупівельником. Така систематизована інформація дозволяє усім сторонам ухвалювати раціональні рішення у діяльності, пов'язаній з роботою в системі ProZorro.

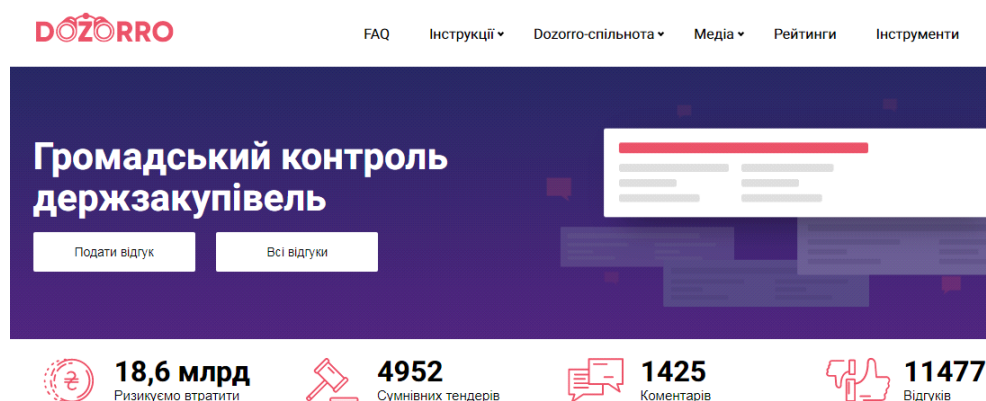

Рис. 1. Інтерфейс порталу DoZorro

Моніторинговий портал DoZorro містить:

1. Інструкції з оскаржень, які розкрито:

– як практику оскаржень АМКУ за окремими розділами (виконання аналогічних договорів, підтвердження вимог статті 17 та застосування санкцій, надання тендерного забезпечення та забезпечення виконання договору, встановлення дискримінаційних вимог у тендерній документації (ТД) та дискримінації при оцінці тендерної пропозиції (ТП), порушення загальних вимог ТД та вимог при застосуванні переговорної процедури, обрахування ціни тендерної пропозиції, встановлення нецінових критеріїв оцінки, перевірка наявності матеріально-технічної бази та спеціалістів, аналіз гарантійних листів від виробника/дистриб'ютора/дилера, встановлення відповідності ТП вимогам ТД у частині виконання технічного завдання;

– як шаблони подання звернень та скарг щодо окремих видів порушень на допорогових закупівлях (безпідставна дискваліфікація при допорогових закупівлях, відсутня специфікація до укладеного договору, порушення строків оприлюднення договору в системі, дискримінаційні вимоги умов закупівлі, необґрунтований вибір переможця, завищення цін, надмірні вимоги до учасників, невчасне розміщення/нерозміщення документації, інформування АМКУ про змову;

– як шаблони подання звернень та скарг щодо окремих видів порушень на надпорогових закупівлях (безпідставна дискваліфікація, необґрунтований вибір переможця, відсутня специфікація до укладеного договору з неможливістю ідентифікувати предмет закупівлі, оскарження умов закупівлі, рішення замовника чи інформування АМКУ про змову, дискримінаційні умови, невчасне розміщення/нерозміщення документації, необґрунтована

відміна торгів, можливе уникнення процедури відкритих торгів, порушення строків оприлюднення договору в системі, завищення цін).

2. Інформацію про членів системи DoZorro, які представлені у складі:

- громадських організацій;
- замовників і контролерів.

3. Медійна складова DoZorro містить новини, блоги та медіаісторії.

4. Рейтинг громадських організацій за активну роботу з моніторингу закупівель за категоріями: за кількістю визначення порушень у закупівлях, за кількістю звернень до контролюючих органів, за максимальною кількістю відзвітованих «перемог».

5. Аналітичні інструменти, як:

- власні аналітичні цифрові інструменти (публічний модуль аналітики, професійний модуль аналітики, система ризик-індикаторів, індекс найкращих практик);
- інструменти команди СЕР KSE (пошук та відстеження додаткових угод у ProZorro, пошук CPV-кодів та постачальників у ProZorro за описом товару, схеми процесів закупівлі ProZorro);
- інструменти інших команд (з дослідження закупівель – веб-портал Уповноваженого органу, Clarity Project, Закупівлі, Антикорупційний монітор; з дослідження руху коштів – Є-дата, Пошуково-аналітична система.007; з дослідження учасників – Єдиний державний реєстр, You Control, Opendatabot).

Інструменти порталу DoZorro мають широкий аналітичний функціонал та зручний інтерфейс. На рисунку 2 представлено інтерфейс інструменту Закупівлі із класичними елементами керування для створення користувацького запиту. До переваг інструменту також можна віднести щоденне оновлення інформації.

Закупівлі 2.0

Часовий період: від 01/01/2017 до 01/01/2018

Ключове слово: Університет дер

Об'єми угод: від до

Сортувати по: сумі угоди ↓

Пошук

Рис. 2. Пошуковий інтерфейс інструменту Закупівлі

За результатами запиту користувач отримує інформацію у табличному вигляді (рис. 3), з можливістю завантажити дані у форматі CSV.

На рисунку 3 продемонстровано, що результатуючими полями запиту є: назва закупівельника, назва постачальника, предмет угоди, дата закупівлі та грошова сума; також зазначається загальна кількість угод та загальна сума за вибраний період.

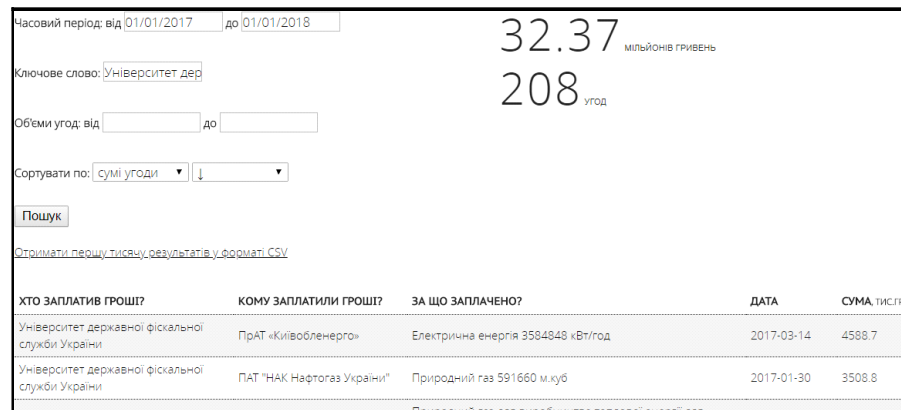

Рис. 3. Результати пошукового інструменту Закупівлі

Виявленим недоліком інструменту Закупівлі є те, що для порівняльного аналізу закупівель різними установами у результатуючих даних не завжди зазначено код предмета угоди за класифікатором товарів робіт та послуг. Ще одним недоліком є те, що зведена інформація з обраного поля (наприклад, назви закупівельника) не відповідає вибраному часовому періоду (рис. 4), а, отже, користувачу потрібно конвертувати дані у інший зручний формат та виконувати зведені операції засобами інших комп'ютерних програм чи технологій.

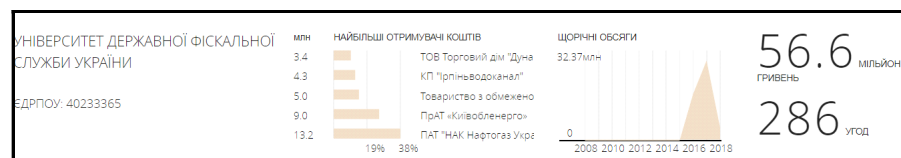

Рис. 4. Зведена інформація інструменту Закупівлі

Результати проведеного дослідження демонструють, що моніторинговий портал DoZorro має необхідні аналітичні інструменти для виявлення порушень під час проведення тендерів, оцінки угод та оскарження сумнівних закупівель. Водночас окремі інструменти мають функціональні недоліки, які необхідно досліджувати і виправляти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про публічні закупівлі: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>).
2. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків : Постанова Кабінету Міністрів України :

від 24 лютого 2016 р. № 166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF>

3. Про встановлення розміру плати за подання скарги» Постанова Кабінету Міністрів України : від 23.03.2016 № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/List?lang=uk-UA&tag=Normativno-pravoviAkti3>

4. Про затвердження Примірного положення про тендерний комітет або уповноважену особу : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 30.03.2016 № 557 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/List?lang=ukUA&tag=Normativno-pravoviAkti3>

5. Про затвердження форм документів у сфері публічних закупівель : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 22.03.2016 № 490 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0449-16>

6. Про затвердження Порядку розміщення інформації про публічні закупівлі : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 18.03.2016 № 477 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0447-16>

7. Електронна система ProZorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.prozorro.gov.ua

8. DoZorro : Громадський контроль державних закупівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dozorro.org/>

9. Гальчинський Л. Ю. Імітаційна модель оцінки механізму державних закупівель з метою підвищення їх ефективності [Електронний ресурс]. – Л. Ю. Гальчинський, С. О. Носок, А. А. Васильченко // Адаптивні системи автоматичного управління. – 2010. – № 16. – С. 23–32. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/asau_2010_16_7

10. Зубар В. В. Формування механізму управління системою державних закупівель в Україні : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02 / Зубар Владислав Володимирович. – Запоріжжя, 2010.

11. Катроша Л. Система державних закупівель в Україні: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / Л. Катроша // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 98–107. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12klvuta.pdf>

12. Мельников О. С. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель [Електронний ресурс] / О. С. Мельников. – 2016. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/arpu/2016-1/doc/2/04.pdf>

13. Науменко С. М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації [Електронний ресурс] / С. М. Науменко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/view/36419>

14. Хусанова К. Ю. Корупція в сфері державних закупівель: форми прояву та засоби протидії в контексті нового антикорупційного законодавства [Електронний ресурс] / К. Ю. Хусанова. – 2010. – Режим доступу : <http://irbisnbuv.gov.ua/>

15. Prometheus: Публічні закупівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+PP101+2017_T1/info

Стаття надійшла до редакції 15 лютого 2018 року

УДК 336.2

О. В. Редич,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМ ВІДОМСТВОМ НА ОСНОВІ КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ

У роботі висвітлюються результати застосування методології інтегральної згортки ключових показників економічної ефективності територіальних підрозділів податкового відомства держави: результати збору податків, продуктивність, затратність, динаміка цих показників. Сформовані критерії для групування територіальних податкових підрозділів за значеннями показника результативності з метою прийняття тактичних і стратегічних управлінських рішень. У роботі сформовані рекомендації щодо використання запропонованого підходу у цілепокладанні при прийнятті управлінських рішень на основі «сігма-управління».

Ключові слова: операційна діяльність, адміністрування податків, ефективність, продуктивність, прийняття рішень, система управління якістю.

А. В. Редич,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

УПРАВЛЕНИЕ НАЛОГОВЫМ ВЕДОМСТВОМ НА ОСНОВЕ КЛЮЧЕВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

В работе освещаются результаты применения методологии интегральной свертки ключевых показателей экономической эффективности территориальных подразделений налогового ведомства государства: результаты сбора налогов, производительность, затратность, динамика показателей. Сформированы критерии для группировки территориальных налоговых подразделений по значениям показателя результативности с целью принятия тактических и стратегических управленческих решений. В работе сформированы рекомендации по использованию предложенного подхода в целеполагании при принятии управленческих решений на основе «сигма-управления».

Ключевые слова: операционная деятельность; администрирование налогов; эффективность; производительность; принятие решений; система управления качеством.

O. V. Redych,
Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine

MANAGEMENT OF THE TAX DEPARTMENT BASED ON KEY EFFICIENCY PARAMETERS

The paper highlights the results of applying the methodology of integral convolution of key indicators of economic efficiency of territorial subdivisions of the tax authority of the state:

results of tax collection, productivity, cost, dynamics of indicators. The criteria for grouping of territorial tax divisions according to the values of the indicator of effectiveness for the purpose of making tactical and strategic management decisions are formed. The paper formulates recommendations on the use of the proposed approach in goal-setting when making managerial decisions based on the «sigma-management».

Key words: operations; tax administration; productivity; decision making; quality management system.

Традиційно податкове відомство України оцінює ефективність роботи територіальних підрозділів на основі показників виконання плану з надходження податків. Мотивація підрозділів базується на основі встановлення балів за результатами діяльності у регіонах та наступному ранжуванні отриманих значень для визначення передовиків та тих, що відстають. Також у різні періоди податковим відомством залучалися міжнародні незалежні організації для оцінювання стану його операційної діяльності та модернізації [4,5]. Вищезазначені спроби були позитивним кроком, оскільки у відомстві здійснювалась апробація різних концепцій, методологій, аналітичного інструментарію. Проте неврахування у розрахунках інформації про видатки на утримання територіальних підрозділів, їх продуктивності, затратності, економічної ефективності, якості операційних процесів не давало об'єктивної оцінки, яку можна було б використати у формуванні цілей та завдань. (Тут і далі по тексту під податковим відомством розуміється державна установа, що протягом останніх років змінювала свою назву і зараз функціонує як Державна фіскальна служба України).

Метою дослідження є апробація методики інтегральної згортки показників та ключових показників діяльності податкового відомства України у формуванні тактичних та стратегічних цілей, оцінювання якісних змін у його діяльності, формування критеріїв групування територіальних органів ДФС за рівнем ефективності. Основними завданнями дослідження були визначені такі: 1) формування системи показників діяльності податкового відомства, які можна обчислити на основі існуючих інформаційних ресурсів; 2) формування методики розрахунку відносних та інтегральних критеріїв; 3) проведення статистичного аналізу отриманих значень інтегральних показників; 4) формування критеріїв прийняття рішень.

Питанням ефективності процесів адміністрування податками приділяють увагу вітчизняні вчені: Соколовська А. М., Лондар С. Л., Скрипник А. В., Вітлінський В. В., Таранов І. М., Швабій К. І. та інші. Проте, позитивно оцінюючи покращення операційної діяльності та функціональності модернізованої інформаційної системи АС «Податки», автори констатують відсутність в органах ДФС системного підходу у впровадженні апробованих сучасних концепцій управління, методів та засобів оцінювання якісних змін у діяльності її центральних та регіональних органів [1–3].

Результати дослідження. Досвід успішних підприємств та організацій доводить залежність ефективності їх діяльності від вибраної концепції управління. Сучасні концепції управління базуються на системному підході, досягненнях теорії менеджменту, бізнес-аналізу, використанні технологій інтелектуального аналізу. Податкове відомство будь-якої держави є типовим представником великої організації, ефективність управління яким прямо залежить від вищезазначених факторів. Зокрема, для податкового відомства України, що перебуває у процесі модернізації, важливим є формування системи прийняття рішень, орієнтованої на процесний підхід, впровадження ризик-менеджменту, цілепокладання.

Кроком у цьому напрямі стали результати робочої групи ДПС України (2011 р), науковим консультантом якої був автор і результати якої відображені у [6]. Методика, що пропонується, базується на прозорому механізмі формування і розрахунку ключових (інтегральних) показників ефективності, їх нормуванні, формуванні критеріїв, дозволяє застосовувати широкий спектр статистичних методів і базується на існуючих у інформаційних ресурсах податкового відомства даних [7]. Нижче наведено визначення деяких показників, що розраховувалися за цією методикою.

Інтегральний критерій результативності діяльності податкового органу (ІКрд) – показник, що характеризує результати збору податків і платежів та економічну ефективність діяльності податкового органу.

Інтегральний критерій якості операційних процесів податкового органу (ІКяд) – показник, що обчислюється на основі критеріїв якості окремих операційних процесів і характеризує загальну якість операційної діяльності податкового органу.

Інтегральний критерій рівня правопорушень законодавства працівниками податкового органу (ІКрпз) – показник, що враховує результативність профілактичних заходів, адміністративні порушення, відкриті кримінальні справи щодо працівників податкового відомства.

Інтегральний критерій якості діяльності податкового органу (ІКяд) – загальний критерій, що розраховується на основі всіх показників діяльності органу податкового органу (результативності, затратності, продуктивності, якості операційної діяльності, рівня порушення законодавства працівниками податкового відомства тощо).

На рис. 1. показана узагальнена схема оцінювання якісних змін у діяльності органів податкового відомства на основі методології інтегральної згортки показників. Узагальнена формула розрахунку інтегральних критеріїв наведена нижче (1):

$$IK_{ij} = \max \sum_{i=1}^n w_{ij} q_{ij} \quad \sum_{i=1}^n w_{ij} = 1, \quad 0 < w_{ij} < 1, \quad (1)$$

де IK_{ij} – відповідний інтегральний критерій i -го податкового органу, j – го регіону; w_{ij} – ваговий коефіцієнт нормованого показника q_{ij} .

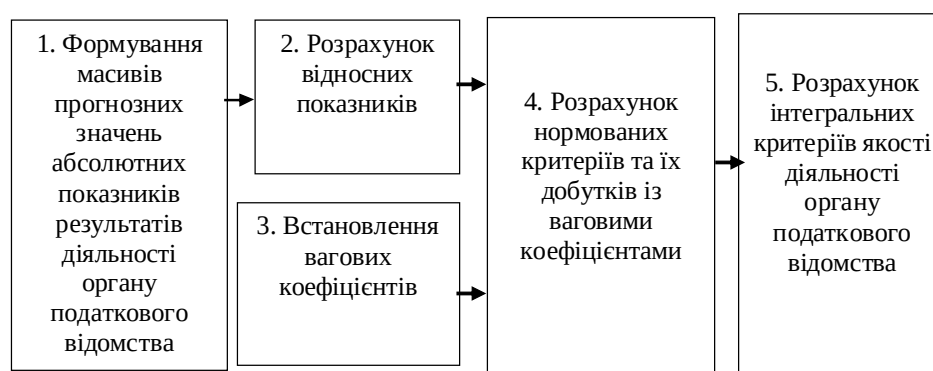

Рис. 1. Узагальнена схема оцінювання якісних змін у діяльності органів податкового відомства

Аналіз якісних змін у діяльності органів податкового відомства можна здійснювати на основі порівняння зміни значень інтегральних критеріїв у часі, або у порівнянні їх із ключовими (цільовими) показниками (2):

$$\Delta IK_{ij} = IK_{ij}^{t_2} - IK_{ij}^{t_1}, \quad (2)$$

де ΔIK_{ij} – величина якісних змін; t_1, t_2 – дати, на які здійснюється порівняння якісних змін (t_1 – попередній звітний період, t_2 – наступний звітний період).

На рис. 2 показано узагальнену схему розрахунків Інтегрального критерію якості діяльності податкового відомства (ІКяд). На основі масиву розрахованих значень Інтегральних критеріїв усіх територіальних (регіональних) податкових органів можна застосовувати методи статистичного аналізу та формувати критерії для прийняття рішень.

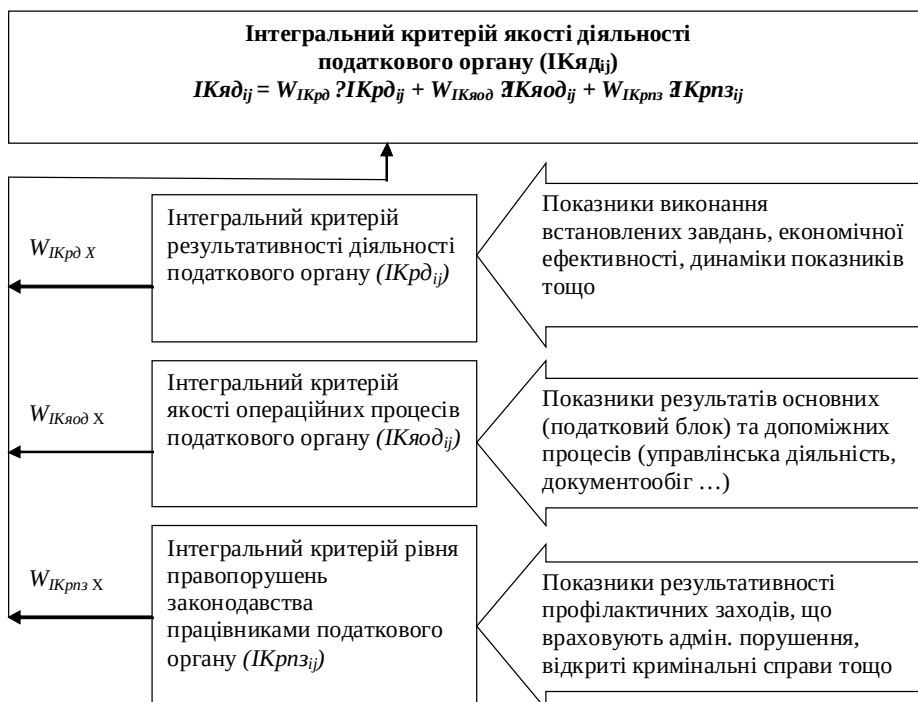

Рис. 2. Узагальнена схема розрахунків Інтегрального критерію загальної якості діяльності територіальних податкових органів (ІКяд.)

На рис. 3 для прикладу приведено гістограму розподілу розрахованих значень інтегрального критерію результативності (ІКрд), а у таблиці 1 наведено статистику цього розподілу.

Інтегральний критерій результативності (ІКяд_р) розраховувався на основі таких ключових показників: виконання територіальним органом встановлених завдань зі збору платежів; питома вага відхилення від встановлених завдань; динаміка збору платежів; економічна ефективність – затратність та продуктивність, динаміка зазначених показників.

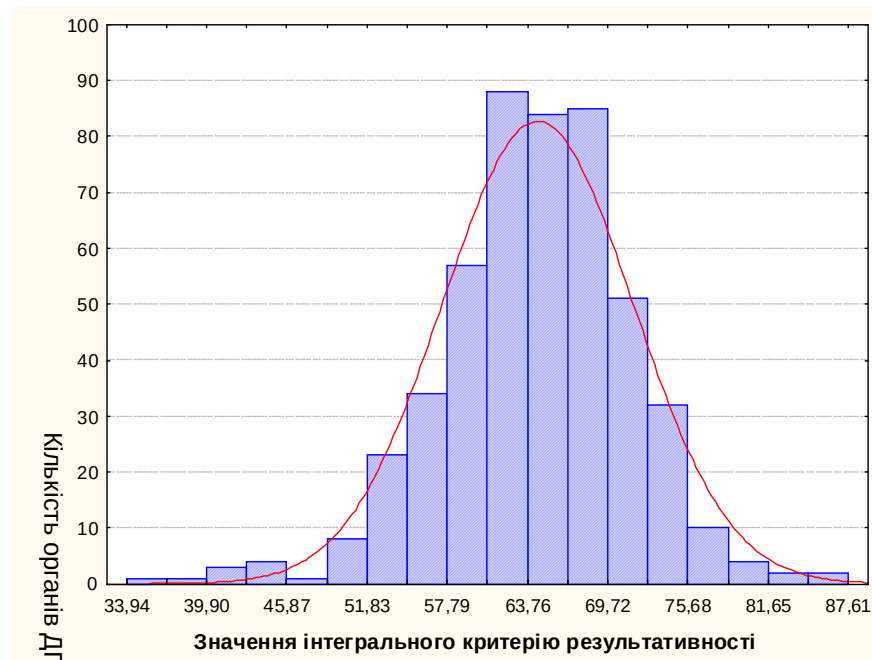

Рис. 3. Гістограма розподілу розрахованих значень інтегрального критерію результативності діяльності органів ДПС України (ІКрд_і), 2010 р.

Вагові коефіцієнти при розрахунках встановлювались експертним методом (робочою групою ДПС України, 2010 р.). Розраховані параметри вказують на нормальний закон розподілу ІКрд_і, що дозволяє формувати науково обґрунтовані, об'єктивні критерії групування податкових органів за рівнем результативності (економічної ефективності).

Таблиця 1

Параметри розподілу значень інтегрального критерію результативності діяльності органів ДПС України (ІКрд_і), 2010 р.

Назва показника	Значення
Кількість органів ДПС, включаючи 27 регіональних ДПА	490
Значення інтегрального критерію результативності ІКрд _і по ДПС України загалом	64,99
Середньоквадратичне відхилення (сігма), σ	7,15
Мінімальне значення	33,93
Максимальне значення	87,61

На основі округлених значень Інтегрального критерію результативності ІКрд = 65.0 і значенні середньоквадратичного відхилення (сігма) $s = 7.0$ були сформовані правила групування територіальних органів за рівнем результативності (табл. 2).

Аналіз групування територіальних податкових органів за значеннями інтегрального критерію результативності (ІКрд_і) наведено у табл. 3.

Отримані результати характеризують фактичну ефективність податкового відомства (ДПС України) у 2010 р. за відібраними робочою групою ключовими показниками (65 умовних одиниць зі 100 !).

Таблиця 2

Правила групування територіальних органів за рівнем результативності

№ групи	Група податкових органів за рівнем результативності діяльності	Значення інтегрального критерію ІКрд _і
1.	Група високої результативності	$IK_{рд} > 72 \%$
2.	Група помірної результативності	$58 \% < IK_{рд} < 72 \%$
3.	Група низької результативності	$IK_{рд} < 58 \%$

Таблиця 3

Групування територіальних податкових органів за значеннями інтегрального критерію результативності (ІКрд_і)

№ гр.	Значення інтегрального критерію результативності	Кількість органів податкового відомства	Питома вага органів групи у загальній кількості, %	Сума невиконання завдань з податкових надходжень, (млн грн)	Питома вага відхилення у загальній сумі по Україні, %
1.	$IK_{рд} > 72 \%$ (Група підрозділів високої результативності)	57	12,3	-	-
2.	$58 \% < IK_{рд} < 72 \%$ (Група помірної результативності)	331	71,5	8 133	46,86
3.	$IK_{рд} < 58 \%$ (Група низької результативності)	74	16	9 226	53,14
	Всього	462	100	17 358	100

Як показано у таблиці 3, до групи низької результативності входило 74 територіальні підрозділи ДПС, включаючи міський та районний рівні (16 % від загальної на той час кількості органів ДПС). Загальна сума невиконання встановленого завдання цими підрозділами склала 9 226 млн грн або 53,14 % від усієї суми невиконання встановлених завдань зі збору до Загального фонду Державного бюджету. Наприклад, до групи територіальних органів помірної результативності входили 331 підрозділ і сума невиконання встановленого завдання цими

підрозділами складала лише 8 133 млн грн. Як показав аналіз групи низької результативності, із 9 226 млн грн невиконання встановленого завдання зі збору податків загалом по відомству 5 980 млн грн давав офіс великих платників податків у м. Києві та ще декілька столичних інспекцій. Очевидно, що групі підрозділів низької результативності повинна надаватися постійна і особлива увага керівництва відомством.

На основі отриманих статистичних параметрів розподілу значень Інтегрального критерію результативності діяльності (ІКрд) можна встановлювати цілі та формування завдань щодо їх досягнення.

У табл. 4 показано приклад сформованих стратегічних цілей на період до 2018 року, що могли бути використані у цілепокладанні, управлінні за цілями, у прийнятті відповідних управлінських рішень.

Таблиця 4

Приклад формування стратегічних цілей податкового відомства

Показник \ контрольні роки (приклад)	Фактичні значення	Цільові показники	
	2010 р.	2014 р.	2018 р.
Середнє значення інтегрального критерію результативності (ІКрд) податкового відомства	65	80	90
Середньоквадратичне відхилення, ?	7	5	3

На рис. 4 показані приклади графіків цілей податкового відомства і можливий розподіл значень ІКрд для кожного контрольного року та межі, визначені значеннями «сігма» (СКВ, (Г)), у яких повинні перебувати ~ 70 % органів податкового відомства. Враховуючи, що формування критеріїв та цілей організації здійснюється на основі значень стандартного відхилення, автор пропонує назвати такий метод - «сігма-управління».

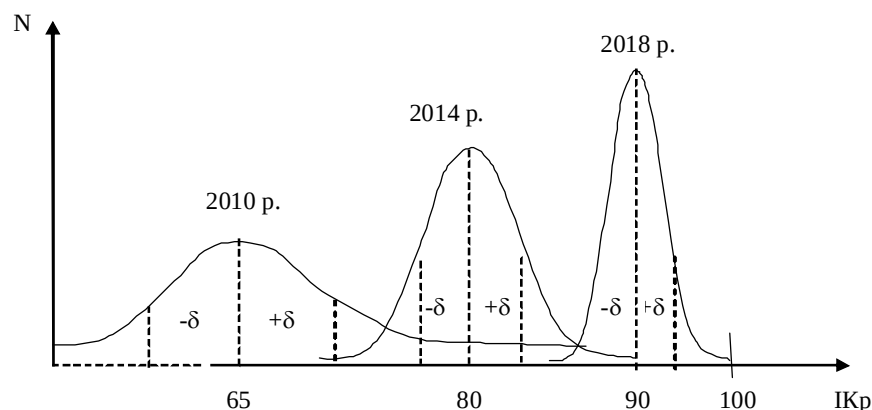

Рис. 4. Приклад «сігма-управління» за встановленими цілями з підвищення результативності органів ДФС України (N – кількість органів ДФС України, ІКрд – значення інтегрального критерію результативності, авторська розробка)

Застосування такого підходу дозволить впровадити в ДФС України ризик-менеджмент на основі оцінювання середньоквадратичного відхилення показників як міри ризику у прийнятті рішень [8]. Масиви інтегральних показників ефективності дозволять застосовувати широкий спектр аналітичного інструментарію для розширення функціональності інформаційної системи ДФС України [9,10].

У роботі показано, що інтегральний показник результативності територіальних підрозділів податкового відомства України має нормальний розподіл, що дозволяє формувати об'єктивні та обґрунтовані критерії прийняття рішень. Розрахунок інтегрального показника на основі ключових показників ефективності операційних процесів дозволить здійснювати аналіз причинно-наслідкових зв'язків між результатами та факторами, що впливають на результат (якість операційних процесів, податкові надходження, витрати на утримання органів тощо).

Інформаційні масиви інтегральних критеріїв дозволять застосовувати широкий спектр засобів та методів інтелектуального аналізу для розширення аналітичних функцій інформаційної системи ДФС України. Завданням наступних досліджень у цьому напрямі є розробка математичного апарату та методології використання «сігма-управління» як складової ризик-менеджменту в органах ДФС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соколовська А. М. Концепція ліберальної податкової реформи доцільність і можливість реалізації в Україні Фінанси України / А. М. Соколовська. – 2015. – № 12. – С. 12–31.
2. Швабій К. І. Ефективність адміністрування податків в Україні: методологія та аналіз / К. І. Швабій // Фінансова система України. 36. наук. праць. – Острого: В-во «Національний університет «Острозька академія», 2007. – Вип. 9, ч. 3. – С. 519–527.
3. Tax Policies in the European Union. 2016 Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/company-tax/tax-good-governance/eu-semester/tax-policies-european-union-2016-survey_en
4. Проміжний звіт про надання послуг Іноземним підприємством «ГФК Юкрейн» відповідно до Контракту від 28 лютого 2011 року № 63М щодо результатів розрахунку ключових показників досягнення прогресу впровадження проекту модернізації державної податкової служби України-1 за 2010 рік : від 31 травня 2011 року.
5. Місія, бачення, стратегічні цілі ДПСУ на 2012 рік. Сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sts.gov.ua/pro-dpa-ukraini/kluchovi-rokazniki/>
6. Зведений звіт про застосування методології інтегральних критеріїв при оцінці процесів адміністрування податків та результативних показників діяльності органів ДПС України // ДРМ ДПС. – 2011. – 54 с.
7. Редич О. В. Результати оцінювання ключових показників ефективності діяльності органів ДПС. Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції / О. В. Редич. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2012. – 386, [295–297].
8. Редич О. В. Суб'єктивна оцінка податкового навантаження як фактора ризику економічної безпеки України / О. В. Редич, В. В. Романенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2017. – № 1 (34). – С. 175–184.

9. Редич О. В. Результати застосування методології інтегральних критеріїв в оцінюванні діяльності органів ДПС України / О. В. Редич, О. А. Губатенко // Модернізація державної податкової служби України у контексті інноваційного розвитку : матеріали науково-практичного семінару. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. – 268, [86–97] с.

10. Редич О. В. Проблеми впровадження ризико-орієнтованого підходу у діяльності органів ДПС України / О. В. Редич // Модернізація ДПС України у контексті інноваційного розвитку : матеріали науково-практичного семінару. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 286, [132–142] с.

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2018 року

УДК 338.24

О. Г. Рябчук,
кандидат економічних наук,
Університет ДФС України

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ ТА ЇХ ВИКОНАННЯ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ

Основою практичного здійснення державного фінансового аудиту є аудиторські процедури. Тому виникає необхідність ґрунтовного дослідження та вирішення проблем, пов'язаних із їх виконанням на всіх етапах державного фінансового аудиту. У зв'язку з цим у статті досліджено питання пошуку та виконання таких процедур, які б відповідали сучасним вимогам до методики та результатів проведення державного фінансового аудиту в Україні і широко використовуються у практиці економічно розвинених країн світу. Одними з таких процедур є, перш за все, аналітичні процедури. Тому у статті обґрунтовано необхідність виконання аналітичних процедур на всіх етапах державного фінансового аудиту та їх безпосередній вплив на ефективність аудиту в цілому.

Ключові слова: державний фінансовий аудит, аналітичні процедури, аудиторські докази.

О. Г. Рябчук,
кандидат экономических
наук,
Университет ГФС Украины

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕДУРЫ И ИХ ВЫПОЛНЕНИЕ В ПРОЦЕССЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО АУДИТА

Основой практического осуществления государственного финансового аудита есть аудиторские процедуры. Поэтому возникает необходимость основательного исследования и решения проблем, связанных с их выполнением на всех этапах государственного финансового аудита. В связи с этим в статье исследованы вопросы поиска и выполнения процедур, соответствующих современным требованиям к методике и результатам проведения государственного финансового аудита в Украине, широко используемых в практике экономически развитых стран мира. Одними из таких процедур есть, прежде всего, аналитические процедуры. Поэтому в статье обоснована необходимость выполнения аналитических процедур на всех этапах государственного финансового аудита и их непосредственное влияние на эффективность аудита в целом.

Ключевые слова: государственный финансовый аудит, аналитические процедуры, аудиторские доказательства.

O. G. Riabchuk,
*Candidate of Economic
Sciences,
University SFS of Ukraine*

ANALYTICAL PROCEDURES AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF STATE FINANCIAL AUDIT

The basis for the practical implementation of the state financial audit is the audit procedures. Therefore, there is a need for thorough research and solving problems related to their implementation at all stages of the state financial audit. The article explores the search and execution of such procedures that would meet modern requirements for the methodology and results of the state financial audit in Ukraine and are widely used in the practice of economically developed countries of the world. One of these procedures is, above all, analytical procedures. Therefore, the article substantiates the necessity of carrying out analytical procedures at all stages of the state financial audit and their direct impact on the effectiveness of the audit as a whole.

Key words: *state financial audit, analytical procedures, audit evidence*

Розвиток державного фінансового аудиту та його роль в ефективному та цільовому використанні бюджетних коштів зумовлюють постійне перебування в центрі уваги як науковців, так і практиків, питань теорії, організації і методики проведення та подальшого вдосконалення аудиторських перевірок. Проте державний фінансовий аудит сприймається багатьма вітчизняними практиками як певна сукупність технічних дій. Тому актуальним завданням є розробка нових підходів до його здійснення та забезпечення комплексного виконання всіх робіт у його процесі, що вимагає їх підпорядкування принципам взаємозв'язку і взаємоузгодження та, в результаті, дасть можливість сформулювати дієві аудиторські рекомендації.

Основою практичного здійснення державного фінансового аудиту є аудиторські процедури. У зв'язку з цим і виникає необхідність ґрунтовного дослідження питань, пов'язаних із виконанням процедур державного фінансового аудиту на всіх його етапах. Необхідним є пошук та виконання таких процедур, які б відповідали сучасним вимогам до методики та результатів проведення державного фінансового аудиту і широко використовуються у практиці економічно розвинених країн світу. Одними з таких процедур є, перш за все, аналітичні процедури. Однак існують певні неузгодження як на рівні понятійного апарату, так і безпосереднього при виконанні аналітичних процедур, що негативно впливає на достатність та якість аудиторських доказів і суттєво знижує ефективність державного фінансового аудиту в цілому.

Велика увага приділяється вітчизняними та зарубіжними науковцями саме проблемам виконання аналітичних процедур у процесі незалежного аудиту. Зокрема, питання виконання аналітичних аудиторських процедур знайшли відображення у працях таких вчених, як: В. Бондар, Ф. Бутинець, А. Герасимович, Н. Дорош, Є. Мних, О. Петрик, О. Редько, В. Рудницький, Є. Сиротинко, Я. Соколов, В. Сопко, В. Суйц, О. Терехов, Ю. Цал-Цалко та ін.

Разом з тим дослідження питань виконання аналітичних процедур у процесі державного фінансового аудиту майже відсутні.

Тому метою цього дослідження є обґрунтування необхідності виконання аналітичних процедур на всіх етапах державного фінансового аудиту, їх безпосереднього впливу на ефективність аудиторської перевірки в цілому.

Результати державного фінансового аудиту є інформаційною базою для оцінки обґрунтованості та контролю ефективності прийняття управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях. Тому державний фінансовий аудит є авторитетним інструментом управлінської діяльності. Разом з тим система державного фінансового контролю повинна забезпечувати попередження і ліквідацію бюджетних порушень та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Незадовільний сучасний стан сфери державних фінансів є результатом недоліків не тільки бюджетного планування, використання бюджетних ресурсів, але і контролю за їх використанням [9].

При проведенні державного фінансового аудиту для одержання необхідних, якісних аудиторських доказів важлива роль належить аналітичним процедурам. Аналітичні процедури є сукупністю аудиторських дій з аналізу важливих абсолютних та відносних показників.

Взагалі аналітичні процедури – це аудиторські дії, які регламентуються міжнародними стандартами незалежного аудиту. Відповідно до вимог Міжнародного стандарту аудиту 520 «Аналітичні процедури», при виконанні цих аудиторських дій проводиться оцінка фінансової інформації шляхом вивчення правдоподібних взаємозв'язків між фінансовими та нефінансовими даними. Аналітичні процедури включають також вивчення ідентифікованих відхилень і взаємозв'язків, які суперечать іншій відповідній інформації або значно відхиляються від прогнозних сум [2].

Аналітичні аудиторські процедури не є просто формальною ознакою аудиторської діяльності, яка підвищує її вартість, масштабність та значення. Навпаки, саме виконання аналітичних дій у процесі перевірки відрізняє аудит від інспектування. Результати державного фінансового аудиту можуть бути достовірними лише за умови, коли вони ґрунтуються на аналітичних доведеннях об'єктивності та реальності досліджуваних показників будь-якого рівня. У загальній сукупності аналітичних процедур необхідно визначити пріоритетні, тобто ті, які визначають головну мету державного фінансового аудиту і полягають у виявленні незвичайних або неправильно відображених фактів діяльності, у визначенні фактів прийняття неефективних управлінських рішень, неефективного використання ресурсів, виявленні та дослідженні причин, які перешкоджають досягненню цілей.

У процесі державного фінансового аудиту державні аудитори виконують процедури, які відповідають конкретним обставинам. При цьому повинні використовуватись методичні прийоми, які дозволяють отримувати достатні, дійсні та необхідні докази, що вмотивовано підкріплюють або спростовують точку зору аудитора та його висновки. Зокрема, при проведенні аудиту ефективності виконання бюджетних програм проводяться:

- аналіз нормативно-правових актів, планових розрахунків та обґрунтувань, методичних документів, видань і публікацій у сфері реалізації бюджетної програми, стосовно якої проводиться аудит ефективності;
- аналіз результатів раніше здійснених контрольних заходів;
- аналіз показників статистичної, фінансової та оперативної звітності;
- порівняння фактично досягнутих результативних показників виконання бюджетної програми із запланованими в динаміці за кілька років, з вітчизняним і зарубіжним досвідом у сфері реалізації бюджетної програми, з технологічними стандартами тощо [8].

Виконання аналітичних процедур на етапі планування державного фінансового аудиту передбачає визначення потенційних сфер, де можуть бути недоліки, і включає порівняння аналітичних показників та дослідження динаміки різноманітних коефіцієнтів. Під час формування аудиторського звіту, наприклад, проводяться аналітичні процедури, пов'язані з оцінкою отриманих доказів, визначенням можливості продовження виконання конкретної бюджетної програми і т.д.

Звичайно, при проведенні аудиту ефективності використовуються також методичні прийоми фінансового аудиту, оскільки вони об'єктивно охоплюють усю сукупність прийомів контролю. Проте акцент повинен робитися на аналітичні процедури, перелік яких аудитор визначає для кожного конкретного завдання, виходячи з його сутності і цілей виконання. Метою виконання аналітичних процедур є отримання аудитором необхідної точної інформації для формування обґрунтованого, достовірного аудиторського звіту та надання дієвих рекомендацій.

Аналітичні процедури включають порівняння фінансової інформації з:

- порівняльною фінансовою інформацією за попередні періоди;
- очікуваними результатами, визначеними розпорядниками бюджетних коштів [10].

Аналітичні процедури також включають аналіз взаємозв'язків між:

- елементами фінансової інформації;
- фінансовою інформацією і відповідною нефінансовою інформацією [5].

Враховуючи, що бюджетний процес підпадає під вплив ряду непередбачених подій та факторів, які можуть впливати на досягнення відповідного результату, необхідне вивчення та аналіз впливу невизначеності на бюджетний процес. Характер економічних рішень, що приймаються в умовах ризикових ринкових відносин, може бути виявлений лише за допомогою конкретних методів аналізу ризиків та їх впливу на діяльність економічних суб'єктів [9].

Аналітичні процедури можуть допомогти ідентифікувати наявність незвичайних операцій або подій, а також сум, показників та тенденцій, які можуть свідчити про проблеми, що мають наслідки для результатів аудиторської перевірки. Ідентифіковані незвичайні або неочікувані відносини можуть допомогти аудиторів ідентифікувати ризики суттєвого викривлення, особливо ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства [2].

Крім того, проведення аналітичних процедур необхідне при вдосконаленні методики визначення результативних показників бюджетних програм, яке є вкрай необхідним на сучасному етапі їх виконання. Результативні показники залишаються кількісно обмеженими та необґрунтованими, що унеможливує якісне визначення ефективності використання бюджетних коштів [9].

Згідно з Методикою проведення державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання, аудиторські процедури – це сукупність методичних прийомів контролю та дій державного аудитора, за допомогою яких оцінюється рівень управління фінансово-господарською діяльністю [6]. Проте, на нашу думку, необхідно розрізняти аудиторські процедури (безпосередні дії, які виконуються аудиторами у процесі перевірки) та методичні прийоми, які в сукупності становлять метод аудиту та застосовуються при виконанні аудиторських процедур.

Велике значення при проведенні державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання, зокрема, має виконання саме аналітичних процедур. Так, підготовка програми проведення аудиту передбачає здійснення аналізу фінансово-господарської діяльності об'єкта аудиту та ефективності використання активів, конкретизацію та поглиблене

дослідження визначених факторів ризику. Проблема оцінки фінансових ризиків суб'єктів господарювання має першочергове значення, тому що від точності визначення фінансових ризиків і факторів, які впливають на діяльність підприємства, залежить як об'єктивність прийняття управлінських рішень, фінансове становище підприємства, так і якість аудиту. Основний метод визначення ризикових операцій – аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства за звітними даними та матеріалами попередніх перевірок, завданням якого є оцінка ефективності управління та виявлення факторів, які позитивно або негативно вплинули на результати діяльності суб'єкта господарювання.

Процедури проведення аналізу фінансово-господарської діяльності та його обсяг визначаються керівником аудиторської групи, виходячи із специфіки і результатів діяльності об'єкта аудиту, періоду перевірки та чисельності аудиторів. Крім того, під час перевірки факторів ризику за обраними аудиторськими процедурами та, виходячи з обсягу вибірки, проводиться перевірка визначених факторів ризику діяльності об'єкта аудиту, за результатами якої підтверджується або спростовується попередня інформація стосовно факторів ризику. Результати аналізу можуть бути додатками до аудиторського звіту [6].

Проведення аналізу фінансово-господарської діяльності об'єкта аудиту та ефективності використання активів передбачає розрахунок коефіцієнтів з використанням Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки та включає:

- горизонтальний фінансовий аналіз, який проводиться з метою вивчення динаміки окремих фінансових показників, розрахованих за даними фінансової звітності за певний період часу;
- вертикальний фінансовий аналіз, який базується на порівнянні питомої ваги окремих структурних складових;
- порівняльний фінансовий аналіз, який проводиться для зіставлення планових та фактичних показників, фактичних та нормативних (галузевих, загальних) показників;
- аналіз фінансових коефіцієнтів, який полягає у зіставленні показників звітності та фінансового плану з метою розрахунку коефіцієнтів;
- факторний фінансовий аналіз, який проводиться для оцінки впливу окремих чинників на рівень відповідних результативних показників [7].

Достовірність результатів аналітичних процедур залежить від точності величин, які використовують аудитори, та інших процедур державного фінансового аудиту, спрямованих на досягнення мети.

Необхідно зазначити, що аналітичні процедури у фінансовому аудиті і аналітичні процедури в аудиті ефективності суттєво відрізняються. Аналітичні процедури у фінансовому аудиті виконуються при оцінці достовірності звітності об'єкта аудиту, а виконання аналітичних процедур в аудиті ефективності починається вже після того, як достовірність інформації, що аналізується, установлена, оскільки, наприклад, аналізувати ефективність фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання за недостовірною звітністю недоцільно. Разом з тим і аналітичні процедури фінансового аудиту, і аналітичні процедури в аудиті ефективності базуються на методичних прийомах економічного аналізу.

Існуючі методичні прийоми економічного аналізу є досить різними – від простого порівняння до складних математичних моделей з кількома змінними. В основі виконання аналітичних процедур та використання при цьому методичних прийомів економічного аналізу є припущення, що існує певний зв'язок між різними типами даних і він продовжуватиме існувати за інших рівних умов [5].

Таким чином, аналітичні процедури повинні виконуватися протягом усього процесу державного фінансового аудиту: планування, безпосереднє проведення аудиту, узагальнення результатів аудиту. При виконанні аналітичних процедур можуть використовуватися різні методичні прийоми, починаючи від простих порівнянь до комплексного аналізу із застосуванням складних статистичних методів. Рішення про виконання тих чи інших аудиторських процедур приймається безпосередньо аудитором і залежить від його професійного судження та досвіду роботи.

Виконання аналітичних процедур у процесі державного фінансового аудиту є одним із найефективніших способів отримання необхідних та якісних аудиторських доказів. Такі процедури дають можливість оцінити ефективність методів планування, виявити тенденції та визначити ефективність виконання бюджетних програм (діяльності суб'єктів господарювання), дослідити області потенційного ризику, проаналізувати вплив бюджетних ризиків, визначити імовірність прийняття неефективних управлінських рішень та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорошенко О. О. Методичні аспекти аудиту ефективності виконання бюджетних програм / О. О. Дорошенко // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 16. – С. 227–233.
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apu.com.ua>
3. Мних Є. В. До питання застосування аналітичних процедур в аудиті ефективності використання державного майна / Є. В. Мних // Контроль за використанням державного майна: сучасний стан і напрями вдосконалення: матеріали наук.-практ. конференції. – К. : Піраміда, 2011. – С. 64–69.
4. Піхоцький В. Зарубіжний досвід організації державного фінансового контролю та можливість його використання в Україні / В. Піхоцький // Економіст. – 2016. – № 1. – С. 31–34.
5. Попель О. Ю. Аналитические процедуры и их значение в аудите [Электронный ресурс] / О. Ю. Попель. – Режим доступа : [http://www.audit.ru/articles/article 12.html](http://www.audit.ru/articles/article%2012.html)
6. Про затвердження Методики проведення Державною фінансовою інспекцією України, її територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання : Наказ Міністерства фінансів України : від 26.06.2014 № 728 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.medsprava.com.ua/regulations>.
7. Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки : Наказ Міністерства фінансів України : від 14.02.2006 № 170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
8. Рубан Н. І. Державний фінансовий аудит: навчальний посібник / Н. І. Рубан, О. Г. Рябчук. – Ірпінь : НУДПСУ, 2012. – 284 с.
9. Рябчук О. Г. Необхідність оцінки ризиків при виконанні бюджетних програм / О. Г. Рябчук // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – № 3(166). – Київ : НДЕІ, 2015. – С. 15–19.
10. Трайтлі В. Ю. Методичні підходи до проведення державного аудиту виконання бюджетних програм державною фінансовою інспекцією України / В. Ю. Трайтлі // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Випуск 2 (49), ч. 1. – С. 175–181.

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2018 року

УДК 336.132.1(477)

О. М. Сидоренко,
кандидат економічних наук,
Д. В. Половинець,
Університет ДФС України

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті проаналізовано існуючі в науковому світі підходи до визначення поняття «інформаційне забезпечення» та визначено місце інформаційного забезпечення в системі управління підприємством. На основі вивчення теоретичних та емпіричних джерел згруповано та проаналізовано основні підходи до здійснення класифікації інформаційного забезпечення контрольного процесу на підприємствах та розкрито його місце в системі управління функціональною діяльністю суб'єктів господарювання.

Ключові слова: контроль, система контролю, інформаційне забезпечення, класифікація інформаційного забезпечення, підприємство, управління, функціональна діяльність.

А. Н. Сидоренко,
кандидат экономических
наук,
Д. В. Половинец,
Университет ГФС Украины

МЕСТО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНТРОЛЬНОГО ПРОЦЕССА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье проанализированы существующие в научном мире подходы к определению понятия «информационное обеспечение» и определено место информационного обеспечения в системе управления предприятием. На основе анализа теоретических и эмпирических источников сгруппированы и проанализированы основные подходы к осуществлению классификации информационного обеспечения контрольного процесса на предприятиях и раскрыто его место в системе управления функциональной деятельностью субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: контроль, система контроля, информационное обеспечение, классификация информационного обеспечения, предприятие, управление, функциональная деятельность.

O. M. Sidorenko,
*Candidate of Economic
Sciences,*

D. V. Polovynets,
University SFS of Ukraine

LOCATION OF INFORMATION CONTROL PROCESS IN THE SYSTEM OF THE MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

The article analyzes the existing approaches in the scientific world to the definition of «information support» and determines the place of information support in the enterprise management system. On the basis of the analysis of theoretical and empirical sources, the basic approaches to the classification of the information support of the control process at the enterprises are grouped and analyzed, and its place in the control system of the functional activity of the subjects of management is disclosed.

Key words: control, control system, information support, classification of information support, enterprise, management, functional activity.

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства роль інформації постійно зростає. Не є винятком у цьому контексті і господарська діяльність підприємств. Це спричиняє потребу в ефективному інформаційному забезпеченні усіх процесів, що відбуваються на підприємствах, зокрема й реалізації функції контролю в системі управління суб'єктом господарювання. Остання здійснюється за допомогою відповідної системи контролю, яка повинна базуватися на сучасному інформаційному забезпеченні. Саме тому проблема інформаційного забезпечення є дуже важливою для дослідження систем контролю діяльності підприємств. Достатня, достовірна та повна інформація, що обертається в системі контролю, є необхідною умовою для прийняття раціонального управлінського рішення. Однак інформаційне забезпечення контрольного процесу – це не тільки інформація. Воно містить у собі й інші складові. З метою повного врахування впливу інформаційного забезпечення на ефективність системи контролю доречно ґрунтовно дослідити теоретичні засади інформаційного забезпечення контрольного процесу діяльності підприємств.

Дослідженню проблем інформаційного забезпечення як одного з визначальних чинників ефективності системи контролю підприємств приділена велика увага з боку науковців-економістів, а саме: М. Войнаренка, С. Голова, М. Долішнього, Н. Дороша, В. Івашкевича, В. Лаврука, Я. Соколова, Р. Фатхутдінова, М. Чумаченка та інших. У працях вітчизняних та зарубіжних вчених досліджувались організаційні та методичні питання формування інформаційного забезпечення контролю при здійсненні управління витратами підприємства, але проведення економічних реформ спричиняє виникнення нових проблем, що вимагають розроблення можливих шляхів їх вирішення. При цьому особливий зв'язок між контрольним процесом та інформацією виділяє у своїх дослідженнях К. Жадько, стверджуючи, що контрольна функція в силу свого розвитку набула значення інформаційного забезпечення управлінського процесу [4, с. 216]. Враховуючи це, можна констатувати, що сучасний динамічний розвиток підприємництва, постійна трансформація його форм та суспільно-економічні зміни вимагають побудови сучасної, побудованої на основі інформаційних

технологій, системи контролю функціональної діяльності підприємств. Усе це ще раз підкреслює актуальність обраної тематики дослідження.

Метою дослідження є вивчення існуючих підходів до визначення поняття «інформаційне забезпечення», визначення його місця в загальній системі управління підприємством та системі контролю за функціональною діяльністю суб'єкта господарювання.

Контроль є однією з ключових функцій менеджменту, і прорахунки та недоліки у його виконанні призводять до погіршення результатів діяльності підприємства. Водночас належний контроль сприяє досягненню поставлених цілей. Метою контролю є сприяння зближенню фактичних і бажаних результатів діяльності, тобто забезпечення досягнення цілей, що стоять перед підприємством [12].

З моменту свого виникнення контроль забезпечував достовірність та повноту інформації з метою прийняття управлінських рішень, не зважаючи на те, що уточнювалась його економічна суть, формувались нові види та класифікації, видозмінювались організаційна та методична структури. Однією з базових складових останньої є відповідне інформаційне забезпечення. Саме тому ефективність контрольного процесу повною мірою залежить від повноти та якості його інформаційного забезпечення.

Водночас сама категорія «інформаційне забезпечення» не має однозначного трактування серед науковців, що ускладнює її використання практиками при побудові системи контролю на підприємствах. Зазвичай вітчизняні вчені пов'язують виникнення поняття «інформаційне забезпечення» з розвитком автоматизованих систем управління [1; 11]. Нині існує велика кількість до визначення внутрішнього змісту цієї категорії.

У своїй праці А. Босак визначає інформаційне забезпечення як інтегровану систему знань про об'єкт, що передбачає всі види і форми використання знань та об'єднує сукупність методів і засобів єдиної системи організації і зберігання, нагромадження і актуалізації, доступу і здобуття, оброблення і використання виробничої інформації [2, с. 49].

Зарубіжні вчені визначають інформаційне забезпечення як сукупність реалізованих рішень за обсягом, розміщенням і формами організації інформації, що включає оперативну, планову, облікову, звітну, нормативно-довідкову інформацію, класифікатори техніко-економічної інформації, системи документації (уніфіковані та спеціальні) [10, с. 193–194].

Узагальнюючи ці погляди на означення інформаційного забезпечення, Н. Георгіаді та О. Кузьмін виокремлюють такі три основні підходи [7, с. 62]:

1. Інформаційне забезпечення – процес задоволення потреб конкретних користувачів інформації.

2. Інформаційне забезпечення – комплекс заходів зі створення і функціонування інформаційної системи.

3. Інформаційне забезпечення – комплекс засобів і методів оформлення документації, організації збереження даних, кодування і пошуку інформації про стан і поведінку систем і підсистем управління підприємством.

Самі ж автори праці [7, с. 64] схильні розглядати інформаційне забезпечення як систему якісних і кількісних показників, що характеризують рівень задоволення суб'єктів управлінської діяльності управлінською інформацією та інформаційними технологіями з метою реалізації інформаційною системою встановлених цілей та завдань.

Як бачимо, спектр визначення категорії «інформаційне забезпечення» доволі широкий. Кожен з авторів визначає її, виходячи з позицій сфери використання чи об'єкту власного наукового пошуку. Резюмуючи викладені підходи, з позицій нашого дослідження, ми пропонуємо розуміти під категорією «інформаційне забезпечення» основу на інформаційних технологіях сукупність методів і засобів єдиної системи організації і зберігання, нагромадження, оброблення і використання інформації, що необхідна для здійснення контролю за функціональною діяльністю підприємства.

Результатом виникнення інформаційного забезпечення є інтеграція інформаційних ресурсів для автоматизації документообігу, систематизації й узагальнення даних економічного характеру, підготовки потрібної інформації на запити внутрішнього та зовнішнього контролю.

Погоджуємось із думкою вищезазначених науковців, зокрема В. Лаврука, що рівень використання сучасних інформаційних систем і комп'ютерних засобів при здійсненні контролю за функціональною діяльністю на деяких підприємствах досить низький, що зумовлено рядом причин, зокрема, таких як [8]:

- відсутність достатніх ресурсів для придбання відповідних засобів і висококваліфікованих спеціалістів для їх експлуатації;
- неповне розуміння деякими керівниками напрямів розвитку підприємств у ринкових умовах;
- відсутність доступних рекламних засобів про можливості програмних продуктів і їх відповідність конкретним завданням підприємств;
- недостатня діяльність інформаційно-консультативних центрів із обґрунтування доцільності та дослідження фінансово-економічних можливостей конкретного підприємства щодо впровадження інформаційних систем.

Інформаційне забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю не може існувати окремо від інформаційного забезпечення системи управління на підприємстві, а є інтегрованим елементом системи. Його місце як складової всієї інформаційної системи прийнято вважати доволі вагомим [6].

У наукових джерелах подано класифікацію інформаційного забезпечення, системи контролю за функціональною діяльністю підприємств на основі певних ознак, а саме: зміст інформаційного забезпечення, професійна інформаційна комунікація, пізнавальність інформації та спосіб відображення (табл. 1).

Узагальнюючи наведену в таблиці 1 інформацію, ми вважаємо, що формування інформаційного забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємств не залежить від способу оброблення даних. Воно може бути здійснене на основі первинної інформації, зведеної облікової документації, звітності, спеціалізованих видань чи нормативно-законодавчих актів. Інформаційне забезпечення призначене для швидкого формування та оперативного надання повної та якісної інформації, що необхідна для прийняття управлінських рішень усіх рівнів.

На нашу думку, інформаційне забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємств призначене для виконання ряду функцій, таких як:

- контрольна – виявлення відхилень на основі облікових і планових даних грошових потоків із використанням математичних методів, інформаційних технологій, комп'ютерних засобів [1];

– інформаційна – забезпечення достовірною і достатньою інформацією про стан грошових потоків управлінського персоналу на всіх рівнях ієрархії системи управління підприємства відповідно до його функціональних повноважень [5];

– інтеграційна – наповнення і систематизація інформаційних масивів для виконання комплексу завдань контролю грошових потоків на різних рівнях ієрархії системи управління підприємством [5].

Таблиця 1

Класифікація інформаційного забезпечення контрольного процесу*

Вид інформаційного забезпечення	Характеристика
<i>За змістом</i>	
Законодавче	Сукупність законів, що регулюють суспільні відносини та окремі законотворчі стосунки відповідної галузі
Нормативно-довідкове	Норми та нормативи витрачання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів; утворення фондів економічного стимулювання, пільгових витрат, розміри платежів до державного бюджету, з соціального страхування тощо
Організаційно-управлінське	Структура підприємства, його юридично-правова самостійність та організаційно-розпорядчі документи, накази, розпорядження, службове листування з питань виробничої і фінансової діяльності
Планове	Сукупність інформації, яка є в планах економічного і соціального розвитку підприємства і його структурних підрозділів
Договірне	Господарські угоди, укладені підприємством та затверджені в установленому порядку, на поставку виробничих запасів, реалізацію продукції тощо
<i>За професійною інформаційною комунікацією</i>	
Інформаційне пряме	Інформація про стан підконтрольних об'єктів та їхню поведінку у динамічних процесах виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємств
Інформаційне непряме	Нормативно-правова база, методичні рекомендації та інструкції, що регулюють діяльність об'єкта контролю
Інформаційне опосередковане	Інформація про виробничу і фінансово-господарську діяльність підприємств однієї галузі і зіставлення їх із даними підприємства, спеціальної літератури
Робоче	Інформація, якою обмінюються працівники у процесі проведення контрольних дій
<i>За пізнавальністю інформації</i>	
Нове	Інформація, що відображає новизну рішень чи виявлених недоліків
Релевантне	Інформація, що раніше була в аналогах
<i>За способом відображення</i>	
Алфавітне (текстове)	Інформація, що представлена у вигляді тексту
Цифрове	Розрахунки, цифрові та статистичні дані
Алфавітно-цифрове	Розрахунки із наведеними поясненнями
Графічне	Інформація, що представлена у вигляді схем, креслень, графіків

* Розроблено авторами за даними [3; 8].

Ми вважаємо, що порядок формування інформаційного забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємства значною мірою залежить від особливостей організаційної структури підприємства, специфіки технологій та виробництва.

У науковій літературі виділяють три рівні збору, оброблення і накопичення інформації щодо господарської діяльності підприємства, такі як:

- рівень перший – так званий низовий рівень (різні виробничі відділи, склади). На цьому рівні відбувається збір первинних документів з обліку матеріалів на складі, готової продукції, виробітку працівників та ін.;

- рівень другий – загальногосподарський рівень (допоміжні підрозділи, відділи, служби та ін.). Тут відбувається збір інформації щодо обліку фінансово-розрахункових операцій, матеріальних цінностей, основних засобів, обліку праці та заробітної плати тощо;

- рівень третій – рівень зведеного обліку (бухгалтерія). На цьому рівні відбувається групування і узагальнення інформації, зібраної на попередніх двох рівнях [5].

Побудова інформаційного забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємства потребує комплексного врахування особливостей взаємодії структурних складників інформаційної системи; інформаційних технологій; реалізації методів оброблення інформації; функціональних можливостей технічних засобів [5].

Професор В. Рудницький наводить перелік джерел інформації для кожного складника організації інформаційного забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємства [1, с. 135], а саме:

- організація номенклатур – первинні документи, накази керівника;
- формування бази даних і режиму її функціонування – облікові реєстри, звітність установи, організаційно-розпорядча документація;
- порядок збереження контрольної інформації – результати проведених перевірок та здійснених контрольних процедур.

За допомогою відповідних програмних продуктів, які є невід’ємною частиною сучасного інформаційного забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємства, всі вищенаведені види інформації узагальнюються та аналізуються і надаються користувачам для прийняття управлінських рішень.

При цьому ми підтримуємо позицію О. Пархоменко щодо того, що інформаційне забезпечення системи контролю за функціональною діяльністю підприємства повинне відповідати таким вимогам, як [9]:

- відповідність інформації потребам управління;
- достовірність інформації;
- необхідність і достатність обсягу інформації;
- регулярність інформації для простеження динаміки показників;
- багатоваріантність інформації для розроблення альтернативних рішень;
- своєчасність передачі й подання інформації;
- мінімізація введення і виведення облікових даних тощо.

Підсумовуючи все вищевикладене, можемо констатувати, що побудова ефективної системи контролю за функціональною діяльністю підприємства неможлива без належного рівня інформаційного забезпечення. Від оперативного, повноцінного та достовірного інформаційного забезпечення залежить якість як процесу контролю, так і його результатів.

Вплив новітніх інформаційних систем на контрольний процес виявляється такими способами: по-перше, використання комп'ютерної техніки та спеціалізованого програмного забезпечення безпосередньо впливає на характер контрольних дій; по-друге, інформаційні системи, що використовуються в обліку, зумовлюють особливі умови використання облікової інформації для отримання доказів у процесі контролю.

Сучасна система контролю за функціональною діяльністю підприємства повинна забезпечувати надання користувачам точної та своєчасної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. Досягнення цієї мети можливе лише завдяки використанню відповідного інформаційного забезпечення, яке має включати в себе, крім програмних продуктів, ще й сукупність методів і засобів єдиної системи організації і зберігання, нагромадження, оброблення і використання відповідної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічний аналіз: навч. посіб. / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов та ін.; під ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : КНЕУ, 2013. – 556 с.
2. Інформаційні системи в інноваційній діяльності: конспект лекцій / А. О. Босак, Н. О. Шпак, О. Ю. Григор'єв, А. С. Завербний. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – 232 с.
3. Гуцайлюк З. В. Інформаційна система бухгалтерського обліку в управлінні промисловим підприємством: рівні формування та напрямки використання / З. В. Гуцайлюк, Р. І. Мачуга // Вісн. ЖДТУ. – 2010. – № 3. – С. 70–74.
4. Жадько К. С. Система контролю в сучасному інформаційно-аналітичному забезпеченні управління підприємств / К. С. Жадько // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. – Ужгород, 2010. – № 29 (ч. 1). – С. 216–220.
5. Копанєва В. О. Формати опису мережевих інформаційних ресурсів / В. О. Копанєва // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 травня 2011 р. – К., 2011. – С. 187–189.
6. Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навч. посібник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти); Інтелект-Захід, 2003. – 352 с.
7. Кузьмін О. Є. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства : монографія / О. Є. Кузьмін, Н. Г. Георгіаді. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 368 с.
8. Лаврук В.В. Створення та впровадження управлінських інноваційних інформаційних систем в аграрних підприємствах / В.В. Лаврук // Наукові пр. Полтав. держ. аграр. акад. – 2011. – Вип. 3, т. 1. – С. 160–167. – (Серія: Економічні науки).
9. Пархоменко О. В. Роль інформаційно-аналітичного забезпечення в управлінні функціональними системами / О. В. Пархоменко // Проблеми науки. – 2014. – № 10. – С. 18–22.

10. Романов Т. Ф. Государственный финансовый контроль: проблемы и направления модернизации : монография / Т. Ф. Романов, О. И. Карепина, З. А. Альбеков. – Ростов н/Д : Азов-Печать, 2014. – 240 с.
11. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник / В. В. Сопко, В. П. Завгородній; Київ. нац. економіч. ун-т. – К.: КНЕУ, 2014. – 411 с.
12. Сухарева Л. А. Контроллинг – основа управления бизнесом / Л. А. Сухарева, С. Н. Петренко. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2013.

Стаття надійшла до редакції 16 лютого 2018 року

УДК 314.743

З. В. Смутчак,
кандидат економічних наук,
Кіровоградська льотна
академія Національного
авіаційного університету

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядаються особливості міграційних процесів в Україні. Увага акцентована на тенденціях прояву трудової та освітньої міграції. Виявлено позитивні та негативні наслідки трудової міграції. Визначено вплив грошових переказів і заощаджень мігрантів на соціально-економічний розвиток України, задля сприяння стабільності та сталого соціально-економічного розвитку в Україні.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, мігрант, міждержавні міграції, грошові перекази, фінансові надходження.

З. В. Смутчак,
кандидат экономических
наук, Кировоградская летная
академия Национального
авиационного университета

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ: ПОЗИТИВНЫЕ И НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматриваются особенности миграционных процессов в Украине. Внимание акцентировано на тенденциях проявления трудовой и образовательной миграции. Выявлены позитивные и негативные последствия трудовой миграции. Определено влияние денежных переводов и сбережений мигрантов на социально-экономическое развитие Украины, ради содействия стабильности и устойчивого социально-экономического развития в Украине.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, мигрант, межгосударственные миграции, денежные переводы, финансовые поступления.

Z. V. Smutchak,
Candidate of Economic
Sciences, Kirovograd
Flight Academy of National
aviation University

THE PROBLEM OF LABOUR MIGRATION: POSITIVE AND NEGATIVE CONSEQUENCES FOR THE ECONOMY

The features of migratory processes in Ukraine are examined in the article. Attention is accented on the tendencies of display of labour and educational migration. The positive and negative consequences of labour migration are educued. 'The influence of money transfers and

savings of migrants on the social and economic development of Ukraine is determined, for the sake of promoting stability and sustainable social and economic development in Ukraine.

Key words: migration, labour migration, migrant, interstate migration, money transfers, financial receipts.

У світі безпрецедентної глобальної мобільності трудові мігранти, діаспори та міжнаціональні спільноти відіграють важливу роль у розвитку країн походження. Такі спільноти мають зв'язки, що зближують кордони, а також володіють знаннями і ресурсами, безцінними для країн походження. Сьогодні постійно зростає усвідомлення того, що ці ресурси можна ефективно використовувати задля гуманітарного, інтелектуального, економічного, соціального і культурного розвитку країн походження.

Потенціал міграції для розвитку тісно пов'язаний із грошовими переказами, заощадженнями та інвестиційними намірами трудових мігрантів. Актуальним є питання, як людський, соціальний та фінансовий капітал трудових мігрантів може бути краще використаний для розвитку України.

Уряд України, Парламент, приватний сектор та спільноти мігрантів повинні вжити заходів, щоб створити умови для продуктивного використання цих трансфертів в Україну та збільшити їх позитивний вплив на самих трудових мігрантів, їхні домогосподарства та економіку країни в цілому.

Полягають у тому, щоб оцінити вплив грошових переказів і заощаджень мігрантів на соціально-економічний розвиток України, задля сприяння стабільності та сталому соціально-економічному розвитку в Україні.

Темі міграційних процесів, причинам їх виникнення, наслідкам та можливостям стабілізації присвячено чимало праць вітчизняних вчених, серед яких особливу увагу привертають дослідження А. Круглашова, М. Романюка, Е. Лібанової, Т. Лупула, О. Малиновської, В. Макара, І. Маркова, О. Сича, В. Трошинського та ін.

Світовий досвід переконливо свідчить, що трудова еміграція забезпечує як безперечні переваги, так і значні перешкоди як країнам, що приймають робочу силу, так і країнам, які її постачають. Разом з тим міжнародна еміграція робочої сили породжує й гострі соціально-економічні проблеми.

Країни, що приймають робочу силу, отримують при цьому такі переваги:

- 1) внаслідок зменшення витрат виробництва підвищується конкурентоспроможність товарів, які виробляються країною, що пов'язано з більш низькою ціною іноземної робочої сили;
- 2) іноземні робітники, створюючи додатковий попит на товари та послуги, стимулюють зростання виробництва і додаткову зайнятість у країні перебування;
- 3) при імпорті кваліфікованої робочої сили країна, що її приймає, економить на витратах на освіту та професійну підготовку;
- 4) іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор у випадку кризи та безробіття;
- 5) іноземні робітники не забезпечуються пенсіями і не враховуються при реалізації різних соціальних програм [6].

Заробітки емігрантів, які є як мінімум в три рази вищими, ніж в Україні, мають і позитивні наслідки. По-перше, заробітчани отримують роботу, по-друге, зменшується напруження на

вітчизняному ринку праці, по-третє, вони здійснюють перекази зароблених коштів своїм родичам у економіку України. Обсяги переказів з-за кордону в 2007–2016 роках представлені на рис. 1.

Перекази, що надійшли в 2016 році як оплата праці (тобто від працівників, які працюють за кордоном менше року), становили 5,4 млрд дол. Частка переказів у формі оплати праці має тенденцію до зростання: в 2008 році вона становила лише 3,4 % до ВВП, у 2016 році досягла 5,8 % [8].

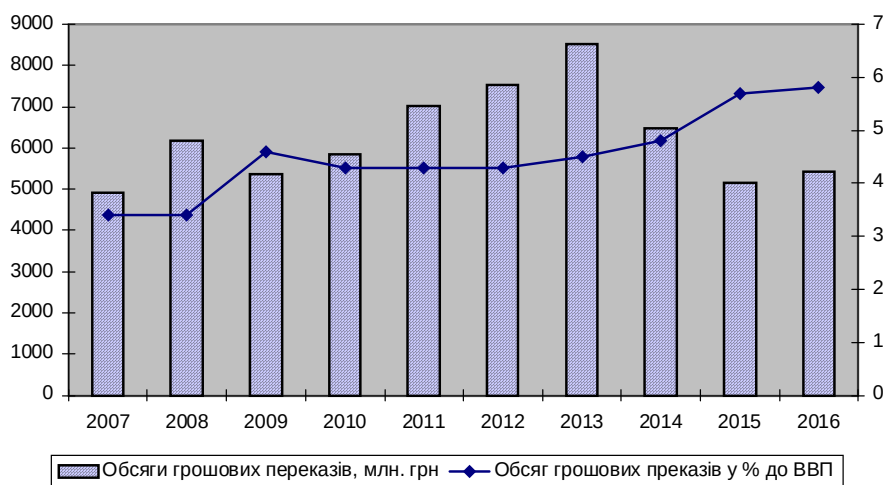

Рис. 1. Обсяги приватних грошових переказів із-за кордону [1]

Перекази заробітчан покращують умови життя родин емігрантів, що, в свою чергу, підвищує платоспроможний попит. Негативним залишається той факт, що більшість надісланих коштів витрачається на споживання, і лише у поодиноких випадках може інвестуватися у розвиток бізнесу. Таким чином, рівень заробітної плати – це чи не найважливіший фактор, який сприятиме еміграції українців. Оскільки оплата праці навіть не висококваліфікованих робіт у країнах Євросоюзу є в рази вищою порівняно не тільки з Україною, а й з країнами СНД, після спрощення візового режиму кількість емігрантів збільшилась. В умовах посилення конкуренції за людські ресурси одним із напрямів міграційної політики багатьох країн стає заохочення повернення на Батьківщину співвітчизників [2].

Зауважимо, що рівень доходів, безумовно, є важливим чинником при виборі країни призначення. Інші фактори, які беруться до уваги трудовими мігрантами, включають витрати і ризики, пов'язані з міграцією, а також витрати на переїзд (нормативна база і відстань відповідно). Крім країни призначення, доходи залежать від кількості осіб, які отримують дохід за кордоном, сектору економіки, в якому зайняті трудові мігранти, тривалості міграції, рівня інтеграції та статі.

У 2014 році українські трудові мігранти (довгострокові) мали середній річний дохід на рівні 24 156 доларів США, з яких 14 916 доларів США становили заощадження. Це вказує на схильність їх до заощаджень (до грошових переказів) 62 % чистого доходу (після сплати податків та інших обов'язкових відрахувань). Це найвищий рівень заощаджень серед раніше обстежених країн регіону Південно-Східної та Східної Європи на сьогодні (рис. 2).

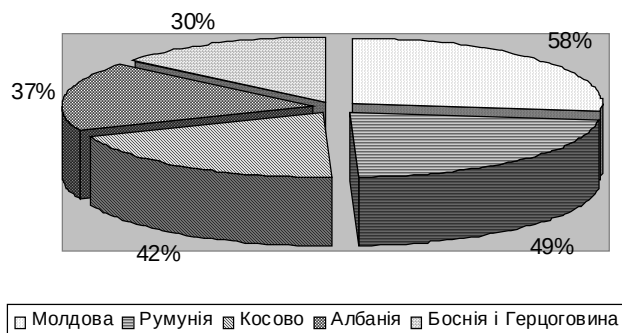

Рис. 2. Заощадження серед країн регіону Південно-Східної та Східної Європи

Такий високий рівень заощаджень може бути пояснений особливостями та динамікою української трудової міграції, зокрема такими чинниками, як менша кількість років міграції, більша схильність до повернення, низький рівень возз'єднання сім'ї за кордоном, низький рівень інтеграції в країні призначення. У цілому мета заощаджень більш поширена серед трудових мігрантів, яким властива одна або більше з таких характеристик: молоді люди (18–29 років) з вищою освітою, які возз'єдналися з сім'єю за кордоном, які мають менші наміри щодо заощаджень та не відправляють грошові перекази в Україну.

Порівняно з іншими обстеженими країнами регіону Південно-Східної й Східної Європи, внесок міграції у ВВП в Україні є відносно невеликим, грошові перекази становлять від 2 до 5 % ВВП. Основний вплив міграції та грошових переказів полягає у подоланні бідності, при цьому більшість грошових переказів спрямовуються на споживання.

Грошові перекази мають позитивний вплив на макроекономічну стабільність в Україні, оскільки допомагають фінансувати дефіцит торгового балансу країни, сприяють фіскальній консолідації та підтримують вартість валюти. Такі трансферти між фізичними особами є економічно значущими для багатьох країн, що приймають, зокрема і для України.

В абсолютному об'ємі міжнародні економічні інститути відводять Україні дев'яте місце серед країн із середнім рівнем доходу, які отримують грошові перекази, у світі [3], та перше місце у Східній Європі та колишньому Радянському Союзі [4]. За офіційними оцінками, щорічні грошові перекази, у тому числі відправлені через офіційні та неофіційні канали, збільшуються одночасно зі зростанням кількості трудових мігрантів.

На особистому рівні грошові перекази відіграють важливу роль у подоланні бідності та забезпеченні засобів до існування.

Враховуючи відносну нерозвиненість міграційного циклу, несприятливі економічні умови в Україні та низький рівень возз'єднання сім'ї, більшість трудових мігрантів продовжують відправляти грошові перекази з метою підтримки своїх дружин (чоловіків) і дітей, а також батьків. З іншого боку, якщо подивитися на очікуване використання грошових переказів, цікаво зазначити, що в середньому лише 39 % грошових переказів повинні будуть використані домогосподарством в Україні для задоволення потреб споживання. Якщо розглянути фактичний бюджет домогосподарств (з довгостроковими трудовими мігрантами), що отримують грошові перекази, дані свідчать, що споживання становить близько 80 % грошових переказів. Другий показник набагато більше відповідає поведінці в інших обстежених країнах регіону Південно-Східної й Східної Європи.

Зауважимо, що основною країною призначення для українських трудових мігрантів, особливо для короткострокових трудових мігрантів, надалі залишається Російська Федерація. Польща, Чеська Республіка та Італія були найважливішими напрямками для довгострокових трудових мігрантів. У цілому на п'ятірку країн призначення (Російську Федерацію, Польщу, Чеську Республіку, Італію й Білорусь) припадає близько 80 % від загального обсягу короткострокових і довгострокових міграційних потоків.

Українська довгострокова трудова міграція характеризується зростанням із 2006 року, яке триває понині. Очікується, що 1,6 % від загальної кількості населення братимуть участь у довгостроковій трудовій міграції в 2016 році. Українські трудові мігранти долучаються до міграції в більш зрілому віці (у середньому в 34 роки). Більшість короткострокових (64 %) і довгострокових (71 %) трудових мігрантів – це люди віком 18–44 років. Серед старших людей (45 років і старше) вища імовірність участі в короткостроковій трудовій міграції, а у віковій групі 30–44 років вища частка залучення до довгострокової трудової міграції.

Визначальною характеристикою українських трудових мігрантів є їхній високий рівень освіти й професійного досвіду: 37 % усіх трудових мігрантів мають повну вищу освіту, 41 % мають середню або професійно-технічну освіту. Що стосується країн призначення, то частка високоосвічених трудових мігрантів в інших країнах призначення (не країни СНД і не країни ЄС) вдвічі вища, ніж у країнах ЄС і СНД.

Нагадаємо, що однією зі складових стабільного довгострокового зростання (одночасно з новими технологіями через інновації) є людський капітал. Виходячи з цих міркувань, суспільство повинно акцентувати увагу саме на формуванні людського капіталу та ефективному його використанні. У контексті зазначеного відмітимо, що збільшенню людського капіталу не сприяє міграція трудових ресурсів, зокрема міграція наукових кадрів, яка однозначно є негативним явищем для науки у країні, з якої виїжджають, у випадку, якщо науковці-емігранти не планують повертатися з набутим за кордоном досвідом [5].

Зазначимо, що грошові перекази з-за кордону, повернення емігрантів з додатковими навичками, набутими за кордоном, налагодження академічних та бізнесових мереж варто віднести до позитивних наслідків міграцій. Тим не менше, суспільні втрати від міграції, а насамперед міграції висококваліфікованих осіб, значно перевищують згадані позитиви. Велика кількість високоосвічених людей, які працюють за кордоном, демонструє, що країни, які розвиваються, змінюють свій найбільш цінний людський капітал на грошові перекази. Найгірше в цьому те, що країна втрачає критично важливу для свого розвитку здатність розбудовувати власні інституції [6].

До позитивних аспектів трудової еміграції слід віднести питання інвестування міжнародного еміграційного капіталу в Україну. Нещодавно, досліджуючи можливі масштаби потоків еміграційного капіталу в Україну, дійшли висновку, що реально 4,93 млн наших заробітчани можуть щорічно переказувати 21,3 млрд доларів США. Багато хто не погоджується з цією інформацією, керуючись існуючими статистичними даними, за якими через банківську систему й операторів грошових переказів у 2015 році надійшло близько 3,66 млрд доларів. Переважна частина скептиків упевнена, що можна говорити не більше як про 5–7 млрд доларів переказів в Україну [7].

Не дивлячись на мізерні позитивні моменти трудової міграції, все таки це є значні втрати великої кількості висококваліфікованої робочої сили, чисельні втрати працездатного населення, а звідси й нестача працівників на робочі місця підприємств нашої країни. Задля усунення

проблеми нелегальної міграції уряд країни повинен прийняти концепцію національної міграційної політики для регулювання процесу трудової міграції.

Проблемою українського ринку праці є надмірна трудова міграція (за різними оцінками від 2 до 7 млн осіб). Близько 80 % трудових емігрантів працюють за кордоном нелегально, хоча із 13 країнами світу Україна підписала двосторонні міждержавні угоди щодо працевлаштування мігрантів, а з 15 ведуться переговори.

Але імпорт робочої сили має і «протилежну сторону». Так, додаткова конкуренція на ринку праці призводить до зростання безробіття. Крім того, масову імміграцію завжди супроводжують зростання соціальної напруженості в суспільстві, конфлікти на расовому, національному та регіональному ґрунті, зростання злочинності та інших негативних явищ.

Необхідно також зазначити, що працівники-іноземці, як правило, зазнають у країні – імпортері робочої сили різних форм дискримінації, починаючи з умов прийняття на роботу, оплати праці і закінчуючи сферою медичного обслуговування, страхування.

Водночас країни-експортери робочої сили стикаються з певними негативними явищами. Головне – це «відплив інтелекту», тобто кваліфікованих, ініціативних кадрів, які так необхідні національній економіці.

Сучасний світ постає сьогодні як складне полісистемне утворення, що динамічно розвивається. Глобалізація призвела до активізації всіх форм міжнародної взаємодії і, зокрема, поставила на новий щабель таку форму, як міграція трудових ресурсів, яка виступає важливою складовою міжнародних економічних відносин. Отже, швидка інтенсифікація міжнародних міграційних процесів, про що свідчать цифри Міжнародної організації праці (у 2015 р. у всьому світі налічувалося 244 млн міжнародних мігрантів, а у 1990 р. – 154,2 млн), разом з урізноманітненням складу міграції, її характеру та напрямів перетворила це явище на одне з найбільш визначальних для сучасного людства. Хоча переміщення людей були завжди присутні в історії цивілізацій, міграційні процеси ніколи раніше так масштабно не впливали на економіку, політичне та соціальне життя, культурну сферу і країн-реципієнтів, і країн-донорів.

Необхідним є, з позицій сприяння сталому розвитку регіонів України, вживання ряду заходів, а саме – внутрішніх, спрямованих на макроекономічну стабілізацію та оздоровлення економіки (створення робочих місць, розширення іноземного інвестування тощо), і зовнішніх, які повинні забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного повернення з-за кордону, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх прав за кордоном.

З кожним роком чисельність українських мігрантів збільшується. Україна по праву вважається однією з найбільших країн-донорів людських ресурсів. Проблема полягає в тому, що в нашій державі не ведеться статистика щодо реальної кількості українських громадян, які перебувають за кордоном. Немає також реальних даних щодо обсягів міграції. Це спотворює картину міграційних процесів в Україні, унеможливує ефективне їх регулювання і потребує більшої уваги уряду до цієї проблеми, що і визначає перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огляд приватних грошових переказів в Україну в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208358>

2. Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 138–146. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_3_20.
- 3 Changing patterns of global migration and remittances [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pewsocialtrends.org/2013/12/17/changing-patterns-of-global-migration-and-remittances/sdt-2013-12-17-globalmigration-04-02/>
4. Financing Facility for Remittances [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ifad.org/remittances/pub/money_europe.pdf
5. Romer P. Endogeneous Technological Change // The Journal of Political Economy / P. Romer. – Vol. 98, No.5, Part 2. – 1990. – p. 71-102.
6. Світящук А. Академічна міграція [Електронний ресурс] / Світящук А., Стадний Є. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/akademichna-mihratsiia>
7. Гайдуцький А. Масштаби потоків еміграційного капіталу в Україну / А. Гайдуцький // Вісник НБУ. – 2013. – № 4. – С. 11–14.

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2018 року

УДК 330.34

Г. Г. Старостенко,
доктор економічних наук,
Університет ДФС України

ІНВЕСТИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ

Розглядаються питання, пов'язані з визначенням ролі інвестицій та інновацій як визначального фактора забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Проаналізовано перешкоди на шляху трансформації економічних відносин та можливі шляхи їх усунення.

На шляху переходу до моделі сталого розвитку існує багато невирішених питань, серед яких однією з головних є проблема державної підтримки інноваційних технологій.

При цьому важливо досліджувати як інтенсивність процесів трансферу технологій із наукової сфери у виробничу, так і циклічність економічного розвитку і мікроекономічну логіку процесів комерціалізації.

Ключові слова: інвестиції, інновації, конкурентоспроможність, національна економіка, трансформація, економічні відносини.

А. Г. Старостенко,
доктор экономических наук,
Университет ГФС Украины

ИНВЕСТИЦИИ И ИННОВАЦИИ В РЕАЛЬНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СФЕРЫ

Рассматриваются вопросы, связанные с определением роли инвестиций и инноваций как определяющего фактора обеспечения конкурентоспособности национальной экономики. Проанализированы препятствия на пути трансформации экономических отношений и возможные пути их устранения.

На пути перехода к модели устойчивого развития существует много нерешенных вопросов, среди которых одной из главных является проблема государственной поддержки инновационных технологий.

При этом важно исследовать как интенсивность процессов трансферта технологий из научной сферы в производственную, так и цикличность экономического развития и микроэкономическую логику процессов коммерциализации.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, конкурентоспособность, национальная экономика, трансформация, экономические отношения.

G.G. Starostenko,
Doctor of Economic Sciences,
University SFS of Ukraine

INVESTMENTS AND INNOVATIONS IN THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY AS A FACTOR FOR ENSURING COMPETITIVENESS ON THE EXAMPLE OF THE MANUFACTURING SECTOR.

Issues related to the definition of the role of investments and innovations as a determining factor for ensuring the competitiveness of the national economy are considered. The obstacles on the way of transformation of economic relations and possible ways of their elimination are analyzed.

On the path to the transition to a sustainable development model there are many unresolved issues, among which one of the main issues is the state support of innovative technologies.

At the same time, it is important to investigate how intensive processes of technology transfer from the scientific sphere to production, and the cyclical nature of economic development and the microeconomic logic of commercialization processes.

Key words: investments, innovations, competitiveness, national economy, transformation, economic relations.

Наука, технології та інновації, як засвідчує історичний досвід, завжди були вирішальним чинником розвитку суспільства. А за останні десятиліття країни з ринковою економікою значно активізували інноваційний процес і чим більше він прискорюється, тим стає масштабнішим. Інноваційна спрямованість господарської діяльності забезпечує суб'єктам господарювання конкурентні переваги, слугує зміцненню їх ринкових позицій, а отже, сприяє економічному піднесенню тих держав, що підтримують розвиток інноваційної діяльності у своїй країні.

Україна так і не позбавилася глибоких структурних деформацій і значно відстає від країн з ринковою економікою за сукупною продуктивністю всіх факторів виробництва та відповідно рівнем добробуту населення [15; с. 248].

Більшість підприємств залишилися технологічно відсталими, енергоємними, зі слабкою диверсифікацією продуктів і ринків. Саме тому в умовах збільшення відкритості економік країн світу та поглиблення глобалізаційних процесів стає актуальним питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Як свідчать вітчизняні та зарубіжні дослідження, прогресивні зрушення у формуванні економічного базису розвитку національної та регіональної економіки на інноваційних засадах визначатимуть ефективні механізми забезпечення комерціалізації інноваційних технологій та їх трансферу з наукової сфери у виробничу.

Значний науковий доробок у розробку питань державного регулювання зазначеної сфери зробили такі автори, як В. Авер'янов, Г. Атаманчук, І. Бачило, Ю. Бурило, А. Васильєв, В. Копилов, Б. Кормич, Л. Кузенко, Б. Лазарєв, А. Макаренко, В. Наумов, В. Опришко, О. Радченко, О. Соснін, В. Цимбалюк, Л. Шиманський, О. Ющик та ін.

Питання формування інвестиційного іміджу та інвестиційної привабливості економіки України розглядав у працях О. Гаврилюк [3], формування концепції поліпшення інвестиційного

клімату в Україні аналізував О. Малютін [8], інноваційну парадигму управлінської діяльності аналізував В. Россоха [13], рейтингову оцінку економіки України за рівнем інвестиційної привабливості розглядала Н. Марченко [9].

Для України, перед якою поставлено стратегічне завдання модернізації національного господарства і більш ефективного включення у світову економіку, розвиток науково-технологічної та інноваційної сфери має практичне значення. Створення інноваційної системи, яка спирається на використання ринкових механізмів і активну державну науково-технологічну та інноваційну політику, повинно стати основою для розвитку галузей і секторів економіки.

Проте не достатньо повно розглянуто існуючі моделі регулювання цієї сфери та визначено механізми адаптації існуючого досвіду щодо цього питання. Метою цієї статті є спроба заповнити прогалину.

Передача технології може здійснюватися в різних формах, різними способами і по різних каналах. Вона може передаватися на комерційній і некомерційній основі, бути внутрішньо-фірмовою, державною і міжнародною.

Форми передачі технології на некомерційній основі:

- інформаційні масиви спеціальної літератури, комп'ютерні банки даних, патенти, довідники;
- конференції, виставки, симпозіуми, семінари, клуби;
- навчання, стажування, практика студентів, вчених і спеціалістів, здійснювані на паритетних основах університетами, фірмами, організаціями;
- міграція вчених і фахівців;
- перехресне ліцензування на паритетній основі.

Основний потік технології в некомерційній формі припадає на некомерційну, непатентоспроможну інформацію про фундаментальні дослідження, наукові відкриття і незапатентовані винаходи.

Некомерційні форми передачі технології, у тому числі внутрішній трансфер, здійснюються вільно і не мають потреби в договірно-правовому оформленні та регламентації.

Основними формами комерційної передачі інформації є:

- продаж технології в матеріалізованому вигляді – устаткування, технологічних ліній;
- прямі інвестиції, будівництво, реконструкція, модернізація, модернізація підприємства, фірм, виробництв;
- портфельні інвестиції, зокрема сучасні підприємства, якщо вони супроводжуються потоком інвестиційних товарів, а також лізингом;
- продаж ліцензій на всі види запатентованої промислової власності, крім товарних знаків, знаків обслуговування;
- продаж ліцензій на запатентовані види промислової власності – «ноу-хау», секрети виробництва, технологічний досвід, супровідні до переданих устаткуванню і техніці документи, інструкції, креслення, схеми, специфікації, технологічні карти, а також навчання фахівців, консультаційний супровід, експертиза;
- спільне проведення ОКР, науково-виробнича кооперація;
- інжиніринг [5; с. 342].

Інноваційний процес, будучи складним і багатоетапним, охоплює весь спектр видів діяльності – від досліджень до реалізації нового товару, дозволяє різним типам фірм зайняти в ньому відповідне їх особливостям місце в інноваційній галузі. Найчастіше ступінь участі

малої фірми в інноваційному процесі залежить від життєвого циклу продукту. Галузі з коротким циклом життя продукту (високотехнологічні галузі) вимагають регулярної розробки і виробництва нових видів продукції, що створює передумови для діяльності невеликих новаторських фірм саме в цих галузях.

Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» головною метою сучасної державної інноваційної політики в Україні визначено створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно-чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Проголосивши перехід на інноваційну модель економічного зростання, для якої характерний високий рівень розвитку освіти та науки, особливо прикладної, стимулювання науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, які мають сприятливе економічне середовище для реалізації, держава повинна була б забезпечити пріоритетну фінансову підтримку науки та інновацій, однак цього не відбулося.

В Україні існує кілька ланок, призначених для реалізації інноваційних проектів. Це Українська державна інноваційна компанія (УДІК), технологічні парки, зони спеціального режиму інвестиційної діяльності, інноваційні підприємства. Сукупність цих структур могла б перекрити практично все інноваційне поле економіки, але насправді цього не сталося.

Однак, фактично, єдиною структурою, яка на практиці підтримує інноваційний шлях розвитку української економіки, є технологічні парки.

Важливою проблемою на шляху створення національної інноваційної системи є також відсутність розгалуженої мережі фондів фінансової підтримки науково-технічного розвитку, до джерел утворення яких, крім бюджетних ресурсів, могли б бути залучені на взаємовигідних умовах кошти великого бізнесу, відповідних іноземних фондів, що дозволить використовувати та розвивати наявний науково-технічний потенціал. Не повною мірою відповідає вимогам інноваційного розвитку і структура органів державного управління. В її складі фактично відсутні органи стратегічної спрямованості.

За таких умов вітчизняні підприємства змушені постійно шукати нові, більш ефективні методи господарювання, відшукувати наявні резерви розвитку, знаходити нові ринки збуту власної продукції, а також постійно працювати над розробкою та впровадженням різноманітних інновацій, які зможуть забезпечити виживання підприємства в умовах все більш гострішої конкурентної боротьби. При цьому саме максимізацію інноваційної складової можна вважати умовою сталого розвитку підприємства в сучасних умовах, що вимагає від вітчизняних суб'єктів господарювання приділяти великої уваги управління власним інноваційним потенціалом.

Можна виділити такі моделі відносин держави та ринку в технологічній сфері: західну і східну. Західною моделлю називають шлях, яким ідуть індустріально розвинені країни, в його рамках можна виділити модель континентальної Європи і англосаксонську.

Англосаксонська модель визначається загальною концепцією соціально-економічного розвитку, яка передбачає превалювання приватного сектора над функціями держави в усіх напрямках розвитку суспільства. Американський вплив у галузі комунікаційних технологій та інформаційної сфери відчутний у глобальних процесах, міжнародній політиці, світовій

економіці. Ця модель передбачає інтенсивний розвиток електронних комунікацій для встановлення соціальних, політичних, культурних зв'язків у суспільстві.

Англійська модель максимально наближена до американської.

- Роль держави обмежується створенням умов для ринкової конкуренції в інформаційній сфері.

- Стратегія розвитку суспільства визначається як приватна ініціатива, лібералізація ринку телекомунікацій, створення мереж та інформаційних супермагістралей, захист нових структур на інформаційних ринках.

Таким чином, можна констатувати, що концепція інформаційної політики в рамках англосаксонської моделі виходить зі становища в міжнародному інформаційному просторі, рівня розвитку інформаційних технологій і впровадження нових форм управління інформаційними потоками.

Актуальне для континентальної Європи питання про те, що розвивати спочатку – мережі або послуги, не стоїть перед США і Великобританією. Там домінує думка, що необхідно спочатку побудувати мережі для того, щоб розвивати послуги.

Європейська модель також вирізняється пошуками рівноваги між контролем держави та стихією ринку, динамічним поєднанням державних інтересів і прагнень приватного та корпоративного бізнесу. Характерними рисами європейської моделі є варіативність і політична спрямованість програм регулювання інформаційної сфери для різних країн, обумовлених новою європейською геополітикою, становленням економіки знань, різними можливостями постіндустріального розвитку.

В основі азійської моделі – альтернативний соціально-економічний розвиток регіону, конкуренція із Заходом, утвердження власних ціннісних орієнтацій, зв'язок між культурними традиціями (освіта, виробнича дисципліна, відданість корпорації, довіра, сімейна гармонія) і соціальними трансформаціями.

Прискореними темпами характеризується інформаційний розвиток Китаю. В основі цього розвитку лежить модель економічної співпраці держави і ринку. Вагомі інвестиції китайського уряду у сферу науково-технічних розробок, залучення іноземного капіталу вже приносять свої плоди, обіцяючи в майбутньому перетворити цю раніше технічно відсталу країну в один зі світових центрів нових технологій [2; с. 65].

Загальносвітова економічна трансформація відбувається на базі новітніх технологій, концентрації виробництва і капіталу, посилення глобальних і регіональних інтеграційних процесів. Висунення високих технологій на передній план у процесі економічного розвитку визначило зміну пріоритетів у питаннях інвестування і глобальної конкуренції. Головна увага держави зосереджується на формуванні такого підприємницького середовища, яке підвищує можливості підприємств бути інноваційними, гнучкими і конкурентоспроможними.

Необхідною умовою виходу України з кризового стану, інтеграції до ЄС та розв'язання проблем національної безпеки є розробка і реалізація стратегії щодо підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Тільки забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняної економіки на внутрішньому та на світових ринках може закласти основи для зростання обсягів виробництва, життєвого рівня населення [2; с. 68].

Постіндустріальний етап світового господарювання формує нові детермінанти та критерії ефективності національних моделей економічного розвитку. Основою соціально-економічного прогресу стає здатність економічних систем забезпечувати безперервний процес створення

та виробничого освоєння нових технологій. Посилення міжнародної конкуренції, формування глобального конкурентного середовища, залучення всіх країн до процесу міжнародного поділу праці спонукає уряди держав до пошуку джерел стратегічних конкурентних переваг, що і зумовлює важливість цілеспрямованої державної підтримки інноваційної діяльності, яка дозволяє забезпечити довгострокові переваги на основі технологічних новацій.

До основних принципів державної інноваційної політики відносять:

- орієнтацію на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку й використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної податкової та митної політики у сфері інноваційної діяльності тощо.

Отже, одним із першочергових завдань у переході України до інноваційного типу розвитку має стати:

- створення діючого правового механізму реалізації державної науково-технічної й інноваційної політики. Потребує розробки ряду законів, зокрема: «Про трансфер технологій», що забезпечував би регулювання технологічного трансферу на національному і міжнародному рівнях; «Про охорону державних науково-технічних таємниць», що запобігав би неконтрольованій передачі науково-технічних досліджень за кордон;
- формування ефективного механізму довгострокового кредитування реального сектору, особливо інноваційної діяльності за рахунок створення спеціалізованої державної кредитної установи (банку реконструкції і розвитку), яка б могла працювати як через комерційні банки, так і мала б право прямого кредитування підприємств під визначені урядом найважливіші інноваційні проекти.

При цьому важливо досліджувати як інтенсивність процесів трансферу технологій з наукової сфери у виробничу, так і циклічність економічного розвитку і мікроекономічну логіку процесів комерціалізації. Відсутність цілісної методології дослідження процесів комерціалізації інноваційних технологій, недооцінка ролі та значення комерціалізації у формуванні економіки, що спрямована на інновації, не сприяють ефективному техніко-економічному розвитку України на основі виробничого використання передових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Л. Л. Антонюк. – Режим доступу : www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Antoniuk_ukr.pdf.

2. Арутюнова Є. Ю. Зарубіжний досвід створення інноваційної інфраструктури та можливість його застосування для України / Є. Ю. Арутюнова, М. Г. Мордвінова, Р. В. Ободець // Економічний простір. – 2009. – № 22/1. – С. 65–70.

3. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 99.
4. Державне агентство України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agribusiness.kiev.ua> <http://ukrstat.gov.ua>
5. Кравців В. С. Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України: проблеми та політика активізації : монографія / В. С. Кравців, М. І. Мельник, В. Б. Антонов; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2011. – 366 с.
6. Зростання інвестиційної привабливості. – УКАБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agribusiness.kiev.ua>.
7. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ifc.org/Ukraine/bee
8. Малютін О. К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні / О. К. Малютін // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 41.
9. Марченко Н. А. Рейтингова оцінка України за рівнем інвестиційної привабливості / Н. А. Марченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 2 (10). – С. 94–100.
10. Мусіна Л. А. Формування та реалізація державної політики сприяння розвитку інноваційних виробництв і технологій / Л. А. Мусіна // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2012. – № 5(132). – С. 78–82.
11. Офіційний сайт «Дослідного центру Brookings Institution» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brookings.edu/>
12. Рейтинги агентства Moodys [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moodys.com>
13. Россоха В. В. Інноваційна парадигма управлінської діяльності / В. В. Россоха // Агроінком. – 2005. – Вип. 5–6. – С. 59–61.
14. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж. Стігліц; пер. з англ. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.
15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2018 року

УДК 657.42

Т. М. Сторожук,
кандидат економічних наук,
Н. С. Дружинська,
Університет ДФС України

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО ОБЛІКУ ПРОДУКЦІЇ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ДЕРЕВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

У статті висвітлено особливості організації електронного обліку продукції лісового господарства деревного походження в умовах використання кишенькових персональних комп'ютерів, що впроваджено на підприємствах лісового господарства. Розкрито технологію електронного обліку деревини для забезпечення якісного і достовірного відображення інформації про рух продукції лісового господарства, контролю за її походженням, попередження нестач, крадіжок і незаконної реалізації лісопродукції. У результаті проведеного дослідження узагальнено особливості діючої процедури електронного обліку деревини, визначено її переваги та окреслено проблеми функціонування.

Ключові слова: електронний облік деревини, кишеньковий персональний комп'ютер, контроль за рухом деревини, облік лісопродукції, продукція лісового господарства.

Т. Н. Сторожук,
кандидат экономических
наук,
Н. С. Дружинская,
Университет ГФС Украины

ОРГАНИЗАЦИЯ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕТА ПРОДУКЦИИ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ДРЕВЕСНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

В статье отражены особенности организации электронного учета продукции лесного хозяйства древесного происхождения в условиях использования карманных персональных компьютеров, что внедрено на предприятиях лесного хозяйства. Раскрыта технология электронного учета древесины для обеспечения качественного и достоверного отображения информации о движении продукции лесного хозяйства, контроля за ее происхождением, предупреждения недостатков, краж и незаконной реализации лесопроductии. В результате проведенного исследования обобщены особенности действующей процедуры электронного учета древесины, определены ее преимущества и очерчены проблемы функционирования.

Ключевые слова: электронный учет древесины, карманный персональный компьютер, контроль за движением древесины, учет лесопроductии, продукция лесного хозяйства.

T. N. Storozhuk,
*Candidate of Economic
Sciences,*

N. S. Druzhinska,
University SFS of Ukraine

ORGANIZATION OF ELECTRONIC ACCOUNTING FOR PRODUCTS OF FOREST AGRICULTURE OF WOODEN ORIGIN

The article highlights the peculiarities of electronic accounting organization of forestry products of wood origin in the use of Pocket PC, implemented in forestry enterprises. The technology of electronic accounting of wood is revealed to ensure a high-quality and reliable display of information on the movement of forestry products control over its origin, prevention of deficiencies, theft and illegal sale of forest products. As a result of the study were summarized the features of existing procedures for electronic registration of wood, defined its advantages and outlined the problems of functioning.

Key words: *electronic logging of wood, Pocket PC, control of the movement of timber, accounting for forest, forest products.*

Ліс та його ресурси визначають не лише якість життя людей на землі, а взагалі можливість життя живих організмів на планеті. Дієвим фактором збереження лісів та підвищення ефективності лісгосподарського виробництва є організація обліку і контролю за наявністю лісових ресурсів та рухом деревної продукції лісового господарства. Світова практика свідчить, що це не просто завдання лісгосподарських підприємств, а й загальна проблема суспільства. Вирішення цієї проблеми можна досягти за рахунок застосування дієвих управлінських рішень, формування сучасних логістичних каналів, удосконалення натурного та бухгалтерського обліку, покращення звітності, зменшення простою транспортних засобів, підвищення виходу цінних сортиментів деревини та виробничої дисципліни за всіма ділянками та етапами виробничого процесу.

Метою цієї статті є висвітлення ключових проблем організації електронного обліку продукції лісового господарства деревного походження в сучасних умовах господарювання лісгосподарських підприємств.

Теоретичним аспектам бухгалтерського обліку готової продукції значна увага присвячена у працях вітчизняних науковців. Так, А. Касич, В. Шара [3] висвітлюють понятійний апарат терміна «готова продукція» як об'єкта бухгалтерського обліку, Л. Слюсарчук [9] досліджено методи оцінки готової продукції і їх вплив на організацію обліку. Галузеві особливості обліку лісових біологічних активів та лісопродукції розкривають В. Ю. Гордополов, В. Д. Гоцуляк, І. С. Несходовський [2]. Питанням організації виробничого обліку готової продукції лісового господарства присвячено дослідження Б. М. Богача [1]. Специфіку формування облікової політики щодо готової продукції лісового господарства розглянуто Н. С. Котляревською [5]. Проте в наукових публікаціях не достатньо враховано організаційний механізм електронного обліку продукції лісового господарства в умовах застосування кишенькових персональних комп'ютерів (КПК).

Накопичений світовий досвід вказує на те, що успішне господарювання лісогосподарських підприємств там, де налагоджено постійний ефективний контроль за експлуатацією лісів, ведеться суцільне відстеження походження деревини, яка надходить в обіг, жорстко контролюється процес торгівлі лісоматеріалами і переробки деревини, налагоджено партнерську взаємодію між державними органами управління, правоохоронними органами, відповідальним бізнесом, природоохоронними організаціями та місцевими громадами. Для досягнення сталого розвитку лісового господарства розроблено програму «Правозастосування та управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства і партнерства-2» (FLEG II) [7]. Одним із найбільш важливих напрямів процесу впровадження програми є розвиток систем контролю за рухом деревини зі сторони державних органів як власника лісів і лісопромисловими підприємствами в процесі заготівлі, переробки, транспортування, закупівлі й продажу деревини та виробів з неї.

Домінуюча роль у реалізації програми та досягненні сталого лісокористування належить бухгалтерському обліку. Відповідно до Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини [4] запроваджується Єдина державна система електронного обліку деревини, яка визначає порядок обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки із застосуванням електронних засобів маркування та обліку деревини на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України. І. М. Синякевич [8] розглядає відокремлено продукцію лісової промисловості (лісозаготівельного виробництва) і лісового господарства. Для забезпечення єдиних методологічних засад ведення електронного обліку продукції лісового господарства розроблена Тимчасова інструкція з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України [10], відповідно до якої електронний облік деревини – це система фіксації та оформлення руху деревних ресурсів із застосуванням засобів автоматизації за всіма етапами лісозаготівельних робіт з занесенням та передачею інформації покладного (штабельного) обліку за допомогою сучасних інформаційних технологій для подальшого використання в бухгалтерському та управлінському обліку. Основними завданнями електронного обліку лісопродукції є своєчасне, якісне та достовірне відображення руху лісопродукції; одержання даних про залишки лісопродукції; контроль за зберіганням і використанням лісопродукції; облік та контроль за оплатою відвантаженої лісопродукції; контроль за роботою матеріально-відповідальних осіб; вжиття заходів щодо попередження нестач, крадіжок і незаконного витрачання лісопродукції.

Облік готової продукції підприємств лісового господарства починається у лісі за місцями спилування дерев. Усі господарські операції, які відбуваються на лісосіках, відображають у бухгалтерському обліку методом їх суцільного та безперервного документування. Як зазначає Б. М. Богач [1], облік лісопродукції матеріально відповідальними особами як у лісі, так і на верхніх та кінцевих складах ведеться за спеціалізованими формами первинної документації. Лісогосподарськими підприємствами, які перебувають у віданні Державного агентства лісових ресурсів України, застосовуються спеціалізовані форми первинного обліку продукції лісового господарства деревного походження, перелік яких наведений у Тимчасовій інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України [10].

Однією з важливих умов організації електронного обліку лісопродукції є своєчасне, якісне і достовірне складання первинної документації із заготівлі, зберігання, реалізації і використання

на власні потреби лісопродукції за всіма стадіями виробництва, місцями зберігання та матеріально-відповідальними особами. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції за допомогою КПК та роздруковані на мобільному принтері, а інформація з усіма необхідними реквізитами передається засобами телекомунікацій до бухгалтерії підприємства, виробничого відділу та інших структурних підрозділів. КПК – кишеньковий персональний комп'ютер – мобільний електронний термінал, оснащений клавіатурою, сенсорним дисплеєм, сканером штрих-кодів, модулями зв'язку і призначений для вводу та передачі інформації покладного обліку деревини в польових умовах [10]. Мобільний принтер – це спеціалізований пристрій для оперативного друку первинних та товаросупроводжувальних документів у польових умовах [10].

Відповідальні особи в міру заготівлі та підвезення деревини щоденно проводять її приймання від власних бригад (робітників) підприємства та від бригад – суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють заготівлю деревини за договорами підряду. Приймання заготовленої деревини за допомогою КПК відбувається зі створенням Специфікації покладного обліку, яка є додатком до Щоденника приймання лісопродукції від заготівлі (форма ЛГ-4). Для цього матеріально-відповідальна особа вибирає в КПК інформацію щодо місця приймання з зазначенням кварталу, виділу, ділянки (її площі), номера лісорубного квитка, за яким здійснювалася заготівля, виду рубки, умов приймання (франко-ліс, франко-трель, франко-верхній склад), даних договору підряду чи наряд-акта. Далі за допомогою КПК сканується бирка у торці колоди і вибирається інформація щодо породи, сортименту, сорту, довжини і діаметру (висоти і ширини для штабеля). Після збереження цикл сканування повторюється із відтворенням та можливістю зміни інформації про попередню колоду. Об'єм кожної колоди (штабеля) і в цілому по Специфікації покладного обліку розраховується автоматично і містить повний перелік колод та номери бирок, якими вони марковані.

Після перегляду або редагування Специфікація покладного обліку має бути роздрукована на мобільному принтері та “вивантажена” за допомогою GSM-зв'язку на центральний сервер підприємства. При відсутності GSM-зв'язку передача даних до лісгоспу відбувається не пізніше кінця поточного дня, коли КПК опиниться в зоні покриття, або за допомогою мережі Інтернет шляхом під'єднання до персонального комп'ютера або за допомогою Wi-Fi, або через флеш-карту. На підставі Специфікацій покладного обліку за увесь день роботи одного виконавця робіт (бригади) на одній ділянці (виді рубки) автоматично формується Щоденник приймання лісопродукції від заготівлі (форма ЛГ-4). Відповідальна за приймання особа роздруковує і підписує Щоденник у трьох примірниках: для бригадира (представника підрядника), особи, яка прийняла лісопродукцію і в бухгалтерію підприємства для складання звітності.

Специфікація покладного обліку та Щоденник приймання лісопродукції від заготівлі є підставою для складання Наряду-акта на виконання робіт (форма ЛГ-1) власними бригадами та Акта приймання-передачі робіт із заготівлі деревини (форма ЛГ-7) – при заготівлі деревини за договорами підряду. Основним документом на перевезення продукції лісового господарства є спеціалізована форма Товарно-транспортної накладної (форма ТТН – ліс) [6]. Оформлення товарно-транспортної накладної на підприємствах лісового господарства має свої особливості:

- формування у польових умовах за допомогою КПК;
- складання відповідальною за відпуск деревини особою;
- автоматичне заповнення на основі специфікації-накладної.

Схему документального оформлення заготівлі та відпуску деревини для перевезення автотранспортом представлено на рисунку 1.

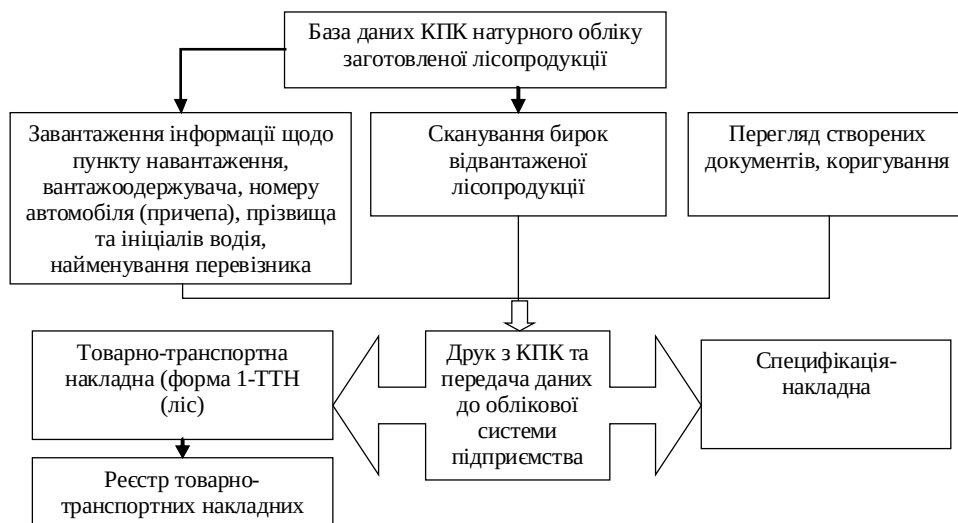

Рис. 1. Схема електронного обліку деревини

Джерело: розроблено автором.

Відповідальна за відпуск деревини особа для формування Товарно-транспортної накладної (форма 1-ТТН (ліс)) та Специфікації-накладної до неї з бази даних КПК завантажує інформацію щодо пункту навантаження (із зазначенням кварталу, виділу, ділянки, де заготовлена деревина) та вантажоодержувача, номера автомобіля (причепа), прізвища та ініціалів водія, найменування перевізника (за умов найму автотранспорту). При відсутності в базі даних КПК зазначеної вище інформації необхідні дані вписуються до товарно-транспортної накладної після її друкування. Крім того, здійснюється сканування бирок, якими маркована деревина, що підлягає вивезенню з занесенням до Специфікації-накладної даних покладного обліку, що зафіксовані в КПК ще при прийманні деревини від заготівлі. При цьому відбувається автоматичне заповнення Товарно-транспортної накладної (форма 1-ТТН (ліс)) з розподілом за групами відповідного діаметру та розрахунку об'ємів відпущеної деревини. Для перевірки даних, внесених у Специфікацію-накладну, їх можна переглянути на моніторі КПК та, в разі необхідності, внести відповідні коригування.

Матеріально-відповідальні особи, що відправили продукцію лісового господарства деревного походження в установлені підприємством строки, повинні звірити дані, роздрукувати із КПК Реєстр товарно-транспортних накладних на відпуск деревини (форма ЛГ-9) і передати в бухгалтерію підприємства. Паралельно інформація з КПК передається засобами телекомунікацій у бухгалтерію підприємства для подальшої обробки. Для систематизації та узагальнення даних програма «Електронний облік деревини» взаємодіє з галузевим рішенням «Управління лісогосподарським підприємством в Україні». Синхронізація галузевого рішення з програмою «Електронний облік деревини» відбувається за допомогою сучасних Інтернет технологій WSDL та Web-сервісу. Для функціонування

взаємодії з програмою «Електронний облік деревини» необхідна наявність підключення до мережі Інтернет, логіну та паролю для імпорту даних.

Таким чином, організація обліку надходження та відпуску готової продукції лісогосподарських підприємств має свої особливості:

- формування первинних документів здійснюється за місцями одержання продукції;
- первинні документи оформляються відповідальними особами;
- існує галузева програма охоплення.

Така організація обліку має свої переваги та недоліки. Безумовно, переваг більше, ніж недоліків, що говорить про її подальше існування та вдосконалення.

До переваг варто віднести:

- оперативність оформлення документів та одержання інформації для управління;
- розподіл облікових робіт між бухгалтерами та матеріально-відповідальними особами;
- відсутність рутинної роботи та зменшення кількості паперових документів тощо.

Як недолік, слід відмітити відсутність можливості на всій території одержання та відпуску продукції лісових господарств підключення до мережі Інтернет.

Процес електронного обліку деревини цілковито ґрунтується на електронному документообігу. Його основу складає програмне забезпечення, яке дозволяє контролювати етапи руху деревини, де вся облікова інформація передається в електронному вигляді. Важливим результатом роботи системи є значне скорочення паперового документообігу та різних видів звітності між виробничими підрозділами підприємства, а також зменшення тіньового обігу незаконно добутої деревини.

Система електронного обліку деревини дає можливість переглянути повністю ланцюг руху заготовленої деревини – від місця її заготівлі до споживача. Таким чином за допомогою реєстру походження деревини за нумерацією бирки, якою маркується деревина, можна встановити легальність її заготівлі, а саме: місце та час, назву бригади, що здійснювала заготівлю, повну характеристику маркованої продукції.

Найбільша заслуга електронного обліку полягає у тому, що завдяки ретельному фіксуванню обсягу заготовленої лісогосподарськими підприємствами продукції скорочується кількість самовільних рубок, адже легально збути на ринку деревину без бирок неможливо. З іншого боку, електронний облік деревини потребує посилення як внутрішньогосподарського контролю, так і зі сторони контролюючих та правоохоронних органів з метою запобігання правопорушень (вирубки дерев без дозволів і реалізація такої деревини без бирок, оприбуткування низькосортної деревини замість високоякісної тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богач Б. М. Організація виробничого обліку й аналізу собівартості продукції підприємств лісового господарства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економічних наук / Б. М. Богач // Тернопільський національний економічний університет МОНУ. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
2. Гордополов В. Ю. Особливості обліку лісових біологічних активів та лісопродукції / Гордополов В. Ю., Гоцуляк В. Д., Несходовський І. С. // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. – № 4. – С. 76–87.
3. Касич А. Понятійний апарат терміна «готова продукція» як об'єкта бухгалтерського обліку / А. Касич, В. Шара [Електронний ресурс] // Економіка. – 2016. – № 11(188). – С. 33–36. –

Режим доступу : http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/188_33-36.pdf (дата звернення: 10.03.2018).

4. Концепція створення єдиної державної системи електронного обліку деревини: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 1090-р. [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України»/ВР України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1090-2009-%F0> (дата звернення: 10.03.2018).

5. Котляревська Н.С. Особливості ведення обліку та формування облікової політики на підприємствах лісового господарства // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» / Редкол.: відп. ред. професор, д.е.н. Кузьмін О. Є. – Львів, 2012. – № 721.1. – 324, [119–125] с.

6. Про затвердження спеціалізованої форми товарно-транспортної накладної при перевезенні деревини автомобільним транспортом (ТТН – ліс): Наказ Міністерства інфраструктури України, Міністерства аграрної політики та продовольства України № 961/707 від 29.11.2013 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2070-13#n17> (дата звернення: 10.03.2018).

7. Регіональна програма «Правозастосування та управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства і партнерства-2» (FLEG II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/about-program> (дата звернення: 10.03.2018).

8. Синякевич І. М. Економіка галузей лісового комплексу: підручник / І. М. Синякевич. – Львів: Світ, 1996. – 184 с.

9. Слюсарчук Л. Місце готової продукції в бухгалтерському обліку. // Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/misce-gotovoi-produkcii-v-buhgalterskomu-obliku.html> (дата звернення: 10.03.2018).

10. Тимчасова інструкція з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопилення і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України: затв. Наказом Державного агентства лісових ресурсів України від 27.06.2012 № 202 [Електронний ресурс] // Правозастосування в лісовому господарстві України. – Режим доступу : http://lespravo.org.ua/art/333-Timchasova_instrukciya_z_elektronного_obliku_derevini_2012_rik/ (дата звернення: 10.03.2018).

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2018 року

Рецензування статей
здійснено членами
редакційної колегії

Відповідальний
за випуск
Дружинська Н. С.

Над випуском працювали:
Редактор, коректор
Габарчук М. М.
Технічне редагування
Зубленко Г. П.
Комп'ютерне верстання
Лисенко О. В.
Дизайн
Маншилін М. Ю.

Підп. до друку 27.02.2018
Формат 70х108/16

Ум.-друк. арк. 9,9
Обл.-вид. арк. 10,35
Тираж 100 пр. Зам. № 125

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної
служби України
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08201

Свідоцтво
про внесення суб'єкта
видавничої справи
до Державного реєстру
видавців,
виготовлювачів
і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 5104
від 20.05.2016

Університет державної фіскальної служби України
запрошує здобувачів наукового ступеня доктора/кан-
дидата наук до таких спеціалізованих вчених рад:

1. Наказом МОН України від 10.05.2017 № 693
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства
щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 27 квітня
2017 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.01 з
правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисер-
тацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) еко-
номічних наук за спеціальностями 08.00.03 «Економіка та
управління національним господарством» та 08.00.08 «Гроші,
фінанси і кредит».

Голова ради:
Пашко Павло Володимирович,
д.е.н., професор, ректор, Університет державної фіскальної
служби України, спеціальність 08.00.03.

Заступник голови:
Тарангул Людмила Леонідівна,
д.е.н., професор, проректор, Університет державної фіскаль-
ної служби України, спеціальність 08.00.08.

Вчений секретар:
Онишко Світлана Василівна,
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансових ринків,
Університет державної фіскальної служби України, спеціаль-
ність 08.00.08.

2. Наказом МОН України від 16.05.2016 № 1515
продовжено повноваження спеціалізованої вченої ради Д
27.855.02 щодо права проведення захистів дисертацій на
здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних
наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і
процес; фінансове право; інформаційне право».

Голова ради:
Білоус Віктор Тарасович,
д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права,
Університет державної фіскальної служби України.

Заступник голови:
Касьяненко Любов Михайлівна,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри фінансового права,
Університет державної фіскальної служби України.

Вчений секретар:
Мацелик Тетяна Олександрівна,
д.ю.н., доцент, професор кафедри господарського права та
процесу, Університет державної фіскальної служби України.

3. Наказом МОН України від 10.05.2017 № 693
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства
щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 27 квітня
2017 року» утворено спеціалізовану вчену раду К 27.855.03 з
правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисер-
тацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальностями 12.00.08 «Кримінальне право та
кримінологія; кримінально-виконавче право» та 12.00.09
«Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність».

Голова ради:
Топчій Василь Васильович,
д.ю.н., професор, директор Навчально-наукового інституту
права, Університет державної фіскальної служби України,
спеціальність 12.00.09.

Заступник голови:
Цимбал Петро Васильович,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики, Університет державної фіскальної служби
України, спеціальність 12.00.09.

Вчений секретар:
Омельчук Любов Василівна,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу та криміналі-
стики, Університет державної фіскальної служби України,
спеціальність 12.00.09.

АСПІРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України відповідно до
ліцензії, в межах ліцензованого обсягу оголошує прийом до аспірантури
(ад'юнктури) для здобуття ступеня доктора філософії за очною та
заочною формами навчання.

Наукові спеціальності, за якими здійснюється прийом на здобуття
ступеня доктора філософії (згідно з Переліком галузей знань і
спеціальностей, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від
29 квітня 2015 року № 266):

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	071 Облік і оподаткування
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право

До аспірантури (ад'юнктури) Університету приймаються громадяни
України, іноземці, а також особи без громадянства, які проживають на
території України на законних підставах, які здобули ступінь магістра
(освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста) та виявили бажання
здобути ступінь доктора філософії.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету здійснюється на
конкурсній основі незалежно від джерел фінансування навчання. Не
допускається вступ поза конкурсом для здобуття ступеня доктора
філософії.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в
аспірантурі (ад'юнктурі) Університету здійснюється за очною (денною)
формою навчання за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок
коштів юридичних та фізичних осіб.

За заочною формою навчання підготовка здобувачів вищої освіти
ступеня доктора філософії здійснюється виключно за рахунок коштів
юридичних та фізичних осіб.

Термін навчання в аспірантурі не перевищує чотирьох років.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету проводиться за
конкурсом у такі терміни:

- подання заяв про допуск до участі у конкурсі — з 10 липня до 31
липня 2018 року;
- вступні випробування — з 27 серпня до 7 вересня 2018 року;
- конкурсне зарахування — 12 вересня 2018 року.

ДОКТОРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України оголошує
прийом до докторантури для здобуття ступеня доктора наук за очною
(денною) формою навчання.

Наукові спеціальності, за якими здійснюється прийом на здобуття
ступеня доктора наук (згідно з Переліком галузей знань і спеціальностей,
затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015
року №266):

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право

Прийом до докторантури Університету здійснюється з урахуванням
наукових досягнень за обраною спеціальністю відповідно до
встановлених вимог.

До докторантури Університету приймаються особи, які мають
ступінь доктора філософії (кандидата наук), наукові здобутки та
опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема, публікації в
міжнародних реферованих журналах, індексованих наукометричних
базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які
здобувають наукові ступені) і які мають наукові результати, що
потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації,
монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей.

Нормативний строк підготовки доктора наук у докторантурі два
роки.

Підготовка осіб у докторантурі здійснюється:

- за рахунок коштів державного бюджету (за державним
замовленням);
- за рахунок коштів юридичних чи фізичних осіб (на умовах
контракту, зокрема за кошти грантів, які отримав вищий навчальний
заклад на проведення наукових досліджень, за якими передбачається
підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора наук).

Строк прийому заяв і документів: з 10 липня 2018 року до 31 липня
2018 року.

Рішення про зарахування до докторантури — до 1 листопада 2018
року.